ömer özer

haber söylem ideoloji

eleştirel haber çözümlemeleri

LİTERATÜRK

Haber Söylem İdeoloji

© LİTERATÜRK 34
İnceleme – Araştırma 28

Bu kitap ve kitabın özgün özellikleri tamamen Nüve Kültür Merkezi'ne aittir. Hiçbir şekilde taklit edilemez. Yayınevinin izni olmadan kısmen ya da tamamen kopyalanamaz, çoğaltılamaz. Nüve Kültür Merkezi hukuki sorumluluk ve takibat hakkını saklı tutar.

Eylül 2011

Editör: **Enderhan KARAKOÇ**
Genel Yayın Yönetmeni: **İsmail ÇALIŞKAN**

ISBN 978-605-4936-52-4

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 16195

Kapak Tasarım: **NKM Medya**

Baskı Öncesi Hazırlık: **Mehmet ATEŞ**
meh_ates@hotmail.com

Baskı & Cilt: **Sebat Ofset Matbaacılık**
Fevzi Çakmak Mh. Yayın Cad. No. 2 Karatay/KONYA
Tel: +90.332.342 01 53 sebat@sebat.com
KTB S. No: 16198 - Basım Tarihi: **EYLÜL 2011**

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

ÖZER, Ömer
Haber Söylem İdeoloji

ANAHTAR KAVRAMLAR
- key concepts
1. Haber, 2. Söylem, 3. İdeoloji, 4. Manipülasyon, 5. Metafor, 6. Temsil

"LİTERATÜRK", **Nüve Kültür Merkezi kuruluşudur.**
nuvekultur.com
nuve@nuvekultur.com
romantikkitap@gmail.com

M. Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı Alt Kat No: 35-36-41
Meram / KONYA Tel: 0.332.352 23 03 Fax: 0.332.342 42 96

Alemdar Mah. Himaye-i Etfal Sok. Aydoğmuş Han Nu. 7/G
Cağaloğlu / İSTANBUL Telefaks 0.212.511 37 86

Haber Söylem İdeoloji

Eleştirel Haber Çözümlemeleri

Ömer ÖZER

LİTERATÜRK

Ağabeylerim Enis, Mustafa ve Emin Özer'e
Ablam Hatice Arslan'a...

Doç.Dr. Ömer ÖZER

Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Basın ve Yayın Bölümü'nde görev yapmaktadır. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. İlgi alanlarını, iletişim kuramları, haber çalışmaları, medya ve şiddet, popüler kültür oluşturmaktadır. Yetmiş civarında araştırma inceleme yaptı. Bunları elli civarında çalışmada topladı. 13 adet uluslararası yayın yaptı. Türkiye'de yetiştirme kuramının (cultivation theory) tanınmasını sağladı. Uluslararası bir felsefe grubunda iletişim temsilcisi olarak görev yapmaktadır. Katıldığı 14 uluslararası konferansta 19 bildiri sundu. RTÜK bünyesinde oluşturulan bir grupta iletişim temsilcisi olarak televizyon ve şiddet konusunda çalıştı ve bir ortak kitaba imza koydu. Ankara'da, şiddet yoğun bir semt olan Çin Çin Bağları'nda televizyonun etkisine ilişkin yaptığı çalışma, kan davası evde köpek besleme, Barak müziği, Olimpos Ağaç Evleri ve İranlı Muhalifler'in Türk basınında sunumuna yönelik araştırma, çalışmaları arasında bulunmaktadır.

Özer'in bazı eserleri şunlardır: *Yetiştirme Kuramı, Medya Şiddet Toplum, Liberal Basın, Eleştirel Haber Çözümlemeleri, Medyada Şiddet Kültürü (Ed), Popüler Kültürün Hâkimiyeti (Erdal Dağtaş'la birlikte.).*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **9**

GİRİŞ **11**

A. ELEŞTİREL HABER ARAŞTIRMALARI BAKIMINDAN KURAMSAL VE KAVRAMSAL YAPI **23**

B. ÖRNEK ÇÖZÜMLEMELER **69**

1. Haberlerin Toplumsal Üretimi: Medyada Sokak Soygunları (The Social Production of News: Mugging in the Media) 69
2. Güç/İktidara Yönelik Tutumlar (Attitudes to Power) 76
3. Eleştirel Söylem Çözümlemesi 82
4. Bir Hikâye Olarak Haber ve Haber Hikâyelerinin Yapıları 101
5. Söylemsel Manipülasyon Çözümlemesi 121
6. Haberin Metaforik Doğası 142
7. Haberde Temsil 162
8. Retorik Çözümlemesi 172
9. Haber Fotoğrafları Ve İdeolojik Üretim 183
10. Haber Nasıl Okunur? 190
11. Haberde İdeolojik Çerçeveleme 206

SONUÇ **215**

KAYNAKÇA **229**

ÖNSÖZ

Türkiye'de 1990'lardan buyana eleştirel haber çözümlemeleri yapılmaktadır. Çok sayıda lisans üstü çalışmada, örneğin eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanıldı. Bu kitap çalışması, kültürel çalışmalar, eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilim alanında geliştirilen yaklaşım ve yöntemleri tanıtmakta ve örnek araştırmalarla desteklemektedir. Kitapta, onbir ayrı başlıkta tanıtım ve çözümleme yapıldı. Bunlardan biri alımlama araştırmasıdır; yaklaşım ve yöntemler arasında ilk kez kullanılanlar da bulunmaktadır. Daha önce Anadolu Üniversitesi yayını olarak basılan kitap, lisans, yüksel lisans ve doktora düzeyinde okutulabilecek bir içeriğe sahiptir.

Bir noktayı belirtmeden geçemeyeceğim. Söylem çözümlemesi dille ilgilidir. Eleştirel söylem çözümlemesi ise, ideolojik boyutu çözümlemeye katar. Bu ikisi, birbirinden farklıdır. Türkiye'de eleştirel haber araştırmaları çerçevesinde kullanılan yöntem, eleştirel söylem çözümlemesidir. Ayrıca, söyleme eleştirel ve eleştirel olmayan yaklaşımlar bulunmaktadır. Söyleme eleştirel yaklaşmak demek, söylemde ideolojik unsurları ortaya çıkarmak demektir.

İkinci baskı dolayısıyla teşekkür etmem gerekenler bulunmaktadır. İlk dekanım Prof. Dr. Ertan Oktay'a bana sağladığı katkıları için; Prof. Dr. Oya Tokgöz'e, Prof. Dr. Halûk Geray'a, Prof. Dr. Süleyman İrvan'a ve Doç. Dr. Ayşe İnal'a eleştirel haber araştırmaları konusunda bildiklerime katkı verdiklerinden dolayı; Doç. Dr. Olga Sergeyeva ve eşi Juriy'e, Doç. Dr. Nikolai Demyanenko, Natasha ve Olga'ya, Prof. Dr. Nikolay Omelchenko'ya, Prof. Dr. Elena Strigankova'ya, Prof. Dr. Olga Matyash'a,

Prof. Dr. Irina Mahova'ya Rusya ziyaretlerimde beni konuk ettikleri için; Doç. Dr. Erdal Dağtaş'a, Prof. Dr. Ali Şimşek'e, Prof. Dr. Zafer Erdoğan'a, Davut Özer'e, Derya Yaşar'a, Sabri Günbay, Hüseyin Kafes'e arkadaşlıkları ve dostlukları için teşekkür ederim. Arkadaşım Prof. Dr. Çiler Dursun, ne zaman görüşsek, eleştirel haber çalışmaları konusunu içselleştirdiğimi, hâkim olduğumu belirtir, kendisine teşekkür ederim. Öğrencim Elif Güzel de, bana, her zaman güven duydu ve çalışmalarıma destek verdi. Ona da teşekkür ediyorum. Ayrıca, ilkokul öğretmenlerim Perihan ve Fevzi Dağ'a bana verdikleri emekler için teşekkür ediyorum. Elbette, bana her zaman her konuda destek olan "Ağabeycim" Prof. Dr. Mustafa Özer'e özel olarak ve sınırsız derece teşekkür ediyorum.

Eylül, 2011
Eskişehir

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu eleştirel haber araştırmaları oluşturmaktadır. Çalışmada, eleştirel haber çalışmaları bağlamında bazı yaklaşımlar tanıtılmış ve bunlara ilişkin örnek çözümlemeler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, çalışmada temel amaç, eleştirel haber araştırmaları çerçevesinde gerçekleştirilen bazı yaklaşımları tanıtmak olarak belirlenmiştir. Eleştirel haber araştırmalarının konumunu anlamak için öncelikle Stuart Allan'ın Haber Kültürü (News Culture) isimli çalışmasında yaptığı bir ayrıma değinmek yararlı olacaktır. Allan (1999: 3-4), kavramsal ve içerik olarak geliştirdiği "haber kültürü" çerçevesinde, medya toplum ikililiği açısından üç araştırma alanını ön plana çıkarmaktadır. Birincisi, *politika oluşturulmasının bir nesnesi olarak haber*'dir: Devlet/Hükümetin etkili olduğu alana öncelik veren yaklaşımlar için haber, temsili demokrasinin bir öznesi olarak ele alınır. Tarafsızlık, hakkaniyetlilik, gizlilik gibi konuları da içeren haber medyasının kamu tarafından düzenlenmesiyle ilgili sorular sorulur.[1] İkincisi, *metalaşmanın bir nesnesi olarak ha-*

---

[1] Liberal-çoğulcu yaklaşımda medya Yasama, Yürütme ve Yargı'dan sonra 4. Güç olarak kabul edilmektedir. Medya 4. Güç işlevini, kamuoyunun sesini gündeme taşıma ve siyasal iktidarı denetleme işlevleriyle yerine getirmektedir. Başka bir anlatımla medyanın, liberal demokrasilerde gözetimci rolünü yerine getirdiği ve düşünce pazarı oluşturduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, medya, demokratik sistemin sürmesinin ve vatandaşların sürece katılımının "garantörü" olmaktadır (İrvan 1995: 76). Bu kabulün, basın özgürlüğü mücadelesi döneminde basına yüklenen işleve yönelik algılamaya (Keane, 1993) dayandığını belirtmek mümkündür. Bu çerçevede, haber değerliliği ölçütlerine uygun olarak belirlenen olayların objektif olarak su-

ber'dir: Bir ekonomik yaklaşımın can alıcı noktasından bakıldığında haberlerin statüsü, alınan ve satılan bir mal gibi değerlendirilir. Alıcılar ise, öncelikle fiili ya da potansiyel tüketiciler olarak düşünülür. İzleyici ve dinleyicilerin haberlere ilgisi, reklam verenler tarafından satın alınır. Haber medyası sahipliğinin değişen dinamikleri, özellikle kâr birikimi ve yerel, ulusal ve global düzeyde kâr maksimizasyonuyla ilişkilendirilerek dikkatle incelenir.[2] Üçüncüsü, *kamuoyunun bir nesnesi olarak haber*'dir: Bir başka yaklaşımda da, haber, kamusal alan içinde rasyonel eleştirel tartışmanın bir nesnesi olarak değerlendirilir. Habermas'ın çalışmaları bu yöndedir. Burada ilgi daha çok haber medyasının bir söylem alanı oluşturmadaki belirleyici rolü üzerine yoğunlaşır.[3]

Allan'ın yaptığı ayrıma, eleştirel haber çalışmalarını da eklemek doğru olacaktır. Eleştirel haber araştırmaları, kültürel çalışmalar, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesi alanlarında yapılmaktadır (İnal, 1996). Kültürel çalışmalar, haber diline yönelik duyarlı eleştirel bir kavrayışı benimsemiş; dilbilim kökenli araştırmacılar da, eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilim olarak adlandırdıkları yaklaşımlarıyla metin içinde egemen söylemlerin hangi biçimde kurulduklarını açığa çıkarmaya yönelik çalışmalar üretmişlerdir. Eleştirel haber araştırmalarıyla, haber örneğinde eleştirel söylem çözümlemesi yapılan araştırmalar arasında yoğun yakınlaşmaya karşın "ince bir çizgi" olduğunu önermek mümkündür. Eleştirel haber çö-

---

nulması ve etik kurallara uyulması gerekmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Özer, 2010.

2 Allan'ın bu kategorisi, iletişimin ekonomi politik yaklaşımına denk gelmektedir. Eleştirel ekonomi politik çalışmalar için bkz. Adaklı, 2006; Çakmur, 1998; Erdoğan, 2001; Özer, 2007.

3 Kamusal alanla ilgili çalışmalar için bkz. Alankuş-Kural, 1995; Curan, 1994; Habermas, 1997; Kejanlıoğlu, 1995; Özbek (Ed.), 2004.

zümlemeleri 1970 sonrasında hız kazanmıştır.[4] Bunların hepsini kültürel çalışmalar çerçevesinde değerlendirmek doğru olmayabilir. Ancak, bu çalışmaların ortak özelliği olarak "dil" sorununa daha duyarlı bir yaklaşım arayışını yansıtışları olduğunu belirtmek mümkündür (İnal, 1996: 154).

Haberin serüveni dikkate alınarak, yapılan araştırmaları başka bir şekilde de kategorileştirmek mükündür:

1. Siyasal yanlılık araştırmaları: Haberde objektiflik incelemesi yapılır ve haberin objektif olarak sunulup sunulmadığına bakılır. Temel vurgusu, medyanın haberi objektif olarak sunacağı yönündedir.

2. Örgütsel araştırmalar: Temel vurgusuna göre, kurumsal sosyalleşme, gazetecilik pratiğini belirler. Bu yöndeki araştırmalarda, muhabirlerle görüşmeler yapılır.

3. Fenomonolojist yaklaşım: Temel vurgusuna göre, haberde toplumsal gerçeklik inşa edilir. Bu, haber kaynaklarının görüşleri çerçevesinde olur.

4. Kamusal alan ve haber: Medyanın, haber örneğinde kamusal alanı nasıl belirlediği incelenir.

5. Haberin ekonomi politiği: Eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde haberin meta doğasına ilişkin açıklama ve araştırmalar yapılır. Üretimdeki kâr süreçleri incelenir.

6. Araçsalcı yaklaşım: Buna göre, medya, özelde haber, burjuva sınıfının çıkarını yansıtır.

7. Yapısalcı yaklaşım: Haber dilindeki karşıtlıklar temelinde ideolojik yöne vurgu yapılır. Pecheux ve arkadaşlarının araştırmalarını bu yönde ele almak doğru olabilir.

---

[4] Eleştirel haber araştırmalarının kökenini, Halloran ve arkadaşlarının 1970'de gerçekleştirdikleri çalışmaya dayandırmak mümkündür. Bkz. Halloran vd., 1970.

8. Feminist yaklaşım ve haber: Haberlerde erkek egemen yapılanma ortaya çıkarılır.

9. Eleştirel yaklaşım: Haber söyleminde ideolojik üretim yapıldığını ortaya koyar. Kültürel yaklaşım, eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilim alanlarında yapılır.[5]

Eleştirel haber çalışmaları, haber metinleri üzerinde yapılmakta[6] ve bu çalışmalarda haberin söyleminde yapılan ideolojik üretime dikkat çekilmektedir. Bu anlamda, genelde medya, özelde haberin, toplumun toplumsallaşmasını[7] sağladığını önermek doğru olabilir. Giderek bu toplumsallaşma işlemi, ideolojik düzeyde olmaktadır. Başka bir ifadeyle, haber, toplumun ideolojik toplumsallaşmasına neden olmaktadır. Haber söyleminde yapılan ideolojik üretim sadece belli kategorideki –örneğin siyasal şiddet olayları- haberlerde değil, hemen tüm haberlerde söz konusudur. Bu anlamda, haberin ideolojik olduğunu saptamak önemlidir. Haber açısından bir şey ideolojik değilse nedir?

Bünyesinde eleştirel haber araştırmaları yapılan kültürel çalışmalar açısından önemli bir isim olan Stuart Hall'un şu düşünceleri, bu çalışma açısından da önem taşımaktadır: "Modern iletişim araçları asla toplumsal yapılar ve pratikler alanı dışında kavramsallaştırılamazlar, çünkü giderek artan oranda bu alanın

---

5 Bunlara, post-modern ve post-yapısalcı yaklaşımlar ve haber başlıkları da eklenebilir.

6 Haber metinleri üzerinde yapılan çalışmalar iki grupta toplanabilir. Bunlar, liberal çoğulcu yaklaşım çerçevesinde yapılan "yansızlık" araştırmaları ve eleştirel haber araştırmalarıdır. Yansızlık araştırmalarında özünde, medyanın 4. Güç işlevini yerine getirebilmesi için haberleri, tarafsız, nötr, hakkaniyetli, doğru ve çarpıtmadan vermesi ve olay yorum ayrımına gitmesi gerektiği kabul edilmektedir. Bu yönde yapılan araştırmaların gerisinde haberlerin yanlı olarak verildiği, ancak yansız olarak verilebileceği kabulü yatmaktadır (Hackett, 1985; 2000). Haber metinleri üzerinde yapılan diğer araştırmalar ise, belirtildiği üzere, eleştirel yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

7 "Toplumun toplumsallaşması" ifadesi, Theodor W. Adorno'nun Minima Moralia çalışmasından alınmıştır. Bkz. Adorno, 2005.

bir parçası haline gelmektedirler. Günümüzde iletişim kurumları ve ilişkileri toplumsal alanı tanımlıyor ve inşa ediyor; siyasal alanın inşasına yardım ediyor; üretken ekonomik ilişkileri dolayımlıyorlar; modern endüstriyel sistemler içinde "maddi bir güç" haline geldiler, bizatihi teknolojik olanı tanımlıyorlar; kültürel olana hükmediyorlar. Giderek artan bir biçimde kültürel ve toplumsal dünyaya ilişkin deneyimlerimiz haline gelen ikinci düzey evrenleri inşa ediyor ve yaşatıyorlar. İçinde işledikleri toplumsal alan bütünü içindeki ilişkilerin ne dışındalar ne de bu ilişkileri -doğrudan ya da dolaylı olarak- yansıtıyorlar. Bu ilişkilerin inşasına yardım ediyorlar, onların işleyişine içseller. Kuramımız, dışsal ilişkilerin değil, içsel ilişkilerin kuramı olmak zorunda." (Hall, 2002: 107-108). Hall'un düşüncelerinden esinlenerek, bir noktayı net olarak belirtmek mümkündür: Medya, toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, hukuk, eğitim ve spor alanlarını belirlemektedir. Bu belirleme, toplumsal olanı, oradan alıp, kendi içerisinde işledikten sonra yeniden toplumsal olana gönderme şeklinde olmaktadır.

Eleştirel haber araştırmaları, Althusser ve Gramsci'nin ideolojiye ilişkin açıklamalarından yararlanmıştır. Kültürel çalışmalar çerçevesinde yapılan haber araştırmaları açısından Louis Althusser'in ideolojiye yaklaşımı ve Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramı önem taşımıştır. Althusser ve Gramsci gibi siyaset bilimi kökenli kuramcılar, dilsel süreçler ile toplumsal güç/iktidarın kurulması arasındaki ilişkinin saptanmasına yönelik önemli düşünceler ortaya koymuşlardır (İnal, 1996: 58). Nitekim, medya metinlerinin dilsel ve ideolojik yapılanmasına ve medyanın başat ideolojik tanımların ve temsillerin dolaşımında ve sağlamlaştırılmasında oynadığı rolün incelenmesine çok fazla enerji harcanmıştır (Hall, 1980: 118-119'dan aktaran Hardt, 1999: 55-56). Hardt'a göre (1999: 53), Althusser'in 'ideolojik devlet aygıtları' ve Gramsci'nin 'hegemonya' kavramları-

nın kültürel çalışmalar üzerindeki etkisi, "zorunlu olarak çelişkili, her zaman tarihsel olarak özgül, karmaşık formasyonlar olarak" (Hall, 1980a: 36'dan aktaran Hardt, 1999: 53) toplumların içerisinde yer alan toplumsal pratiklerin incelenmesi için bir gerekçe inşa edilmesine yardım etmiştir.

Kültürel çalışmaların, özellikle medya incelemesi açısından neo-Marxism, yapısalcılık, semiyoloji, feminizm ve son dönemlerde postkolonyal ve postyapısalcılık alanlarında geliştirilen kavram ve kuramlardan (Bannet, 1993; Lembo, 2000) beslendiğini söylemek mümkündür. Shoemaker ve Reese (2002: 150), kültürel çalışmaların, ekonomi politik ile medya metinleri üzerinde yoğunlaşan daha edebi bir yaklaşım olan Marxist yapısalcı bakış açısının görüşlerini birleştirdiğini belirtmektedir. Ancak, kültürel yaklaşımın, yapısalcılıktan farklı olarak yaratıcı özne üzerinde hümanist bir vurgusu vardır. Yapısalcılık, medya söylemlerinin özerkliği ve eklemlenmesi üzerine yoğunlaşırken, kültürel yaklaşım, medya ve diğer pratikleri karmaşık bir ifadeci bütün olarak algılanan toplum içine yerleştirir (Curran vd., 1991: 249).

Eleştirel haber araştırmalarının yapıldığı bir alan da, eleştirel söylem çözümlemesi alanıdır. Bu alanda öne çıkan isimler olarak ise, Teun Adrian van Dijk ile Norman Fairclough önerilebilir. van Dijk'a göre, medya ya da eğitim gibi ideolojik yeniden üretim araçlarını ya da kurumlarını kimin ve hangi süreçler aracılığıyla denetlediğini incelemenin yaşamsal bir önemi bulunmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi, ancak ve ancak eşitsizlik ve egemenliğin yeniden üretiminde dil kullanımının, söylem ya da iletişimsel olayların ve dilin rolünün bir dökümünü yaptığı ölçüde, eleştirel sosyal ve siyasal çözümlemelere önemli ve özel bir katkıda bulunabilir. Fairclough'a göre ise, söylem kavramının kullanımında, dil kullanımının metinlerde beliren dilsel biçimleri de içeren kendi özelliklerindeki değişim-

leri sistematik olarak belirleyen toplumsal ilişkiler ve süreçlerle çakıştığı belirtilebilir. Söylem kavramına içkin olan toplumsaldaki bu çakışmanın bir yönü dildir. Söz konusu dil, ideolojinin maddi bir biçimidir ve dil, ideoloji tarafından kuşatılmıştır (Fairclough, 2003: 158). İdeolojik olarak kuşatılmış söylemsel pratikler, olabildiği kadarıyla güç/iktidar ilişkilerinin sürdürülmesi ve altının oyulmasına katkıda bulunmaktadır (Fairclough, 2003: 170). Fairclough'ın yaklaşımında eleştirel söylem çözümlemesi, dili, "söylem" olarak çözümler. Eleştirel söylem çözümlemesi, söylem olarak dilin kavramsallaştırılmasını merkez aldığı ve daha açık olarak eleştirel dil çözümlemesini toplumsal bilimlerde konumlandırdığı için "eleştirel dilbilim" üzerine kurulmuştur (Fairclough, 1989'dan aktaran Fairclough ve Graham, 2003: 188-189). Eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesinin her ikisi de, Marksizm, özellikle de 20. yüzyıl "Batı Marksizm'i" tarafından biçimlendirilmiştir (Fairclough, Wodak, 1997'den aktaran Fairclough ve Graham, 2003).

Eleştirel haber araştırmalarının yapıldığı başka bir alan da, eleştirel dilbilim alanıdır (Fowler, 1991). Eleştirel dilbilim, 1970'lerde East Anglia Universitesi'nde yer alan bir grup tarafından geliştirilen bir yaklaşımdır (Faiclough, 1992: 25). Bu alanda öne çıkan isimler olarak Fowler, Kress ve Hodge'u saymak mümkündür. Eleştirel dilbilim Michael Halliday'in sistemik dilbilim olarak bilinen yaklaşımı üzerine temellenmiştir denilebilir. Disiplin olarak kökenleri incelendiğinde, eleştirel dilbiliminin, kendisini anaakım dilbilimden ve sosyodilbilimden soyutlama konusunda çok arzulu olduğu anlaşılmaktadır. Metin çözümlemesi için eleştirel dilbilimciler, ağırlıklı olarak sistemik gramerdeki Halliday'in çalışması ve diğer kuramlardan konuşma yapısı ve dönüşüm gibi kavramlara dayanırlar. Eleştirel dilbilimcileri diğer dilbilimcilerden ayıran en önemli şey, gramer ve metinlerdeki sözcüklere verdikleri önemden kaynakla-

nır. Ağırlıklı olarak geçişkenliğe referans verilir ki, burada gramerin ya da bir cümlenin gerçeği temsil ediş biçimi öne çıkarılır (Fairclough, 1992: 27).

Eleştirel haber araştırmaları açısından bazı araştırmaların önem taşıdığını ya da önem taşıması gerektiğini belirtmek yararlı olacaktır. Hall ve arkadaşlarının (1978) çalışmaları, Glasgow University Media Group (GUMG)'un yaptığı araştırmalar ve Hackett'ın kuramsal çalışması sözü edilen araştırmalar arasında yer almaktadır. Hall ve arkadaşlarının çalışmaları kültürel çalışmalar açısından yapılan çalışmaları temsilen bu kitapta geniş olarak özetlenmiştir. Ancak, eleştirel haber araştırmaları çerçevesinde, GUMG'un (1976; 1980; 1985; 1993) içerik çözümlemesiyle gerçekleştirdiği araştırmalarla, Hackett'ın (1985; 2000) çalışmasına burada değinmek yararlı ve doğru olacaktır. Glasgow University Media Group çalışmalarını yirmi yılı aşkın bir sürede yapmıştır. İlk çalışma, 1974 yılında başlamıştır. Bu çalışmaya katılan herkes GUMG ismi altında birleştirilmiştir. Gruptan ayrılanlar olsa bile, GUMG devam etmiştir. Bu dönemde endüstriyel sorunlarda televizyon içeriği bir çelişkiyi barındırmaktadır. Çalışmanın yapıldığı dönemde İşçi Partisi iktidardadır ve siyasi yelpazenin sağında yer alanlar, televizyonun sol görüşlü yayın yaptığını ileri sürmektedirler. Bu iddia, Margaret Thatcher'ın başbakan olduğu dönemde daha da artmıştır. Sol taraftan da eleştiriler gelmeye başlayınca, televizyoncular, "Biz demek ki doğruyu yapıyoruz" diye düşünmeye başlamışlardır. Çalışmada, endüstriyel ve ticari sorunların haberleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonunda haberleştirilmeyle ilgili sorunlar olduğu ortaya çıkmıştır. Grup, bir araştırmada, 3 kanaldan kayıtlar almış ve özel olarak haberlerin sunumuyla ilgili çözümleme yapmıştır. Hangi temaların sunulduğu, kimle görüşüldüğü, hangi soruların sorulduğu ve hangi görüntülerin kanıt olarak sunulduğuna bakılmıştır. Bir araştır-

medyada da, hükümet örgütleri dışındaki demeçlerin haber olmadığı; üçüncü dünyadan temsilcilerin haberlerinin medyada yer almadığı; sadece Batı Almanya, Sovyetler Birliği, İsrail, ABD ve İngiltere devlet başkanları ya da başbakanlarının haber olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çözümlemeden sonra da, seçilen demeçlerin nasıl çerçevelendiği ortaya konmuştur.

Haber metinleri üzerinde yapılan çalışmalardan yansızlık üzerine olanlar, haberdeki yanlılığı sergileme amacını taşımıştır. Hackett'ın (1985; 2000) çalışmasında görülebileceği gibi, söz konusu çalışmaların temel amacı ve/veya varsayımı, haberdeki yanlılığın ortaya çıkarıldığında, haberin yansız olarak yazılabileceğidir. Bu anlamda, araştırmacılar için, haber objektif ve tarafsız, önyargılardan arınmış olabilir ve böyle bir gazetecilik zorunludur. Hackett'ın "Bir Paradikmanın Çöküşü mü?" adlı çalışması, yanlı haber üzerine geleneksel araştırmaların kullandıkları anahtar varsayımlara karşı geliştirilen ampirik, yöntem bilimsel ve epistemolojik yaklaşımları ortaya koymaktadır. Bunu yaparken, yanlı haber paradikmasına karşı yaklaşımların altında yatan toplumsal, politik ve entellektüel etken ve hareketler üzerinde uzun uzadıya durmamaktadır. Kısaca bu yaklaşımlar, Fransız yapısalcılığı tarafından dile getirilen ve İngiliz Marksizmi ve Feminizmi aracılığıyla İngiliz medya çalışmalarına ithal edilen karşıt bireyci, karşıt psikolojik ve karşıt davranışsal epistemolojik yaklaşımlardır. Bilindiği gibi, yanlı haberle ilgili olarak geleneksel araştırmalarda yapılan varsayımlar, a. Haberler, nesnel, dengeli ve toplumsal gerçeğin bir yansıması olmak zorundadır ve olabilir, b. Gazetecilerin ve editörlerin politik tutumları yanlı haberin ana belirleyicileridir, c. Haberlerdeki yanlılık varolan okuma yöntemleri ile araştırılabilir, d. En önemli yanlılık biçimi partizanlıktır biçimindedir (Hackett, 1985: 251). Oysaki, Hackett'a göre, bir kere yanlılık ve objektiflik kavramlarının kendileri birer değerlendirme standardı değil

araştırma konusudurlar. Üstelik belli bir yapıya göre eğitme (yapılandırılmış uyum) ve ideolojik etkinlik kavramları yandaşlığın yarattığı yanlılıktan daha etkilidir. Daha önemlisi yanlılık kavramı, gazeteciliğin ideolojik etkinliği konusunda uygun tartışma ortamı yaratmaz (Hackett, 1985: 268). Bu nedenle, medya çalışmalarında yanlılıktan ideolojiye doğru bir geçiş önermektedir. Üstelik, bu geçiş ona göre, gazeteciliğin politik rolünü ortaya çıkarmak için de geçerlidir (Hackett, 1985: 270). Bu noktada Hackett, medya araştırmaları için iki yön belirlemektedir. Bunlardan ilki, yanlılık ve objektifliğin kendilerini pratik normlar ve bilimsel araçlar olarak haberlerin içeriği gibi diğer konuların değerlendirme srandardı olmaktan çok, araştırmanın konusu yapmaktır (Hackett, 1985: 268). İkincisi ise, medya araştırmalarında yanlılık kavramı yerine yapılandırılmış uyum kavramını oturtmaktır. Yansız iletişim olgusunu bir yana bırakarak, denge ve bozucu olmayan standartlar konusundaki araştırmalarla kendimizi sınırlandıramayız. Bunun yerine, haber değerliliği ölçütleri, her haber aracının teknolojik özellikleri, haber üretiminin mantığı, bütçe kısıtları ve kaynağından bilginin varlığı gibi konuları çözümlemek gerekir. Nitekim, bu ve öteki tüm etkenler bir ideolojik kurum olarak medyanın işlevini şekillendirir (Hackett, 1985: 270).

Türkiye'de eleştirel haber araştırmaları 1990'lı yıllarda başlamıştır (Çelebi, 1990; Dağtaş, 1992; İnal, 1992; Ülkü, 1992). Ayşe İnal'ın eleştirel haber çalışmalarının Türkiye'de tanınmasında oldukça önemli bir rolü olmuş ve öncü çalışmaları İnal yapmıştır (İnal, 1992; 1993, 1995; 1995a; 1995b; 1996; 1997; 1999; 2003). Diğer araştırmacılara haksızlık etmeden belirtilirse, İnal'dan sonra, İnal'ın da öğrencileri olan Ömer Özer'in (1997; 1999; 2001; 2007a; 2008; 2008a) ve Çiler Dursun'un (1997; 1998; 2001; 2003; 2004) bu yönde çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Bunların yanında, Türkiye'de özellikle Teun Adrian van Dijk'ın eleş-

tirel söylem çözümlemesi modeli temel alınarak çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Ertan-Keskin, 2004).

Bu kitap çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Eleştirel Haber Araştırmaları Bakımından Kuramsal Ve Kavramsal Yapı" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, eleştirel haber araştırmaları açısından kuramsal ve kavramsal yapıdan söz edilmektedir. İkinci bölümde, eleştirel haber araştırmaları tanıtılmış ve örnek çözümlemeler yapılmıştır. Bunlardan önce iki adet haber araştırması özetlenmiştir. Bunlardan ilki kültürel çalışmalar çerçevesinde yapılmış ve klasik olarak nitelendirilebilecek bir araştırmadır. Stuart Hall ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen araştırma "Haberlerin Toplumsal Üretimi: Medyada Sokak Soygunları" (The Social Production of News: Mugging in the Media) başlığını taşımaktadır. Bu araştırmadan sonra eleştirel dilbilim alanında Roger Fowler tarafından gerçekleştirilen bir araştırma özetlenmiştir. Bu çalışmanın başlığı ise, "Güç/İktidara Yönelik Tutumlar" (Attitudes to Power) şeklindedir.

Eleştirel söylem çözümlemesi alanında yapılmış araştırmalardan özetlere yer verilmemiştir. Bunun nedeni, Teun Adrian van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli tanıtıldıktan sonra iki adet çözümlemeye yer verilmesidir. Eleştirel söylem çözümlemesinden sonra, "Bir Hikâye Olarak Haber ve Haber Hikâyelerinin Yapıları" başlığını taşıyan ve bir araştırmaya dayanan bölüm gelmektedir. Bu çalışmanın temel nedeni, haberin bir söylemi olması ve bu söylemde ideolojik üretim yapıldığının kanıtlanması açısından veri sunmasıdır. Alan Bell'in modelinden yararlanılarak yapılan araştırmada önce haberlerin, hikâyelerin özelliklerini taşıdığı, daha sonra da haberlerin bir söylemi olduğu ortaya konmuştur. Ancak bu yapılanlar, haberin söyleminde ideolojik üretim yapılmasını ortaya koymak için yeterli olmamış ve van Dijk'ın önermelerinden yararlanılarak

ayrı haberler üzerinde ideolojik üretimin boyutları sergilenmiştir.

Bu araştırmalardan sonra, "Söylemsel Manipülasyon Çözümlemesi" yapılmıştır. Teun Adrian van Dijk'ın geliştirdiği model kullanılmış ve Türkiye'den iki siyasi olaya ilişkin haberler örnek olarak çözümlenmiştir. Daha sonra, "Haberlerin Metaforik Doğası"na ilişkin araştırmaya yer verilmiştir. Bu araştırma spor alanından haberler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Üç büyükler olarak bilinen Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray'ın birbirleriyle yaptıkları maçların haberlerindeki metaforik sunumun yapısı incelenmiştir. Bundan önce yazarın gerçekleştirdiği bir başka araştırma özetlenmiştir.

Açıklanan araştırmalardan sonra, "Haberde Temsil" konusu ele alınmış ve Stuart Hall'un konuyla ilgili düşünceleri açıklanarak bir haber üzerinde çözümleme yapılmıştır. "Haber Fotoğrafları Ve İdeolojik Üretim" başlığı altında ise, daha önce yapılan bir araştırma özetlenmiş, devamında iki adet haber fotoğraflarının metinle bağlantılı anlamlarına ilişkin çıkarımlar açıklanmıştır. Bundan sonra, haber ve retorik konusu ele alınmış, van Dijk'ın retorik konusunda yaptığı açıklamalar ortaya konmuş ve üç ayrı konuda örnekler verilmiştir. "Haber Nasıl Okunur?" başlığı altında ise, farklı içerikli iki haberin nasıl okunduğu, başka bir anlatımla nasıl alımlandığı konusuna değinilmiştir. Bunlardan önce, okuma türlerine ilişkin açıklamalar getirilmiştir. Son olarak, "Haberde İdeolojik Çerçeveleme" başlığı altında Konya'da yaşanan ve spor alanına ilişkin bir olayın haberinin ideolojik olarak nasıl çerçevelendiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

A. ELEŞTİREL HABER ARAŞTIRMALARI BAKIMINDAN KURAMSAL VE KAVRAMSAL YAPI

Eleştirel haber araştırmalarının kültürel çalışmalar, eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilim çerçevesinde yapıldığını söylemek mümkündür.[8] Bu nedenle burada, kültürel çalışmaların yararlandığı kuramsal ve kavramsal çerçeveden söz edilmiş, eleştirel söylem çözümlemesi açısından öne çıkan isimler olan Teun Adrian van Dijk ve Norman Fairclough'ın düşünceleri özetle açıklanmış ve eleştirel dilbilim çalışmalarına özetle değinilmiştir.[9] Nitekim, kültürel çalışmalar, haber diline yönelik duyarlı eleştirel bir kavrayışı benimsemiş; dilbilim kökenli araştırmacılar da eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilim olarak adlandırdıkları yaklaşımlarıyla metin içinde egemen söylemlerin hangi biçimde kurulduklarını açığa çıkarmaya yönelik çalışmalar üretmişlerdir. Eleştirel haber çözümlemeleri, 1970 sonrasında hız kazanmıştır. Bunların hepsini kültürel çalışmalar çerçevesinde değerlendirmek doğru olmayabilir. Ancak, bu çalışmaların ortak özelliği olarak, "dil" sorununa daha duyarlı bir yaklaşım arayışını yansıtışları olduğunu belirtmek mümkündür (İnal, 1996: 154).

---

[8] Bunlara, genel olarak medyayı ideolojik bir güç olarak gören yapısalcı çalışmalar (Dursun, 2001: 20) içinden bazı düşünürlerin çalışmalarını eleştirel dilbilimden ayrı olarak düşünüp (örneğin Pecheux) eklemek doğru olabilir.

[9] Hazırlanan kuramsal temelden farklı olarak, örnek çözümlemelerden önce, kuramsal açıklamalar getirilmiştir.

Kültürel çalışmaların kökeni İngiltere'dir.[10] İsmini, Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nden (Centre Contemporary Cultural Studies/CCCS) almaktadır. Başlangıçta kapitalizm merkezli sınıf kimliği ve kültürünün incelemesi olarak başlayan kültürel çalışmaların, daha sonraları yeni endüstriyel toplumlardaki etnik ve ırksal farklılıklardan, ataerkil iktidar ilişkilerinin çözümlemesine uzanan geniş bir araştırma alanı oluşmuştur (Lembo, 2000: 53). Kültürel çalışmalar açısından medya, toplumsal rızanın kazanıldığı ya da kaybedildiği bir mücadele alanı olarak tanımlanmıştır (Dursun, 2001: 20). Buna bağlı olarak, kültürel çalışmalar çerçevesinde medya iktidarının günlük yaşamda nasıl yer aldığı da çalışılmıştır. Kültürel çalışmalar içerisinde, söylem çalışmaları da ilgi gösterilen alanlardan biri olmuştur. Bu yöndeki çalışmaların gerisinde, ideolojik yeniden üretimle materyal gerçekliği doğallaştırdığı vurgusunun yattığını önermek mümkündür. Kültürel çalışmalar çerçevesinde öne çıkan temalar açısından egemen ideolojinin ele alınışı, söylem çalışmaları, okuma biçimleri üzerinden alımlama çalışmaları gibi örnekler gösterilebilir. Nitekim, İngiliz kültürel çalışmaları üç temel konu etrafında sınıflandırılmaktadır ve bunlardan bir tanesi, *"Kitle iletişim araçlarının metinsel incelemeleri ve bunların hegemonya ve ideolojiyi yeniden üretmeye dönük işleyiş biçimleri"* dir (Smith, 2005: 213).

Kültürel çalışmalar çerçevesinde yapılan haber araştırmaları açısından Louis Althusser'in ideolojiye yaklaşımı ve Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramı önem taşımıştır. Althusser ve Gramsci gibi siyaset bilimi kökenli kuramcılar, dilsel süreçler

---

[10] Burada kültürel çalışmaların geniş bir anlatımı yapılmamıştır. Amaç açısından buna gerek görülmemiştir ve sadece haber çözümlemeleri açısından kültürel çalışmaların yararlandığı başka alanlarda geliştirilen kuram ve kavramların bazılarından söz edilmiştir. Kültürel çalışmalarla ilgili olarak yazarın başka bir çalışmasında açıklamalar yapılmıştır. Bkz. Özer, 2007. Ayrıca kültürel çalışmalarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. İnal, 1995; Dursun, 2001.

ile toplumsal güç/iktidarın kurulması arasındaki ilişkinin saptanmasına yönelik önemli düşünceler ortaya koymuşlardır (İnal, 1996: 58). Nitekim, medya metinlerinin dilsel ve ideolojik yapılanmasına ve medyanın başat ideolojik tanımların ve temsillerin dolaşımında ve sağlamlaştırılmasında oynadığı rolün incelenmesine çok fazla enerji harcanmıştır (Hall, 1980: 118-119'dan aktaran Hardt, 1999: 55-56). Hardt'a göre (1999: 53), Althusser'in 'ideolojik devlet aygıtları' ve Gramsci'nin 'hegemonya' kavramlarının kültürel çalışmalar üzerindeki etkisi, "zorunlu olarak çelişkili, her zaman tarihsel olarak özgül, karmaşık formasyonlar olarak" (Hall, 1980a: 36'dan aktaran Hardt, 1999: 53) toplumların içerisinde yer alan toplumsal pratiklerin incelenmesi için bir gerekçe inşa edilmesine yardım etmiştir.

İki düşünürün ideolojiye yaklaşımının daha iyi anlaşılması için, Karl Marx'ın bazı düşüncelerini ve Marx ve Engels'in ideoloji tanımlamasını aktarmak yararlı olacaktır. Marx'a göre, maddi yaşamın üretim biçimi, genel olarak toplumsal, siyasal ve düşünsel süreci koşullandırmaktadır. İnsanların varlıklarını belirleyen bilinçleri değildir; aksine onların toplumsal varlıkları bilinçlerini belirlemektedir. Yine, Marx'a göre, bir toplum biçimi, hiçbir zaman, taşıma olanağına sahip olduğu bütün üretim güçleri gelişmeden ortadan kalkmaz ve hiçbir zaman yeni ve üstün üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları bizzat eski toplumun bağrında yeşermedikçe, bu toplumun yerini alamayacaktır. Bu nedenle, insanlık, ancak çözebileceği sorunları sorun edinir. Nitekim, daima, o sorunun kendisinin, ancak onu çözmek için gerekli maddi koşulların zaten varolduğu ya da oluşmakta bulunduğu durumlarda belirdiği görülür (Marx, 2006: 70). Marx ve Engels ideolojiye ilişkin şu düşünceleri ortaya koymuşlardır: "*...İnsanlar ve sahip oldukları ilişkiler tüm ideolojilerinde sanki camera obscura'daymış gibi başaşağı çevrilmiş bir biçimde görülüyorsa, nesnelerin gözün ağtabakası üzerinde ters durma-*

larının yansıması olması gibi, bu olgu da, insanların tarihsel yaşam süreçlerine aynı şeyin olmasından ileri gelmektedir." (Marx ve Engels, 1992). Marx ve Engels, burada yanlış bilinç kavramına vurgu yapmaktadırlar. Yanlış bilinç, yönetilenlerin kendi temel çıkarlarına ters düşecek edimde bulunmalarına yol açan, kendi toplumsal konumlarına ilişkin taraflı anlayışlardır. Yönetici sınıf, konumunu yasallaştıran ideolojiyi yayarak sokaktaki adamın, sömürüldüğünün farkına varmasını zorlaştırır (Berger, 1993). Marx'ta ideoloji yanılsama olarak ele alınırken, aynı zamanda bir toplumsal sınıfın (burjuva) düşünsel donanımı olarak da ele alınabilmektedir (Dursun, 2001: 25). Marx'a göre, burjuva ideolojisi proletaryayı, yanlış bilinç durumu içinde tutmuştur (Fiske, 2003: 221). Marx'taki ideoloji kavramı, bir bozulma ve çelişkilerin yanlış temsilini kapsamaktadır (Larrain, 1983'ten aktaran Dursun, 2001: 25). Şerife Çam'a göre (2008: 35), Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*'nde ideolojiyi, maddi nitelikli gerçekliğin ters-yüz olmuş şeklinde ele almışlardır. Bunun yanında, ideolojinin çarpık veya bozulmuş düşüncelere yol açtığını vurgulamışlardır. Bunlar, öncelikli olarak zihinde yer etmiş fikirlerin kaynağını insanlar arasındaki maddi ve somut nitelikli toplumsal ilişkilerde aranması gerektiğine dikkati çekmektedir. *"...ideolojiyi yanlış bilinç olarak tasarlayan görüşler çerçevesinde, medya tamamen ekonomik düzeydeki (altyapısal) sınıfsal çıkarların ve sahiplik/mülkiyet ilişkilerinin üstyapıya taşındığı veya yansıtıldığı, böylece işçi sınıfının devrimci potansiyelinin yok edildiği ideolojik egemenliğin/başatlığın bir kanalı olarak konumlandırılmaktadır. Bu süreçte medya, egemen sınıf ya da sınıfların, kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesinden kaynaklanan çıkarlarının korunması için kitlelerin bilinçlerinin şekillendirilmesindeki etkin rolüyle ele alınmaktadır."* (Dursun, 2001: 26).

Marksizm açısından önemli olan bir açıklama da 'Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'da yapılmıştır: *"Üretim ilişkilerinin*

tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir siyasal ve hukuksal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. (...) İktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile -ki bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir- hukuksal, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekilleri ayırtetmek gerekir." Bu ifadede, ideolojinin bireylerin kendi kanaatleri olarak değil, maddi yaşamın çelişkilerinin oluşturduğu toplumsal bilinç olarak kavranması söz konusudur (Üşür, 1997).

Marx ve Engels'in ideolojiye yönelik bir başka tanımlaması medyayı da içine almaktadır: "*Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretim araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikirsel ifadesinden başka bir şey değildir, egemen düşünceler, fikirler biçiminde algılanan kavranan maddi, egemen ilişkilerdir.*" (Marx ve Engels, 1992). Burada, egemen sınıf düşüncelerinin egemen düşüncelerde olduğu belirtilmekte ve bunun nedeni de basit olarak açıklanmaktadır: Egemen sınıf, ideolojik üretim araçlarını kontrol eder (Barrett, 1996). Marx, ideolojiyi, gücünü sermayeyi denetlemesinden alan yönetici sınıfla doğrudan ilişkilendirmektedir (Shoemaker ve Reese, 2002: 140). İdeoloji, yönetici sınıfın fikirlerinin toplumda doğal ve normal görülmesini sağlayan araçtır (Fiske, 2003: 221). Bu ifadeden anlaşılması gereken bir nokta, egemen sınıfın kendi nesnel çıkarlarını bilen ve kolaylıkla ideolojik olarak tanımlayabilen bir sınıf olarak da kabul edildiğidir (Üşür,

1997). Böylece, medya, egemen maddi güce sahip sınıfın kontrolünde gözükmektedir (Özer, 2001). Hall'a göre (1999: 106), Marx, ideolojinin kendisini yalnızca şeylerin görünüş düzeyine dayandığı için işlediğini savunmuştur. Böyle yaparken, ideoloji, tüm toplumsal ilişkilerin bağımlı oldukları tarihsel koşulların olumsallığının tanınmasını engellemektedir. Bunun yerine, bu olumsal koşulları, tarihin dışındaymış gibi sunmaktadır: Değiştirilemez, kaçınılmaz ve doğal. Buna ek olarak, ideoloji, kendi öncüllerini zaten bilinen olgularmış gibi sunarak gizlemektedir.[11]

Marx'ın düşünceleri açısından habercinin yaptığı işin, medya patronunun kişisel ve patronun ait olduğu sermayedarların sınıfsal çıkarlarını sürdürecek ölçüde, varolan gerçekliği çarpıtmak olduğu önerilebilir (Dusun, 2003: 64). Noam Chomsky'nin düşünceleri de bu yönde değerlendirilebilir: "*...medyada yönetici konumunda bulunanlar ya da bu kesim içinde yorumcu statüsüne yükselenler aynı ayrıcalıklı elit kesime aittir ve bu kesimin onların kendi sınıfsal çıkarlarını da yansıtarak ayrıcalıklı elitin algılamaları, özlemleri ve tutumlarını paylaşmaları beklenebilir. Sistem içine giren gazetecilerin, genel olarak değerleri içselleştirerek bu ideolojik baskılara uyum sağlamadıkları sürece başarılı olmaları olasılık dışıdır; bir şeye inanırken başka bir şey söylemek kolay değildir ve uyum sağlamayanlarsa benzer mekanizmalarla eleneceklerdir.*" (1999: 20).

John Fiske (2003: 222), Marksist ideoloji kuramını, bir fotoğraf örneğiyle pratiğe indirgemektedir. Fotoğrafta, siyahlar ile polis arasındaki çatışma gösterilmektedir. Ona göre, ister siyah olsun ister beyaz olsunlar, fotoğrafı "yönetici sınıfların fikirleriyle" anlamlandıran ikincil sınıfların üyeleri, yalnızca fotoğrafla ve gösterdiği olaylarla ilgili olarak da "yanlış bilince" sahip olacaklardır. Burada siyahlar, doğal olarak saldırgan, çapulcu

[11] Marx'ın ideolojiye yaklaşımını da içeren bir çalışma için bkz. Çelik, 2005.

ve yasa tanımaz kişiler olarak kabul edileceği için, yönetici sınıf fikirleri, olayla ilgili anlamın genç siyahların doğasında aranması gerektiğini söyleyecektir. Polisin ise, toplumdaki tüm sınıflara eşit ve nesnel uygulanan yasaların uygulayıcısı olduğu... Buradaki bilinç, burjuva bilincidir; fotoğraf okurlarını, ekonomik sistemle ilişkilerini adil ve doğal gören ve söz konusu olay gibi toplumsal deneyimlerde ortak duyusal anlamlar inşa eden burjuva özneler olarak üretmektedir. Bu ise, yanlış bilinçtir ve bu tür olayların toplumsal ilişkilerden kaynaklandığı gerçeğini reddetmektedir. Siyahların saldırganlığının nedeni, beyazlar karşısında ikincil konumda olmalarıdır. Bu bilinç, polisin de gerçek algılanmasını engellemektedir. Polis, mülk sahiplerinin ve iktidarın çıkarlarını korumak için yapılan yasaların uygulayıcısıdır, statükocudur.

İngiliz Kültürel Çalışmalar Geleneği'nin ideoloji kavramsallaştırmasını sağlayanlardan biri olan Stuart Hall, Marx'ın "zihinsel/düşünsel üretim araçları üzerindeki denetim ifadesinin, kitleleri gerçek çıkarlarının nerede uzandığını fark edemeyecek aptallar olarak konumlandırdığı" düşüncesini kabul ederek Alman İdeolojisi'ndeki Marx ve Engels'in kavramlaştırmasını reddetmiştir (Dursun, 2001: 34).

Louis Althusser, yaptığı ideoloji tartışmasıyla, Marksist düşünüş içinde açık ve önemli bir kaymayı sağlamıştır. Marksist felsefenin belirgin özelliklerinin nasıl tanımlanacağı konusunda yoğunlaşan Althusser, bu felsefeyi çok genel anlamda diyalektik materyalizm kavramıyla belirlemiştir (Saybaşılı, 1985: 57). Düşünür, Antonio Gramsci'nin düşüncelerinden etkilenmiş ancak, Gramsci'nin maddeciliğe felsefi yaklaşımında yer alan tarihsicilik izlerinin karşısında eleştirel durmuştur (Hall, 1999a). Ayrıca, Saussure'ün parole'ünün (söz) açıklayıcı yapısında da görülen yapısalcılığın kültürel ve toplumsal araştırmaları bilimsel yaklaşıma dayandırma isteğinden oluşan ilkeleri, ideoloji

çözümlemesinde kullanmıştır (Larrain, 1995: 87-88). Hall'a göre (1999: 104), Althusser, bilimin tersine ideolojinin, sürekli olarak kapalı bir çember içinde hareket ettiğini, bilgi değil, zaten bildiğimiz şeylerin tanınmasını ürettiğini savunmuştur. İdeoloji bunu, tam da sorgulanması gereken öncülleri zaten yerleşik olgular olarak kabul ettiği için yapabilmektedir. Etienne Balibar (2002), Althusser'in Marx okumasından çıkardığı varsayımlarını iki temel kuramsal kavrama bağladığını belirtmektedir. Bunlar, "sorunsal ve epistemolojik kopma"dır. Yine, Balibar, Althusser'in *Marx İçin* (2002) çalışması için üç önemli diziye dikkat çekmektedir. Bunlar ise, "epistemolojik kopma ve bunun etrafında düzenlenen teorik pratik, bilimsellik ve sorunsal; yapı ve ideoloji"dir.

Althusser, klasik Marksizm'deki altyapının üstyapıyı belirlediği düşüncesine yeni bir yorum getirmiştir. Altyapı, üstyapıyı belirlemektedir ancak belirleme son kertede olmaktadır ve tek yanlı değil, karşılıklıdır. Ekonomik altyapıdan görece bağımsız olan ideoloji, devlet gibi üstyapı kurumları birbirlerini de etkileyebilmektedir. Bu kurumlar, ayrıca, altyapıyı karmaşık bir çelişkiler düzeni içerisinde etkilemektedir (Althusser, 1991: 24-27). Althusser, ideolojiyi, ideoloji olarak kesinlikle reddetmemektedir: *"...Çünkü, Marx'ın söylediği gibi, insanlar kendi sınıf savaşlarının bilincine ideolojide varır ve onu sonuna kadar götürürler; dini, ahlaki, hukuk ve siyasal biçimlere bürünmüş ideoloji bir nesnel toplumsal gerçekliktir; ideolojik mücadele sınıf savaşımının organik bir parçasıdır."* (Althusser, 1995: 14). Marksizm'i, toplumsal üretimin nesnel çözümlemesinin yanında, ideolojilerin nesnel çözümlemesi olarak da devrimci bir bilimsel kuram olarak gören Althusser için ideoloji, hiçbir biçimde yanılsamanın epistemolojik boyutuna indirgenemeyecek bir toplumsal kertedir (Balibar, 1991: 48). Düşünür (1991), ideolojinin bireylerin gerçek varoluş koşulları ile hayali ilişkilerinin temsili olduğunu belirtmektedir:

"İnsanlar ideolojide gerçek varoluş koşullarını, gerçek dünyalarını kendilerine temsil etmezler; orada onlara temsil edilen, kendilerinin bu varoluş koşullarına karşı ilişkileridir. Gerçek dünyanın ideolojik, yani hayali olarak her tasarlanmasının merkezinde bu ilişki yer alır. Gerçek dünyanın ideolojik olarak tasarlanmasının doğurduğu hayali çarpıtmayı açıklaması gereken neden bu ilişki içinde yer alır."

Althusser (Aktaran Hall, 1996: 19), ideolojinin bir pratik olduğunda ısrar etmektedir. Althusser için, ideolojinin sürekli olarak maddi bir varoluşu vardır ve ideoloji devletin aygıtları ve pratikleri içine yazılmıştır. Burada, bireyleri, özne diye adlandırır. İdeolojinin varoluşu ile bireylerin özneler olarak çağrılmaları ve adlandırılmaları bir ve aynı şeydir. İdeolojinin ebedi olarak ele alındığında, insanları özneler olarak çağırdığını belirtir. Althusser, böylelikle bireylerin her zaman ve zaten özne olduklarını ifade etmektedir (1991: 65). Bu ifadeden, Althusser'e göre, öznenin pasif konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu nokta, yapısalcılığın farklı yönlerden temsilcileri olan Saussure ve Levi-Strauss'u, Althusser ile bir araya getirmektedir. Althusser, aile, hukuk, siyaset, sendika, basın gibi "devletin ideolojik aygıtı" diye tanımladıklarını polis, hükümet, ordu vb. gibi aygıtlardan ayırır ve ikincisine "devletin baskı aygıtları" ismini verir. Her ikisi de, birbirlerinin özelliklerinden yararlanırlar ama baskı aygıtları özünde ve öncelikle baskı yöntemiyle işlerken, ideolojik aygıtlar ideoloji kullanarak işler (1991: 35).

Ayşe İnal'a göre (1996: 60), Althusser'in öznesi, dil ve söylem içinde oluşur. Başka bir deyişle, medya metni içerisinde özne çağrılır ve adlandırılır. Bu da, Lacan'a yaslandığını işaret eder. Böylece, Lacan dolayımıyla bilinçli olarak yapmasa da, Saussure, Freud ve Marx arasında köprü olmayı ilk kez deneyen düşünürdür. Fiske'ye göre (2003: 221), Althusser, Saussure ve Freud'un düşüncelerinden etkilenmiş ve böylece, Marx'ın daha

ekonomi ağırlıklı kuramlarını açıklamak için yapı ve bilinçdışı kuramlarını kullanmıştır.

Althusser'in eğilimi, belli bir Marksist gelenekle bağlarını koparmadığı gibi, bu gelenek içinden çıkmıştır (Balibar, 1991: 54). Zıt görünümleri ideoloji tanımlarından kaynaklanmaktadır. Ancak, Jorge Larrain'e göre (1995: 96), "Althusser'in ideoloji kuramı, Marx'ın hümanist ve tarihsici anlatımına saldırarak, daha sert ve indirgemeci olmayan bir Marxism arayışı adına karmaşık bir girişim olarak başladı." İdeolojiyi, büyük ölçüde bilinçdışı ve her zaman kurumsal bir şey olarak gören (Eagleton, 1996: 166) Althusser'in bir pratik olarak ideoloji kuramı Marx'ın yanlış bilinç olarak ideoloji kuramının ileri bir aşamasıdır, ancak Althusser'in kuramı, azınlığın çoğunluk üzerindeki iktidarının baskıcı olmayan araçlarla sürdürülmesinde ideolojinin rolünü vurgular. Althusser, ideolojiyi, tüm sınıfların katıldığı süregiden ve her yana yayılmış pratikler dizgesi olarak yeniden tanımlamıştır. Ancak, tüm sınıfların bu pratiklere katılması, bu pratiklerin artık, egemen sınıfın çıkarlarına hizmet etmediği anlamına gelmemektedir. Aksine, bu hizmeti tümüyle yerine getirmektedir. Althusser'in yaptığı tanıma göre ideoloji, Marx'ın inandığından çok daha etkilidir. Nitekim, dışarıdan değil içeriden işlemektedir ve tüm sınıfların düşünce ve yaşam biçimlerine derinden işlemiştir (Fiske, 2003: 223-224). Çiler Dursun'a göre (2001: 30), "Althusser, özneyi verili olarak ele aldığı için, Marksizm'in zayıf kaldığı özne sorununa yeni bir açılım da getirmiştir." Stuart Hall'a göre (1999a), Althusser, ideolojilerin sıklıkla temsiller, imgeler ve kavramlar sistemi olsalar bile, insanların büyük çoğunluğuna herşeyden önce yapılar olarak dayatıldığını savunmaktadır.

Althusser'in çerçevesinde medya, ideolojinin hâkimiyeti altında işlemektedir. Medya, daha klasik olan baskıcı devlet aygıtlarına karşılık olarak, ideolojik devlet aygıtıdır. Böylece,

medyanın etkinliği, yukarıdan dayatılan bir yanlış bilinçlilikte ya da değiştirilen tutumlarda değil, fakat koşulların temsil edilmesi ve deneyimlenmesini sağlayan bilinç dışı kategorilerde yatmaktadır (Curan vd., 1991: 246). Althusser'in vurgularını medya çalışmalarına "Screen Kuramı" taşınmıştır. Buna göre, sinema metinlerinin izleyiciyi içine katarak konumlandırdığı yolunda iddialarda bulunulmuştur. Bunun yanında, Althusser, kültürel çalışmalar çerçevesindeki haber çalışmalarına yansıyacak şekilde, ideolojinin maddiliğine yaptığı vurgusuyla, Gramsci'nin hegemonya ve Volosinov'un işaretin çok vurgululuğuna ilişkin belirttiği dil ve söylem içinde bir savaşın verilebileceği görüşüyle bir araya gelmiştir (İnal, 1996: 61).

Althuser'in, medyayı da ideolojik devlet aygıtı olarak nitelendirmesini Hall iki ayrı çalışmasında örneklemektedir: *"Medyanın siyasal sorunlardaki işlemlerini meşru ve 'yansız' kılan bağlantılar sorunu, kurumsal birer sorun değil, Devletin toplumsal çatışmalardaki dolayımının rolüne ilişkin daha geniş bir sorundur. İşte bu düzeydedir ki, medyanın 'devletin ideolojik aygıtları' olduğu (-terimler hâlâ kafa karıştırıcı olmaya devam etse de- akla yatkın olarak) söylenebilir."*[12] (1999: 123) *"... medyalar, genel olarak bizimkine benzeyen toplumlarda doğrudan doğruya devlet tarafından örgütlenmezler ve sahipleri doğrudan doğruya devlet değildir. Ama medyanın yönetici sınıf ittifaklarıyla dolaysız değil, dolaylı olarak ilişkili olduğunun söylenmesinde hayati bir anlam yatmaktadır (belki de Althusser'in medya aygıtlarını her şeye rağmen 'İdeolojik Devlet Aygıtları' olarak adlandırmasını mümkün kılan budur); ve böylece bizzat Devlet Aygıtlarının karakteristiklerinden bazılarına sahiptirler –'görece özerklik'. Örneğin Hukuk ve yönetim bürokrasileri gibi yayıncılık da 'güçler ayrılığı' başlığı altında işlev görür... kapitalist gelişimin modern aşamasındaki öbür devlet karmaları gibi medya da dar anlamda yöne-*

[12] Hall, Althusser'in söz konusu savı yeterince geliştiremediğini ve eleştiri aldığını da belirtmektedir.

tici-sınıf iktidarından 'görece özerkliği'ne kesinlikle bağımlıdır. Bu görece özerklik yayıncılığın işleyimsel ilkelerinde kutsallaştırılır – 'nesnellik', 'yansızlık' ve 'denge'." (1999a: 239).

Althusser'in ideoloji kuramı, Michel Pecheux'nün yaklaşımının ana kaynağı olmuştur. Pecheux, Althusser'in ideoloji kuramına katkıda bulunmuş ve onun kuramını, söylem kuramı ve söylem çözümlemesi yöntemiyle geliştirmiştir (Fairclough, 2003: 155). Pecheux ve arkadaşları, söylem çözümlemesine yeni bir eleştirel yaklaşım geliştirmişlerdir. Onlar, diğer eleştirel dilbilimciler gibi, yazılı siyasal söylemleri kullanarak, söylemin sosyal kuramını, metin çözümlemesiyle birleştirmeye çalışmışlardır. Çalışmaları, Fransa'daki siyasi gelişmelerle bağlantılıdır; özellikle, komünist ve sosyalist partilerin 1970'lerdeki ilişkilerine ve bunların politik söylemlerinin karşılaştırmasına dayanır. Pecheux'nün, Althusser'in kuramına katkısı, ideolojinin önemli kritik bir maddi biçimi olarak dil düşüncesini geliştirmesidir. Söylem kavramını kullanmasının nedeni, kullanılan dilin ideolojik yapısına vurgu yapmaktır. Söylem, dilin işlevleri içinde ideolojik mücadelenin etkilerini gösterir (Fairclough, 1992: 30). Pecheux'nün amacı, Saussure'ün dil çalışmalarında dikkate almadığı bir noktayı, başka bir deyişle, anlamın üretimi üzerindeki toplumsal-tarihsel koşulların belirleyici etkilerini gözler önüne sermektir (Thompson'dan aktaran Dursun, 2001: 49). Pecheux'ye göre anlam, verili bir söylemsel formasyonun dilsel ögeleri arasındaki ilişkilerce oluşturulmaktadır (Pecheux'den aktaran Dursun, 2001: 49).

"Hegemonya" kuramıyla İngiltere'deki kültürel çalışmaları etkileyen (Shoemaker ve Reese, 2002) İtalyan kuramcı Gramsci, Marksizm'e yenilikler getirmiştir. Yenileşmenin önkoşulu, üstyapının çeşitli düzeylerini görüntü ya da olgu konumuna indirgeyen ekonomizmin her çeşidinin reddedilmesidir (Merrington, 1985: 265). Gramsci, altyapının tek belirleyici olarak üstyapıyı

oluşturduğu biçiminde özetlenebilecek mutlak determinizm ilkesini kabul etmemektedir. Mekanik ve ekonomizmci Marksizm'e karşıdır ve üstyapının, hiçbir anlamda bir gölge olguya indirgenemeyeceğini kabul etmektedir (Hall vd., 1985: 23). Gramsci, son kertede ekonominin belirleyiciliğini kabul etmiş olsa bile, ideolojiye büyük önem vermiş ve bu kavrama geleneksel Marksistlerden daha geniş bir özerklik tanımıştır (Shoemaker ve Reese, 2002: 150).

Hegemonya, kültürel çalışmaların anahtar kavramlarından birisi olmuştur. Özünde, iktidarla pratik arasındaki bağlantıyı araştıran hegemonya kuramı, medyanın eleştirel çözümlemelerinde kullanılan bir akım haline gelmiştir (Shoemaker ve Reese, 2002). Hegemonya, kabaca bir egemen iktidarın kendi yönetimi için, hâkimiyeti altındaki insanların rızalarını kazanmada başvurduğu bütün pratik stratejiler alanı olarak tanımlanabilir (Eaglaton, 1996: 167). Bir yönetici sınıflar fraksiyonları ittifakının -eşdeyişle tarihsel blok- bağımlı sınıflar üzerinde "zor"a değil "rıza"ya dayanan bir otorite kurması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Özbek, 1994: 79). Gitlin'e göre, hegemonya, "kurulu düzene gösterilen kitle rızasının sistemli (ancak kasti olmak zorunda olmayan ya da genellikle kasti olmayan) biçimde yönlendirilmesi"dir (1980: 253'ten aktaran Shoemaker ve Reese, 2002: 151). Gramsci'ye göre, liberal-kapitalist devlette zorun kuşandığı zırhın berisinde işleyen rıza normal olarak başı çeker (Aktaran Hall, 1999a). Hâkim sınıflar, hegemonyayı, ideoloji ile çalıştırmaktadırlar; kısmen ideoloji ile işleyen yasa, polis, ordunun yanında aile, eğitim sistemi, basın gibi üstyapı kurumları hegemonyanın başarıldığı esas alandır ve bu alanda ideoloji aracılığıyla işlemektedir. Ancak, hegemonya, verili ve sürekli değildir; kaybedilebilir de (Fairclough, 1992). Bunun için, sürekli kazanılmalıdır. Hegemonya, sadece zor ögesini içeren ideolojiden daha geniş bir kategori olarak göze çarpar; hegemonya

ideolojiyi kapsar ancak ideolojiye indirgenemez (Eagleton, 1996'dan aktaran Dursun, 2001: 31). Hegemonyayla ilgili önemle belirtilmesi gereken, onun düz, çelişkisiz, istikrarlı, herhangi bir şekilde gerilim içermeyen ideolojik kazanımlar ve başarılar vaat etmeyeceğidir (Çam, 2008: 246). Hegemonyaya yüklenen bu anlamın, Volosinov'un "işaret çokvurguludur ancak yönetici sınıf ise işareti tek vurgulu (uniaccentual) yapmaya çalışır" (Aktaran İnal, 1996: 53) çıkarımıyla bir araya geldiğini önermek mümkündür. Aslında, belirtmek gerekir ki, genellikle tüm ideolojiler çokanlamlılığa karşı tekanlamlılığı ve tekvurgululuğu kullanır (Çoban, 2003: 256-257). Hegemonya, ekonomi, politika ve ideolojiyi keser ve birleştirir; bu özelliğiyle ideoloji/söylem çözümlemesi için ekonomizm ve idealizmden uzak duran bir çerçeve sunar (Fairclough, 2003: 162). Gramsci'nin yaklaşımında hegemonya, sivil toplum alanıyla ilişkilidir. Buna karşılık, baskı, devlet ile ilişkilendirilir. Ne var ki, kapitalist toplumda hegemonyanın örgütlenmesinde yönetici blok, sivil toplumun olduğu kadar devletin organlarını da harekete geçirmektedir (Dursun, 2001: 32).

Gramsci'ye göre siyasal partiler, kilise ve basın gibi sivil toplum organları ya da devlet aracılığıyla, temel sınıflardan biri için kendiliğinden oluşan destek elde edebilme mücadelesi yürütülmektedir. Başka bir deyişle, sivil toplumun organları ve bunların arasında yer alan basın da birer mücadele alanıdır (Dursun, 2001: 33). Hegemonya kavramıyla Gramsci, Althusser gibi, mevcut sosyal yapı ve ilişkilerin desteklenip sağlamlaştırılmasında ideolojinin önemini vurgulamıştır (Teo, 2000: 11). Söz konusu ideolojinin üretildiği en önemli alanlardan biri de, medyadır. Temel hegemonya stratejilerinden biri ise, ortakduyudur (Gramsci, 1992: 49). Medya, ortakduyunun sağlanmasında işlevseldir (Fiske, 2003). Medya, sürekli olarak tutarlı bir ideolojiyle toplumsal yapıyı, yönetilen sınıfların tahakküm altı-

na alınmalarına kendi rızalarıyla katılımları yoluyla yeniden üreten ve haklılaştıran bir dizi ortakduyusal değerler ve mekanizmalar üreterek hegemonyacı bir işlev görmektedir (Shoemaker ve Reese, 2002: 150-151). Medya, dünyayı tanımlama, sınıflandırma sürecini egemen ideolojilerin üretimiyle yapar. Kasıtlı olarak ve açıktan partizanlık yapmaz.[13] Bunun yerine, durum tanımı modu içerisinde dünyayı tanımlamaya aktif biçimde katılır (Hall, 2002). İdeolojik kontrol araçları egemen kesimde yer alanlar tarafından kontrol edilmektedir ve bunların en önemlisi olan medya, elit ve egemen ideolojilerin yeniden üretiminde merkezi bir rol oynamaktadır. Aile, kilise, okul gibi ideolojik bir işlevi vardır (Kou ve Nakamura, 2005). Medyada sunulan haberler de, egemen ideolojinin en önemli üretim alanlarından biridir (Özer, 2001). Haberlerdeki hegemonyacı değerlerin ortakduyuyu yaymada özellikle etkili olduğu belirtilmektedir. Nitekim, bunlar, doğal görünmektedirler ve zorlama ile yerleştirilmemişlerdir. Tam tersine, medya rutinlerinin normal işleyişiyle medya ve diğer iktidar odakları arasındaki bağlantılar aracılığıyla dolaylı biçimde yerleştirilmişlerdir. Medyanın göreceli özerkliği, mesajlarının daha büyük bir meşruluk ve güvenilirlik kazanmasını sağlamaktadır. Medyanın doğrudan denetim altında tutulması, aynı meşruluk ve güvenilirliği sağlamayacaktır (Shoemaker ve Reese, 2002: 151). Dolayısıyla, medyanın çoğulcu demokrasilerde 4. Güç olarak kabul edilmesi, hegemonyanın başarılmasında etkili olacaktır. Bu anlamda, objektif habercilik yapmaya davet edilmesi de benzer bir işleve sahip olacaktır.

Althusser ve Gramsci gibi Marksist kuramcılar, ideoloji sorununu ele alırken, katı bir belirleyicilik anlayışından kaçınmışlardır ve bu yaklaşımları ile kültürel, dilsel ve söylemsel pratiklere farklı bir bakış açısı getirmişlerdir (İnal, 1996). Belirtmek

[13] Türkiye'de günümüzün yandaş medyasının tutumu ise, bu görüşün tam tersi yöndedir.

gerekir ki, medya çalışmalarında Gramsci'nin "hegemonya" kavramı, Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları"ndan daha fazla benimsenmiştir. Fiske'ye göre (Aktaran İnal, 1996: 62), bu tercihin gerisinde yatan neden, hegemonya kavramının alımlama konusunda getirdiği katkılardır. Kavram, medyanın ideolojik bir aygıt olarak kavranmasından çok, iktidar sahiplerinin ideolojilerinin kültürel pratiklerin dolayımı ile toplumsal rızaya dönüştürüldüğü bir araç olarak ele alınmasına dayanmaktadır.

Burada, Marx, Gramsci ve Althusser açısından son bir noktaya değinmekte yarar bulunmaktadır. Toplumsal değişimi, Marx'ın kuramı kaçınılmaz, Gramsci'nin kuramı olası, Althusser'in kuramı ise olanaksız olarak görmektedir (Fiske, 2003: 227). Başka bir ifadeyle, Marx'a göre özne mutlaka aktif hale geçecektir, Gramsci'ye göre özne aktif hale geçebilir, Althusser'e göre ise, özne aktif hale geçemeyecektir.

Kültürel çalışmaların, özellikle medya incelemesi açısından neo-Marxism, yapısalcılık, semiyoloji, feminizm ve son dönemlerde postkolonyal ve postyapısalcılık alanlarında geliştirilen kavram ve kuramlardan (Bannet, 1993; Lembo, 2000) beslendiğini söylemek mümkündür. Shoemaker ve Reese (2002: 150), kültürel çalışmaların, ekonomi politik ile medya metinleri üzerinde yoğunlaşan daha edebi bir yaklaşım olan Marksist yapısalcı bakış açısının görüşlerini birleştirdiğini belirtmektedirler. Yazarların bu düşüncelerine büyük ölçüde katılmak mümkündür. Ancak, kültürel yaklaşımla ekonomi politik yaklaşım arasındaki benzerlik, belirlemede önceliğin ekonomi olduğu noktasında kurulabilir. Başka noktalarda iki yaklaşım birbirlerine oldukça eleştirel durmuştur.[14] Buna karşılık yapısalcı yaklaşım-

[14] Ekonomi politik yaklaşımla kültürel yaklaşım arasındaki farklılıklar açısından bkz. Özer, 2007. Ayrıca, iki yaklaşımın arasındaki farkların anlaşılabileceği makalelerden oluşan bir derleme kitap için bkz. Çelenk (Der), 2008.

la kültürel yaklaşımın akrabalığını kurmak daha kolay ve uygun görünmektedir.

Yapısalcı düşünce, toplumsal süreç çözümlemesini, toplum ve dil arasındaki benzerliğin yapısalcı dilbilimince kabul edilen biçimine dayandırmıştır. Dilin yapısı, her bireysel konuşma edimini şekillendiren bir düzendir. İşaretler, dil yapısının ögeleridir. Aynı zamanda, yapısalcılığın kurucu momentini sağlayan işarettir. İşaretin işlevlerini ilk kez ortaya koymayı deneyen C. S. Pierce'dır. Saussure ise (1985; 1992), modern düşüncede dilsel işaretin tam anlamıyla bilimsel ilk çözümlemesini yapmıştır (Coward ve Ellis, 1985: 27). Saussure, eşsüremli biçimde yapılması gereken dilbilim incelemesinde, temel dilsel birimin gösterge olduğunu bildirmiştir. Dil de, bu doğrultuda bir göstergeler sistemidir (Çam, 2008: 189). Ona göre, "Dil göstergesi bir nesne ile bir adı birleştirmez, bir kavramla bir işitim imgesini birleştirir." Böylece, gösteren ve gösterilen ikiliğine gitmiştir. Başka bir deyişle, işitim imgesi ve kavram ikiliğini getirmiştir. Saussure, gösterge kavramını gösteren ve gösterilen ikiliği içinde tanımlamıştır. Bunlar arasındaki bağ nedensizdir. Bunun yanında nesne (Referent/gönderge: Ortalıkta gezinen tüylü, kuyruklu hayvan) ile gösterge arasında da bir ikilik olduğunu ortaya getirmiştir. Ancak, nedensizliği gösteren ve gösterilen ilişkisinde görmüştür (İnal, 1996: 47). Materyalist bir dil kuramı arayışını sürdüren çağdaş araştırmacılar ise, söz konusu nedensizlik sorununun, gösteren ve gösterilen arasında olmadığını ve gösteren ile gönderge arasında aranması gerektiğini belirtmektedirler (Ellis ve Coward, 1979 ve Kristeva, 1989a'dan aktaran İnal, 1996: 47). Saussure'ün, işaretin yanında dil ve söz ayrımı da dikkat çekicidir. Ayrıca, yukarıda anılan, eşsüremli ve artsüremli çözümleme ayrımına gitmiştir.

Modern yapısalcılığın kurucusu olarak kabul edilen Levi-Strauss, ana kavram olarak işareti alıp yapısalcı kavramları ant-

ropolojik verilere dönüştürmüştür. Bu, sadece toplumda işlevi olan işaretlerin aktarılmasının çözümlemesi değil, ayrı zamanda yapıları simgesel olarak, başka bir deyişle, yapısal düzenlemeyi anlam üreticisi olarak görme sorunudur (Coward ve Ellis, 1985: 33). Levi-Straus'a göre bütün mitler benzer yapılara sahiptir (Storey, 1993: 73). Levi-Strauss, batı burjuva tarzının hızla yayıldığı dönemde, bunun henüz giremediği toplumlarda akrabalık ilişkilerini incelemiştir. İkili karşıtlıklar temelinde, geleneksel antropolojinin biyolojik temeli aşamadığı anı, toplumsal yapıların yeniden üretimini ve böylece türün yeniden üretimini açıklamaya girişir. Onun yöntemi, toplumsallık gereklerinin akrabalık yapısını nasıl biçimlendirdiğini göstererek her ikisini de açıklar. Onun tanıttığı insanlar arası gerçekliği neyin yapılandırdığı kavramına "simgesel düzen" denir. İnsanlar mit, ayin ve akrabalık sistemleri ile tanınırlar; onlar bu sistemleri işletmek üzere doğmuş tam ve eksiksiz özneler değildirler; bu sistemler tarafından tamamlanmamış olmaları düşünülemez. "Yapı, içerdiği özne için bir yaşantıyı yerleştiren şeydir." (Coward ve Ellis, 1985: 40). Levi-Strauss yapısalcılığı, görünürde özgürce inşa edilmiş tikel ideolojik söylemlerin, aslında nasıl aynı temel ideolojik şebekede işleyen dönüşümler olarak görülebileceğini ortaya koymuştur. Bu yolla, Saussure'ün genel bir göstergeler biliminin geliştirilmesini isteyen çağrısını izlemiştir (Hall, 1999: 92). Levi-Strauss yapısalcılığı, bize, insan öznesinin homojen ve kendi kendini denetleyebilir olmadığını gösterir; özne, varlığının farkında bile olmadığı bir yapı tarafından inşa edilir. İnsan öznesinin kendisiyle açıklanırlığı artık savunulamaz; özne, yapının ve yapının dönüşümlerinin nesnesidir (Coward ve Ellis, 1985: 36-41). Hall (1999: 100-101), Levi-Strauss ile Marx arasında şöyle bir bağ kurmaktadır: "'*Konuşmacılar anlam üretirler, ama bunu yalnızca kendilerinin eseri olmayan ve bilinçdışı olarak dilde aktarılan koşullar altında gerçekleştirirler' diyen Levi-Strauss'un ko-*

numunun, 'insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama bunu yalnızca kendilerinin eseri olmayan ve ardlarında cereyan eden belirli koşullar altında gerçekleştirirler' diyen daha klasik Marksist önermeye nasıl uygun düştüğünü görmek zor değil."

Kültürel çalışmaların beslendiği ve mit çözümlemesi yapan bir alan da semiyolojidir. Barthes'a göre mit çözümlemesi, semiyolojinin başlangıcıdır. Semiyoloji, bütün işaret sistemlerini kapsar (Aktaran Coward ve Ellis, 1985: 49) ve Saussure'ün dilbilim yönteminin yeni alanlara uygulanmasının bir sonucudur (Coward ve Ellis, 1985: 50). Semiyoloji, sosyolojiden önce müdahale eder ve sosyo-ekonomik güçler tarafından kullanılan anlam sistemlerini inceler (Coward ve Ellis, 1985: 58). Toplumsal anlamlandırmanın sistematik yapısının incelenmesi semiyolojinin en önemli yanıdır. Barthes'a göre, "semiyolojinin başlangıcı" olan mit çözümlemesi, toplumsal formasyonun egemen fikirlerinin nasıl evrensel ve doğal görünebildiğini açıklıyordu (Coward ve Ellis, 1985: 51). Bu nokta, semiyolojinin, Marx ve Engels'in Alman İdeolojisi'nde ortaya koydukları ideoloji tanımıyla birleştiğini göstermektedir. Ancak, mitolojinin, ideolojiyi, toplumun gerçeğini biçimlendiren, yönetici sınıfın ürünü olarak ele alması tarih olarak Marksist gelişmelerden öncedir: Burjuva ile proletarya arasındaki uçurum derinleştikçe arada küçük burjuva çıkmıştır. Küçük burjuva, aslında burjuva değerleri, temsili olarak yaşar (Coward ve Ellis, 1985: 52). Küçük burjuva, millet, asli insan, ahlak gibi biçimlerde tezahür eden burjuva gerçekliğine devşirilir. Burjuva fikirleri her şeyin içsel özü haline gelir, günlük gerçekliği mit mekanizmasıyla doldurur. Barthes, burjuva ilişkileri ve ideolojisini doğallaştıran fikirlerin kendilerini sunuş mekanizmalarını inceler (Coward ve Ellis, 1985: 53): Gerçek olan hemen görülebilendir. Bunun, aslında sadece bir temsil ediş biçimi olduğu anlaşılmaz. Mit, böyle işler. Mitin mekanizması, alışılmış temsil biçimlerinin gündelik nesneler ve

pratiklerle içiçe geçmesine yol açar: Öyle ki, sonunda bu ideolojik anlamlar, o nesne ya da pratiğin doğal, sağduyu düzeyindeki gerçekliği gibi anlaşılır. Bu yüzden iki anlam sistemi vardır: Düzanlam ve yananlam... Yananlam düzanlama yaslanır; aralarında sürekli karşılıklı bir hareket vardır ve böylece doğal bir bütünlük görünümündedirler (Coward ve Ellis, 1985: 54). Anlamlandırmanın birinci düzeyi, Saussure'ün üzerinde çalıştığı düzeydir. Bu düzey, göstergenin göstereni ve gösterileni arasındaki ilişkiyi ve göstergenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisini betimler (Fiske, 2003: 116). Başka bir deyişle, anlamlandırmanın birinci düzeni olup, bir göstergenin ilk anlamını dile getirmektedir (Mutlu, 1998: 104). Yananlam ise, mesajların iletiminde ikincil anlamlandırma düzenidir. Yananlam, düzanlamı göstereni olarak kullanmakta ve ona başka bir anlam, bir başka gösterilen bağlamaktadır (Mutlu, 1998: 355). Yananlam, göstergenin, kullanıcıların duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle buluştuğunda oluşan etkileşimi betimlemektedir (Fiske, 2003). Barthes (1998: 185-vd.), düzanlam ve yananlama yönelik sorunsalını Fransız bayrağını selamlayan zenci fotoğrafın görsel imgesinden yararlanarak açıklamaktadır. Burada, fotoğrafik imge göstereni, Fransız bayrağını selamlayan zenci de gösterileni; gösteren gösterilen ikiliği ise, işareti oluşturmaktadır. Bu, dilsel süreçtir. Söylen ise, şu şekilde işlemektedir (İnal, 1996: 55): "Dilsel işaret yeni bir gösterene dönüşür ve sömürgecilik, milliyetçilik, militarizm gibi ideolojik kavramlar bu gösterenin gösterilenleri olur. Böylece karşımıza ikinci bir işaret çıkar. Bu da ideolojik süreci oluşturur. İkinci işarette, fotoğrafik imgenin düzanlamı gösterene dönüşür. İkinci işaretin gösterilenleri, dilsel gösterenin yananlamlarıdır. Barthes'a göre yananlam düzanlama yaslanır. Bunun sonucu olarak düzanlam ve yananlam bir bütünlük içinde karşımıza çıkar ve ideolojik olanı gözlerden siler. İşaret gerçekliğini kurar ve oku-

yucuya dayatır." Hall'a göre (1999: 110), düzanlamlar, kodlanmamış olarak durmamakta, en azından yananlamlar kadar sınıflandırma ve tanıma sistemlerini gerektirmektedir. Onlar doğal değil, güdümlü göstergelerdir. Düzanlam ve yananlam arasındaki ayrım özsel değil, analitik bir ayrımdır. Yananlam olarak belirtilen (çağrıştırılan) mit tamamen "söylenmediği" yerleşik bir konumu kuşku veya saldırıdan koruduğu ve "bu olması gerektiği gibidir" diyerek tarihi evrenselleştirdiği zaman başarılı olur. Semiyoloji, yananlamsal sistemin, anlamlandırma sistemindeki her işaretin anlaşılabilirliğini sağlayan bütünsel bir bölümü olduğunu göstermiştir (Coward ve Ellis, 1985: 54-56). Fiske'ye göre (2003: 118) yananlamlar, öznel düzeyde işlediklerinden dolayı onların çoğunlukla farkına varılmaz. Örneğin, sokağın sert odaklı, siyah beyaz, vahşi görünümü büyük olasılıkla düzanlamsal biçimde okunacaktır. Nitekim, sokaklar hep böyledir. Ve yananlamsal değerleri düzanlamsal olgular olarak okumak oldukça kolaydır. Bu nedenle, göstergebilimsel çözümlemenin temel hedeflerinden birisi, bu tür bir yanlış okumayı önleyecek bir analitik yöntem ve düşünce çerçevesi sunmaktır. Düzanlam ve yananlamın Hall'un yazılarında yerini aldığını ve kültürel çalışmalar çerçevesinde yapılan haber araştırmaları açısından önem taşıdığını belirtmek yararlı olabilir.

Barthes, S/Z'de ise, metnin yapısını değil, yapılaşmasını incelemiştir (Coward ve Ellis, 1985: 85). "Yazılabilir metinlerden" söz eder. Bunlar, okuyucuyu metnin tüketicisi değil de üreticisi haline getiren metinlerdir (Coward ve Ellis, 1985: 85). İdeolojiyi tam üretildiği anda bulup çıkartmaya çalışır (Coward ve Ellis, 1985: 86). Yananlamlar, metin içerisine yayılmıştır; her biri bir kodun, anlaşılabilir bir biçimin açılışıdır. Yananlamın bu yayılışı, üretken, metinlerarası yapısına dikkat çekilmeden metnin gerçekliğini garantilemeye yeter (Coward ve Ellis, 1985). Düzanlam, yananlamın bir ürünü, bir sonucu olarak gösterilir. Düz-

anlam bir kapanmanın, yananlamsal sürecin, anlamın üretkenliğinin sınırlanmasının sonucudur (Coward ve Ellis, 1985). Barthes, S/Z'de (1996) ısrarla yananlamı savunmaktadır.[15]

Belirtilen çalışmalardan destek alan kültürel yaklaşımın, yapısalcılıktan farklı olarak, yaratıcı özne üzerinde humanist bir vurgusu vardır. Yapısalcılık, medya söylemlerinin özerkliği ve eklemlenmesi üzerine yoğunlaşırken, kültürel yaklaşım, medya ve diğer pratikleri karmaşık bir ifadeci bütün olarak algılanan toplum içine yerleştirir (Curran vd., 1991: 249).

Hall ve Fiske gibi araştırmacılar, Barthes, Volosinov ve Bakhtin[16] gibi düşünürlerin dil ve anlam üzerine görüşlerinden, yaklaşım ve kavramlarından geniş ölçekli olarak yararlanmışlardır. Kültürel çalışmaların, özellikle Hall'un yazılarında yerini alan bir başka düşünür de Rus dilbilimci Valentin Nikolayeviç Volosinov'dur. Volosinov'un, işaretin çok vurgululuğuna ilişkin söyledikleri, 1980 sonrasında kültürel çalışmalar içinde ideoloji sorununun ele alınışında etkili olmuştur. Onun söz konusu düşünceleri, Althusser'in ideolojinin maddi bir pratik oluşu ve Gramsci'nin hegemonya ve rızaya yönelik belirttikleriyle bir araya gelerek, medya metinleri ve siyasal retorik içinde bir savaşım verilebileceğine ve karşıt hegemonik bir kültürün üretilebileceğine yönelik umutları ortaya çıkarmıştır (İnal, 1996: 53). Volosinov'a göre, "her gösterge ideolojik değerlendirme ölçütlerine maruzdur... İdeoloji alanı göstergeler alanıyla çakışır. Birbirleriyle eşitlenirler. Nerede bir gösterge mevcutsa, orada ideoloji de mevcuttur. İdeolojik her şey semiotik bir değere sahiptir" (Aktaran Hall, 1999a: 218). Onun yaklaşımı, dil ve ideolojinin bir ve aynı şey olmadığı sonucunu doğurmuştur. Volosinov, dil, ideoloji ve anlam arasındaki ilişkileri açıklamaya ça-

[15] Metin çözümlemelerini etkileyen kuram ve kavramlar burada açıklananlarla sınırlı değildir. Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için bkz. İnal, 1996.

[16] Bakhtin'in görüşleri için bkz. İnal, 1996.

lışmış ve göstergebilimsel ideoloji kuramını kurmuştur. Düşünür, aynı dili kullanan farklı sınıfların, dilde sınıfsal mücadele sürdürdükleri görüşünün temelini atmıştır. Bu yaklaşıma göre, çatışan ideolojik konumların kendilerini aynı dil içinde açıklamalarıyla gösterge, bir sınıf mücadelesi arenası haline gelmektedir (Eagleton'dan aktaran Dursun, 2001: 47-48). Volosinov, Gramsci'de olduğu gibi, ideoloji ve dil alanına 'anlam üzerine girişilen mücadele' nosyonunu yeniden dahil etmiştir. Volosinov, 'anlam üzerine girişilen mücadele' nosyonunu, göstergenin çoğul vurgululuğu hakkındaki savıyla kuramsal olarak gerçeklemiştir. Onun savunduğu şey şudur: "Söylem içinde anlam üzerinde egemenlik kurmak için girişilen mücadelenin uygun etkisi ya da sonucu, 'ideolojik göstergeye sınıflarüstü, ebedi bir karakter vermek, içinde ortaya çıkan toplumsal değer yargıları arasındaki mücadeleyi söndürmek ya da derine çekmek, göstergeyi tek vurgulu hale getirmek'tir." (Aktaran Hall, 1999: 109). Volosinov (Aktaran İnal, 1996: 52), aktarılan ve alıntılanan konuşma üzerinde durmuştur. Alıntılanan konuşma, konuşmanın içindeki konuşmadır, aynı sentaktik yapıda iki zaman ve uzam konumu bir araya gelmektedir. Bağlam artık, tek değildir. İnal (1996), Volosinov'un söylediklerinin haber metinlerinin yapısal özellikleri açısından çok önemli olduğunu belirtmektedir. Nitekim, haber metinleri, her zaman metin içinde metin, konuşma içinde konuşmadır ve kaynak kişi ve/veya kurumların konuşmaları haber dili içinde doğrudan ya da dolaylı olarak alıntılarla ya da alıntıya ilişkin hiçbir ipucu olmaksızın (örtük alıntı) aktarılmaktadır.

Eagleton'a göre (1996: 271), Volosinov, toplumsal iktidarın dilin kendisi içindeki rolünü dikkate alan ve günümüzde söylem çözümlemesi adı verilen çözümleme tarzının babasıdır. Volosinov'un kuramları, Althusser'ci dilbilimci Pecheux tarafından daha da ileri götürülmüştür. Pecheux'nün isteği, "söy-

lemsel süreç" ve "söylemsel formasyon" kavramlarıyla Saussure'ün ünlü langue ve parole (dil ve söz) ayrımının ötesine geçmektir. Eagleton (1996: 272), Volosinov ve Pecheux'nün çalışmalarının oldukça çeşitli ve verimli bir söylem çözümlemesi tarzının doğuşuna öncülük ettiğini belirtmektedir. Ona göre, bu çalışmaların büyük bir kısmı toplumsal iktidarın dil içine nakşedilmesinin sözlüksel, sözdizimsel ve dilbilgisel yapılardaki izlerinin nasıl izleneceğinin soruşturulmasına ayrılmıştır.

Kültürel çalışmaların medyayla ilişkisinin düzeyinin belirlenmesinde Stuart Hall önemli bir rol oynamıştır. Hall'un, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin başına geçmesiyle birlikte "kültürel çalışmaları medya alanına yönelttiği ya da medyayı kültürel çalışmalara çektiği" ifade edilebilir (Özer, 2007). Bu anlamda yukarıda açıklanan bazı düşüncelerin sonrasında kültürel çalışmalar açısından belirtilmesi gereken, medyanın/haberin toplumsal gerçekliği aktarmaktan öte, onun inşa edilmesinde etken olduğudur.[17] Ancak bu vurgu, "medya dışında şeylerin varolmadığı, hiçbir durumun/olayın yaşanmadığı veya toplumsal gerçeklik olarak adlandırılanın bütünüyle medya kurgusu olduğunu savunmak anlamına gelmemektedir. Yapılan vurgu daha çok, medyanın olayları anlaşılır kılmak üzere, olayların ve durumların ne olduğunun tanımlanması bağlamında medyanın anlam üretiminde üstlendiği aktif role ilişkindir." (Çam, 2008: 215). Öte yandan, kültürel çalışmalar içerisinde ortak temalardan biri olan medyanın egemen ideolojinin üretim alanlarından biri olduğuna ilişkin vurgunun anlamlandırmayla bağlantılı olarak değerlendirilmesi yararlı olabilir. Nitekim, kültürel çalışmalar çerçevesinde yer verilen temalardan biri olan "anlam"a dair vurgu önemlidir. Hall'a göre (1999a: 236), medya, mesajların üretilmesi ve karmaşık söylemlerde

[17] Haberde toplumsal gerçekliğin inşa edilmesi ifadesinin farklı yaklaşımlar açısından ne anlama geldiğine ilişkin bir tartışma için bkz. Dursun, 2004a: 37-65.

düzenlenmiş göstergelerin üretilmesi için (simgesel 'mal') toplumsal, ekonomik ve teknik olarak örgütlenmiş aygıtlardır. Simgesel mesajların üretimi, kapsamlı olarak anlam bildiren göstergeler sistemi şeklinde anlaşılan dilin aktarımından geçmeksizin gerçekleştirilemez. Olaylar, kendi başlarına anlam bildiremez: Olayların anlaşılabilir kılınması gerekmektedir. Toplumsal anlaşılabilirlik süreci gerçek olayları, -ister gerçeklikten alınmış olsun, isterse kurmaca olarak- simgesel biçime tercüme eden pratiklerden oluşmaktadır. Olayların anlamlarının verili olmadığı bir kere kabul edildiğinde, bu olayların anlamlandırılması da, ideolojik iktidarı işaret eder: "Olayları belli bir yönde anlamlandırma iktidarı." Anlamlandırmalar, çekişmeli ve çatışmalı konulara gerçek ve olumlu birer güç olarak katılır ve sonuçları etkiler. Olayların anlamlandırılması, uğruna mücadeleye girilen şeyin bir parçasıdır, çünkü anlamlandırma kollektif toplumsal anlamların yaratıldıkları araçtır (ve o nedenle, belli sonuçların alınabilmesine yönelik rızanın etkili bir şekilde seferber edilebildiği bir araçtır) (Hall, 1999: 95-97). Anlamlandırma, yan anlam düzeyinde yapılmaktadır ve medya/haber söyleminin ideolojik boyutunu dile getirmektedir. Söylem kavramıyla anlaşılan, anlamın dil içerisinde hareket etmesiyle ortaya çıkan şeydir. İdeoloji ise, bu anlamın belli kişi ve gruplar çıkarına harekete geçiriliş biçimiyle ilgilenir (Thompson'dan aktaran Üşür, 1997: 89). Söylem ve anlam arasındaki ilişki bağlamında söylemin anlamı taşıması, kurması ve değiştirmesi olduğu kadar, anlamı sabitlemesi ya da kapatması gerekir (Üşür, 1997). Çünkü, anlamlar, sabitlenmez ya da kapatılmazsa söylem akıp giden ve her dakika değişen anlam denizinde bir şeyi anlamlandırma gücünü elde edemezdi. Dilin anlam kazanabilmesi ve dilin anlamlandırılma sürecinin işleyebilmesi için kapanma bir zorunluluktur (Çoban, 2003: 256-258). Hall'a göre (1999), söylemin, belli kapanmaları (closure) destekleme, dünya hakkında

neyin varsayılabileceği ile neyin doğru olduğunun söylenebileceği arasında belli eşdeğerlilik sistemleri kurma etkisi vardır.

Anlam açısından yapısalcı ve kültürel çalışmaları bir araya getirmeye çalışan bir çalışma olarak Hall ve arkadaşlarının (1978) klasikleşmiş araştırmaları örnek verilmektedir (Curran vd., 1991: 249). Medya, anlam alanı içinde ve bu alan aracılığıyla işlevini sürdürmektedir. *"Anlam kendine özgü doğası gereği çokanlamlıdır: Ayrılmaz derecede bağlam bağımlıdır. Pek çok anlam arasından birini başat olarak 'yeğleme' mücadelesi içinde kıstırılır ve bu mücadele sırasında oluşturulur. Bu başatlık, yapıların ve olayların içerisinde baştan verili değildir, temsili pratikler içinden belirli bir pratik türü üzerindeki sürekli mücadelenin sonucunda inşa edilir... Bu bağlamda anlam bir ayna gibi değil, bir dil gibi işlev görür... Anlamlar, tümüyle toplumsal ilişki ve yapılarda içerilmektedir. Belirli kültürel ve siyasal pratikler aracılığıyla, çeşitli toplumsal konumlara eklemlenebildikleri ve toplumsal özneleri oluşturdukları ve yeniden oluşturdukları ölçüde toplumsal olarak işlev görürler ve işlerler."* (Hall, 2002: 116-117). Anlam üzerindeki ideolojik mücadele sürekli olarak varolacaktır. Ancak, iletişim kuramı ve araştırması ideoloji sorunuyla ilgilenmekten kesinlikle kaçınamaz. Medyanın ideolojik olduğu iddiası, onun anlamın toplumsal inşası alanında işgördüğünü ifade etmektedir. Medyanın sağladığı alanın üzerinde, insanlar kendi bilinçlerine varmaktadırlar (Hall, 2002: 118). Eleştirel bakış açısı, medyanın en önemli etkisinin ideolojik etki olduğunu savunmaktadır (Shoemaker ve Reese, 2002: 139).

Kültürel çalışmalarda, medyaya, elit iktidarının kurumsal, söylemsel ve ideolojik açıdan yeniden üretim yeri olarak bakılmaktadır (Lembo, 2000: 53). İdeoloji, belli bir söylem içerisinde gerçekliği üretmektedir. Bunun anlamı, ideolojinin tahakküm ilişkilerini söylem içerisinde sistematik olarak kurduğu yönündedir. Egemen sınıfın ideolojisi tümüyle egemendir ve hem

egemen sınıfı hem de tahhakküm altındaki sınıfı adlandırmaktadır. Anlamı dil içerisinde harekete geçiren de söz konusu ideolojidir. Hall'a göre (Aktaran Stevenson, 1997), söylemler, mesajın anlamını yapılandıran egemen anlamlara sahiptir. İdeolojik söylemler, kendi anlatı sistemleri içindeki "zaten bilinen"e gönderme yaparak, kendi kendilerini ortak bilgi deposunda onaylamakta; aynı zamanda burada seçmeci biçimde yeniden üretmektedir (Hall, 1999: 107). İdeolojik söylemler, dünyayı kendi temsil etme tarzlarına, dili zaten kullanmakta olan özneleri katabilirler. Varolan söylemler silsilesi içinde zaten konumlanmış olan özneleri, tam anlamıyla toplumsal konuşmacıları kazanabilirler. Bu da, ideolojinin söylemde dile getirilişini ve söylem aracılığıyla eklemlenişini ele almanın gerektiğini ifade etmektedir (Hall, 1999: 112). Medya çalışmaları açısından söylem kavramı, ideoloji ile birlikte ele alındığında, medya metinlerinin, daha özelde haberlerin, toplumsal iktidarın kurulmasındaki rolünü sergilemekte çıkış noktaları sağlamaktadır (Dursun, 2001: 46). Söylemin çözümlenmesi yazılı, sözlü ve görsel metinler içerisinde ifade edilen ideolojilerin ortaya konması için bir yol sağlamaktadır. Söylem, basitçe bir dilbilimsel pratik değildir; o belli bir konuyu ifade eder ve onun hakkındaki bilgiyi inşa eder. Söylemin çözümlemesi, sadece dilin ve temsilin anlamı nasıl ürettiğini değil, bunun yanında temsil, anlam ve iktidar arasındaki ilişkileri ve kimlikler ve öznelliklerin oluşumunu da inceler (Hall'dan aktaran Meyers, 2004: 100-101).

İdeolojiler, büyük ölçüde söylem aracılığıyla yayılmaktadır. İdeoloji, toplumsal oluşum olarak ancak dil ile ortaya çıkabilmesi, ancak dilde anlatım bulması nedeniyle söylem ile doğrudan ilişkilidir (Ilgın, 2003: 293). İdeolojik kontrol araçları ise, egemen kesimde yer alanlar tarafından kontrol edilmektedir. Söz konusu ideolojik araçların en önemlisi medyadır. Bu nedenle, medyada/haberde egemen ideoloji yeniden üretilmektedir.

Özlüce, haberin söyleminde ideolojik pratikler yer almaktadır. (Egemen) ideolojik pratiklerle dolmuş haberin söylemi de böylece egemen söylem olmaktadır (Özer, 2001). Haberler, sadece güçlüler hakkında değildir ve öyle yapılandırılırlar ki, olaylar güçlülerin çıkarlarının bakış açısından yorumlanır. GUMG'un yaptığı bir araştırmada, endüstriyel uyuşmazlıklarda şirket yönetimlerinden çok, işçi sendikalarının suçlandığı ortaya konmuştur (Aktaran Shoemaker ve Reese, 2002: 131). Güçlüler, haberlerde düzenli olarak yer alırken, daha az güçlü olanlar, protestolar, grevler ya da cinayet gibi sapkın eylemlerde ancak haber olabilmektedir (Aktaran Shoemaker ve Reese, 2002). Bu olaylar, haberlerde sapkın olarak kurulmaktadır. Medyadan, egemen kesimde yer alanların ideolojilerinin yayıldığına yönelik birçok araştırma bulunmaktadır. Kapitalizm karşıtı ve/veya sosyalist bir anaakım batı medyası bulunmamaktadır. Peki egemen ideolojiyi yaymakta olan medyanın kullanıcılar üzerindeki etkisi ne olmaktadır? Bu soruya doğrudan yanıt olmasa da, medyanın tesirinin yayılmacı olduğunu gösteren ve medya kullanıcılarının egemen ideolojiyle uyuşmayan alternatif kaynaklara ulaşmada sıkıntılı olduklarını ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır (van Dijk, 1998).

Eleştirel haber araştırmalarının yapıldığı bir alan da eleştirel söylem çözümlemesi alanıdır. Bu alanda öne çıkan isimler olarak ise, Teun Adrian van Dijk ile Norman Fairclough önerilebilir. van Dijk'ın söylem, ideoloji, söylem çözümlemesi ve modeline yönelik birçok çalışması bulunmaktadır (1983, 1985, 1988, 1988a, 1991, 1993, 1995, 1998, 1999, 2003). van Dijk'ın ideolojiye yaklaşımını şu şekilde açıklamak mümkündür (1999: 340-341): Dijk, ideolojinin ifade edilmesinde, harekete geçirilmesinde ya da yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynayan toplumsal pratiklerin ve kurumların varolduğunu kabul etmektedir. Ancak, ilk olarak ideolojinin kendisinin bu pratikler ve kurumlarla

aynı şey olmadığını varsaymaktadır. Ona göre, ideoloji, bir grubun, sınıfın ya da diğer toplumsal oluşumların üyeleri tarafından paylaşılan bir toplumsal biliş biçimidir. Ne var ki, bu varsayım, ideolojinin basitçe tutumlara ilişkin bir inançlar dizisi olduğu anlamına gelmemektedir. Esas olan, bu inançlar dizisinin sosyobilişsel doğasıdır. Bu çözümlemeye göre bir ideoloji, toplumsal önyargılar da dahil olmak üzere bilgi, kanaatler, tutumlar ve toplumsal tasarımlar gibi diğer toplumsal bilişlerin oluşumunu, dönüşümünü ve uygulanmasını denetleyen karmaşık bir bilişsel çerçevedir. Söz konusu ideolojik çerçevenin kendisi, toplumsal pratiklerde grubun kapsamlı çıkarına işleyen algılayımı, yorumu ve edimi kolaylaştıracak şekilde seçilen, birleştiren ve uygulanan toplumsal olarak anlamlı normlar, değerler, amaçlar ve ilkelerden oluşmaktadır. Böylelikle ideoloji, sonuçta toplumsal pratikleri eşbelirleyen toplumsal tutumlar arasında bir tutunumun oluşmasını sağlamaktadır. Böylece de, ideolojik toplumsal bilişlerin, bireysel inançlar ve kanaatler sistemi değil, özünde toplumsal oluşumların ya da kurumların üyelerine ait bir özellik olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

van Dijk'a göre, birçok durumda ve tarihsel olarak belli çıkarlar, ideolojik yeniden üretimin diğer koşullarına baskın çıksalar da, bir ideolojinin edinilmesine rehberlik eden yalnızca her grubun ya da sınıfın nesnel çıkarları değildir. Dijk'ın, söylem ve iletişimin, ideolojinin oluşmasında ve dönüşmesinde merkezi bir rol oynadığını önermesinin nedeni de burada yatmaktadır. Ona göre, bu yönelimde, medya ya da eğitim gibi ideolojik yeniden üretim araçlarını ya da kurumlarını kimin ve hangi süreçler aracılığıyla denetlediğini incelemenin yaşamsal bir önemi bulunmaktadır. Dijk, ideolojik çerçevelerin ve bunların oluşumu, dönüşümü ve uygulanışında içerilen süreçlerin daha sistematik bir sosyobilişsel çözümlemesini ortaya koyma-

yı amaçlamaktadır. Bu amaç, ideolojilerin ayrıntılı olarak ele alınmaya gereksinim duyduğu ve böylesi grup bilişlerinin gerçekliğin toplumsal inşalarını, toplumsal pratikleri ve böylece toplumsal yapıların oluşumunu ve dönüşümünü nasıl etkilediğinin gösterilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Ayrıca, ona göre, söylemin yapıları, stratejileri ve süreçleriyle; söylemin, ideolojilerin yeniden üretiminde oynadığı özgül role ilişkin net bir çözümlemeye gereksinim duyulmaktadır (1999: 340-341). Bu anlamda belirtmek gerekir ki, van Dijk, yaptığı çözümlemelerde hep bu doğrultuda davranmış ve haberlerin söyleminde yer alan ideolojik üretimi ortaya koymuştur. Daha önemlisi, bu ideolojik üretimin bilişsel seviye ve çerçevesine dikkat çekmiştir.

van Dijk, başka bir çalışmasında da ideoloji ve söyleme ilişkin açıklamalarını sürdürmüştür. Ona göre, ideolojilerin toplumsal boyutu, ideolojilerin yeniden üretiminde ve gelişmesinde gruplar ve kurumlar arasında ne tür grup ve ilişkilerin yer aldığını açıklar. İdeolojilerin söylem boyutu ise, ideolojilerin günlük konu ve konuşmalarımızı nasıl etkilediğini, ideolojik söylemi nasıl anladığımızı ve toplumda ideolojinin yeniden üretiminde söylemin nasıl yer aldığını açıklamaktadır. Açık olarak şunu söylemektedir: Söylem, ideolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynar (van Dijk, 2003: 13). van Dijk'a göre, toplumun grup ve kurumsal seviyesindeki ilişkiler ideolojiktir ve ideolojiler, bu ilişkileri etkileme ve açıklama gücüne sahiptir. İdeoloji, aynı zamanda, gündelik yaşam içindedir ve gündelik yaşamda insan bilincini belirleme gücüne sahiptir. Nitekim, ideolojilerden etkilenen son derece önemli toplumsal pratiklerden biri de, sırasıyla ideolojileri nasıl edindiğimizi, öğrendiğimizi ve değiştirdiğimizi de etkileyen dil kullanımı ve söylemdir. Söylemimizin çoğu, özellikle de grupların üyeleri olarak konuştuğumuzda, ideolojik temelli görüşle-

rimizi ifade etmektedir. Bu aşamada Dijk, örnek açıklamalarını yapmaktadır: İdeolojik düşüncelerimizin çoğunu ebeveynlerimizden ve akranlarımızdan başlayarak diğer grup üyelerini dinleyerek ve okuyarak öğreniyoruz. Daha sonra ideolojileri bir yığın konuşma ve metin biçimleri arasından, televizyon izleyerek, okulda okutulan kitaplardan, reklamlardan, gazetelerden, romanlardan ya da iş arkadaşlarımız ve dostlarınızla yaptığımız günlük konuşmalardan öğreniyoruz. Öğreti kitapçığı, parti toplantıları, telkin ve politik propaganda gibi bazı söylem türleri aslında ideolojileri grup üyelerine ve yeni katılanlara öğretme gibi belirgin bir amaç gütmektedir (van Dijk, 2003: 18).

van Dijk'a göre, ideolojilerin gerçek doğasını ve toplumsal pratikler ve söylemle olan ilişkilerini açıklayabilmek için ise, öncelikle onların zihinsel ya da bilişsel boyutunun iç yüzünü kavrayabilmeliyiz. "Yanlış bilinç" ve sağduyu gibi geleneksel kavramlar ya da düşünceler gibi günlük kavramlar, ideolojilerin ne tür zihinsel nesneler olduklarının tanımını yapmaya yetebilmeleri açısından fazlasıyla belirsiz kalmaktadır. Dijk'ın bu aşamada Marx ve Engels'in ideoloji tanımını yetersiz bulduğunu belirtmek mümkündür. "Nasıl ki bireysel dilleri konuşmuyorsak, bireysel ideolojilerimiz de yoktur." Öyleyse, ideolojiler kişisel düşüncelerden değil, ortak toplumsal inançlardan oluşmaktadır (van Dijk, 2003: 20). İdeoloji, toplumsal bilişin bir biçimidir; daha kesin bir deyişle, bir toplumsal grubun toplumsal temsillerinin altında yatan temel inançlardır (van Dijk, 2003: 26). İdeolojiler, açık bir şekilde ifade edilebilir ve bu nedenle kolayca fark edilebilirler. Ancak bu, aynı zamanda oldukça dolaylı, sezdirmeli, üstü kapalı bir biçimde, tonlama, duraksama veya bir zamir kullanmak gibi söylemin daha az belirgin yapılarında da oluşabilir (van Dijk, 2003: 55). van Dijk, ideolojinin esas itibariyle, söylemin her yerinde ortaya çıkabileğini belirtmektedir: İdeolojik içerik, en dolaysız olarak söylemin anla-

mında ifade edilir (van Dijk, 2003: 58). Ona göre, ideolojik söylem çözümlemesinde tümce ya da metnin bir parçasıyla ima edilen anlamları açık hale getirmek eleştirel incelemenin güçlü bir aracı olabilir (van Dijk, 2003: 60).

van Dijk'a göre, eleştirel söylem çözümlemesi, öncelikle söylemin bizatihi kendisinden kaynaklanan ya da sonuçlanan eşitsizlik, haksızlık ve güç/iktidarın kötüye kullanılmasının söylemsel boyutlarıyla ilgilenmektedir (van Dijk, 1993: 252). Eleştirel söylem bilimcileri ise, eşitsizliğin ve egemenliğin yeniden üretiminde söylemin yaşamsal rolüne derinlemesine inmeye çalışmaktadırlar (van Dijk, 1993: 253). Eleştirel söylem çözümlemeciler, bazı araştırmalarda konuların seçiminde rehberlik etmişlerdir. Eğer göçmenler, mülteciler vs. ırkçılığa, kadınlar erkek egemenliğine, cinsel baskı ve şiddete uğruyorlarsa, bu durum ortaya konulmalıdır. Egemen söylemin temel bir işlevi, kesin olarak oydaşmalar, rıza ve egemenliğin meşrulaşmasını ortaya koymaktır (van Dijk, 1993: 255). Bu açıklamalar, aynı zamanda, van Dijk'ın neden haberleri çözümlediği hakkında da bilgi verecek düzeydedir.

Güç/iktidar, bir grubun ve/veya bir üyesinin diğer gruplar üzerindeki, diğerlerinin eylem özgürlüğünü kısıtlamayı içeren "eylemsel" ve zihnini etkileyen "bilişsel" kontrolünü içermektedir. Modern ve en etkili güç, bilişseldir ve diğerlerini ikna etmeye, yönlendirmeye, diğerlerinin kendi çıkarlarının aksi yönünde düşünmesini sağlamaya dönük olanıdır. Bazı zihni yönetmeler açıktan yapılabileceği gibi, "egemenlik" oldukça kabul edilebilir ve doğal görünen günlük konuşmalar ve metinler aracılığıyla rutin olarak kurnazca yeniden üretilebilir ve rıza sağlanabilir. Eleştirel söylem çözümlemesi, meşru kontrol sistemleri, sosyal düzeni doğallaştırma ve özellikle de eşitsizlik ilişkilerinin söylemsel stratejileri üzerine yoğunlaşmak durumundadır (van Dijk, 1993: 254). Daha çok insan üzerinde daha çok bağlam

ve metinlerle daha çok kontrol, çoğunlukla daha çok etkiyle ve dolayısıyla da "hegemonya"yla ilişkilendirilmektedir (van Dijk, 1993: 257). Egemenliğin söylemsel yeniden üretimi, eleştirel çözümlemenin temel nesnesi olmakla birlikte, hem "üretim" hem de "algılama" boyutunu içermektedir (van Dijk, 1993: 259). Egemenlik kendi kendini olumlu, buna karşın diğerlerini olumsuz sunmakla kurulmaktadır (van Dijk, 1993: 275).

Eleştirel söylem çözümlemesi ancak ve ancak eşitsizlik ve egemenliğin yeniden üretiminde dil kullanımının, söylem ya da iletişimsel olayların ve dilin rolünün bir dökümünü yaptığı ölçüde, eleştirel sosyal ve siyasal çözümlemelere önemli ve özel bir katkıda bulunabilir. Bu anlamda, iki önemli kontrol sistemini anmak yararlı olabilir: Egemen konuşmacılar, diğerlerinin iletişimsel haklarını, iletişimsel olayları, dil edimlerini, sistem türlerini, konuları vs. belirlemekle sınırlarlar. Ayrıca, egemen konuşmacılar, kamu söylemini kontrol ederler ve dolaylı yoldan kamunun düşüncesini yönetirler (van Dijk, 1993: 280).

Fairclough'a göre ise, ideoloji, hem geçmiş olayların bir ürünü ve güncel olayların koşullarını oluşturan yapılarda hem de kendi koşullandırılmış yapılarını yeniden üreten ve dönüştüren olaylarda konuşlandırılmıştır. Ona göre, söylem kavramının kullanımında, dil kullanımının metinlerde beliren dilsel biçimleri de içeren kendi özelliklerindeki değişimleri sistematik olarak belirleyen toplumsal ilişkiler ve süreçlerle çakıştığı belirtilebilir. Söylem kavramına içkin olan toplumsaldaki bu çakışmanın bir yönü dildir. Söz konusu dil, ideolojinin maddi bir biçimidir ve dil, ideoloji tarafından kuşatılmıştır (Fairclough, 2003: 158). Aslında Fairclough'ın açıklamaları o kadar açık ki; ideoloji dilde yer almaktadır ve dil ideoloji tarafından çevrelenmiştir. Dikkat edilmesi gereken nokta ise, söylemin, yapılar tarafından biçimlendirildiğidir. Fairclough, söyleme önemli bir rol yüklemektedir. Söylem, yapıların biçimlendirilmesine ve yeniden bi-

çimlendirilmesine, yeniden üretimine ve dönüşümüne de katkıda bulunur. Bu yapılar, söylemsel / ideolojik bir doğaya sahiptir. Söylem, yapılar ve ilişkilerle olan ilişkilerinde yalnızca temsili değildir. Aynı zamanda bir bileşendir: İdeoloji maddi etkilere sahiptir ve söylem, toplumsal dünyayı dolduran ilişkilerin, özne ve nesnelerin yaratılmasına ve sürekli yeniden yaratılmasına katkıda bulunmaktadır (Fairclough, 2003: 159). Başka bir deyişle, günlük yaşam içerisinde ideoloji somut / maddi olarak insanları belirler; söylem, bireyleri konumlandırır ve koşullandırır ve söylem ideolojiktir.

Öte yandan, söylem üç ögenin bileşimi olarak görülebilir: Toplumsal pratik, söylemsel pratik (metin üretimi, dağıtımı ve tüketimi) ve metin. İdeoloji, ilk elde bu resme, metinlerin üretimi ya da yorumlanmasında kullanılan ögelerin ideolojik yatırımında ve bunların söylemin düzeninde birbirine eklemlenme yöntemlerinde girmektedir. Daha sonra, bu ögelerin birbirine eklemleniminde ve söylemsel olaylarda söylemin düzeninin yeniden-eklemlenimi yöntemlerinde girmektedir (Fairclough, 2003: 159-160).

Bunların yanında söylem, toplumsal pratiklerde kabaca üç yolla kendini gösterir. İlki, bir pratikteki toplumsal etkinliktir. Örneğin bir işin parçası olarak (mağazada tezgâhtarlık yapmak gibi) dili özgün bir şekilde kullanmak; aynı şekilde bir ülkenin yönetiminde görev almak. İkincisi, söylemin temsillerde kendini göstermesidir. Tüm pratiklerde toplumsal aktörler, pratik içindeki etkinlikler bağlamında, kendi pratiklerinin ("dönüşlü") temsili olduğu kadar, diğer pratiklerin temsillerinin ürünü olmaktadır. Bu aktörler diğer pratikleri yeniden bağlamlaştırmaktadır (Berstein, 1990'dan; Chouliaraki, Fairclough, 1999'dan aktaran Fairclough, 2003a). Üçüncüsü ise, "kimliklerin oluşturulmasındaki –örneğin, İngiltere'de Tony Blair gibi bir politik liderin kimliği kısmen göstergesel olarak oluşturulmuş bir varolma

biçimidir- varolma biçimi olarak söylemdir." (Fairclough, 2003a: 174-175).

Fairclough'a göre, ideolojik olarak kuşatılmış söylemsel pratikler, olabildiği kadarıyla güç/iktidar ilişkilerinin sürdürülmesi ve altının oyulmasına katkıda bulunmaktadır. Herhangi bir tür söylemde, hatta bilimsel ve kuramsal söylemlerde yer alan söylemsel pratikler iktidar ilişkilerini etkileyebilir. Yazarın düşüncelerinde, söylemin bu gücünün, içinde ideoloji barındırmasında yattığını önermek mümkündür. İdeolojiler, sınıflı toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Belirtilen sınıflı toplumlar, baskınlık ilişkileri tarafından karakterize edilmektedir. Ancak, insanlar, bu tür toplumları aşabilme yetenekleri gibi ideolojileri de aşma yeteneğine sahiptirler. Bu nedenle, Fairclough, toplumdan koparılamaz olan toplumsal çimentonun bir biçimi olarak "genel ideoloji" görüşünü kabul etmemektedir (Fairclough, 2003: 170).

Fairclough, daha az ütopik bir düzeyde, ideolojiyle savaşmanın artık, daha da olası olduğunu belirtmektedir. Ona göre, tüm söylem türlerinin esas itibariyle toplumumuzda bir ölçüde ideolojik kuşatmaya açık olması gerçeği tüm söylem türlerinin aynı derecede ideolojik olarak kuşatılmış olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim, ideolojik kuşatmanın derecelerinin yapısal belirleyenleri vardır. Ama, bu ideolojiyle hiçbir durumda etkin olarak savaşılmadığı anlamına gelmemektedir. Ona göre, ideoloji, Althusser'in anımsattığı gibi, ideolojik doğasını gizleyerek işlemektedir. Başka bir ifadeyle, ideoloji, doğallaşmakta, otomatikleşmekte, Gramsci'nin kavramlarıyla ortakduyu haline gelmektedir. Özneler ise, ideolojik belirlemeden bağımsız olarak ideolojik olarak konumlandırılmaktadırlar. Ne var ki, özneler, aynı zamanda, çelişik olarak da konumlandırılırlar ve bu çelişik konumlanımlar çakıştığında bunlar farkındalık ve düşünümsellik için bir temel sağlamakta ve tam olarak sorunsallaştırmaya ve değişime yol açmaktadır. Eleştirel odaklı

söylem çözümlemesi de, farkındalığı ve ideoloji eleştirisini sistemleştirmektedir (Fairclough, 1989'dan aktaran Fairclough, 2003). Tüm bu hareketler, hegemonik mücadelenin matrisinde yer alsalar da gene de, bunlar yalnızca direnişe değil, ayrıca birleşime (işbirliğine) de yönelebilir. Fairclough, bu nedenle, eleştirel söylem çözümlemesinin, kendi sonuçlarını kimin ne için kullandığı ve bazı pratiklerin eleştirilerinin diğer eşit ama farklı ideolojik pratiklerin doğallaşmasına yardım edip etmediği konusunda sürekli ihtiyatlı olmayı hedeflemek zorunda olduğunu ifade etmektedir (Fairclough, 2003: 171).

Eleştirel söylem çözümlemesi, hem dili hem de göstergesel biçimleri, örneğin beden dili ya da görsel imgeleri içermektedir ve söylem ve diğer toplumsal pratiklerin diğer ögeleri arasındaki diyalektik ilişkinin çözümlemesidir. Fairclough'un yaklaşımında temel odaklanım, çağdaş toplumsal yaşamda yer alan radikal değişimler, söylemin değişim süreçlerinde nasıl tanımlandığı ve pratiklerin ağ yapısındaki göstergesel süreçler ile diğer toplumsal ögeler arasındaki ilişkilerdeki kaymalar üzerindedir. Ona göre, toplumsal pratiklerde söylemin rolü olduğu gibi kabul edilmemeli, çözümleme yoluyla kurulmalıdır. Nitekim, söylem, bir başka pratikte ya da pratikler kümesinde az ya da çok önemli ve dikkat çekici olabilir ve zaman içinde önemi değişebilir (Fairclough, 2003a: 174).

Fairclough'ın yaklaşımında eleştirel söylem çözümlemesi, dili "söylem" olarak çözümler. Eleştirel söylem çözümlemesi, söylem olarak dilin kavramsallaştırılmasını merkez aldığı ve daha açık olarak eleştirel dil çözümlemesini toplumsal bilimlerde konumlandırdığı için "eleştirel dilbilim" üzerine kurulmuştur (Fairclough, 1989'dan aktaran Fairclough ve Graham, 2003: 188-189). Eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesinin her ikisi de Marksizm, özellikle de 20. yüzyıl batı Marksizmi tarafından biçimlendirilmiştir (Fairclough, Wodak, 1997'den

aktaran Fairclough ve Graham, 2003). Fairclough ve Graham, Marx okumaları bağlamında dili, diğerleriyle diyalektik olarak bağlantılanmış toplumsal sürecin bir ögesi olarak düşünmektedirler. Bu, eleştirel toplumsal bilimler geleneği içindeki belirsiz diyalektik bağlantıları çalışan söylemin eleştirel çözümlemesidir. Başka bir ifadeyle, bu eleştirel çözümleme sosyo-ekonomik sistemlerin baskınlık, sömürü ve insandışılaştırma üzerine kurulduğunu ve bu sistemler içindeki çelişkilerin nasıl bunları ilerlemeci ve özgürlükçü doğrultuda dönüştürme potansiyelini oluşturduğunu gösteren, eleştirel toplumsal bilimlerle aynı ilgi alanını paylaşmaktadır. Onların anlayışına göre, eleştirel söylem çözümlemesi, söyleme olan diğer eleştirel yaklaşımlardan (örneğin, Foucaultcu, "post-modern", "post-yapısalcı", toplumsal yapılanımcı (konstrüktivist" vb.) sözlü, yazılı ve çok-medyalı bağlamında ayrılır. Eleştirel söylem çözümlemesi, (Fairclough ve Graham, 2003: 188), metinleri maddi üretimin ve toplumsal yaşamın yeniden üretiminin bir anı (momenti) olarak ele almakta ve metinlerdeki toplumsal "çalışmayı" maddeci toplumsal eleştirinin ana odağı olarak çözümlemektedir (Fairclough ve Graham, 2003: 189).

Eleştirel haber araştırmalarının yapıldığı başka bir alan da eleştirel dilbilim alanıdır (Fowler, 1991). Eleştirel dilbilim 1970'lerde East Anglia Universitesi'nde yer alan bir grup tarafından geliştirilen bir yaklaşımdır (Faiclough, 1992: 25). Bu alanda öne çıkan isimler olarak Fowler, Kress ve Hodge'u saymak mümkündür. Eleştirel dilbilim Michael Halliday'in sistemik dilbilim olarak bilinen yaklaşımı üzerine temellenmiştir denilebilir. Disiplin olarak kökenleri incelendiğinde eleştirel dilbiliminin kendisini anaakım dilbilimden ve sosyodilbilimden soyutlama konusunda çok arzulu olduğu anlaşılmaktadır. Dilbilim kuramında hâkim olan ve bununla ilintili ikililik reddedilmiştir: Dil sistemlerini otonom olarak ele almak ve dilin bağımsız kullanımı ve ifade ya da biçimden içeriği ayırmak. Birinci ikililiğe

karşılık, Halliday'le de uyuşan eleştirel dilbilimi, dilin sosyal yapıdaki işlevinden ötürü ifade etmekte ve insanların kullanabildiği dilin sosyal sistemdeki konumlarına bağlı olduğunu iddia etmektedir. İkinci ikili yapıya karşı, eleştirel dilbilimi Halliday'in bir dilin gramer bakış açısını destekler. Halliday'e göre, bir dilin gramer yapısı ya da görünümü, konuşanın sosyal durumlarına göre yaptığı tercihlere yönelir. Burada biçimsel tercihlerin anlamlarını değiştirir ya da zıt anlamlar yüklediğini varsayar ve biçimsel tercihlerin de her zaman anlamlı olduğunu kabul eder. Sosyal dilimi ise, dilin topluma bağlı olarak etkilerini de içeren daha derin nedensel ilişkiler aramak yerine dil ile toplum arasında korelasyonlar oluşturması nedeniyle eleştirir (Fairclough, 1992: 26). Metin çözümlemesi için eleştirel dilbilimciler, ağırlıklı olarak sistemik gramerdeki Halliday'in çalışması ve diğer kuramlardan konuşma yapısı ve dönüşüm gibi kavramlara dayanırlar. Eleştirel dilbilimcileri diğer dilbilimcilerden ayıran en önemli şey, gramer ve metinlerdeki sözcüklere verdikleri önemden kaynaklanır. Ağırlıklı olarak geçişkenliğe referans verilir ki, burada gramerin ya da bir cümlenin gerçeği temsil ediş biçimi öne çıkarılır (Fairclough, 1992: 27).

Fowler ve arkadaşlarının (1979'dan aktaran Bekalu, 2006: 148) eleştirel dilbilim adını verdikleri çalışmaları, daha sonra eleştirel söylem çözümlemesi adını alan çalışmalara uzanmıştır. Bu çalışmada, araştırmanın nesnesinin açık söylemsel doğasına vurgu yapmışlardır. Onlara göre, dilin yapısıyla sosyal yapı arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır (Aktaran Bekalu, 2006: 148).

Fairclough (1992: 28-29), eleştirel dilim açısından bazı eleştiriler getirmiştir. Örneğin, eleştirel dilbiliminde ürün olarak metin üzerinde çok durulur. Aksine, metni yorumlama ve üretimi üzerinde çok az durulur. Eleştirel dilbilimin başka bir eksikliği, varolan sosyal ilişkiler ve yapıların sosyal olarak yeniden yapılanmasından söylemin etkilerine tek taraflı önem vermesidir.

Doğal olarak da, sosyal mücadelenin yer aldığı bir eksen olarak hem söylemi hem de daha geniş sosyal ve kültürel değişmenin bir boyutu olarak söylemin rolünü göz ardı etmesidir.

Gelinen aşamada, haberde egemen ideolojinin yeniden üretilmesiyle ilgili olarak bazı kavram ve yaklaşımlardan söz etmek yararlı olacaktır. Bunlardan biri "haberde ideolojik yanlılık" kavramıdır (Özer, 2008). Kavram, haberdeki yanlılığı siyasal taraflılığa indirgemeyen *yapısal yanlılık sorunu* çerçevesinde açıklanmıştır. Yapısal yanlılık sorunu, haberin söyleminde ideolojik üretim yapıldığını ifade etmektedir. Bu, bir yapısal sorundur. Örneğin, dil nötr olamaz; çünkü dil insanların dünya görüşlerini yapılandırır ve ondan yansır. Giderek, bütün konuşmaların politik olduğu belirtilebilir. Bu durumda, haberin objektif olarak sunulması tartışmalı hale gelmektedir. Robert Hackett (1985; 2000), haberin objektif olarak sunulup sunulmadığına bakmadan önce, objektifliğin kendisinin tartışılması gerektiğini belirtmektedir. Hackett, ayrıca, eleştirel haber araştırmalarına geçişi de önermektedir. Eleştirel haber araştırmaları, kültürel yaklaşım bağlamında yukarıda açıklanan kuramsal çerçeveden kalkarak, dilde / haberin söyleminde ideolojik üretim yapıldığını işaret etmektedir. Başka bir deyişle, yansız haber olamayacağını önermektedir. Medya kurumun ekonomi-politiği ile haber üretim sürecinde kaynaklarla kurulan yapısal ilişkiler ve haber değerleri, haberin söyleminin egemen ideolojik pratiklerle kapanmasına neden olmaktadır. Medya ideolojik olanla bütünleşmekte ve egemen ideolojiyi yenıden üretmektedir. Medyada / haberde ideolojik olmayan içeriğe yer kalmamaktadır: "Bir şey ideolojik değilse nedir?" İdeolojik olan, haber bağlamında aynı zamanda, yanlılığı da beraberinde taşımaktadır. Ancak, ideolojik üretim medya kurumları açısından sabitken, bu üretimin boyutu, biçimi, görünümü her bir medya kurumu için değişebilir. Örneğin, A olayını farklı çizgideki medya kurumları, haberlerinde farklı sunabilir; ama, ideolojik

olarak farklı sunabilir. Bu durumda, medya kurumlarının bağımlı oldukları bir "ideolojik atmosferden" söz etmek mümkündür. İdeolojik atmosfer, bir medya kurumunun, haberin söyleminde ideolojik üretim yaptığını ve ideolojik üretimin yönünün medya kurumunun sahip olduğu "ideolojik çizgiye" paralel olduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle, her bir medya kurumunun haberlerinin söylemine yerleşen ideolojik pratikler, bu ideolojik atmosferin bir yansıması olmaktadır. Bu durumu, şu şekilde formüle etmek mümkündür: A olayını x gazetesi a; y gazetesi z yönünde sunabilir. Burada a ve z ideolojik sunumu ifade etmektedir. x ve y için ideolojik atmosferler sırasıyla B ve C olacaktır. Ama, B ve C ideolojik üretimi temsil etme açısından D'nin içerisinde yer alacak ve bu durumda "D=ideolojik üretim" olacaktır (Özer, 2008).

Özer'in (2008) van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modelini kullanarak yaptığı çözümlemede iki zıt çizgideki gazetenin aynı olayı sunuş biçimi ortaya konmuştur. Araştırmaya, Tutuklu ve Hükümlü Aileleri ile Hukuk ve Dayanışma Dernekleri Federasyonu'nun (TUHAD-FED) "Gemlik Yürüyüşü" adı altında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın gözaltında bulunduğu Gemlik'e gitmek için bir organizasyon yapmasına bağlı olarak yaşanan ve çalışmada "Bozüyük Olayları" şeklinde isimlendirilen şiddet olayları konu edilmiştir. Gazeteler, ideolojik çizgileri nedeniyle seçilmişlerdir. Çalışmada, haberin söyleminde yapılan ideolojik üretimin medya kurumlarının bağlı bulunduğu "ideolojik atmosferin" güdümünde olduğu, örnek bir olayın farklı / zıt çizgilerdeki iki gazetede yer verilen haberlerinin söylem çözümlemesi yapılarak ortaya çıkarılmıştır. *Ortadoğu* ve *Ülkede Özgür Gündem*, haberleri üzerinde çözümleme yapılan gazetelerdir. Bu gazetelerin seçilme nedeni çalışmanın amacına bağlıdır.

Çalışmanın sonunda, Özer'in getirdiği açıklamaların bazısı şu şekildedir: Bu çalışmaya konu olan çözümlemenin karakteri,

hangi gazetenin olayları sunumunun doğru ya da yanlış olduğunu yansıtmak değildir. Medya kurumları, haber üretiminin başlangıcından yayımına kadar, ideolojik atmosferin kıskacından kurtulamamaktadır. Bu, bir *ideolojik yanlılık* durumudur ve siyasal taraflılığa indirgemek yetersizdir. Siyasal taraflılık açısından en fazla, olaylara katılan yorumlar ve her bir gazetenin desteklediği tarafa fazla yer / zaman ayırması örnek gösterilebilir; kullandığı dilin nötr olmamasına dikkat çekilebilir. Oysa, çözümlemenin her bir noktasında *Ortadoğu* ve *Ülkede Özgür Gündem* gazeteleri Bozüyük'te ve ayrı gün Türkiye'nin bazı yerlerinde yaşanan olayları tam tersi bir duruşla sunmuşlardır. Örneğin, *Ortadoğu*'nun kullandığı "Kudurdular" başlığı, *Ülkede Özgür Gündem*'de "Filistinleştirme"ye dönüşmüştür. Bu başlıklar, siyasal yanlılıktan öte, gazetelerin ait oldukları ideolojik atmosferin bir tezahürüdür. Medyanın, haberin söyleminde ideolojik üretim yapması *yapısal* bir sorundur. Ancak, medya kurumlarının haberin söyleminde yaptıkları ideolojik üretimin yönü, boyutu, biçimi onların her birinin ait oldukları ideolojik yapıya bağımlıdır. Çalışma, bu durumun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Özer ve Paksoy'un (2007) yaptığı bir araştırmada da aynı ideolojik çizgideki gazetelerin benzer sunum yaptıkları ortaya çıkmıştır. Çalışmaya konu olan araştırmada, 2005 Ekim ayı sonunda Fransa'nın Başkenti Paris'te başlayan ve yaşanan olayların Türkiye'de yayınlanan Hürriyet ve Sabah gazetelerinde sunumu incelenmiştir. Olayların başlamasına neden olan gelişme gazetelere göre, 3 göçmen gencin polisin kimlik kontrolü yapmak istediğinde kaçmaları, elektrik trafosuna girmeleri ve burada elektrik çarpması sonucu ikisinin yaşamını yitirmesi ve Türk kökenli olan diğerinin yaralanmasıdır. Bu gelişmeden sonra, gençlerin ait oldukları sosyal sınıftan insanların karıştığı şiddet olayları başlamıştır.

Çalışmanın sonunda, Özer ve Paksoy'un (2007) değerlendirmelerinin bazısı şu şekildedir: Araştırmada, yurtdışında ya-

şanan bir olayın Türkiye'de yayınlanan Hürriyet ve Sabah gazetelerinde yer alan ilgili haberlerin söyleminde ideolojik üretim yapıldığı ortaya çıkmıştır. İdeolojik üretimin yönü her iki gazetede de benzerden öte aynılık sergilemiştir. Bu üretimin görünümlerinde, haberlere konu olan olayların polisten kaçan 3 gencin elektrik trafosuna girerek ikisinin burada yaşamlarını yitirmelerine indirgendiği belirmiştir. Yaygınlaşan olayları bu başlangıca indirgemek, büyük ölçüde olay anının ve şiddet olaylarının yansıtılmasına ve hukuk ve düzenin bekçisi polisten kaçanın zaten sorunlu ve sorumlu olduğu anlamının oluşmasına neden olmuş, denk gelmiştir. Böylece, olayları yaşayan ve yaşatanlar, hukuk ve düzenin bozulmasına neden olanlar olarak sunulmuştur. Oysaki, geniş çaplı yaşanan olayların başlaması için başka bir gelişme de yaşanabilirdi. Bu önermeyi üreten ardalan, Fransa'da söz konusu olan sosyal eşitsizliğin giderek artmasıdır. Haberlerde bu yöne vurgu yapılmamış değildir ancak son derece sınırlı ve yetersiz kalmış ve şiddet çerçeveli sunumun altında ezilmiştir. Böylece, Fransız hükümetinin göçmen politikası ve şiddet olaylarındaki tutumu geniş ölçekli meşrulaştırılmıştır. Bununla kalınmamış, haberlerde hükümetin, şiddet olaylarına karşı polisiye önlemler alması da anlamlı kılınmıştır. Oysaki, örneğin, Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir yorumda (haber değil), olayların gerisinde Fransa'daki sosyal eşitsizlik olduğuna vurgu yapılmıştır. Yorumda, Fransa'da yapılan bir araştırmaya göndermede bulunularak, sınıflar arası uçurumdan söz edilmiştir. Araştırma sonuçları deyim yerindeyse olayların "gümbür gümbür" geldiğini ortaya koymaktadır. Özetle, haberlerde sosyal eşitsizlikten kaynaklanabilecek olayların sadece polisten kaçan iki gencin ölümüne indirgenmesi, haberin söyleminde yapılan ideolojik üretimin biçimini sergilediği belirtilebilir. Her iki gazete de, kendilerince haberleri belli bir bağlama oturtmaya çalışmış ve burada son derece sınırlı derecede Fransa'daki sosyal eşitsizliğe göndermede bu-

lunmuştur. Ancak, bu, ideolojik üretimin biçimi olan "normal seyrinde giden yaşamın üç gencin polisten kaçmasıyla tarumar olduğuna ilişkin anlam"ı kısmaya yetmemiştir. Olayları basitleştirme ve kişiye indirgeme durumu aynı zamanda İçişleri Bakanı Sarkozy örneğinde de söz konusudur.

Kuramsal temelin bu aşamasında bazı kavramlardan söz etmek yararlı olacaktır. Ancak, bunlardan önce, İnal'ın haber söylemine ilişkin bir saptamasına değinmek önem taşımaktadır:

"Haber, bir söylem, ama edebiyattan, sinemadan, TV. dizilerinden farklı özellikleri olan bir söylem. Gazetecinin bireysel tarzını getirmesine pek de izin vermeyen bir uzlaşıma dayanan, profesyonel etik kurallar içinde yapılanmış bir söylem. Haber metinlerinde kapanmayı da ortaya çıkaran haberin dayandığı profesyonel etik kod. Haberlerin söylemsel yapısı içinde iktidar/güç sahibi kişi ve kurumların olaylara getirdikleri açıklamaların inanılırlığını kurmasını sağlayan, nesnellik, tarafsızlık ve dengelilik gibi sunuma ilişkin haber değerleri. Bu nosyonların dolayımıyla belli görüşlerin haber olan olayın çerçevelenmesinde egemen bir konuma yerleşmesine aracı olmaktalar." (1995a: 8).

İnal'ın açıklamasından, öncelikle, haberin bir söylemi bulunduğunu ve habercilik pratiklerinin bu söylemde belli görüşlerin yer almasına neden olduğunu çıkarsamak mümkündür. Bunun açılımını, haber söyleminde ideolojik üretim yapılmaktadır şeklinde ifade etmek doğru olabilir. "Haberlerin söylemsel yapısı içinde iktidar / güç sahibi kişi ve kurumların olaylara getirdikleri açıklamalar" aynı zamanda onların ve temsil ettikleri sınıfın lehine bir ideolojik üretime neden olabilir.

Eleştirel yaklaşıma göre, haberin bir söylemi bulunmaktadır ve bu söylemde ideolojik üretim yapılmaktadır. Hall'a göre (1999a: 240), İngiliz toplumu gibi toplumlarda, medya başat ideolojilerin söylemleri içinde 'dünyayı sınıflandırmak' gibi oldukça önemli bir ideolojik işin yerine getirilmesine aralıksız bir şekilde hizmet etmektedir. Bu süreçte, haberde kullanılan söz-

cüklerin önem taşıdığını belirtmek mümkündür. Haber söyleminin mikro yapısı içinde yer alan sözcük seçimleri, toplumda yer alan güç / iktidar ilişkilerinin yer aldığı en dikkat çekici yerdir. Başka bir deyişle, ideolojik yapılanmanın sıklıkla gözlendiği bir düzey sözcük düzeyidir. "Özgürlük savaşçısı" ya da "terörist", bakış açılarına göre ideolojik bir tercihi yansıtmaktadır (van Dijk, 1998: 81). *"Haber içinde sözcük seçimleri belli bir ideolojik seçimi ve tavrı yansıtır... Dil ve söylem, toplumdaki güç/iktidar ilişkilerinin dayandığı cinsel, etnik, dinsel farklılıkların yansıdığı bir mücadele alanıdır. Haberde anlatıcının dili, farklı belirlenimler içinde oluşan güç/iktidar ilişkilerinin söylem içinde eklemlendiği momentleri yansıtır. Bu açıdan haber, diğer söylemlerden ne ayrıdır, ne de onlardan daha önemlidir. Önemi daha fazla okunuyor, dinleniyor ve izleniyor oluşundan kaynaklanır... Dil içinde mücadele, söylemlere ilişkin bir kavramdır. Sözcüklerin anlamı, diğer bir deyişle vurgusu söylemler içinde oluşur. "* (İnal, 1996: 119).

Eleştirel yaklaşım açısından haberde alıntılara yer verilmesinin de bir anlamı bulunmaktadır. Üç tür alıntı yapılmaktadır. Doğrudan alıntıda, kaynağın görüşleri tırnak içinde verilmektedir. Dolaylı alıntıda, kaynağın ağzından ama muhabirin kaleminden sunulmaktadır. Örtük alıntıda ise, kaynak gizlenmekte ve muhabir sanki kendisi anlatıyormuş gibi görüşleri aktarmaktadır. Haberlere bakıldığında gerçekten de alıntılara yer verildiği anlaşılabilir. Bu alıntılar, medyanın ortaya koyduğu gerçeklikten öte, açıklamaları tırnak içinde verilen kaynakların yarattığı gerçekliklerdir (İnal, 1997: 6). Haber kaynakları, kendi sözlerinin haber değeri taşıdığını bilmektedir. Bu durumda, haberi yapan muhabir olmaktan çıkmakta ve neredeyse haber kaynakları haberi kurmaktadırlar. Bu da, haberin söyleminde ideolojik üretime neden olmaktadır (Işık ve Özer, 2000). Haber söyleminde ideolojik üretim yapılması, haberin bir kapalı metin olmasını anımsatmaktadır. Açık metinler, okuyucu ile buluştuğunda ortaya çıkabilecek alternatif anlamları kapatmaya çalış-

mayan metinlerdir (Mutlu, 1998: 27). Açık metin, Eco'ya göre kapanmaya direnir. Metinler, alternatif anlamlara kapanmaz. Kolayca başka anlamlara çekilebilir ve asla tek bir anlama gelmez. Kapalı metinler ise, okuma boyunca, okuyucuyu önceden belirlenmiş bir yol boyunca yürütmeyi amaçlayan metinlerdir (Mutlu, 1998). Haber, açık/kapalı metin türlerinden kapalı metin türüne girmektedir. Böylece, haber farklı anlamlara kapanmaktadır. Başka bir deyişle, haber egemen söylemin diretmesi ile kapanmaktadır (Özer ve Dağtaş, 2003: 182).

Elliot, Murdock ve Schlesinger, tüm televizyon türlerini açık / kapalı metin ekseninde değerlendirmişlerdir. Onlara göre, haberler diğer televizyon türlerinden kısmen farklı kapalı metin özelliklerini daha fazla taşıyan metinlerdir (1986'dan aktaran İnal, 1996: 99). Kapalı metin özellikleri en çok haber bültenlerinde görülmektedir. Haber, seçilmiş öteki kişilerin görüşlerinin sunumuna dayanmaktadır. Bu kişiler de, iktidar sahibi kurumların görüşlerini yansıtmaktadırlar. Bunlar ise, bakanlar, önde gelen politikacılar, polis ve yargı organlarının üst düzey kişileri, akredite baskı gruplarının sözcüleridir. Hall vd. (1978), bunları birincil tanımlayıcı olarak nitelendirmektedir. Mollotch ve Lester (1988'den aktaran İnal, 1996: 99), akredite haber kaynaklarını "haber teşvikçileri", gazetecileri de "haber aktarıcıları" olarak adlandırmaktadır. Rocho'nun (1975'den aktaran İnal, 1996: 99), bu kişilere verdiği isim "haberyapıcıları"dır.

Burada son olarak, fotoğraf çözümlemelerinde kullanılabilecek düzdeğişmeceden söz etmek yararlı olacaktır. Fiske'ye göre (2003: 127-128), düzdeğişmece (metonim / metonymy), aynı düzlemdeki anlamları birbirleriyle ilişkilendirerek işlemektedir. "Avrupa'nın taçlı kralları" dendiğinde bir düzdeğişmece kullanılmış olunmaktadır. Gerçekliğin temsil edilmesinde düzdeğişmece zorunlu olarak kullanılmaktadır. Düzdeğişmeceler, gerçekliğin oldukça etkili aktarıcılarıdır ve temsil ettikleri şeyin parçasıdırlar. Düzdeğişmecelerde keyfi bir seçim vardır ve sor-

gulanmasına gerek kalmadan gerçek statüsüne sahip olur. Haber filmlerinin hepsi düzdeğişmecedirler ve keyfi olarak seçilmişlerdir. Düzdeğişmece açısından somut örnek vermek gerekirse, örneğin televizyondaki cinayet dizilerinin kentsel mekânları düzdeğişmecedir. Fotoğrafı alınan bir sokak, sokağın kendisini temsil etmekten çok, belirli bir kent yaşamını -örneğin kenar mahallelerdeki sefaleti, şehir banliyölerindeki namusluluğu ya da şehir merkezindeki karmaşıklığı- anlatan düzdeğişmecedir. Fiske (2003: 128), düzdeğişmecenin seçiminin oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Nitekim, gerçekliğin bilinmeyen geri kalanı bu seçimden yola çıkılarak inşa edilmektedir. Fiske, bir örnekle bu önemi açıklamaktadır: "The Editors (Editörler) isimli güncel bir televizyon programında grev gözcülerinin oluşturdukları hatta ilişkin iki çekim gösterildi. İlk çekimle düzenli bir grup insan fabrikanın dışında bekliyordu ve grev gözcülerinden iki kişi bir kamyon sürücüsü ile konuşuyordu; ikinci çekimde ise bir grup işçi polisle şiddet kullanarak çatışıyordu. İlginç olan, her iki çekimin de aynı grevi konu alması ve aynı güne ait olmasıydı." O gece haberlerde ikinci çekim gösterilir. Fiske'ye göre, düzdeğişmecenin seçimi, olayla ilgili inşa edilecek fotoğrafın geri kalanını belirlemektedir. Bu durumda, işçi sendikaları haberlerde verilen düzdeğişmecelerin, izleyicileri, etkinlikleriyle ilgili olarak oldukça tek yanlı ve eksik bir fotoğraf inşa etmeye ittiğinden yakınmışlardır. Fiske, düzdeğişmecenin önemine ilişkin başka bir örneği James Monaco'ya (1977'den aktaran Fiske, 2003: 128) dayanarak vermektedir. Örneğin, bir yastık üzerinde bulunan kâğıt para yığınının yanında yatan gözü yaşlı bir kadını gösteren bir film karesi, fahişeliğin düzdeğişmecesi olmaktadır.

B. ÖRNEK ÇÖZÜMLEMELER

Bu başlık altında, farklı eleştirel yaklaşımlar tanıtılmış ve örnek çözümlemeler yapılmıştır. Ancak, bunlardan önce, "klasikler" denilebilecek, kültürel çalışmalar içinde önemli bir çalışma olan Stuart Hall ve arkadaşlarının gerçekleştirdikleri araştırma ile dilbilim alanında Roger Fowler'ın gerçekleştirdiği haber incelemeleri özetlenmiştir.

1. Haberlerin Toplumsal Üretimi: Medyada Sokak Soygunları (The Social Production of News: Mugging in the Media)[18]

Çalışma, 1978 yılında yayınlanan ve aynı yazarlar (Hall ve arkadaşları) tarafından yazılan "Krizlerin Politikalandırılması" kitabından alınmıştır. Çalışmada yazarlar, medyada sokak soygunu konusunu temel alarak haberlerin toplumsal üretimi konusunu incelemektedirler. Burada sokak soygunlarındaki artış, toplumsal düzendeki çöküşün bir göstergesi olarak değerlendirilerek, bu olayla ırk ve gençlik gibi konular ilişkilendirilmekte ve nihayet bu olayların medyada yer alış biçimi üzerindeki siyasal, ekonomik, kültürel ve ideolojik etkiler ayırdedilmeye çalışılmaktadır.

Yazarlara göre "medya sadece doğal olarak haber değeri olan olayları yayınlamaz. Haber, toplumsal olarak oluşturulmuş kategorilere göre başlıkların, olayların seçimi ve sistematik

---

[18] Bu çalışmaya Özer'in başka bir çalışmasında da yer verilmiştir. Bkz. Özer, 1997.

olarak sıralanması ile başlayan karmaşık bir sürecin sonucudur." (Hall vd., 1978: 335).

Araştırmacılara göre, haberlerin toplumsal üretiminin üç yönü vardır. Bunlardan ilki, belli tip ve kategorilerde haber üreten medyanın bürokratik örgütlenmesidir. İkincisi, bu kategoriler içerisinde belli olayların sıralanması ve seçimini öneren haber değerleri yapısıdır. Üçüncüsü ise, haberin kendisinin ortaya çıkarılma anı, eşdeyişle üretim anıdır. Olayların medya tarafından bir anlam ifade edecek biçime dönüştürülmesi aşamasında tanımlama ve kavramlaştırma süreci oldukça önemlidir.

Bu aşamada, önemli bir kavram, toplumun uzlaşmacı yapısıdır. Bu sayede olaylara toplumsal anlamlar yükleyerek anlamlandırma süreci bir oydaşma olarak, hem bir toplum varsayar hem de böyle bir toplumun oluşmasına yardımcı olur. Topluma bu uzlaşmacı bakış açısı, özellikle modern demokratik gelişmiş kapitalist ülkelerde daha güçlüdür. Medya da genellikle böyle bir ulusal uzlaşmanın olduğu varsayımı üzerine etkinlik gösteren tutumlardan birisidir. Medyanın böyle toplumlarda sorunlu olayları vermesi, iki açıdan önemlidir: Medya, çoğunluk için ne tür olayların cereyan ettiğini tanımlamaya çalışır; medya, aynı zamanda, bu olayların nasıl anlaşılması gerektiği konusunda güçlü yorumlar yapar (Hall vd., 1978: 340).

Çalışmanın "Birincil ve İkincil Tanımlayıcılar" bölümünde (Hall vd., 1978: 340-343), egemen düşünceler ile profesyonel medya ideolojileri ve uygulamaları arasındaki uyum konusu incelenmektedir. Üzerinde durulan ana konu, medyanın, güç / iktidar tanımını nasıl yeniden ürettiğinin ortaya konulmasıdır. Bunun için de, sosyal olayların birincil (primary) ve ikincil (secondary) tanımlayıcıları arasındaki farka değinilmesi gerekir (Hall vd., 1978: 340).

Medya bağımsız olarak kendi başına haber başlıklarını yaratamaz. Bunun yerine, güvenilir ve düzenli kurumsal kaynaklar (akredite kaynaklar) tarafından yaratılan belli yeni başlıklara göre haberlerini şekillendirir. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi haber üretiminin iç baskısı ile ilişkilidir (sürekli olarak zamana karşı çalışmanın baskısı); ikincisi ise, haberlerin nesnellik ve tarafsızlık gibi normlara göre yapılması gerçeği ile ilgilidir. Haber üretiminin bu iki yönü, medyayı güç / iktidar sahibi akredite kaynaklara sistematik bir biçimde bağımlı kılar. Bu yüzden, medya, toplumun kurumsal düzeninde varolan güç yapısını yeniden üretme eğilimindedir. Becker'in "Kredibilitenin hiyerarşisi" dediği bu durum, tartışmalı konular hakkında düşünceler belirten toplumdaki yüksek statülü konumda bulunan ya da güç / iktidar sahibi kişilerin kendi tanımlamalarını kabul ettirmeleri olasılığıdır. Nitekim, bu tür sözcüler, çoğunluğa oranla belli konulardaki bilgilere ulaşmada daha avantajlıdırlar. Bu şekilde medyada güçlü olanların düşüncelerinin yer alması sonucu sözcü, "konunun birincil tanımlayıcısı" olur (Hall vd., 1978: 341-342).

Burada önemli olan nokta, medya ile birincil kurumsal tanımlayıcılar arasındaki yapılanmış bu ilişkilerin, kurumsal tanımlayıcılara, ele alınan konuda başlangıç bir tanım oluşturmasına ya da birincil yorum getirmesine izin vermesidir. Bu nedenle, birincil tanımlama, etkin bir biçimde sorunun çerçevesini çizerek izleyen tüm tartışmaları sınırlar (Hall vd., 1978: 342).

Medya, bu anlamda, basitçe ne haberleri yaratabilir ne de yöneten sınıfın ideolojisini yansıtabilir. Eleştirel bir biçimde yazarlar, medyanın hiç bir şekilde haber değeri olan olayların "birincil tanımlayıcısı" olmadığını önermektedirler. Güç / iktidar sahibi olan kişi ve kurumlar ile olan yapılanmış ilişkileri medyaya, akredite kaynaklara ulaşarak kavramları yeniden üretmesinde kritik ancak "ikincil bir rol" yükler. Bu bakış açısından,

haber üretme anında medya birincil tanımlayıcıların bir alt destekçisi konumundadır. Ayrıca, medyanın güç / iktidar sahipleri ile olan bu yapılanmış ilişkisi Marks ve Parkin'in de vurguladığı gibi yöneten ideolojilerin hâkim alanlarını yeniden üretmede önemli rol oynar (Hall vd., 1978: 343).

Yazarlar, "Pratikte, Yeniden Üretmede ve Dönüşümde Medya" kısmında (Hall vd., 1978: 344-347), medyanın daha bağımsız ve daha etkin rol oyanadığı haber üretiminin çeşitli yönlerini incelemektedirler. Burada ilk nokta, medyanın seçici olmasıdır. Eşdeyişle, medya, herhangi bir olayda ilgili birincil tanımlayıcılar tarafından yapılan her açıklama ile kullanılan açıklamaların tüm bölümlerine yer vermez. Onun yerine medya, yapılanmış ham materyalleri kendi ölçülerine göre değerlendirip dönüştürmeye çalışır. Buna karşılık, bu ölçüler, her gazete tarafından, her gazetenin haber değeri anlayışındaki ve örgütlenme teknik çerçevesindeki farklılıklar nedenleriyle farklı biçimlerde değerlendirilir ve işleme konur (Hall vd., 1978: 344).

Her gazete, belli örgütsel çerçeveye, haber anlayışına ve okuyucuya sahip olduğu gibi, her gazete aynı zamanda, düzenli ve kendine özgü bir "adres modu" geliştirecektir. Bunun anlamına göre, aynı konu, kaynak ve çıkarımsal yapılar, benzer görünümdeki gazetelerde bile farklı biçimde verilecektir. Kullanılan adres modunu belirlemede önemli olan, gazetenin kendisinin müşteri olarak gördüğü okuyucu kuşağıdır. Kullanılan dil ise, gazetenin kamuya olayları aktarırken kullandığı kendine özgü dili olacaktır. Yazarlar, farklı gazetelerin kendi okuyucu kitlelerine seslenirken kullandıkları farklı dillere "medyanın kamu düşüncesi" (the public idiom of media) demektedirler. Buradaki dil farklılıkları, geniş bir çoğulcu sesler silsilesi değil, belli farklı ideolojik sınırlar içinde kalan bir silsile olmaktadır (Hall vd., 1978: 345).

Konuların kamu diline dönüştürülmesi sırasında oluşan değişimler, haberlerin son halini alma sürecindeki değişmesinde önemli bir unsuru oluşturur. Bu değişim, aynı zamanda, birincil tanımlayıcıların açıklama ve görüşlerinin kamu diline dönüştürülmesini sağlar. Gazeteler, bu işlemi yaparken, bir yandan resmi açıklamaların kamuoyuna kazandırılmasına çalışırlar; bir yandan da geniş halk kitlelerinin bunu anlamasını ve değerlendirmesini sağlarlar. Gazeteler, resmi açıklamaları halk diline dönüştürürken nesnellik ve tarafsızlık gibi normları zedelemeden habere bir dış kamu referansı sağlarlar. Bu dış kamu referans noktasının önemi, kamu ile ilgili bir konuya nesnellik sağlamasıdır. Eşdeyişle, bir konunun medyada yer alması konuyu sadece bir uzman ya da eksperin görüşü olmaktan çıkarıp halka mal eder ve daha gerçekçi hale getirir (Hall vd., 1978: 345). Burada yazarlar, yoğun ilgi gösterdiği olaylar içinden ilgili olanını kamuoyu gündemine sokmasına, medyanın gündem belirleme işlevi demektedirler. Onlara göre, gündem belirleme aynı zamanda, gerçeği bir daha gözler önüne serme etkisine de sahiptir. Gündem belirlemede kamu düşüncesini kullanmanın önemi, günlük iletişim dilini uzlaşma içine sokmasından kaynaklanır (Hall vd., 1978: 346).

"Medya ve Kamuoyu (Public Opinion)" kısmında (Hall vd., 1978: 347-451), yazarlar, gazetenin kamu düşüncesi ile onun editoryal sesi arasındaki ilişkiler üzerinde durmaktadırlar. Bundan önceki kısımlarda yazarlar birincil tanımlayıcı tarafından yapılan bir açıklamanın günlük dile dönüştürülmesi üzerinde durdular. Eşdeyişle, kısaca birincil tanımlayıcıların açıklamalarının gazetenin kamu düşüncesine nasıl dönüştürüldüğünü açıkladılar (Hall vd., 1978: 347).

Ancak, basının işlevi sadece güç/iktidar sahibi kişi ve kurumların açıklamalarını kendi kamu düşüncesi yoluyla yeniden üretmek değildir. Basın, ayrıca, önemli konular hakkında kendi

düşüncesini aktarma konusunda da serbesttir. Gazetenin bir olay üzerinde kendi açıklamaları ve düşünceleri, birincil tarumlayıcının açıklamalarının verildiği gibi gazetenin kamu diliyle yapılır, eşdeyişle süreç aynıdır. Bunun dışında gazete, daha da ileri giderek belli bir konu üzerindeki kendi görüşlerini kamunun görüşleri olarak verir. Yazarlar bu sürece, "kamuoyunun sesi olma süreci" demektedirler. Gazeteler, bu iki editoryal işi yaparken örneğin, "Biz inanıyoruz..." ve "Kamuoyu inanmakta..." biçiminde ifadeler kullanmaktadır. İki biçimden hangisinde ifade edilirse edilsin, medya, kamu ile sosyal kontrolün aracı arasında bir bağlantı kurmaktadır (Hall vd., 1978: 347).

Eşdeyişle, burada üzerinde durulan esas konu medyanın kamuoyunu oluşturmadaki genel rolüdür. Medya, burada, kamuoyunun oluşmasında ve güç / ikdidar sahibinin görüşleri ve etkinlikleri doğrultusunda, kamuoyunun sesinin yükseltilmesi için kritik bağlayıcı ve aracı role sahiptir. Medya, bu yüzden, sadece konuların yapılandığı başlangıç aşamasında aktif bir biçimde güç / iktidar sahibini desteklemekle kalmaz; aynı zamanda, konuları belli biçimlerde oluşturma yolunu tercih ederek ve belli sessizlik alanlarını sürdürerek, güç / iktidar sahibinin ana hatlarını verdiği tanımların devam ettirilmesine ve yeniden üretilmesine yardımcı olur.

Ancak bu, her zaman birincil tanımlayıcılarla medyanın amaçlarının çakıştığı anlamını taşımaz. Nitekim, medya, çoğu zaman birincil tanımlayıcıların sessiz kalmayı tercih ettikleri şeyleri bulup çıkarmaya çalışır. Bütün bunlara karşın, medyada hâkim ideoloji ve güç / iktidar sahibinin tarumlarını yeniden üretme eğilimi olduğu reddedilemez gibi görünmektedir.

Yazarlar, "Suç (Adliye) Haberleri" kısmında (Hall vd., 1978: 351-356), adliye haberlerinin toplumsal uzlaşma olarak tanımlanan, toplumun özel bir algılaması ile ilişki kurularak şekilendirildiğini belirtmektedirler. Adliye haberlerinin kendisi, top-

lumda işlenen suçların bu uzlaşmayı tehdit etmesinden kaynaklanmaktadır. Eşdeyişle, kısacası suçlar, bu uzlaşmanın olumsuz yönünü oluşturur. Adliye haberleri ile ilgili bir özel nokta da, şiddetin bizzat kendisinin bir haber değerinin olmasıdır. Eğer, herhangi bir suçla ilişkili şiddet söz konusu ise, bu, o suçun haber görüntüsü içerisine sokulmasına yeterlidir.

Çalışmanın "Sokak Soygunu ve Medya" kısmına (Hall vd., 1978: 356-362) kadar yazarlar, haber üretiminin genel özellikleri üzerinde durmuşlardır. Burada da daha yoğun olarak bu genel özelliklerle suç haberlerinin ilişkisine odaklanılmıştır. Bu kısımda yazarlar, haber çözümlemesi ile basında yer alan sokak soygunu haberleri arasındaki bağlantıları araştırmaktadırlar.

Bunun için Ağustos 1972 ile Ağustos 1973 arasındaki örnek dönemi boyunca basında yer alan sokak soygunu haberleri ele alınmıştır. Örnekler, The Guardian ve Daily Mirror'dan seçilmiştir (Hall vd., 1978: 357). Yazarlara göre, sokak soygunu olaylarının basında çeşitli zamanlarda önem kazanmasında birincil tanımlayıcıların etkisi büyüktür. Bu olayların basında yer almasında, bu olayları araştıran ve bu olaylara "sokak soygunu" adını veren polis aracılık etmiş ve basın da bu adlandırmayı değiştirmeden aktararak haberlerde kullanmıştır. Bunlar etrafında muhabir hikâyenin ayrıntılarını kavramlaştırmakta ve çerçevesini çizmektedir.

Yazarlar, "Karşılıklılığa Dayanan (Reciprocal) İlişkiler" kısmında (Hall vd., 1978: 362-365), sonuç olarak birincil tanımlayıcılar ile medya (ikincil tanımlayıcılar) arasındaki sokak soygunu örneğinde ortaya konulan ve karşılıklılığa dayanan ilişkileri ele almaktadırlar. Herşeyden önce sokak soygunu sadece polis kayıtları ve haberlerle sınırlı kalmamakta aynı zamanda yargı kararlarında da kullanılan bir kavram haline gelmektedir. Bu süreçte basın, sokak soygunlarını tüm kamuoyunu ilgilendiren bir sorun olarak görmekte ve bu konuda yapılan adli açıklama-

ları da haklı çıkarmaktadır. Ayrıca, konu ile ilgili davalarda yargıçların aldıkları kararlar, basının halk diline dönüştürdüğü kendi söylemlerine dayanır hale gelmektedir. Başka bir deyişle, daha önce basın, mahkeme tarafından sağlanan kanıtlara dayanarak haberlerini vermekteyken, şimdi mahkemeler halkın sesini, açıklamalarında bir temel olarak kullanmaktadır.

Yazarlar, yine örneklerden yola çıkarak kontrol kültürünün farklı kısımları arasındaki karşılıklılığa dayanan ilişkileri açık ve seçik bir biçimde ortaya koymaktadırlar. Onlara göre, medyanın kendisi şimdi kontrol sürecinin "yasa yapıcısı" olmuştur. Eşdeyişle, bu anda medya görece özerk olmasına karşın devletin etkin bir ideolojik aygıtı haline gelmiştir.

2. Güç/İktidara Yönelik Tutumlar (Attitudes to Power)[19]

Fowler, "Haberin Dili: Basında Söylem ve İdeoloji" isimli kitabının "Güç/İktidara Yönelik Tutumlar" (attitudes to power) adlı 8. bölümünde, "Basının İdeolojik Rolü" başlığı altında (Fowler, 1991: 120-124), daha önceki iki bölümde tartıştığı dil, güç / iktidar ve eşitsizlik konularını biraz daha genişleterek, geçişkenliğin analitik araçlarını geliştirmeye çalışmaktadır (Fowler, 1991: 120). Bu bağlamda, ayrıntılı olarak çözümlemeye geçmeden yazar, bütün bu pratiklerde gazetelerin oynadığı rol üzerinde yoğunlaşmaktadır: *"Basın, belli açılardan gerçeği ortaya koyar ve bu yüzden gerçeğin oluşmasına da yardım eder. Kuramsal bakış açısından basın, dünyaya, yapılandırılmış olarak aracılık eden ve tüm söylemlerde bulunan bir sürecin örneğidir."* (Fowler, 1991: 120).

Yazara göre, tüm diğer söylemlerde olduğu gibi, basının söylemleri, kendi ekonomik ve kurumsal konumu ile ve özellik-

[19] Bu çalışmaya, Özer'in başka bir çalışmasında da yer verilmiştir. Bkz. Özer, 1997.

le farklı gazetelerin özel durumları ile ilişkilidir. Bu noktada, basının çeşitli kültürel ve ekonomik özellikleri biraraya gelerek, ona ideolojinin üretimi ve yeniden üretimi konusunda özel bir önem verir.

Ayrıca, günlük gazeteleri okumanın insanların çoğu için, yazılı söylemleri elde etmenin en belirgin ve en önemli yolu olması ve yine çoğunluk için televizyondan sonra dünyada neler olup bittiğini anlamanın ikinci en iyi aracı olması, gazetelerin söylemlerine dikkat çekici bir ideolojik önem yükler[20] (Fowler, 1991: 121).

Ekonomik olaylar, bu önemi daha da güçlendirdiği gibi ideolojinin biçimlenmesine de yardım eder. Gazetelerin ideolojik rolleri ile ilgili ilk ekonomik olay, gazetelerin temel ekonomik amaçlarının reklam yüzeyi satmak olmasıdır. Bu şekilde, yine televizyondan sonra tüketici reklamlarının ikinci aracısı durumundadırlar ve tüketici tercihlerinin biçimlendirilmesinde önemli rol oynarlar. Gazetelerin ideolojik rolleri ile ilişkili ikinci ekonomik olay, gazetelerin çoğunun farklı mal ve hizmet üreten kişi ya da işletmelerin olmasıdır.

Fowler'a göre, basını, kişilere çeşitli ideolojilerin yayılmasında önemli kılan iki etken vardır. Bunlardan ilki, baskı sayısı ile bireylerin günlük işlerinin bir parçası olarak gazete okumasını sağlayan dağıtım ve satış sisteminin başarısıdır. Birinci etkenin aksine niteliksel olan ikinci etken ise, farklı gazetelerin farklı koşullarına bağlı olarak farklı ekonomik nedenlerle, farklı bakış açılarında düşünceleri yansıtmalarıdır (Fowler, 1991: 122).

Bu şekilde, kısaca basının ideolojik rolüne değinen yazar, daha sonra gazetelerin kadınlara ve özellikle de genç kadınlara karşı nasıl ayrımcı ve önyargılı davrandıkları konusuna değin-

[20] Fowler'ın bu çalışmayı yaptığı dönemde, internet henüz yaygın olarak kullanılmamaktadır.

mektedir. Ona göre *"...birikimsel olarak, kategorileştirme ve ayrımcılık, erkek ve kadının farklı özelliklerini ve konumlarını inceleyen kültüriün yaygın bir kanısının temsili olarak değerlendirilen bir tür ideolojik ardalan oluşturur. Eğer, gazeteler böyle bir ayrımcı ideoloji yaratıyorlarsa, gazetelerin güç ve yaygınlığı gazetelerin incelemediği kategorileri ilgi konusu haline getirir."* Yazara göre, bu durum, liberal ve iyi niyetli olmaya çalışan gazeteler için bile geçerlidir. Guardian, Independent gibi kaliteli gazeteler kadınları ya da homoseksüelleri aşağılayıcı bazı deyimler kullanmamalarına karşın, istemeseler de "hükümet sözcüsü, şirket yöneticisi, test pilotu" gibi deyimlerle sayfalarını doldurarak ardalan ideolojinin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu şekilde, basının bir yönüne daha dikkat çeken yazar, Guardian, The Sun, Express gibi çoğunluğu tutucu ciddi gazetelerden çeşitli örneklerle iddiasını kanıtlamaya çalışmaktadır (Fowler, 1991: 122-123).

Yazarın oluşturduğu genel sava göre ise, gazetelerin diliyle ideolojinin oluşturulması, günlük etkileşimler ve toplulaştırmalarla olur. Burada gazetelerin genel olarak toplumun paradigmalarını ve inançlarını yeniden üreten bir ardalan işlevleri vardır. Buna, Hall ve arkadaşları "toplumun uzlaşmacı görüşü" demektedirler. Bu ardalana karşılık gazeteler, kültürel düşünceler ile daha etkin olarak ve daha özelde kesişirler. Ancak, bu birleşmenin biçimi ve dünyaya bakışı, her gazetenin gereksinimine ve durumuna göre değişir (Fowler, 1991: 124).

Yazar, daha sonraki konularda bu farklılıkların boyutları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu noktada, ilk olarak güç / iktidar ilişkileri üzerinde durmaktadır. Güç / iktidar ilişkilerinin kodlanmasını inceleyerek, güç / iktidarın eşit olmayan dağılımı ile ilgili konuları tartışma ve yazmanın doğasında varolan söylemsel yapıları incelemektedir.

Fowler, "Statükonun Egemenliği: Güçsüz Olarak Hastanedeki Hastalar" (Fowler, 1991: 124-134) başlığı altında ilk olarak

"güçsüzler olarak hastanedeki hastaları" örnek vererek statükonun egemenliğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Burada verilen örnekte, gazete bir şeyler söylemeye çalışmakta ancak tersini ima etmeye zorlanmaktadır. Konu ise, bir yanda devlet hastanesinde uygun biçimde tedavi edilemeyen bir hasta ile başta politikacılar olmak üzere hastanenin ünitelerini geliştirmekte başarısız olan yöneticiler arasındaki uç güç farklılığı ile karakterize edilmektedir (Fowler, 1991: 124).

Konu, Sunday Times'ın Ocak 1978 tarihli sayısında yer almakta ve hastanelerde ameliyat olması gerekip de uzun sürelerle beklemek zorunda kalan hastalarla ilgilidir. Makale, 22 Kasım 1977 tarihli Sosyal Hizmetler Bakanı David Ennals'ın bir açıklaması ile başlamaktadır. Açıklamada bakan acil durumdaki hastaların hiç beklemeksizin ameliyata alınacağını belirtmektedir. Gazete çeşitli istatistikler ile doktor ve yöneticiler gibi güç / iktidar sahibi insanlarla yapılan görüşmeler yoluyla bu açıklamayı değerlendirmekte ve durumun, bakanın iddia ettiği gibi olmadığı sonucuna varmaktadır. Ancak, makalede değinilen çoğu konu güç / iktidar sahibi insanlara ait ve buna karşılık çok sayıda bakıma muhtaç hasta uygun olmayan bir sistemde tedaviyi beklemektedir. Tedavilerini hızlandırmak için hiçbir şey yapamıyorlar. Parası olmayan devlet hastanelerinde kimin tedavi olacağına sadece operatörler karar verdiği için beklemekte ya da ölmektedirler (Fowler, 1991: 124-125). Bu şekilde, makalenin özetini veren yazar, bununla ilgili şu noktalara dikkat çekmektedir: *"Gazete, bakanın açıklaması konusunda oldukça eleştirel olmakla birlikte; kullandığı dil hastaları oldukça güçsüz göstermektedir. Buna karşılık, yine kullandığı dil operatörler ile politikacıları oldukça güç / iktidar sahibi insanlar olarak göstermektedir. Bu nedenle de, gazetedeki makale sanki doğalmış gibi güç/iktidar farklılığını yeniden üretme eğilimindedir."* (Fowler, 1991: 125).

Yazar, "Yasa ve Düzen" kısmına (Fowler, 1991: 134-145), özellikle 1970'li yılların sonu ile 1980'li yıllara damgasını vuran bazı toplumsal olaylara değinerek başlamaktadır. Ona göre, 1970'li yılların sonu ile 1980'li yılların en rahasız edici toplumsal olaylarının başında birçok insan ve polisin katıldığı kitlesel olaylar olmuştur. Bunların en önde geleni, madenci grevleri ile daha da önemlisi 1985 yılında Belçika'nın Heysel standında yaşanan futbol holiganlarının yarattığı olaylardır. Bu tür olayların sayısı ve şiddeti arttıkça polis etkinliklerinin düzeyi de artmıştır.

Bu dönemde, "kamu düzeni ya da düzensizliği", tartışmak ve üzerinde düşünmek için oldukça çelişkili ve zor bir konuydu. Olaylar, farklı başlıklar ve yaklaşımlar altında yansıtıldı. Örneğin, şehirlerdeki asiler genellikle işsizliğin yoğun olduğu bölgeler ile zencilerin yoğun olduğu bölgelerle bağdaştırıldı; grevler ve işgaller bazı endüstrilerle, hippilikle veya ırk ayrımı, nükleer silahlar ve işsizliği protesto edenlerle ilişkilendirildi (Fowler, 1991: 134).

Bu şekilde kısaca olayların tanıtımını yapan yazar daha sonra olaylara politik ve toplumsal bakış açılarını yansıtmaya çalışmaktadır. Bunun için de önce, "olaylara bakış açısının politik ve toplumsal bakış açısına göre değiştiğini" vurgulamaktadır. Ona göre, Muhafazakar Hükümet olayları suç olarak değerlendirirken; Sol, olayları hükümet politikaları sonucu oluşan toplumsal çöküntünün bir ifadesi olarak ortaya çıkan şiddet biçiminde değerlendirdi. Ayrıca, bu bakış açısından polis, bir politik araç olarak kullanıldı.

Yazar, bu değerlendirmelerden sonra kamuoyunu rahatsız eden bu tür olayların gazetelerde nasıl yer aldığını göstermek amacı ile 1984 yılının Mayıs ve Haziran aylarındaki madenci grevleri sırasında ortaya çıkan "Orgreave çatışmaları"nı incelemektedir. Bu olayların gazetelerde ve televizyonlarda oldukça yoğun biçimde ele alındığını belirten yazar, buradaki temel pa-

radigmanın "kamu düzeni" olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, yazar, kamu davranışını kontrol etmede güç tartışmaları konusunda hükümet ile gazetelerin söylemlerinde bazı ortak noktalara değinmektedir. Yazara göre, bu fırsat 16 Mayıs 1985 yılında "Kamu Düzeni Yasası"nı gözden geçiren "Beyaz Kâğıt"ın (White Paper) yayınlanması ile geldi ve bir sonraki gün basında yoğun bir biçimde yer aldı (Fowler, 1991: 135-136).

Beyaz Kâğıt, 1979 yılında başlatılan kamu düzeni açısından yapılan yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi ile ilgili sonuçları ortaya koymaktaydı. Buradaki ana araç, 1936 tarihli Kamu Düzeni Yasası'ydı. Bu yasayla, polis genelde gösterileri kontrol etme yetkisiyle donatıldı ve gösterilerin de belli yerlerde yapılması kararlaştırıldı. Beyaz Kâğıt'ın ayrıntıları The Times, Telegraph ve Guardian'da yer aldı.

Yazar, bu kısa ardalan bilgilerden sonra basının aracılık ettiği bu yeni düzenlemede gerçekte Beyaz Kâğıt'ın neden ve ne için yayınlandığı ve ne anlama geldiği konularında nasıl bir düşünce oluşturduğunu anlamaya çalışıyor. Bunun için de, İçişleri Bakanının konu ile ilgili olarak yaptığı ve basında yer alan konuşmayı değerlendiriyor. Konuşmanın ayrıntılarını gözden geçirdikten sonra "gazetelerin bir bütün olarak konu ile ilgili ipuçlarını ne psikolojik bir özür dileme ne de önerilen yasal düzenlemelerden değil, buna karşılık İçişleri Bakanı Bay Brittan'ın konuşmasının tehdit eden sonuçlarından aldığını" belirterek yine basının niyet ettiği ile ima ettiği şeylerin farklılaştığına dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Dikkat edilirse, verilen örneklerden, liberal-çoğulcu yaklaşımda basına atfedilen 4. Güç olma işlevinin doğru olmadığı sonucu çıkmaktadır. Daha açık ifadeyle, medya toplumsal gerçekliği yansıtan bir ayna görevi yapmazken, haber de gerçekliğin bir yansıması değildir. Haber, yapılandırılmış bir ürün olarak, belli yapısal özelliklere ve söylemsel yapıya sahiptir. Haber

söylemi de, toplumda güç / iktidar sahibi kişi ve kurumlarla kurulan yapılanmış kaynak-muhabir ilişkisi ve üretim süreciyle oluşturulmaktadır.

3. Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Bu başlık altında, Teun Adrian van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli tanıtılmış ve iki çözümleme yapılmıştır. van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modelini kullanarak Türkiye'de yapılan çalışmalar belli bir sayıya ulaşmıştır.[21] Neden bu model? van Dijk'ın modelinin seçilmesinin nedeni, haberin yapısını ve daha önemlisi haberin ideolojik sunumunu ortaya çıkarma bakımından öne çıkmasıdır. Bu açıdan, Bell (1991), Fairclough (1991; 1992; 1992a; 1993; 1994), Fairclough ve Graham (2003) ve Pecheux'nün (Aktaran Fairclough, 1992), söylem çözümlemesi yaklaşımlarını anmak yararlı olacaktır. Ancak, Bell'in, ideolojik unsurlara çok az vurgu yaptığı önerilebilir. Fairclough ise, haber üzerine yoğunlaşmamaktadır. Pecheux de metni yapısalcılık açısından ele almakta ve karşıtlıklar temelinde çözümleme yapmaktadır. Bu anlamıyla, Pecheux'nün düşünceleri, yukarıda da ele alındığı gibi, Althusser üzerinden eleştirel haber çözümlemesi yapan araştırmaların kuramsal temeli için veri olabilir. Bunların yanında, Hartley'in (1990) çalışması da haberin söyleminde yer alan ideolojik üretimi ortaya koymada kullanılabilir. Hartley, çalışmasında ideolojiye yer yer yoğun vurgu yapmakta, bu alandaki bazı temel çalışmalara göndermede bulunmakta ve haberi değişik açılardan çözümlemektedir. Ama "derli toplu" denilebilecek bir model sunmamaktadır.

---

[21] Türkiye'de, van Dijk modelini kullanarak yapılan araştırmaları açıklayan bir çalışma için bkz. Ertan Keskin, 2004: 391-405.

Teun Adrian van Dijk'ın Eleştirel Söylem Çözümlemesi Modeli

van Dijk, haberi kamu söyleminin bir formu olarak kabul etmektedir. Ayrıca, haber söyleminin temel yapısını şekillendiren bağlamsal etkenlerin önemine değinmektedir (1988). van Dijk, haber anlatısını "sentaktik" ve "semantik"ten oluşan iki ayrı dilsel çözümleme türünde ele almaktadır. Haber sentaksı, kullanılan cümlelerin gramatik yapılarıdır. Semantik ise, sözcüklerin, cümlelerin ve dolayısıyla bütün söylemin anlamına yöneliktir.

van Dijk'ın söylem çözümlemesi modeli iki bölümden oluşmaktadır: "Makro yapı ve mikro yapı." Makro yapı bölümü, iki başlık altında incelenmektedir: "Tematik çözümleme ve şematik çözümleme." Haberler, hikâyeler ya da savlar gibi, bir hiyerarşik şemayı takip etmektedir. Haber üretimi, profesyonel rutinler, zaman, yetişmiş insan ve baskıya girişin ağır sınırlılıkları altında her gün binlerce defa yapılmaktadır. Bu da, bir şema tarafından organize edilmektedir (1988). Söz konusu şema içerisinde başlık - haber girişi birlikte özetleme yapmaktadır (1991: 114). Aynı zamanda bunlar, bütünüyle metnin makro yapısının anlamını ifade etmek zorunda olan özetlemenin yanında, metne giriş görevini de yürütmektedir. Zira, ana olay, katılımlar ve zaman girişte yer almakta ve özetleme ile giriş birlikte şemanın daha üst seviyesini göstermektedir (1983: 12). Şemaya, metin de dahildir. Ayrıca, başlık ve haber girişlerinden haberin temasını öğrenmek mümkündür. Makro yapı çözümlemesinde başlıklar, haber girişleri, ana olay, haber kaynakları, ardalan ve bağlam bilgisi, olay taraflarının olayları değerlendirmesi gibi unsurlar ele alınmaktadır. Ayrıca, fotoğraflar, tematik yapı unsuru olarak da ele alınabilir.

Mikro yapı çözümlemesinde ise, sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve retorik çözümlemeleri yapıl-

maktadır. Sentaktik çözümlemede cümlelerin kullanım yapılarına bakılmaktadır. Aktif ya da pasif yapıyla kurulan bir cümlenin anlamı farklı olabilmektedir. Bundan önce, bir anlamı olmaktadır. Bölgesel uyumda ardarda gelen cümlelerin ve cümlenin bölümlerinin birbirleriyle olan ilişkilerine bakılmaktadır. Nedensel ilişkide cümle içinde nedensel bağlar aranmaktadır; işlevsel ilişkide genel ifadeli bir cümlenin açılımının bir sonraki cümlede yer alıp almadığı kontrol edilmektedir. Burada uygun anlatım, özetleme, zıtlık ve örnekleme yapılıp yapılmadığına bakılmaktadır. Ayrıca, burada, ideolojik bulgulara da rastlanabilmektedir. Kavramsal / referansal ilişkide ise, bir cümlede yer alan bir kavramla sonraki cümle arasındaki 'kayıp bağlar'ın kurulup kurulmadığına bakılmaktadır. Burada da ideolojik bulgulara rastlanabilmektedir. Kullanılan bazı kavramlar, anlamsal bir buzdağı oluşturmaktadır. Sözcük seçimleri, ideolojik yapılanma açısından oldukça önemlidir. Aynı insanın terörist ya da özgürlük savaşçısı olarak tanımlanabilmesi bu konuda oldukça fazla verilen bir örnektir. İşçilerle ilgili, Glasgow Medya Grubu'nun yaptığı bir araştırmada ise, endüstriyel meselelerde işçiler basında sunulurken, tipik olarak seçilmiş bazı sözcüklerle sunulmuşlardır. Basın, işçileri, haberlerde grevciler, bölücü eylemler vb. sözcüklerle sunmuştur. Bu sözcükler, işverenleri sunarken kullanılanlardan daha olumsuzdur. Sözcük seçimlerindeki bu farklılık yoluyla, sosyal katılımcılar ve sosyal aktörler hakkındaki temel inançlar ve ideolojiler ortaya konabilir (van Dijk, 1983: 31). Haberin retoriğinde ise ikna edici ve inandırıcı verilere bakılmaktadır. Haberin ikna edici, inandırıcı olması için görgü tanıklarından alıntılar yapılır. Fotoğraflar da ikna edici ve inandırıcı olma örneğidirler (van Dijk, 1988: 81-2; 1988a: 16; 1991: 116).

van Dijk'ın modelini şu şekilde açıklamak yararlı olacaktır:

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlık/lar

b. Haber Girişi

1. Spot/lar

2. Spot olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa ilk cümle haber girişi olarak alınabilir.

c. Fotoğraf

2. Şematik Yapı

a. Durum

1. Ana Olayın Sunumu

2. Sonuçlar

3. Ardalan Bilgisi (Önceki olay da dahil)

4. Bağlam Bilgisi

b. Yorum

1. Haber kaynakları

2. Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar

B. Mikro Yapı

1. Sentaktik Çözümleme

a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

2. Bölgesel Uyum

a. Nedensel ilişki

b. İşlevsel ilişki

c. Referansal ilişki

3. Sözcük Seçimleri

4. Haber Retoriği

a. Fotoğraf

b. İnandırıcı bilgiler

c. Görgü tanıklarının ifadeleri

Çözümlemelere geçmeden önce, Ömer Özer'in (1999) daha önce yayınlanan bir çalışmasından kısaca söz etmek yararlı olacaktır. Çalışmanın başlığı, "Haber Söylemi: Türk-Yunan İlişkilerine Yönelik Haberlerin Türk Basınında Sunumu" şeklindedir. Çalışmanın amacı şu şekilde belirtilmiştir: "Bu çalışma Türkiye'nin, Türk-Yunan ilişkilerine yönelik egemen söyleminin Türk basınındaki haberlerde nasıl yansıtıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır." Bu amaca bağlı olarak çalışmada, söz konusu egemen söylem saptanmış ve haberlerde nasıl işlendiği ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın kuramsal temelinde haber söylemi tanımlanmıştır. Çalışmanın kavramsal bölümünde ise, açık ve kapalı metin, anlatısal kapanma, birincil ve ikincil tanımlayıcı ile sözcük seçimleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sorunsalları arasında egemen ideolojinin tanımlanması bulunmamaktadır. Egemen ideolojinin tanımlanması Özer'in (2001) başka bir çalışmasında amaca bağlı olarak yapılmıştır. Çalışmaya, L. Doğan Tılıç'ın (2000), bir çalışmasında başvurulmuş ve metinlerarası okumaya tabi tutulmuştur. Tılıç, 17 Ağustos depreminden sonra değişen söylem açısından haberleri incelemiş ve deprem önecesini yansıtmak için Özer'in makalesini özetlemiştir. Tılıç, makalesinde milliyetçi söyleme ve öteki'nin işlevine değinmiştir. Nitekim, amaç açısından bunlara değinmesi gerekmektedir. Bu anlamıyla Özer'in çalışması, başlık, amaç, kuramsal temel, kavramsal yapı, yöntem, çözümleme ve sonuç bağı açısından sunduğu uyum ve özgün yapısıyla alana katkı olarak alınabilir.

Örnek Çözümleme 1:

Haber söyleminde yapılan ideolojik üretime ilişkin Milliyet gazetesinde 18 Temmuz 2008 tarihinde yayınlanan bir haber ele alınmıştır. Habere göre, belediye işçileri grev kararını İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne asmak için toplanarak yürümek iste-

mişlerdir. Ancak, polis, bu yürüyüşe izin vermemiştir ve olaylar olmuştur.

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

van Dijk'a göre haber anlatıları makro önermelerden oluşmaktadır. Bunlar, çoğunlukla temalardır ve bir söylem birden fazla temadan oluşabilir; temalar ise, söylem içinde yapılandırılmıştır. Yapılar da, makro kurallar aracılığıyla söylemden elde edilmektedir. Bunlar da, üç aşamalıdır ve söz konusu unsurlar aracılığıyla söylem içinde enformasyon eksiltimine gidilir, haberin özü ya da ana fikri verilir ve böylece "özetleme" yapılır:

1. Enformasyon eksiltimi: Başlıkta yer, dönem ve zaman gibi enformasyonlara yer verilmemesi.

2. Genelleştirme: Örneğin, köpek, kedi, muhabbet kuşu, kanarya, horoz vs. hayvanların tümünün evcil hayvanlar olarak genelleştirilmesi.

3. Kurgulama: Bu genelleştirmeye benzemektedir. Ancak, isimlerden çok fiillere, kişiler ya da şeylerden çok eyleme yöneliktir. Bir şemsiye kavram altında bir dizi eylemi özetler.

Bu kurallara uyulmasıyla uzun bir metin kısaltılmış olur. Aslında, bu strateji, haber metninden bir giriş paragrafı elde etmek için kullanılır. Aynı zamanda, haberin şematik özelliğine dikkat çekmektedir. Haber şemasında haber girişi, ana olay, bağlam bilgisi ve yorumlar vs.'den önce başlıklar gelmektedir. Makro kurallara metnin özetlemesine ulaşmak için tekrar olacak biçimde başvurulur.

Türkçe gazeteler genellikle haberlerin ana başlığını, alt ve/veya üst başlık eşliğinde vermektedir. Çözümlemesi yapılan haber birinci sayfadan duyurulmuştur. Daha sonra beşinci sayfada yeni bir başlıkla sunulmuştur. Birinci sayfada başlık, fo-

toğraf ve spot yer alırken, beşinci sayfada iki fotoğrafa ek olarak başlık ve alt başlık kullanılmıştır. Beşinci sayfadaki haber devam niteliğinde değil, yeni bir haber görünümündedir. İncelemede, her iki başlık ayrı ayrı ele alınmıştır. Birinci sayfa haberinde sadece başlık kullanılmıştır. Bu başlık iki satırdan oluşmuştur.

Başlık: "İşçi yürüyüşüne

polisten biber gazı."

Bu başlıkta, enformasyon eksiltimine gidildiği ve genelleştirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Habere konu olan olay sadece ana başlığa bakılarak anlaşılamamaktadır. "İşçi yürüyüşü" ve "polisten" ifadeleri genelleştirme örnekleridir. Nitekim, yürüyüşü yapan işçiler, Türkiye'deki tüm işçiler değildir. Yine, polis ifadesi de tüm emniyet görevlilerini içermemektedir. Habere birinci sayfada verilen spot okunduğunda başlıkla olan ilişkisinin genelden özele bir gidiş şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, polisin biber gazı kullandığı işçilerin "tam olarak" kimlerden oluştuğu burada da anlaşılamamaktadır. Bu bilgi, beşinci sayfada verilen haberde anlaşılabilmektedir. Yine de başlık, olaya ilişkin olarak belli bir duyurum yapmaktadır.

Haber Girişi / Spot: "İstanbul Büyükşehir Belediyesi binasına grev kararı asmak için Edirnekapı'da toplanıp yürüyüşe geçmek isteyen işçilere polis müdahale etti. Yürüyüşe katılan işçi çocuklarının da zarar gördüğü kargaşada herkes önce sağa sola dağıldı. Ardından Saraçhane Parkı'nda toplanan Türk-İş'e bağlı işçiler, polisin tazyikli su ve biber gazlı müdahalesine rağmen grev kararını asmayı başardı."

Spota bakıldığında, belirtilen işçilerin kim olduğunun kısmen verildiği anlaşılmaktadır. Bu bilgi tam olarak ancak beşinci sayfada verilmiştir. Burada işçilerin genelleştirilmesi "Türk-İş" genel başlığı altında yapılmıştır. Nitekim, spot da haberin öze-

tidir ve genelleştirme ve enformasyon eksiltimi burada da sürdürülebilmektedir. Ayrıca, bu durum, bir genelden özele gidişin de habercisidir. Spotta yürüyüşün neden yapıldığı da belirtilmektedir. Başka bir anlatımla, başlıkta sunulan biber gazı kullanımının nedeni bir ölçüde verilmektedir. Ancak, ilk elde, gazetenin işçilerden yana bir tavır sergiliyormuş gibi görünse de, spotta dikkat çeken önemli bir nokta daha bulunmaktadır: "İstanbul Büyükşehir Belediyesi binasına grev kararı asmak için Edirnekapı'da toplanıp yürüyüşe geçmek isteyen işçilere polis müdahale etti." Bu cümlede, polisin müdahalesine gerekçe sunulmaktadır. "İşçiler yürüyüş yapmamış olsalar, polis de müdahale yapmak zorunda kalmayacaktı" gibi bir anlam oluşmaktadır. Aynı durum, spotun son cümlesi için de geçerlidir.

Fotoğraflara geçmeden önce bir açıklama yapmak yararlı olacaktır: Bir bombanın patlamasıyla yıkılan binaların, araçların görüntüleri, görsel bir imge, bir gösterendir. Görsel metinde gösterenler görüntü imgeleridir. Haberlerdeki görsel imgelerin kurgusal olduğunu izleyicinin kendisi de bilir. Bu bile, bir gerçeklik yanılsamasının kendini göstermesini tam olarak engellemez. Haber metinlerinin üst söyleminde, gazeteciliğin profesyonel ideolojileri tarafından kurulan metinlerdeki görüntülerin gerçekle aynı olduğu iddiası varlığını hep korumaktadır. Haber metinlerinde yer alan gösterenler göndergeye dönüştüğü için izleyici kendini göndergeyle yüz yüze gelmiş olarak kabul etmektedir (İnal, 1996: 103). Bu değerlendirmeyi gazetelerde kullanılan fotoğraflar için de geçerli saymak mümkündür.

Fotoğraflar, aynı zamanda, retorik unsurlar olarak da ele alınabilmektedir. Örnek habere bir adet birinci ve iki adet de beşince sayfada olmak üzere üç fotoğraf kullanılmıştır. Birinci ve beşinci sayfada kullanılan büyük fotoğraflarda polis müdahalesinden görüntüler yer almaktadır. Beşinci sayfada yayınlanan daha küçük fotoğrafta ise, bir işçi bir şekilde darbe aldığı

anlaşıldığı halde yerde yatmaktadır. Bu fotoğraflarda yatan anlam şu şekilde olabilir: İşçilerin grev gibi yollara başvurması olayların çıkmasına neden olmakta ve hukuk ve düzen bozulmaktadır. Nitekim, hukuk ve düzenin koruyucusu polis müdahale etmek ve biber gazı ve tazyikli su kullanmak (bir fotoğrafta görünmektedir) zorunda kalmıştır. Bu nedenle, bu tür davranışlardan uzak durulması hukuk ve düzen açısından gereklidir. Oysa, grev, işçilerin yasal hakkıdır ve söz konusu anlam ideolojiktir. Fotoğraf altı yazı da ideolojik üretime konu olmuştur: "Belediye-İş Sendikası'na bağlı yüzlerce belediye işçisi, dün Edirnekapı'da bir araya geldi. Yürüyüşe izin vermeyen çevik kuvvet polisi, barikatı aşmakta ısrar eden işçilere biber gazı ve tazyikli suyla müdahale etti." Fotoğraf altı yazının ilk cümlesinde bir sorun yoktur. Ancak, daha sonra yazılanlar, işçileri, yaşananlardan sorumlu tutmaktadır. Nitekim, onların yürüyüşüne resmi güvenlik gücü çevik kuvvet polisi izin vermemiş; ancak, onlar, barikatı aşmakta ısrar etmişlerdir. Bu yazının fotoğrafında polis, işçilerin üzerine tazyikli su sıkmaktadır. Fotoğraf altı yazıda, polisin engellemesi de "müdahale etti" ifadesiyle normalleştirilmiştir.

Habere iç sayfadan atılan başlık ve alt başlık şu şekildedir:

Başlık: "Belediye işçilerine polis müdahale etti."

Altbaşlık: "Grev kararını asmak isteyen işçilere polis müdahale etti. Polisin tazyikli su ve biber gazı sıktığı işçiler, yeniden toplanıp grev kararını asmayı başardı."

Başlıklar bir arada okunduğunda, haber metninin ana fikrini verdiği, içeriğini doğrudan yansıttığı ve başlıklar arasında genelden özele doğru bir gidişin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, başlıkta belirtilen polis müdahalesinin neden yapıldığı altbaşlık okunduğunda anlaşılmaktadır. Gazeteler haberlerde kendilerince olayın "en önemli bilgisini önce vermişlerdir." En önemli bilgi, işçilerin yürümek istemeleri ve polis müdahalesi

olarak belirlenmiştir. Oysa, işçilerin toplanmasının bir de gerçek nedeni bulunmaktadır ve bu da meşru haklarından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık, haber şiddet üzerinden kurulmuştur.

Bu haliyle başlıklar, makro kurallar aracılığıyla özetleme yapmakta; giriş paragrafına temel oluşturmaktadır. Bunların yanında, genelleştirmenin bu başlıklarda da yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, "belediye işçileri" bir genelleştirme örneğidir. Nitekim, bu haliyle Türkiye'deki tüm belediye işçilerini kapsamaktadır. Hatta, bu bile yeterli olmamaktadır. Bütün bunların yanında en önemlisi, başlıklar ideolojik anlamlarla yüklüdürler. Daha metin okunmadan, başlıklarda okuyucunun habere konu olan olaya belli bir yönde giriş yapmasına neden olacak bir sunum söz konusu olmuştur. Alt başlığa bakıldığında, "Grev kararını asmak isteyen işçilere polis müdahale etti" ifadesi görülmektedir. Burada gazetenin, işçilerden yana bir tavır koymak istediği şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Ancak, başlık, polis müdahalesine gerekçe sunmaktadır. "Müdahale etti" ifadeleri bir kez daha polis engellemesini normalleştirmiştir. Ayrıca, polis meşru güvenlik gücüdür ve müdahalede bulunduklarının davranışları otomatik olarak meşru olmayan olmakta ve hukuk ve düzenin, eşdeyişle kamu düzeninin karşısında yer almaktadır. Bu nedenle, işçilerin grev için giriştikleri davranışları, habere göre, meşru olmayan bir girişim olarak anlamını bulmaktadır. Burada önemli olan nokta, başlıklar ve spotların fotoğraf destekli bir şekilde haber metnini yansıtmasıdır. Bu yansıtış da, işçilerin yasal olmayan bir davranış sergiledikleri ve hukuk ve düzenin bozulmasına neden oldukları şeklindedir. Tematik yapı unsurları çerçevesinde anlam bu yönde kurulmuştur. Okuyucuya sunulan anlam bu yöndedir. Kuşkusuz, bu anlamın saptaması ancak metnin eleştirel söylem çözümlemesi yoluyla yapılabilmektedir.

Haber Girişi: "TÜRK-İŞ'e bağlı Tüm Belediyeler ve Genel Hizmetler İşçileri Sendikası (Belediye-İş) üyesi işçiler, dün İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne (İBB) grev kararı asmak için yürümek isteyince polisin müdahalesiyle karşılaştı."

Haber girişine bakıldığında ilk kez kimlerin yürüyüş yaptığının tam olarak açıklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, yürüyüşün gerekçesi de açıklanmıştır. Ancak, grev kararının neden alındığına ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Haber girişinde yatan ideolojik anlam da buraya kadar yer verilen anlamla paraleldir. Nitekim, ifadelerde tekrar olmuş ve polis müdahalesine gerekçe olarak işçilerin grev kararını asmak için yürüyüşe geçmeleri gösterilmiştir. Bu durum normaldir. Nitekim, haber girişi metnin özetini sunmakta, ayrıca başlıklara zemin oluşturmaktadır.

2. Şematik Yapı

Şematik yapı unsurlarından ana olayın sunumuna bakıldığında haber girişi dikkat çekmektedir. Genellikle, ana olay, haber girişinde sunulmaktadır. Ana olay olarak, işçilerin grev kararını asmak için yürüyüşe geçmek istemeleri ve polisin bunu engellemesi gösterilmiştir. Gelişmelerden sonra olaylar şiddete dönüşmüştür ve haber değerliliği ölçütleri dikkate alındığında, bu nokta gazeteler açısından önem taşımıştır.

Sonuçlara bakıldığında yine haber girişi öne çıkmaktadır. Olaya haber değerliliği atfedilmesinin gerekçesi haber girişinden çıkarılabilmektedir. Burada bir noktaya dikkat çekmekte yarar bulunmaktadır. Dijk, sonuçlar açısından haber değerliliğini öne çıkarmakta ve olayların sonucunun önemi, haber olmalarında etkili olmaktadır demektedir. Ancak, yananlam düzeyinde yapılan bir çözümlemede sonuçların da bu düzeyde anlamlandırılması yararlı olabilir. Buna göre, haberde birbirine

bağlı olarak ortaya çıkan net iki sonuç bulunmaktadır: Grev için yürümek doğru değildir, çünkü şiddete açıktır ve bu tür girişimlerde bulunulduğunda polis her zaman hukuk ve düzeni korumak amacıyla gerekli önlemleri alacaktır.

Ardalan ve bağlam bilgisi, haberlerde yeterince verilmemiştir. Haber şiddet üzerinden kurulmuştur. İşçiler, keyfi olarak bir grev kararı almış değillerdir. Bunun bir ardalanı bulunmaktadır. Haberin son bölümlerine yaklaşıldığında, yapılan bazı açıklamalardan bilgiler verilmekte ve "belediye çalışanlarının 6 ay süren görüşmelerin ardından İBB ve altı ilçe belediyesinde görevli 27 bin işçiye verilen yüzde 8 zammı kabul etmediği belirtildi." denilmektedir. Bu bilgiler, haberde önlerde yer almamıştır. Olay taraflarının olayları değerlendirmeleri başlığı altında ele alınacak bir değerlendirmeyle birlikte bu bilgiler öne alınmış olsa belki de haberin yönü değişebilecektir. Kuşkusuz, işçilerin grev kararı almaları onların yaşam şartlarıyla ilgilidir ve haberlerde bu yönde bir bilgi bulunmamaktadır. Haberler böylece, şiddet üzerinden kurulmuş ve sorumluları olarak da, derinlerde işçiler gösterilmiştir.

Haber kaynağı olarak gazete kendi muhabirini kullanmıştır. Olay tarafı olarak da sadece işçi tarafından bir yetkilinin açıklamalarına yer vermiştir: "Belediye İş Sendikası 2 Nolu Şube Başkanı Hasan Gülüm, şunları söyledi: Bir grevin maliyeti ve yaratacağı sonuçları daha önce yaşayarak gördük. Bu maliyetin yarısı bile sendikaların teklifini karşılayacak düzeydedir. Son kez belediye başkanlarına sesleniyoruz, aksi takdirde üyelerimizin çıkarları için greve çıkmaktan kaçınmayacağımızın bilinmesini istiyoruz." Burada iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Aslında, gazetenin olayları eleştirel olarak vermeye çalıştığı ancak karşıt bir anlam oluşmasına engel olamadığı açıktır. Bu durum metin içindeki sınırlı sayıdaki ifadeden de anlaşılmaktadır. Söz konusu örnekler, aşağıda mikro yapı çözümlemelerinde ele alı-

nacaktır. Ancak önemli bir durum ise, yürüyüşü yapmaya çalışan işçilerden açıklamaların haberde yer almamasıdır. Olay tarafından açıklamalar işçi temsilcisi vasıtasıyla yapılmakta ve haber değerliliği ölçütleri çerçevesinde haberde bunlar yer almaktadır.

B. Mikro Yapı

Cümle yapılarına bakıldığında, çoğunlukla aktif yapının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum cümlenin öznelerinin kararlılığına ve gücüne vurgu yapmaktadır. Her iki tarafın da aktif yapıyla verilmesiyle ilgili olarak, gazetenin hangi taraftan yana tutum takındığının netleşememesinden kaynaklanmıştır yorumu yapılabilir. Ya da, işçilerden yana taraf olmak istemesine karşın, polisi de meşru göstermekten kaçınamaması nedeniyle her iki tarafı da aktif cümle yapısıyla sunmuş denilebilir.

"Yürüyüşe izin vermeyen çevik kuvvet polisi, barikatı aşmakta ısrar eden işçilere biber gazı ve tazyikli suyla müdahale etti." "...işçiler...karşılaştı." "Göstericiler,... asmayı başardı."

Cümlelere bakıldığında, nedensel ilişkinin oluştuğu, cümleler arasında bir nedensel ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır: "...işçiler, dün İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne (İBB) grev kararı asmak için yürümek isteyince polisin müdahalesiyle karşılaştı." Bu cümlede, polis müdahalesine gerekçe olarak, işçilerin yürümek istemeleri gösterilmiştir.

Cümlelerde işlevsel ilişki bulunduğu da anlaşılmaktadır. Buna göre bir cümlede verilen ifadenin açılımı sonraki cümlelerde yapılmaktadır. 1. cümle: "Kalabalık grup, ellerinde bayrak ve pankartlarla Saraçhane'deki İBB binasına doğru yürüyüşe geçti." Devam cümlesi: "Yürüyüşe izin vermeyen çevik kuvvet polisi, barikatı aşmakta ısrar eden işçilere biber gazı ve tazyikli suyla müdahale etti." 3. cümle: "Belediye çalışanlarının çocuklarının da zarar gördüğü kargaşada herkes bir tarafa dağıldı."

Referansal ilişki açısından bakıldığında şiddeti resmeden çok sayıda ifadenin geçtiği anlaşılmaktadır: "...Polis müdahalesiyle...Polisin tazyikli su ve biber gazıyla müdahale ettiği... kalabalık grup... yürüyüşe izin vermeyen çevik kuvvet polisi... barikatı aşmakta ısrar eden işçilere biber gazı ve tazyikli suyla müdahale etti...çocuklarının da zarar gördüğü kargaşada... polis engeliyle karşılaşan işçiler... bu kez emniyet yetkilileriyle anlaşmaya gitti." Bütün bu ifadeler bir anlamsal buzdağı oluşturmuştur. Bu anlamsal buzdağında, şiddet bulunmaktadır. Şiddeti üretenler ise, özünde işçilerdir. Polis, onların hukuk ve düzeni bozmasına neden olan davranışlarına karşı koymuş ve hukuk ve düzeni sağlamak için müdahale etmiştir. Sonunda, anlaşma sağlanmıştır. Bu anlaşma sonunda habere göre, "Bir grup temsilci, belediye önüne gidip basın açıklaması yaparken diğerleri uzaktan izledi." Anlaşılacağı üzere, işçiler anlaşma yoluna gittiklerinde polis onlara engel olmamaktadır. Net sonuç, olayların sorumlusunun işçiler olduğu yönündedir.

Sözcük seçimlerine geçmeden önce bir açıklama yapmak gerekmektedir: Bu çözümlemede olay taraflarının cümlelerde tanımlanma biçimine bakılmaktadır. Habere bakıldığında işçilerin, "işçiler" ve "göstericiler" olarak tanımlandığı anlaşılmıştır: "TÜRK-İŞ'e bağlı Tüm Belediyeler ve Genel Hizmetler İşçileri Sendikası (Belediye-İş) üyesi *işçiler*... Belediye-İş Sendikası'na bağlı yüzlerce belediye *işçisi*... Polisin tazyikli su ve biber gazıyla müdahale ettiği *göstericiler*, yeniden toplanıp grev kararını asmayı başardı....Alandan ayrılan *göstericiler*den bir bölümü..." Bu tanımlamalar, ideolojik üretime neden olmaktadır. Onlar, gösterici olarak tanımlanmış ve şiddetin baş aktörü durumuna düşürülmüştür.

Haberin retoriğini kurmak açısından, haberin kendisi alınabilir. Nitekim, habere gazetenin muhabirinin kendisi tanık olmuştur. Bu nedenle görgü tanıklarından ifadelere gerek görül-

memiştir. Fotoğraflar da haberde yer verilen temalara kanıt oluşturmuştur. Bunun yanında Edirnekapı, Saraçhane Parkı gibi yerleşim yerlerinin isimlerinin verilmesi de inandırıcılık kurmuştur.

Haber, polisle anlaşıldıktan sonra tatlı sona ulaşmıştır. Emniyet yetkilileriyle anlaşmaya giden işçiler, istediklerini de yapmışlardır. Bu durumda polis, anlayışlı olarak sunulmuştur. Bu sonuç, haklarını aramak isteyen işçileri sorumlu yapmaktadır. Aslında, bir hikâye yaşanmıştır habere göre. Hikâyede, şiddet baş unsurdur. Başrol oyuncuları da, grev kararını belediye kapısına asmak için yürümek isteyen işçiler ile hukuk ve düzenin temsilcisi polistir. İşçiler, başta polisle anlaşma yolunu seçmemiş ve şiddete neden olmuşlardır. Polis, görevi gereği ne gerekiyorsa yapmıştır. İşçilere karşı önyargılı değildir. Nitekim, bunu, işçilerin anlaşma isteğine olumlu yaklaşmakla ortaya koymuştur. Habere göre hikâyenin tatlı sonunda şu olmuştur: "Belediye işçileri, grev kararının belediyenin camına asılmasının ardından davul zurna eşliğinde dağıldı." Bu çözümleme haberin söyleminde yapılan ideolojik üretimi ortaya koymuştur.

Çözümlemede, başlıklarda, enformasyon eksiltimine gidildiği ve genelleştirme yapıldığı anlaşılmıştır. Başlıklar makro kurallar aracılığıyla özetleme yapmakta; giriş paragrafına temel oluşturmaktadır. Başlıklar ve spotlar, fotoğraf destekli bir şekilde haber metnini yansıtmıştır. Bu yansıtış da, işçilerin yasal olmayan bir davranış sergiledikleri ve hukuk ve düzenin bozulmasına neden oldukları şeklindedir. Bu, bir ideolojik tavrı yansıtmaktadır. Haber girişinde de ideolojik üretime devam edilmiştir. Örneğin, polis müdahalesine gerekçe olarak işçilerin grev kararını asmak için yürüyüşe geçmeleri gösterilmiştir. Ana olay da haber girişinde sunulmuştur ve ana olay olarak, işçilerin grev kararını asmak için yürüyüşe geçmek istemeleri ve po-

lisin bunu engellemesi gösterilmiştir. Haberde iki net sonuç ortaya çıkmıştır: Grev için yürümek doğru değildir ve bu tür girişimlerde bulunulduğunda polis her zaman hukuk ve düzeni korumak amacıyla gerekli önlemleri alacaktır. Ardalan ve bağlam bilgisi, haberlerde yeterince verilmemiş ve haber şiddet üzerinden kurulmuştur. Haberde geçen cümleler genellikle aktif yapıyla verilmiştir. Bölgesel uyum çözümlemesinde nedensel, işlevsel ve referansal ilişkilerin kurulduğu anlaşılmıştır. Sözcük seçimi olarak, göstericiler dikkat çekmiştir. Bu tanımlama işçiler hakkında olumsuz bir anlam oluşmasına neden olmuştur. Habere muhabir tanıklık etmiş ve bunun yanında fotoğraflar da retorik unsur olarak işlev görmüştür. Gazete bu haberi işlerken, haberin söyleminde ideolojik üretim yapmıştır. Nitekim, "grev için yürümek doğru değildir ve bu tür girişimlerde bulunulduğunda polis her zaman hukuk ve düzeni korumak amacıyla gerekli önlemleri alacaktır" teması işlenerek, işçilerin yasal hakları görmezden gelinmiştir.

Örnek Çözümleme 2:

İkinci örnek, YeniŞafak gazetesinde 30 Kasım 2008 tarihinde yayınlanan bir habere ilişkindir. Haber, DİSK ve KESK tarafından düzenlenen "Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi"yle ilgilidir. Haber, birinci sayfadan duyurulmuş, başlık ve spot kullanılmıştır. Daha sonra, haber 11. sayfadan verilmiştir.

Başlık: DUMAN OLDU

Başlık, tek başına alındığında ne ifade edildiğini anlamak zor görünmektedir. Başlık, yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu çağrıştırmakta, başlıkta anlatılmak istenenler ancak spot okunduğunda anlaşılmaktadır: "DİSK ve KESK'in Ankara'daki Barış ve Demokrasi Mitingi'ni provokatörler karıştırdı. Polisle

kavgaya tutuşan bir gruba ekipler gaz bombalarıyla karşılık verdi."

Burada, bir genelden özele gidiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, genel anlamlı bir başlığın açılımı spotta yapılmıştır. Spot okunduğunda "duman olanın" DİSK ve KESK'in Ankara'daki Barış ve Demokrasi Mitingi olduğu anlaşılmaktadır. Buradan gazetenin mitinge karşı olmadığı yolunda bir çıkarım yapılabilir. Ancak, gazete, haberi şiddet olayları üzerinden kurmuştur. Habere giriş bu yönde olmuştur. Aslında, gazetenin kendisinin, mitingi "duman ettiği" gibi bir düşünce geçerli olabilir. Nitekim, mitinge ilişkin kurulan çerçeve şiddet olayları yönündedir.

Habere iç sayfada başka başlık kullanılmıştır: Barış'a TAŞ. Burada da, başlık tek başına olayı anlatmaya yetmemektedir. Ancak, alt başlık okunduğunda taş atılan barışın ne olduğu anlaşılmaktadır: "DİSK ve KESK'in 'Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi'ne provokasyon karıştı. Barış talebiyle Sıhhiye Meydanı'na çıkan bir grup, polise taşlarla saldırarak barış ortamını bozdu."

Burada da, başlık ve alt başlık arasında bir genelden özele gidiş olduğu anlaşılmaktadır. Gazete barış mitingi düzenlendiğini anlatmak istercesine, başlıkta "Barış'a taş" başlığını kullanmıştır. Alt başlığa göre, polise taş atan ve saldıran grup, barış talebiyle Sıhhiye Meydanı'na çıkmıştır. Gazetenin haberi doğru olarak kabul edildiğinde, itiraz mitinge katılanların hepsinin şiddet eylemlerine katılmadığı noktasında olabilir. Ancak, gazete, haber değerlerine bağlanabilecek bir nedenle, öne şiddet olaylarını çıkarmıştır. Aslında, bu tutum, gazetenin ideolojik çizgisiyle de açıklanabilir.

Haber Girişi ve Ana Olayın Sunumu: Ana olayın sunumu haber girişinde yapılmıştır. Gazete ana olayı şiddet üzerinden sunmuştur: "DİSK ve KESK tarafından gerçekleştirilen "İşsizli-

ge, Yoksulluğa ve Zamlara Karşı Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi" savaş mitingine dönüştü. Provokatörler sahneye çıktı. Taşlı saldırıda 6 polis memuru yaralandı." Dikkat edilirse mitingin başlığı kullanılmasına karşın, mitingde neler yaşandığına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Kuşkusuz, mitingde haber girişinde verilenlerden başka şeyler de gerçekleştirilmiştir. Ancak, haber girişi sadece yaşanan şiddet olayı üzerinden kurulmuş ana olay olarak bu durum verilmiştir. Haberin kalan kısmında da şiddet olayları açısından neler yaşandığı aktarılmıştır.

Sonuçlar: Haberde yer verilen olaya, şiddet unsuru açısından haber değeri atfedilmiştir. Bu yön öne çıkarılmıştır. Oysa, mitingin kendisi de haber değeri taşımaktadır. Ancak, van Dijk'ın önermelerinden çıkıp, sonuçlar ideolojik olarak sundukları açısından ele alındığında başka bazı noktalara ulaşılmaktadır. Örneğin, haberin bir sonucu, provokatörlerin barış mitingini bozduğu yönündedir. İkinci bir sonuç polisin göstericilere müdahale etmesidir. Ancak polis, provokatör göstericiler taşlı saldırıya geçtikten sonra müdahale etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, şiddet olaylarını polisin değil göstericilerin başlatmasıdır. Göstericiler, üzerlerinin aranmasına izin vermemiş ve polise taşla saldırmışlardır. Polis de kendilerine atılan taşları onlara geri atmış, biber gazı kullanmıştır. Bu arada 6 polis yaralanmıştır.

Gazete haber kaynağı olarak Anadolu Ajansı'nı kullanmıştır. Olay taraflarının olaya getirdikleri yorum bulunmamaktadır. Haberde ardalan ve bağlam bilgisi de yer almamıştır. Mitingin ne amaçla düzenlendiğine ve mitingde neler olduğuna ilişkin geniş bilgi bulmak mümkün değildir. Habere göre, miting sadece bir grup gösterici ile polis arasında yaşanan şiddet olaylarından oluşmuş gibidir. Bu ise, gerçeği yansıtmamaktadır. Şiddet olayı, mitingin önüne geçmiştir.

Cümle yapılarına bakıldığında, hem aktif hem de pasif cümle yapılarının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Polisin yaralandığı ya da olayların önüne geçemediğinin anlatıldığı cümleler pasif yapıyla kurulmuştur. Buna karşılık, gösterici ya da provokatör olarak tanımlananların eylemleri aktif yapıyla verilmiştir. Ayrıca, polisin diğer eylemleri –örneğin üzerlerine gelen taşları geri atmaları- de aktif cümle yapısıyla aktarılmıştır.

Haberlerde geçen sözcüklere bakıldığında öncelikle provokatörler ve göstericiler sözcükleri dikkat çekmektedir. Bunun yanında, savaş mitingi gibi sözcükler de kullanılmıştır. Bu sözcükler, kavramsal ilişki çözümlemesi için önem taşımaktadır. Öte yandan, haberlere birinci sayfada bir, onbirinci sayfada ise, biri büyük üç fotoğraf kullanılmıştır. Bunlar, haberlerde işlenen temayı kanıtlar niteliktedir. Büyük fotoğrafta yüzü kapalı biri, taş atarken yer almaktadır. Aynı fotoğrafta ellerinde bayraklar taşıyan bazı insanlar da görülmektedir. Bu fotoğrafın üzerine yapıştırılan daha küçük bir fotoğrafta da bazı insanlar taş atarken görülmektedir. Diğer fotoğrafta da biber gazından etkilenmemeye çalışan bazı insanlar görüntülenmiştir.

Çözümlemede, başlıklar arasında bir genelden özele gidiş olduğu anlaşılmıştır. Haber girişi sadece yaşanan şiddet olayı üzerinden kurulmuştur. Ana olay şiddet üzerinden verilmiştir. Haberde yer alan sonuçlar oldukça önemlidir: Haberin bir sonucu, provokatörlerin barış mitingini bozduğu yönündedir. İkinci bir sonuç polisin göstericilere müdahale etmesidir. Ancak polis, provokatör göstericiler taşlı saldırıya geçtikten sonra müdahale etmiştir.

Haberde, hem aktif hem de pasif cümle yapıları kullanılmıştır. Polisin yaralandığı ya da olayların önüne geçemediğinin anlatıldığı cümleler pasif yapıyla kurulmuştur. Buna karşılık, gösterici ya da provokatör olarak tanımlananların eylemleri aktif

yapıyla verilmiştir. Ayrıca polisin diğer eylemleri –örneğin üzerlerine gelen taşları geri atmaları- de aktif cümle yapısıyla aktarılmıştır. Haberlerde geçen sözcüklere bakıldığında öncelikle provokatörler ve göstericiler sözcükleri dikkat çekmektedir. Retorik unsur olarak fotoğraflar işlevsel olmuştur.

Gazetenin olayı haberleştirmesine genel olarak bakıldığında haberin söyleminde ideolojik üretim yapıldığı belirtilebilir. İdeolojik üretimin yönü, mitingin, şiddet olayları üzerinden kurulmasını işaret etmektedir. Gazete haberde "İşsizliğe, Yoksulluğa ve Zamlara Karşı Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi"ni görmezden gelmiştir.

4. Bir Hikâye Olarak Haber ve Haber Hikâyelerinin Yapıları[22]

Bu başlık altında, Allan Bell'in bir hikâye olarak haber yaklaşımı ve haber hikâyelerinin yapısına ilişkin getirdiği açıklamalara yer verilmiştir. Daha sonra, Bell'in yaklaşımının haberin söyleminde yapılan ideolojik üretimi ortaya koymada yetersiz kalmasını örnekleyecek ölçüde van Dijk'ın yaklaşımından yararlanarak, haberin söyleminde yapılan ideolojik üretime dikkat çekilmiştir. Faircloughh (1992), söyleme eleştirel ve eleştirel olmayan yaklaşımlardan söz etmektedir. Bell'in yaklaşımının bunlardan eleştirel olmayan yaklaşımlara girdiği önerilebilir.

Bir Hikâye Olarak Haber

Allan Bell'e göre (1991), haberler, hikâyelerin özelliklerini taşımaktadır. Bu bakış açısından hareketle Bell, haber hikâyelerinin yapılarını bazı yaklaşımlarla ele almaktadır. Ona göre, ha-

[22] Bu çalışma, Özer tarafından bildiri olarak sunulmuştur. Ancak burada, kuramsal temelinden söz edilmeden kullanılmıştır. Bkz. Özer, 2006.

ber hikâyelerinin yapılarını onların işlevlerinden bağımsız biçimde incelemek doğru olmayacaktır. Nitekim, haber formu ile haber içeriği birbirinden ayrılamaz. Haber, haber değerliliğine bağlı olarak sunulmaktadır (1991: 155).

Bell, gazetecilerin makale değil de yapısı, yönü, vurgusu ve bakış açısı olan hikâyeler yazdıklarını düşünmektedir. Ona göre, gazeteciler hikâye anlatıcıdır. Bell, bu aşamada şu örneği vermektedir: Hikâye, 'Bir zamanlar' diye başlar. Haber hikâyesi ise, 'Bugünkü otobüs kazasında 15 kişi yaşamını yitirdi.' İyi bir gazeteci olmanın yolunun iyi hikâyelere ulaşmaktan ya da hikâye bilmekten geçtiğini önermektedir: Eleştirel bir haber editörü, "Bu gerçekten bir hikâye mi, bunun hikâyesi nerede?" diye sorar (1991: 147).

Bell, haber hikâyesinin yapısını ortaya çıkarmaya çalışırken, önce kişisel anlatılarla karşılaştırma yapmaktadır. Kişisel anlatı, yüz yüze konuşmadaki kişisel deneyimlerin anlatısıdır. Labov ve Waletzky (1967'den aktaran Bell, 1991) ve Labov'dan (1972b'den aktaran Bell, 1991) alarak "kişisel anlatı"ların 6 özelliğinden yararlanır. Bunlar "öz, konum, eylem, değerlendirme, çözülme ve son söz"dür:

Öz: Hikâyenin ana noktasını ve merkezi eylemini özetler.

Konum: Kim, ne zaman ve neredeyi; başlangıç durumu ya da hikâyenin eylemini ortaya koyar.

Eylem: Hikâyenin merkezi bölümüdür ve ne oldu sorusunu yanıtlar.

Değerlendirme: Ne olmuş, neden bu kadar önemli sorularını yanıtlar.

Çözülme: Olay ne ile sonuçlanıyor sorusunu yanıtlar.

Final: Hikâyeler son söz olarak olayı bağlar (1991: 148).

Bell'e göre, haber girişinin önemi, haber metninin ana noktasını vermesinden gelmektedir. Bunlar, kişisel anlatıdaki öz ile

aynı işleve sahiptir. Hikâyenin ana noktasını ve merkezi eylemini özetlerler (1991: 149). Yazılı basın haberleri aynı zamanda başlıklara da sahiptir. Başlıklar, özetin özetidir; haber girişleri metni kısaltırken, başlıklar haber girişinin özetidir (1991: 150).

Konum, kişisel anlatılarda kimin aktör olduğunu, olayın nerede olduğunu, başlangıç durumunun ne olduğunu oluşturur. Haber hikâyelerinde konum zorunludur. Gazeteci için kim, ne, ne zaman ve nerede, hikâyenin başlangıcında gazetecinin yoğunlaştığı temel gerçeklerdir; ama sonraki aşamalara da yayılabilir (1991: 151). Böylece, konum için öncelikle haber girişine bakmak gerektiği önerilebilir.

Değerlendirme ile bir hikâyenin anlamı kurulur. Haber hikâyeleri değerlendirme ister ve işlevi kişisel anlatılardaki ile özdeştir: Söylenenin anlamını kurmak, olaya odaklanmak ve alıcının dikkatini almasına geçerli neden sunmak (1991: 151-152). Haber girişi, sadece ana eylemi özetlemediğinden değerlendirmenin özüdür. Haber girişi, belli bir yönde hikâyeye giriş yapar. Hikâyeye onun aracılığıyla bakılır. Bu işlev, özellikle hikâyenin ikincil noktası üzerine olduğunda başlıklarda daha açıktır. Haber hikâyesinde değerlendirme, haber girişinde odaklanır ve işlevi, hikâyenin sesinin içeriğini olabildiğince oluşturmak, olgunun ne kadar büyük, son dönemde, önemli, olağan dışı, yeni olduğunu oluşturmaktır -haber değerliliği. Hikâye adına, olaylara ve haber aktörlerine en yüksek statü verilir (1991: 152).

Kişisel anlatıların kalbi, yaşanmış olayların sıralamasıdır. Labov'un çözümlemesinde, bir form olarak anlatının tanımlanmış özellikleri, cümlelerin sıralamasıdır. Eylem, olduğu sıra izlenerek anlatılır ve haber hikâyelerinde kişisel anlatılardakinden farklılık taşımaktadır. Haber hikâyelerinde olaylar, kronolojik sıralamasında nadiren sunulur (1991: 152).

Kişisel anlatılar çözülmeye doğru ilerler: Kavga kazanılır, kazadan kurtulunur. Haber hikâyeleri ise, çoğu zaman bu kadar net sonuçlar sunmaz (1991: 153-154). Haberlerde sonuç haberin sonunda değil haber girişinde yer alır (1991: 154). Son söz, yazılı basın değil ama, televizyon haberlerinde söz konusu olmaktadır.

Haber Hikâyelerinin Yapıları

Bell, daha sonra haber hikâyelerinin yapılarını çözümlemeye girişir ve van Dijk'ın söylem çözümlemesi modelinden yararlanır (1991:169-174):

1. Öz: Haber girişi ve başlık. Haber girişi, ana olay ve olası ikinci olaya sahiptir: Olaydaki aktör, olay yeri ve zamanı hakkında bilgi. Haber girişi, atıfla bir araya gelebilir ve değerlendirme gibi tamamlayıcı kategorilere sahip olabilir.

2. Atıf: Hikâye nereden geliyor? Ajans ve/veya muhabir imzalı mı? Yer ve zaman seçmeli olarak ekleniyor.

3. Hikâye: Hikâye, bir ya da daha fazla olayın dönüşümlü girmesine de bağlı olarak bir ya da daha fazla bölümden oluşabilir. Olaylar, aktör ve eyleme sahip olmalıdır, genellikle olay yeri ve zamanı olarak ifade edilir, açık bir atıf olabilir. Atıf, aktörler ve yer ve zaman haber hikâyesinin bir bölümü olarak tanınmaya gereksinim duyarlar. Labov'un (1972b'den aktaran Bell, 1991) anlatılarda bulduğu uyumu, belli bir kaynak tarafından verilen enformasyon şeklinde hikâyenin bir bölümü ya da tümüne iliştirilmiş olarak gerçekleştirirler. Bunlar aynı zamanda, gazetecinin zihinsel olarak hikâyede neyin ne olduğuna ilişkin çözümlemesinin de bir bölümüdür: Kim, ne zaman, nerede, kim söyledi? (1991: 169).

Bell, haberin yapısını belirlerken bunlara, 3 kategorinin daha eklenebileceğini önermektedir:

1. Tamamlayıcı eylem: Bir olayın ana eylemini izleyen herhangi bir eylem. Bunlar, sözlü tepkiler ya da sözlü olmayan sonuçlar olabilir.

2. Yorum: Gazetecinin ya da haber aktörünün eylem üzerindeki gözlemini sağlar. Bağlam tarafından temsil edilebilir: Önceki benzer olayla karşılaştırma yapılabilir. Değerlendirme de yapılabilir. Aktörün ya da muhabirin beklentileri olabilir.

3. Ardalan: Hikâyeye konu olan olayın öncesindeki gelişmeleri içerir. Bunlar, son olanlarla karşılaştırılıyorsa, "önceki bölümler" olarak sınıflandırılır. Ardalan, yakın geçmişe uzanıyorsa, "tarih" olarak sınıflandırılır (1991: 170).

Haber söyleminin en gözle görülür özellikleri, onun unsurlarının kronolojik olmayan düzeninden gelmektedir: Haber girişlerinin doğası, zaman yapısı ve van Dijk'ın taksit yöntemi (1988b: 43'ten aktaran Bell, 1991) olarak ifade ettiği aracılığıyla bir olaya giriş yapılır ve sonra tekrar dönülerek ayrıntıları iki ya da daha fazla defa aktarılır. Kişisel anlatılarda, cümleciklerin düzenini değiştirirseniz, olayların düzenini değiştirmiş olursunuz (Labov, 1972b: 360'tan aktaran Bell, 1991). Haberde, düzen her şeydir ama kronolojinin bir önemi yoktur (1991: 172).

Bell'in haber hikâyelerinin oluşumuna ilişkin düşüncelerinden haber girişleri ve haber başlıklarıyla ilgili olanlarına yer vermek haber çözümlemeleri açısından önem taşımaktadır. Nitekim, Bell'in modelinde özellikle haber girişleri öne çıkmaktadır. Haber girişleri, haber söyleminin en ayırt edici özelliğidir. Gazetecinin yazma yeteneğini ortaya koyar. Gazeteci olmayanlar için haber girişine başlamak çok güç olur. Haber girişleri mikro-hikâyedir. Bir cümlede, gazeteciliğin değerlerini ve uzmanlık alanını özetler. Haber girişlerinin nasıl işlediğini anlamak, haber hikâyesinin doğasını anlamaktır. Haber girişleri genelde bir paragraftır. Haber değerliliği bu haber girişinde beli-

rir. Aktörler ve eylemler, bütün haber girişlerinin özüdür. Ancak, bununla sınırlı değildir. Yer ve kanı ya da karar verilebilir (1991: 175-85).

Başlıklar ise, enformasyonu özetlemede son aşamadır. van Dijk (1985c: 84'ten aktaran Bell, 1991) gibi bazı araştırmacılar gazetecilik pratiğinin ilk aşaması olarak başlıklar ve haber girişlerini görmekle yanılmaktadırlar. Başlıklar, haber girişleri ve haber metni birarada okunur ama üretim sırası, haber girişleri, metin ve başlıklardır. Haber girişi muhabirin metne yoğunlaşmasını sağlarken, başlıklar başka çalışanlar tarafından atılmaktadır. Örneğin, sayfa sekreteri... Haber girişlerinden farklı olarak başlıklar ayrı, tek başına bir bölümdür. Basitçe hikâyeyi özetler, hikâyeye giriş yapmaz. Başlık sadece haber girişinden de çıkarılabilir (1991: 185-189).[23]

Bell'in Açıklamaları Çerçevesinde Cihat Aktaş Cinayeti Haberleri

Cihat Aktaş isimli taraftar Beşiktaş İnönü Stadı'nda maç sırasında öldürüldü. Bu başlık altında, Akşam ve Star gazetelerinde söz konusu cinayetle ilgili haberler, Bell'in modeli çerçevesinde incelenmiştir. Cihat Aktaş'ın, BJK İnönü Stadı'nda öldürülmesiyle ilgili haberler olay akşamının iki gün sonrası olan 23 Kasım 2004 tarihinde verilmiştir. Bunun nedeni, olay akşamı taşra baskılarına haberlerin yetişmemiş olması olabilir. İki günlük gecikme, Cihat Aktaş'ın öldürülmesiyle ilgili haberin birden fazla noktadan oluşmasını sağlamıştır. Haberlerin, olayın ertesi günü verilmemesi, haber hikâyesinin ana noktasının veriliş biçimini de etkilemiştir. "Ne oldu" sorusunun karşılığı, cinayet

[23] Bell, burada doğru düşünmektedir. Başlıklar, genellikle metin yazıldıktan sonra belirlenmektedir. Ancak, van Dijk da kendine göre doğru düşünmektedir. Nitekim o, teknik sıralama yapmamaktadır. Haberin bir söylemi olduğunu ve tematik yapıda, başlıkların metni temsil ettiğini belirtmektedir. Buna göre, başlıklar zaten haber metninden elde edilmektedir.

işlendiği olabilecekken, haberlerde cinayeti işleyenin bunu kabul etmesine dönüşmüştür. Başka bir ifadeyle, haber girişinde sunulan hikâyenin ana noktası ve merkezi eylemi farklılaşmıştır. Ancak, bunun anlamı, haber hikâyesinin özünü yansıtmadığı değildir. Öz, varolan haberin hikâyesinin ana noktasını ve merkezi eylemini vermektedir.

Akşam Gazetesi Örneği

Kişisel Anlatılarla Karşılaştırmalı Olarak Haber Hikâyeleri

Akşam gazetesinin doğrudan ve dolaylı haberlerinin tümü "Pişmanım" başlığının altında ayrı başlıklarla toplanmıştır. Başlığa bağlı olarak ara başlıklarla olayın farklı yönlerini ortaya koyan haberler de bulunmaktadır. Doğrudan haberin haber girişi şu şekilde verilmiştir:

"İstanbul İnönü Stadı'nda 16 yaşındaki Cihat Aktaş'ı bıçaklayarak öldürdüğü gerekçesiyle göz altına alınan F.S., suçunu itiraf etti. Cinayeti kargaşa anında işlediğini öne süren F.S., "Pişmanım" dedi." "İstanbul Emniyet Müdürlüğü Asayiş Şube Müdürlüğü'nde gözaltında tutulan Cihat Aktaş'ın katil zanlısı F. S. (22), sağlık kontrolünden geçirilmek için Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne götürüldü. Asayiş Şube'den çıkarılan F. S.'ye, Cihat Aktaş'ın iki yakını saldırmak istedi. Saldırganları polis engelledi. Hastanede yaklaşık yarım saat süreyle sağlık kontrolünden geçirilen F. S., çıkışta ağlamaklı bir halde, "Pişmanım. Kargaşa anında oldu" dedi. F. S., sorgusunun sürdürülmesi için yeniden Asayiş Şube Müdürlüğü'ne götürüldü." (Akşam, 23 Kasım 2004: 24).

Haber girişinin, haber metninin *ana noktasını* verdiği görülmektedir. Haberde ana nokta, cinayetin işlenmesi değildir. Haberin bu boyutu iki gün içinde televizyonlarda işlenmiştir. İki gün sonraya kalan, cinayet zanlısının sorgulanmasıdır. Nite-

kim, maç sonrası stad çıkışında yakalanmıştır. Dolayısıyla, haberin özü, sorgulamadır: Hikâyenin ana noktası ve merkezi eylemi böylece F.S.'nin 16 yaşındaki Cihat Aktaş'ı bıçaklayarak öldürdüğü gerekçesiyle gözaltına alınması ve suçunu itiraf etmesidir ve haber girişinde özetlenmiştir. Haber metni bu şekilde kısaltılmıştır. Aynı zamanda, haber girişinde F.S.'nin pişman olduğunu söylediği de verilmiştir. Bu durum özetin (haber metninin özeti olan haber girişinin özeti) özeti olan başlığa da çekilmiştir. "Pişmanım" başlığı, bir eylemi gerçekleştirmekten duyulan üzüntüyü ifade etmektedir. "Eylem öncesine dönebilsem, aynını yapmazdım" anlamıyla yüklüdür. Aynı zamanda, eylemi yaptığının itirafını da içermektedir. Örnekteki haber girişi - başlık bağı aynı zamanda Bell'in ikisi arasındaki ilişki konusundaki açıklamalarını da doğrulamaktadır. Özetle; haber başlığı, haber girişinin özeti, özü, haber girişi de haber metninin / hikâyesinin özeti durumundadır.

Konum için; kim, ne, ne zaman, nerede sorularının karşılığının verilip verilmediği açısından öncelikle haber girişine bakılması gerekmektedir. Örnek haber girişine bakıldığında, kim sorusunun karşılığının bulunduğu anlaşılmaktadır: F. S. Diğerlerinin karşılığı olarak ise, Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve kontrol çıkışı kabul edilebilir.

Değerlendirme unsuru açısından şu açıklama yapılabilir: Cinayetin haberi ertesi gün verilmiş olsa, haberin değerlendirmesi cinayet işlenmesine yönelebilirdi. Nitekim, televizyon haberlerinde flaş olarak verilmiştir. Ancak, gazete haberinde, cinayetin duyurulmasının haber değerliliği kalmamıştır. Olay anından iki gün sonra verilen haber konusuna göre, bu süre içinde zanlı sorgulanmış ve cinayeti işlediğini kabul etmiştir. Alıcının dikkati, bu yön öne çıkarılarak çekilmek istenmiştir. Günün haberinin özü budur. Habere bu yönde girilmiştir. Diğer noktalar, haberin yan ya da ikincil noktası durumundadır. Son dönemde,

yeni ve önemli olan budur. Haberin değerliliği bu yönde kurulmuş ve hikâyenin sesinin içeriği bu yönde oluşturulmuştur. Hikâye adına, haber aktörü haber içinde en yüksek statüye çıkarılmış ve başlık onun ağzından "Pişmanım" ifadesiyle oluşturulmuştur.

Haberin ana noktası açısından olayın *kronolojik* sıralamasıyla verildiğini söylemek mümkündür. Ana nokta, F. S.'nin cinayeti işlediğini kabul etmesidir. Bu süreçte neler olduğu haber girişinde sırasıyla aktarılmıştır. Haberdeki sıralama, ana nokta açısından şu şekildedir:

1. Zanlı poliste tutulurken, sağlık kontrolü için hastaneye götürülmüştür.

2. Asayiş Şube'den çıkarken, F.S.'ye Cihat Aktaş'ın iki yakını saldırmak istemiştir.

3. Saldırganları polis engellemiştir.

4. Hastanede yaklaşık yarım saat sağlık kontrolünden geçmiştir.

5. Çıkışta, "Pişmanım, kargaşa anında oldu" demiştir.

6. Sorgusunun sürdürülmesi için yeniden Asayiş Şube Müdürlüğü'ne götürülmüştür.

Haberin ana noktası, aynı zamanda *sonucu* durumundadır ve haber girişinde verilmiştir. Buna göre, F. S. yakalanmış ve sorgulamasında cinayeti işlediğini kabul etmiştir.

Bell'in Haber Modeli'ne Göre Haberler

Türkçe haberlere genellikle spot kullanılmaktadır. Bell'e göre, haber girişleri genelde bir paragraftır. Ancak, Bell'in verdiği örneklerde spot yer almamaktadır. Türkçe haberlerde ise, zaman zaman spotlar sadece haber girişi olmaya yetmemektedir. Aynı durum metnin ilk paragrafı için de geçerlidir. Bu nedenle,

metnin ilk paragrafını spotla birlikte haber girişi olarak almak zaman zaman yararlı olmaktadır. Örnek haberlerde hangisi alınırsa alınsın Bell'in önermelerinin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, haber değerliliğine bağlı olarak aktörler ve eylemler hem spotların hem de metnin ilk paragrafının özünü oluşturmaktadır. Yer ve kanı ya da karar da bulunmaktadır. Bu açıdan, zanlının Asayiş Şube Müdürlüğü'nde göz altına alınmasını, hastaneye kontrol için götürülmesini ve itirafını belirtmek yararlı olacaktır. Öz için belirtildiğinde, haber girişi aktör olan katil zanlısı F. S. üzerinden kurulmuştur. *Atıf* açısından ise, haberin, gazetenin kendi muhabirleri tarafından yapıldığını söylemek gerekmektedir. Haber girişinde, olay yeri ve zamanı verilmiştir. Olay yeri olarak İnönü Stadı, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Asayiş Şube Müdürlüğü ve Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi alınabilir.

Haber metnine bakıldığında da Bell'in belirttiği *haber hikâyesinde* bulunan özelliklerin örnek haberde bulunduğu görülmektedir. Konuyla ilgili haber hikâyesinin, hikâyenin, bir ya da daha fazla olayın dönüşümlü girmesine de bağlı olarak bir ya da daha fazla bölümden oluştuğu söylenebilir. Bölümler şu şekilde belirtilebilir:

Doğrudan Haber Başlığı: PİŞMANIM

1. Ana noktanın sunumu: Zanlı F. S.'nin İtirafı.
2. Aktörün sunumu: Üç sabıkalı insan.
3. Ana noktaya temel olan olayın sunumu: Cinayet anı.
4. Cihat Aktaş'a ilişkin bilgi: İstanbul'a geliş hikâyesi.
5. Ölen ve öldürdüğünü itiraf edene ilişkin bilgi: Ayrı mahalle.
6. Ölenin ailesi 1: Dava açacaklar.
7. Ölenin ailesi 2: PKK'dan kaçmışlar.

8. Katilin durumu: 30 yılla yargılacak.

Dikkat edilirse, haber hikâyesinde verilen bilgilerin hemen hemen tümü, kaynaklardan toplanmıştır. Bu kaynaklar, polis, aile, arkadaşlar, avukat'tır. Haber hikâyesinde kim, ne zaman, nerede ve kim söyledi sorularının karşılıkları yer almaktadır. Haber bölümleri ve bunlar içinde sunulan olaylar, neyin ne olduğuna ilişkin bir sonuç ortaya koymaktadır. Buna göre, bir cinayet işlenmiş, cinayetin nasıl olduğu ve kim tarafından işlendiği ortaya çıkmış, ölenin neden İstanbul'a geldiği, öldürenle ortak yanı ve bundan sonra neler olabileceği verilmiştir.

Tamamlayıcı eylem olarak ise, ölen Cihat Aktaş'ın iki yakınının F. S.'ye saldırmak istemeleri örnek olarak verilebilir. *Yorum* bilgisi açısından şu düşünceler aktarılabilir: Haberin ana noktası bağlamında söylendiğinde, habere göre cinayet çözülmüştür: F. S., Cihat Aktaş'ı öldürmüştür. Bu çıkarsamanın yapılmasına izin verenin, muhabir ya da muhabirlerin zihinlerinin ürünü olduğu önerilebilir. Ancak, haberde, açık olarak muhabir değerlendirmesi, gözlemi ve beklentileri bulunmamaktadır.

Ardalan açısından bakıldığında, hikâyeye konu olan olayın öncesindeki gelişmelerin verildiği anlaşılmaktadır. *Önceki bölümler* olarak, ölenin İstanbul'a gelişi ve stadyumda yaşanan tartışma, F. S. ile aynı mahallede oturmaları verilmiştir. *Tarih* açısından ise, ailenin İstanbul'a gelişi, ölenin lise deneyimi ve Adana'ya gidişi aktarılmıştır.

Star Gazetesi Örneği

Kişisel Anlatılarla Karşılaştırmalı Olarak Haber Hikâyeleri

Star gazetesinin haberi, "SUÇ DOSYASINA CİNAYET DE EKLENDİ" başlığı altında verilmiştir. Başlığa bağlı olarak küçük ayrı başlıklarla ya da ara başlıklarla olayın farklı yönlerini ortaya koyan haberler de bulunmaktadır. Star, haberinde, zan-

lıyı "stat katili" olarak tanımlarken, ana olayı ana başlık altında yer alan ayrı bir başlıkla vermiştir. Ancak, Star'ın haberinde ana noktada kayma olduğu önerilebilir. Söz konusu kayma, zanlının kişiliğinde toplanmaktadır. Star'ın da doğrudan ve dolaylı haberleri okunduğunda, olayın nedenleri üzerine eğilmeye çalıştığı söylenebilir:

"Fatih Sözüer... 22 yaşında... İnönü'de işlenen cinayetin katil zanlısı... 3 kardeşten en küçüğü. Babasının çamaşırhanesinde çalışıyordu. Liseyi terk etti. Esrarla tanıştı. Bu arada, fanatik Beşiktaşlılar'dan oluşan bir gruba girdi. Yasadışı yürüyüş, darp ve silahlı yaralama suçlarından yargılandı. Cinayeti maçın 5'inci dakikasında işledi... Kurban hastanedeyken, o 85 dakika daha soğukkanlılıkla maç seyretti. Şimdi "Pişmanım" diyor..." (Star, 23 Kasım 2004: 1).

Dikkat edilirse, haber girişi haber metninin *ana noktasını* vermiştir. Hikâyenin ana noktası ve merkezi eylemi olarak Fatih Sözüer'in cinayeti işlemesinin yanında, bu cinayete kadar nasıl bir süreçten geçtiği verilmeye çalışılmıştır. Metnin ilk paragrafında da zanlının daha önce işlediği suçlara değinilmiştir. Haber metni bu şekilde kısaltılmıştır. Aynı zamanda, haber girişinde Fatih Sözüer'in pişman olduğunu söylediği de verilmiştir.

Konum için; örnek haber girişine bakıldığında kim sorusuna karşılık Fatih Sözüer, ne zaman sorusuna karşılık maçın 5'inci dakikası, nerede sorusuna karşılık olarak da İnönü Stadı gösterilmiştir.

Değerlendirmeye göre, olay anından iki gün sonra verilen haberde, alıcının dikkati, zanlının durumuna çekilmek istenmiştir. Haberin *özü* budur. Habere, bu yönde girilmiştir.

Haberde *kronolojik* sıralamanın da söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

1. Zanlı önce liseyi terketmiştir.
2. Esrarla tanışmıştır.
3. Babasının çamaşırhanesinde çalışmaktadır.
4. Fanatik Beşiktaşlılar'dan oluşan bir gruba girmiştir.
5. Yasadışı yürüyüş, darp ve silahlı yaralama suçlarından yargılanmıştır.
6. Cinayeti maçın 5'inci dakikasında işlemiştir.
7. Kurban hastanedeyken, 85 dakika daha soğukkanlılıkla maç seyretmiştir.

Haberin ana noktası, aynı zamanda *sonucu* durumundadır ve haber girişinde verilmiştir. Fatih Sözüer, "pişmanım" demiştir. Bu, onun cinayeti işlediğini ortaya koymaktadır.

Bell'in Haber Modeli'ne Göre Haberler

Haber değerliliğine bağlı olarak aktörler ve eylemler, haber girişinin özünü oluşturmuştur. Yer ve kanı ya da karar da bulunmaktadır. Aktör, Fatih Sözüer, eylem de cinayeti işlemesidir. Öz için belirtildiğinde, haber girişi aktör olan katil zanlısı Fatih Sözüer üzerinden kurulmuştur. *Atıf* açısından ise, haberin kaynağı belirtilmemiştir. Haber girişinde, olay yeri ve zamanı dolaylı olarak verilmiştir. Bunu, maçın 5'inci dakikası ifadesinden anlamak mümkündür.

Bell'in *haber hikâyesinde* bulunan özellikler olarak belirttikleri açısından bölümler şu şekilde açıklanabilir:

Doğrudan Haber Başlığı: SUÇ DOSYASINA CİNAYET DE EKLENDİ

1. Ana noktanın sunumu: Cinayeti işlemesi.
2. Ana noktaya temel olan olayın sunumu: Kavga.
3. Aktörün sorunlu olması: Önceki suçları.
4. Aktörün sunumu: Zanlı Fatih Sözüer sorunlu biri.

5. Pişmanlık: Ailesine karşı üzüntülü olması.
6. Sağlık kontrolü: Şişli Etfal Hastanesi.
7. Zanlıya saldırı: Cihat Aktaş'ın yakınları.
8. Polis: Zanlıya saldırıyı önlemiştir.

Burada, Akşam gazetesinin haberi için yapılan değerlendirmenin benzeri yapılabilir: Haber hikâyesinde verilen bilgilerin hemen hemen tümü, kaynaklardan toplanmıştır. Bu kaynaklar, "polis, aile, arkadaşlar, avukat"tır. Haber hikâyesinde kim, ne zaman, nerede ve kim söyledi sorularının karşılıkları yer almaktadır. Haber bölümleri ve bunlar içinde sunulan olaylar, neyin ne olduğuna ilişkin bir sonuç ortaya koymaktadır. Buna göre, bir cinayet işlenmiş, cinayetin nasıl olduğu ve kim tarafından işlendiği ortaya çıkmış, zanlıya karşı yapılan saldırı polis tarafından önlenmiştir.

Tamamlayıcı eylem olarak, cinayete neden olan kavga dolayısıyla Cenk Özbulak, Cihan Ertem, Şafak Kalkan ve Melih Işık'ın gözaltına alınması gösterilebilir.

Ardalan açısından bakıldığında, hikâyeye konu olan olayın öncesindeki gelişmelerin verildiği anlaşılmaktadır. *Önceki bölümler*, Sözüer'in kendisine omuz atılmasını söylemesi, arkadaşlarının üzerinde kartal arması olan çakı hediye etmeleri olabilir. *Tarih* açısından ise, Sözüer'in uyuşturucu tedavisi görmesi, sabıkalı olması gösterilebilir.

Bu çözümleme, haberlerin birer hikâye olduğunu ortaya koymuştur. Muhabirler, neredeyse haber değil de başı, ortası ve sonu olan başka bir deyişle girişi, gelişmesi ve sonucu olan hikâyeler yazmaktadırlar. Bu hikâyeler de, haber adı altında insanlara sunulmakta ve onlar tarafından okunmaktadır. Kuşkusuz, burada önemli olan, söz konusu hikâyelerde yatan ideolojik anlamdır. Bu nokta aşağıdaki başlık altında geniş ölçekli ele alınmıştır.

Haberlerin Oturtulduğu Bağlam

Dikkat edileceği gibi, Bell'in yaklaşımlarında haberlerin sadece söylemi ortaya konmaktadır. Ancak, bu yeterli değildir. Aynı haberler, ideolojik olarak sunulmuştur. Haber söyleminde yapılan ideolojik üretim, Bell'in yaklaşımlarıyla ortaya konamamaktadır. Teun Adrian van Dijk'ın, haber çözümlemeleri için geliştirdiği eleştirel söylem çözümlemesi modeliyle de, haberlerin yapısını ortaya koymak mümkündür. Buna ek olarak, van Dijk'ın modelinde haberin söyleminde yapılan ideolojik üretim de ortaya konmaktadır. Bu açıdan van Dijk'ın (1991), haberlerde ideolojik unsurların bulunduğu çıkarımından yararlanmak mümkündür. İdeolojik üretimin en önemli nedenlerinden biri de haberlerin gerçek bağlamlarına oturtulmamasıdır.

İdeolojik unsurlar ve bağlam bilgisi açısından gazetelerin cinayetle doğrudan ve dolaylı ilgili tüm haberleri dikkate alınmıştır. Nitekim, sadece olayın aktörü ve ana noktasını içeren haberler (doğrudan haberler) ele alınmış olsa, gazetelerin bağlam bilgisi olarak kabul edilebilecek bazı haberleri (dolaylı haberler) "pas geçilmiş" olacaktır. Bu da, çözümlemenin eksik kalmasına ve gazetelere haksızlık yapılmasına neden olabilecektir.

Akşam gazetesinin doğrudan haberine bakıldığında, zanlının üç sabıkalı, aynı zamanda esrar içen kişi olarak ve cinayeti işlemesinin normal olduğu anlamını çağrıştıran bir sunum yapıldığı görülmektedir. Giderek, "aslında spor alanında yapısal sorunlar yok, sorun sabıkalı, esrar içen birine aittir" teması işlenmiştir denilebilir. Üstelik, böyle biri bile yaptığından "PİŞMAN" olmuştur, büyütülecek bir durum yok anlamı çıkmaktadır. Bu sunum, ideolojiktir.

Dolaylı haberlere bakıldığında ise, "BÖYLE SOKULDU BIÇAK" genel başlığı altında statlarda yaşanan şiddet olaylarının

nedenlerine inilmeye çalışılmaktadır. Bu türden haberler olayın bağlam bilgisi olarak kabul edilebilecek türden haberler olduğundan okundukça, görece olayın sıradan bir cinayet olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Akşam'ın haberinde, statlar "toplumsal deşarj alanı; küfür, kavga ve şiddet ise, taraftarlığın parçası" olarak gösterilmektedir. Ayrıca, kulüp yöneticileri, güvenlik zafiyeti, valiler gibi yöneticiler ve medya sorumlu olanlar arasında sunulmaktadır. Ancak, bağlam bilgisi olarak sunulan bunların bile olayın gerçek bağlamına oturması için yetersiz olduğunu önermek mümkündür. Örneğin, haberde statların neden "toplumsal deşarj alanı", küfür, kavga ve şiddetin ise neden "taraftarlığın parçası" olduğuna ilişkin bir tartışma yer almamaktadır. Bu yönde derinlemesine tartışma yapılmış olsa, olayın sosyo-ekonomik, eğitim ve kültürel boyutlarına da inilebilecektir.

Genel başlığın altında yer alan ve "Bir cinayetin anatomisi" başlığının altında yer verilen uzman görüşleri de ayrılan alan açısından "yetersiz" kalmıştır. Ayrıca, sosyolog, psikolog, sosyal psikolog gibi uzmanlardan alınan görüşlere yeterli genişlikte yer verilmemesinin yanında, açıklanan görüşlerin de büyük ölçüde durum tanımlaması yaptığı anlaşılmaktadır. Bu durum tanımlarında da stadyumlar "suçlu" olarak gösterilmektedir. Uzman görüşlerine iç sayfada atılan başlık "Şiddet STAT'ta açığa çıkıyor" şeklindedir. Bu başlık toplumda şiddet olgusunun varolduğunu çağrıştırmış olsa da, "acaba stadyumlar kapatılsa ya da ortadan kaldırılsa şiddet olmayacak mı" sorusunun akla gelmesini engeleyememiştir. Dolayısıyla, Akşam gazetesi, haberinde sorunlu olanın statlar olduğu yönünde bir anlam oluşmasına neden olmuştur.

Star gazetesinin doğrudan haberine "SUÇ DOSYASINA CİNAYET DE EKLENDİ" başlığının kullanıldığı görülmektedir. Akşam'ın haberinde olduğu gibi, cinayet esrar içen, eğitimini

yarım bırakmış, yasa dışı yürüyüşe katılan birine indirgenmiştir. Bunu, spor alanında yaşanan şiddetin gerçek nedeni olma açısından yeterli görmek yanıltıcı olabilir.

"RANT ÇETESİ" genel başlığı altında ise, eski hakem, spor yazarı ve televizyon yorumcusu Erman Toroğlu'nun futbol alanında yaşanan şiddete ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Toroğlu'na göre, sorunun kökeninde para bulunmakta ve "yöneticiler taraftar gruplarına şirin görünmek ve aleyhte tezahüratı önlemek için her maç 3-5 bin bedava bilet dağıtıyor. Gruplar hem biletleri satıp yılda 2.5 trilyon gibi bir parayı cebe indiriyor, hem maça bedava giriyor." Daha da önemlisi, bedava biletle stada giren taraftar gruplarının çoğunluğu, "ruh sağlığı bozuk, alkolik, işsiz, güçsüz takımı." Erman Toroğlu'na göre asıl sorumlu olanlar başkanlar. Gazete yazarlarından Gökmen Özdenak da rant hesaplarının tribün terörünün nedeni olduğunu belirtmekte ve sorumluların bilgisiz, beceriksiz yöneticiler olduğu görüşünü ortaya koymaktadır. Adnan Aybaba'ya göre de, "Tribündeki bu terörü yaratan grupların reisleri dolarları cebe indirirken, çete üyeleri ise birer bilet ve extasy ile sus payı aldı." Gazetenin konuyla ilgili başka bir haberinde ise, "İnönü'deki cinayetin ardında uyuşturucu baronları da bulunmakta."

Dikkat edilirse Star haberi, rant kavgasına indirgemiş ve sorumlu olarak başkan ve yöneticileri göstermiştir. Buna ek olarak, şiddeti yaşatanların sorunlu insanlar olduğu temasını işlemiştir. Uyuşturucu baronlarına da dikkat çekilirken ve sorunların kökeninde uyuşturucu kullanan insanlar gösterilirken, bir insan neden uyuşturucu kullanır ve bu sorun neden çözülmüyor sorusunun yanıtı aranmaya çalışılmamaktadır. Bu ise, statlarda yaşanan olayları sadece statlarla sınırlandıran bir bakış açısının yansımasıdır. Her iki gazete de, bağlam bilgisi denilebilecek ama yetersiz olduğu açıkça anlaşılabilen bilgilerle donattıkları haberlerinde, sorunu "statlarla, başkanlarla, yöneticilerle,

yetersiz güvenlik görevlileriyle ve en önemlisi ciddi sorunları olan taraftarlarla" sınırlamışlardır.

Bu sunum, sorunun temeline inemeyen bir bakış açısının ürünüdür. Spor alarında yaşanan şiddetin nedenleri çok daha geniş bir bağlamda tartışılması gereken ve statlara indirgenemeyecek; giderek siyasi boyutları olabilecek bir sorundur. Gazetelerde ayrıca, devletin ilgili birimlerinin örneğin TBMM'nin bu konuyu ele aldığına ilişkin haberler de yer almaktadır. Böylece, devlet, haberlerde sorumluluğu olmayan ve vatandaşlarının güvenliği için gerekeni yapan olarak sunulmuştur. Burada şu sorular akla gelmektedir: "Geçmişte de yaşanan ve ölümle sonlananların da olduğu şiddet olaylarına köklü çözüm getirilemez mi / ydi? Bu soruna dikkat çekmek için ille de Cihat Aktaş'ın ölmesi mi gerekiyordu? Acaba, gerçek suçlu Fatih Sözüer mi?"

Bu çalışmada haberin anlatı yapısı ve bu yapıda eksik kalan bağlam bilgisinin neden olduğu ideolojik üretim ortaya konulmuştur. Bunun için, Cihat Aktaş isimli taraftarın BJK İnönü Stadı'nda bıçaklanarak öldürülmesine ilişkin haberler, yapısal yanlılık sorunu çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada, Akşam ve Star gazetelerinin haberleri kullanılmıştır. Çözümleme, haberin anlatı yapısını ortaya koymak için Alan Bell'in (1991) modelinden yararlanılarak, haberin bağlam bilgisi açısından da van Dijk'ın (1991) "ideolojik" boyut önermesi temelinde yapılmıştır.

Kişisel anlatılarla karşılaştırmalı olarak haber hikâyeleri çözümlemesinde her iki gazete açısından da Bell'in önermelerini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçları şöyle özetlemek mümkündür: Haber girişinin, haber metninin ana noktasını ve merkezi eylemini verdiği görülmektedir. Bell'in önermeleri uyarınca haber başlığının, haber girişinin özeti, özü olduğu anlaşılmıştır. Haber girişi de haber metninin / hikâyesinin özeti

durumundadır. *Konum* için; kim, ne, ne zaman, nerede sorularının karşılığının verildiği görülmüştür. Değerlendirme açısından haberin değerliliği, yeni olan yönünde kurulmuş ve hikâyenin sesinin içeriği bu yönde oluşturulmuştur. Hikâye adına, haber aktörü haber içinde en yüksek statüye çıkarılmıştır. Haberin ana noktası açısından olay *kronolojik* sıralamasıyla verilmiştir.

Bell'in geliştirdiği haber modeline göre bakıldığında da Bell'in önermelerinin yine her iki gazete açısından geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, haber değerliliğine bağlı olarak aktörler ve eylemler hem spotların hem de metnin ilk paragrafının özünü oluşturmaktadır. Yer ve kanı ya da karar da bulunmaktadır.

Öz için belirtildiğinde, haber girişi aktör üzerinden kurulmuştur. *Atıf* açısından ise, haberin gazetenin kendi muhabirleri tarafından yapıldığını söylemek gerekmektedir. Haber girişinde, olay yeri ve zamanı verilmiştir.

Haber metnine bakıldığında da, Bell'in belirttiği *haber hikâyesinde* bulunan özelliklerin örnek haberde bulunduğu görülmektedir. Konuyla ilgili haber hikâyesinin, hikâyenin, bir ya da daha fazla olayın dönüşümlü girmesine de bağlı olarak bir ya da daha fazla bölümden oluştuğu söylenebilir. *Tamamlayıcı eylem* ve *yorum* bilgisinin tamam olduğu belirtilebilir. *Ardalan* açısından bakıldığında, hikâyeye konu olan olayın öncesindeki gelişmelerin verildiği anlaşılmaktadır. *Önceki bölümler* de yer almaktadır.

Bu sonuçlar temelinde, Bell'in sadece haberin varolan durumunu çözümlediği ve haber değerliliğine bağlı olarak yazma kuralları çerçevesinde haberde olması gereken unsurları değerlendirdiği söylenebilir. Bu açıdan, Bell'in modelinin haberin söyleminde yapılan ideolojik üretime dikkat çekemediği önerilebilir.

Bağlam bilgisi açısından bakıldığında, Akşam gazetesinin haberlerinde okuyucunun kendi görüş açısını geliştirmeye yetecek bağlam bilgisine yeterince yer vermediği anlaşılmıştır. Sosyo-ekonomik, eğitim ve kültürel boyutları açısından ele alınması gereken bir konuda, gazete konuyu, kişilere indirgemiştir. "Aslında spor alanında yapısal sorunlar yok, sorun sabıkalı, esrar içen birine aittir" teması işlenmiştir. Haberde statlar, toplumsal deşarj alanı olarak sunulurken, buraların neden "toplumsal deşarj alanı", küfür, kavga ve şiddetin ise, neden "taraftarlığın parçası" olduğuna ilişkin bir tartışma yer almamaktadır.

Benzer durum Star için de geçerlidir. Cinayet, esrar içen, eğitimini yarım bırakmış, yasa dışı yürüyüşe katılan birine indirgenmiştir. Spor yazarlarına geniş ölçekli değerlendirmeler yaptırılırken, yazarlar sorumlu olarak başkanları, yöneticileri, grup reisleri, çete üyeleri ve uyuşturucu baronlarını göstermişlerdir. Bu değerlendirmeler de kişiye indirgeyen bir bakış açısına sahiptir.

İki gazete de yeterli bağlam bilgisi sunmamıştır. Çözümlemenin sonunda yapılan değerlendirmeyi son olarak burada da aktarmak yerinde olacaktır: Sunumlar, sorunun temeline inemeyen bir bakış açısının ürünüdür. Spor alanında yaşanan şiddetin nedenleri çok daha geniş bir bağlamda tartışılması gereken ve statlara indirgenemeyecek giderek siyasi boyutları olabilecek bir sorundur. Gazetelerde ayrıca, devletin ilgili birimlerinin örneğin TBMM'nin bu konuyu ele aldığına ilişkin haberler de yer almaktadır. Böylece, devlet, haberlerde sorumluluğu olmayan ve vatandaşlarının güvenliği için gerekeni yapan olarak sunulmuştur. Burada akla gelen şu sorulara tekrar yer vermek yararlı olacaktır: "Geçmişte de yaşanan ve ölümle sonlananların da olduğu şiddet olaylarına köklü çözüm getirilemez mi / ydi? Bu soruna dikkat çekmek için ille de, Cihat Aktaş'ın ölmesi mi gerekiyordu? Acaba, gerçek suçlu Fatih Sözüer mi?"

5. Söylemsel Manipülasyon Çözümlemesi

Bu başlık altında Teun Adrian van Dijk'ın söylemsel manipülasyon çözümlemesiyle ilgili düşünceleri aktarılmış, söz konusu düşünceler ve geliştirdiği model uyarınca iki çözümlemeye yer verilmiştir. van Dijk'ın çalışmalarına bakıldığında eleştirel söylem çözümlemesini aşama aşama geliştirdiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan, söylem düzeyinde manipülasyonu anmak gerekir. Ona göre, eleştirel söylem çözümlemesi içinde yaşamsal nosyonlar vardır. Bunlar, söylemsel güç / iktidarın kötüye kullanımını içerdiğinden özel dikkat ister. Söz konusu nosyonlardan biri, manipülasyondur. Bu kavram, henüz daha çok izlenimsel bir yolda kullanılmakta ve manipülasyonda içerimlenen süreç ve yapıların sistematik bir kuramı bulunmamaktadır (2006: 359).

Doğrudan manipülasyonla ilgilendiği makalesinde van Dijk, manipülasyonun bazı özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu anlamda söylem, biliş ve toplumu açık bir şekilde bağlayan "üçgenlere bölünmüş" çerçeveyi (van Dijk, 2001'den aktaran van Dijk, 2006: 359) incelediği ifade edilebilir. Dijk'ın, başlangıçta ortaya koyduğu çerçeve şu şekildedir:

1. Söylem analitik yaklaşım yetkilendirilmiştir; çoğu manipülasyon, metin ve konuşmalarda yapılır.

2. Manipülasyona uğrayanlar insandır ve onların zihinleri manipülasyona uğratılır; böylece bilişsel hesap, manipülasyon süreci üzerinde aydınlatıcı olabilir.

3. Manipülasyon, etkileşimli bir karşılıklı konuşmadır ve güç / iktidar ve güç / iktidarın kötüye kullanımını içerdiğinden sosyal bir yaklaşım ayrıca önemlidir (2006: 360).

Makalede, bu üçünün birbirinin önemini azaltmadığı belirtilmektedir. Ancak sosyal, etkileşimsel ve söylemsel yaklaşımların yaşamsal olmasına karşın, bilişsel boyutun önemi vurgu-

lanmaya çalışılmaktadır. van Dijk, iletişimsel ya da sembolik manipülasyon formlarıyla ilgilenmektedir. Bunlar, politikacılar ya da medyanın, oy sahipleri ya da okuyucuları manipüle etmesi türünden etkileşimin bir formudur ve söylemsel etkinin bir türü aracılığıyla söz konusu edilirler. İletişimsel ya da etkileşimsel pratikler içinde manipülatör, diğer insanları genellikle istek ve ilgileri çerçevesinde kontrol etmek istemektedir. Özünde manipülatörler, diğerlerini inandırmaya ve onları kendi istekleri yönünde ikna etmeye çalışırlar. Bu süreçte, resimler, fotoğraflar, sinema ve diğer medyalar kullanılmaktadır (2006: 360). Ancak, medyada yapılan günümüz iletişimsel manipülasyonları açısından reklam, tipik bir örnektir. Manipülasyon ayrıca, belirtildiği gibi, sadece güç / iktidarı içermemekte aynı zamanda güç / iktidarın kötüye kullanımını da içermektedir. Bu tahakkümdür. Manipülasyon, söylem gibi bir aracı kullanarak meşru olmayan bir formun işlemesini kapsamaktadır (2006: 360-361). Bunların yanında, bir nokta daha önem taşımaktadır: Meşru olmayan manipülasyon ile meşru ikna etme arasındaki sınır bulanıktır. Bazı alıcılar, manipülasyondan etkilenirken, aynı durum bazıları için geçerli olmayabilir. Alıcılar arasındaki etkilenme derecesi de farklı olabilir. Ekonomik, politik ve dini iknanın bazı formları meşru olabilir; ama insanlar, onlar tarafından manipüle edildiklerini hissedebilirler. *Ya da eleştirel çözümlemeci, bazı iletişimlerin manipülatif içeriğe sahip olduğuna karar verebilir.*

van Dijk, makalesinde manipülasyona ilişkin kuramsal yaklaşımını disiplinler arası bir çerçeveye oturtmakta ve bunu sosyal, bilişsel ve söylemsel yaklaşımların karışımı olarak açıklamaktadır. Ona göre, manipülasyon özellikle sosyal aktörler ve gruplar arasında etkileşimi ve güç / iktidarın kötüye kullanımını içermesinden dolayı bir sosyal fenomendir. Manipülasyon ayrıca, bilişsel fenomendir; çünkü, daima katılımcıların zihinle-

rinin manipüle edilmesini içermektedir. Bunların yanında, manipülasyon söylemsel - semiyotik fenomendir; çünkü, manipülasyon metin, konuşma ve görsel mesajlar aracılığıyla işlerlik kazanmaktadır. Bunların herhangi biri diğerinin önemini azaltmamaktadır. Aksine, birbirleriyle etkileşim halindedirler (2006: 360-376).

Söylem boyutunda manipülasyon, metnin sayfa düzenini, jestleri, resimleri, sesleri, müzik ve sözlü olmayan karakterleri de içerebilir. Manipülatif söylem, politika, bürokrasi, akademi, medya alanlarından egemen kişiler ya da ortak elitler tarafından kontrol edilen kamu iletişimi içerisinde söz konusu olur (van Dijk, 2006: 372). Başlıklar, tipik olarak temayı ifade etmek ve metnin en önemli enformasyonunu işaret etmek için kullanılır. Vatandaşlar için çok elverişli olan sorunlar ya da olaylar hakkındaki söylem, egemen grup ve kurumların olumsuz özelliklerine vurgu yapan başlıklardan kaçınır. Örneğin basın asla, ırkçılık hakkındaki hikâyeleri yayınlamaz; sadece ön sayfada dikkat çeken başlıklar aracılığıyla bazı enformasyonlara vurgu yapar (van Dijk, 1991'den aktaran van Dijk, 2006: 373). Kendini olumlu ve ötekini olumsuz sunmanın ortalama stratejisi, muhalifler ya da ötekileri (göçmenler, gençlik vb.) olumsuz durum ve olaylarla suçlarken, konuşmacı ya da yazarın kendi çıkarlarından yana gerçeklerin yanlı olarak hesaba katılması dikkat çekicidir (van Dijk, 2006: 373).

van Dijk, bu aşamada ideolojik boyuta dikkat çekmektedir: Sosyal - politik manipülasyon, tahakkümü de (gücün kötüye kullanımı) içerdiğinden, manipülasyonun ideolojik olduğu kabul edilebilir. Bu durum bir örnekle ifade edilmektedir: Bush ve onun tarafında olanlar, Irak'a, dünya çapında teröristlere ve onların koruyucularına savaş açacakları ve sivil hakların yoğun bir biçimde kısıtlanmasını kabul edecekleri zaman söylem büyük ölçüde ideolojik olacaktır. Başka biçimde söylenirse, onlar,

"Bizim" temel değerlerimize (özgürlük, demokrasi vs.) değinirken, Ötekilere "kötü" örneklerle vurgu yapacaklardır. Böylece onlar, Dünya Ticaret Merkezine / İkiz Kuleler'e yapılan saldırılarla travma geçiren vatandaşları, ülkenin saldırı altında olduğuna ve felaketin ancak "terörizme karşı savaş açarak" önlenebileceğine inandırabileceklerdir. Buna bağlı olarak, bu savı kabul etmeyenler böylece vatansever olmayan kişiler olabilecektir (2006: 374).

Yazara göre, dolayısıyla, bu söylemlerin ayrıntılı çözümlemeleri onların temelde ideolojik olduklarını gösterecektir ve sosyal - politik manipülasyonlar daima ideolojileri içermeye yatkındır. Manipülatif söylemlerin çözümlemesi, daha çok her seviyesinde olağan ideolojik kutuplaştırma örneklerini ortaya koyacaktır: Eğer aralarında Aznar ve Tony Blair'in de bulunduğu bazı Avrupalı liderler, göçü sınırlayarak seçmenlerinden kendilerine desteği artırmak isterlerse, buna bağlı olarak manipülatif politika ve söylemler de, Biz / Onlar ayrımı şeklindeki milliyetçi duyguları içermesiyle ideolojik boyut kazanacak ve olumsuz değerler, özellikler ve eylemler anlamında Ötekilerin sistematik bir olumsuz temsili olacaktır.

Makalenin bu aşamasında daha önce de önerildiği gibi, sadece manipülasyonda kullanılan söylemsel stratejiler bulunduğu anımsatılmaktadır: Dil, nadirdir ve özeldir; o, bazı durumlarda ve bazı farklı insanlar tarafından ve aynı zamanda farklı ideolojik iknaların insanları tarafından kullanılmaktadır. Belli tür safsatalar, birşeyler yapmaları ya da inanmaları için insanları ikna etmede kullanılabilir (2006: 375). Böylece, güç / iktidarın kötüye kullanımının bir biçimi olarak manipülasyonun alıcılarının kurbanlar olarak tanımlanabileceği bir bağlamsal ölçüt ortaya çıkmaktadır. Alıcılar, manipülasyondan kaçınmak, onu ortaya çıkarmak ya da ona direnmek için yaşamsal kaynaklardan yoksundurlar. Manipülasyonun başarılı olması için ise, konuş-

macı, alıcının zihinsel modellerine ve (eksik) bilgilerine, ideolojilerine, duygularına, önceki deneyimlerine vb. sahip olmaya gereksinim duyar (2006: 375).

van Dijk, bu noktada önemli bir açıklama getirmektedir: Gerçek yaşamda, manipülasyonun etkisi altında kalmayan, alaycı, eleştirel, kuşkucu, güvensiz ve karşıt insanlar da bulunmaktadır. Ancak, ona göre, bu insanlar iletişimin anaakım araçlarını ya da elit kurum ve örgütleri yönlendirmedikçe, karşı söylemler manipülatörler için çok az ciddi sorun olacaktır (bu da günümüzde mümkün görünmemektedir, yazar notu). Bu durumu bir örnekle açıklamaktadır: Irak savaşı sırasında anaakım medyanın çoğunluğu hükümeti desteklediği için, özellikle Amerika'da eleştirel sesler etkili bir biçimde marjinalleştirildi (2006: 375). Buna karşılık, karşıt sesler güçlü olduğunda (örneğin, anaakım medya onları desteklediğinde) ve geniş ölçekli yayıldığında, -Vietnam'a karşı savaş örneğinde olduğu gibi- manipülasyon az oranda verimli bir şekilde işlev görecektir ve sonunda yararsız olacaktır; çünkü vatandaşlar manipülatif söyleme direnmek için karşı bilgi ve savlara sahip olacaktırlar (2006: 376).

van Dijk, makalenin bu aşamasında, manipülatif söylemin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, İngiltere Başbakanı Tony Blair'in 2003 Mart'ında, ABD Başkanı Bush'la birlikte Irak'a savaş açma ve istila etmesi yönündeki hükümetinin kararını meşrulaştırması için yaptığı konuşma üzerinden örnek vermektedir. Verdiği örneği klasik olarak değerlendirmekte ve bu örneğe medyanın ve farklı disiplinlerden bazı araştırmacıların fazlaca ilgi gösterdiğinden söz etmektedir: "Bu örnek önemlidir çünkü Blair, Mayıs 2005'teki genel seçimlere kadar İngiltere vatandaşlarını sürekli olarak yanlış yönlendirdi." (2006: 377).

van Dijk'ın çözümlemesine göre, Blair, demokratik güvenceye vurgu yaparak kendini olumlu sunmanın ortalama strate-

jisine giriş yapmıştır. Blair, savaşa gidip gitmemenin güçlüğüne değinmiştir. Aslında savaşa gitme kararının Blair'in konuşmasını yaptığı tarihten bir yıl önce alındığı daha sonra ortaya çıkmıştır. Konuşma sırasında bunun doğruluğu savunulmuş, ciddiliği gündeme getirilmiştir. Blair, biz ve onlar ayrımını net olarak yapmıştır. Biz, demokratik ve Onlar, diktatörlük anlamını taşımaktadır. Bu ayrım, politik olarak, savaşa karşı olanların Saddam Hüseyin'i desteklemiş olacakları yönünde suçlamayı içermektedir. Savaşa gitmek, böylece örtük olarak, demokrasiyi korumanın bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Giderek, burada örtük olarak manipülatif etki, düşman ve vatan haini konumuyla uyumlandırılmıştır.

Sonuç olarak, Blair, sadece İşçi ve Muhafazakâr partiden söz ederek, Liberal Demokratların karşıtlığını, onları fırsatçı olarak adlandırarak ve onlarla alay ederek önemsiz hale getirmiştir. (2006: 378). Örneklerde manipülasyonun tüm görünümleri açıktır:

1. İdeolojik kutuplaştırma (Biz/Demokrasiler Onlar/Diktatörlük, milliyetçilik'e karşı).

2. Ahlaki üstünlük aracılığıyla kendini olumlu sunma (tartışmaya izin vermek, diğer düşüncelere saygı, demokrasi mücadelesi, ciddiyetini koruma vs.).

3. Karşıtlara karşı kendi güç/iktidarına vurgu.

4. Liberal Demokratlar gibi karşıtları, fırsatçı olarak yorumlama yoluyla önemsiz hale getirme.

5. Savı duygusal hale getirmek (hırslı inançlar).

Özetle, savaşa gitmeye karşı olanlar (Liberal Demokratlar gibi) açık olarak, daha az vatansever, diktatörlüğe karşı direnmeye gönülsüz olmakla vs. suçlanmaktadır.

van Dijk'ın verdiği ikinci örnekte manipülasyon, daha belirgindir. İlk olarak Blair, kendini olumlu sunmayı, kendi cömertliğine ve demokratik gevenliliğine vurgu yaparak sürdürmek-

tedir. Daha sonra, retorik olarak meselenin önemini artırmaktadır. Üçüncü olarak, ideolojik kutuplaştırma stratejisini sürdürmektedir. Dördüncüsü, Ötekinin kötü olduğunu daha bir vurgulamak için abartmalar (vahşet) kullanmaktadır. Sonuncusu ve yaşamsal olanı, Biz ve Onlar arasındaki ideolojik karşıtlığı uzatmaktadır. Özetle, gerçekte (bazı diğerleri yanında) Orta Doğu'da anahtar (petrol) bir ülkenin ABD tarafından, terörizme destek ve kitle imha silahlarına sahip olmakla suçlanmasıyla kontrol edilmeye çalışılması şimdi, onun temel tehditine karşı, tümüyle 'özgür' dünya savunmasıyla sunulmaktadır (2006: 378-379). Böylece, manipülatif söylemin yaşamsal ve temel bir kaç noktada odaklandığı ortaya çıkmaktadır: İyi ve Kötü arasındaki uluslararası mücadele, ulusal ve uluslararası dayanışma, bir uluslararası çatışma olarak durumun ciddiliği, kendini güçlü ve ahlaki olarak üstün lider şeklinde olumlu sunumu ve diğerlerinin fırsatçı olarak negatif sunumu (2006: 379)

van Dijk'ın sunduğu model şu şekilde açıklanabilir:

1. Ortalama Etkileşim Stratejileri

a. Kendini Olumlu Sunma

b. Ötekini Olumsuz Sunma

2. Bizim "İyi", Onların "Kötü" eylemlerini içeren Makro Dil Edimleri

a. Suçlama

b. Savunma (gibi)

3. Anlamsal Makroyapılar: Tema Seçimi

a. Biz/Onlar hakkındaki olumlu/olumsuz temaları önemsizleştirmek/önemini azaltmak.

4. Global olanı destekleyen ve tamamlayan yerel dil edimleri

a. Suçlamaları kanıtlayan ifadeler

5. Bizim/Onların olumlu/olumsuz eylemler açısından yerel anlamlar

a. Çok/Az detay vermek

b. Genel/Özel olma

c. Belirsiz (üstü kapalı vs.)/Kesin olma

d. Açık/Dolaylı olma

e. Vs.

6. Sözlük: Bizim İçin Olumlu, Onlar İçin Olumsuz Sözcükler Seçme.

7. Yerel Sözdizimi

a. Bizim/Onların olumlu/olumsuz sorumluluklarımızı vurgulayan/önemini azaltan Aktif vs Pasif cümleler

8. Retorik Figürler

a. Olumlu/olumsuz anlamlarda abartı (hyberboles) vs örtmece (euphemism)

b. Bizim/onların olumlu/olumsuz varlıklarını vurgulayan Kinaye ve Metaforlar

9. İfadeler: Ses ve Görsel

a. Olumlu/olumsuz anlamları vurgulamak (geniş, koyu).

b. Olumlu/olumsuz anlamlar için düzen (birinci, sonuncu; en üst, en alt.)

Bu model çerçevesinde çözümleme için şu açıklamaları yapmak yararlı olabilir:

Ortalama Etkileşim Stratejileri

1. *Kendini Olumlu Sunma:*

-Kendini neyle, nasıl olumlu sunuyor?

-Bu sunuçtaki manipülatif etki nedir, ne şekilde olmaktadır?

-Çarpıtma yapıyor mu?

-Retorik olarak meseleyi ciddileştiriyor mu? Retorik olarak ne yapıyor?

-Abartılara gidiyor mu?

Şunlar Görülüyor mu?

1. İdeolojik kutuplaşma.

2. Ahlaki üstünlükle kendini olumlu sunma.

3. Muhalifi olmasına karşın, güç/iktidarını vurgulamak.

4. Muhalifiyle ilgili şüphe uyandırmak, gözden düşürmek, onlara inanmamak.

5. Savları duygusallaştırmak (ihtiraslı, hırslı inançlar).

2. *Ötekini Olumsuz Sunma*

-Kendini neyle, nasıl olumlu sunuyor?

-Bu sunuçtaki manipülatif etki nedir, ne şekilde olmaktadır?

- Çarpıtma yapıyor mu?

Özetle, manipülatif söylemin ortalama stratejisi, alıcının bilişsel ve sosyal özellikleri üzerine yoğunlaşır. Bu, alıcıları, manipülasyona karşı kırılgan ve daha az dirençli hale getirir. Bu da, alıcıları, her şeye inanan ya da inançları kabul etmeye gönüllü kurbanlar yapar (2006: 376). Yazarın daha önce de formüle ettiği gibi, manipülatif söylemin bu genel stratejileri, konuşma ve metnin "içeriğinin" manipülasyonuna odaklanarak, geniş ölçekli anlamsal olarak gözükmektedir. Böylece, konuşmacının güçlü konumu, resmi bir kurgulamayla belli bir kıyafet giydirilmesi, seslerin tonu, sözcük seçimleri vb. tarafından, başkanın resmi söyleminin kongreyi ya da devleti temsil etmesi örneğinde olduğu gibi, vurgulanabilir. Fotoğraf kullanımı vb. örneklerle, otoriter kaynaklara vurgu yoluyla, kaynakların inanılırlığı artırılabilir –örneğin Irak'ta kitle imha silahlarının varlığını kanıtlama. Fotoğraf, özel olarak seçilmiş sözcükler, dramatik retorik (abartmalar vs.) yoluyla, insanların duyguları kış-

kırtılabilir. Düşman ve karşıtlar, daha önce vurgulandığı gibi, Biz / Onlar ayrımının olağan şekilde devreye sokulmasıyla, kötülenebilir. Manipülasyonun bütün bu özellikleri, onların nasıl formüle edildikleri, metinde ve konuşmada nasıl işlev gördükleri ve bağlamsal işlevler ve etkilerini nasıl başardıklarını göstermek için ayrıntılı biçimde incelenmelidir (2006: 376)

Örnek Çözümlemeler:

Burada manipülatif etkiye ilişkin iki çözümleme yapılmıştır.

1. AKP ve MHP'nin Karşılıklı Suçlamaları ve Manipülatif Etki

Bilecik'in Söğüt ilçesinde düzenlenen 725. Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri, Milliyet gazetesinin 11 Eylül 2006 tarihli haberine göre AKP ve MHP'nin gövde gösterisine dönüştü. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ülkücüler tarafından protesto edildi. Şenlikte arbede çıktı. Başbakan'ın yakın koruması olan yeğeni ile bir koruma yaralandı. Bu olaylardan sonra iki parti lideri ile bazı yetkilileri açıklamalarda bulundular. Burada, Milliyet'te yer alan açıklamaların çözümlemesi yapılmıştır.

13 Eylül 2006 tarihinde Milliyet'te iki parti liderinin görüşlerine de yer verilen haberler aynı sayfada (14. sayfa) yayınlanmıştır. Ancak sayfada ilk haber AKP'ye ilişkindir. Bu haberin başlığına ayrılan alan MHP'ye ayrılan alandan daha büyüktür.

Başlık: "AKP: MHP provokasyonu."

Altbaşlık: "Söğüt'te çıkan olaylarda MHP'yi suçlayan Erdoğan, 'MHP'nin Söğüt'teki etkinliği giderek azaldı. Söğüt'ü kaybetmenin tepkisi var. MHP, provokasyonu bir hafta önce hazırladı' dedi"

Dikkat edilirse, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, olaylardan MHP'yi sorumlu tutmaktadır. Burada açıktan MHP'nin olumsuz olarak sunulduğu anlaşılmaktadır. Söğüt gibi MHP'nin etkin olduğu bir yerde, bu etkinliğin azaldığına vurgu yapılarak,

MHP önemsiz hale getirilmeye çalışılmıştır. MHP, bu durumda provokasyon hazırlamıştır. Burada örtük olarak AKP'nin başarılı olduğu teması işlenmiştir. Erdoğan, MHP'nin başarısızlığına ve örtük olarak kendi başarısına vurgu yaparak kendini olumlu sunmanın ortalama stratejisine giriş yapmıştır. Ayrıca, MHP'ye yönelik açıktan suçlama yer almaktadır.

Haber şu şekilde devam etmektedir: "Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Söğüt'teki Ertuğrul Gazi'yi Anma Şenlikleri'nde yaşanan olaylarla ilgili olarak MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'yi suçladı. MHP'nin Söğüt'teki etkinliğinin giderek azaldığını belirten Erdoğan, 'Söğüt'ü kaybetmenin tepkisi, üzüntüsü var. MHP Genel Merkezi bir hafta önce bu provokasyona yönelik organizasyon yaptı' dedi."

Burada, başlık ve alt başlıkta işlenen temanın sürdüğü görülmektedir. Nitekim, başlıklar, haberin özeti olan haber girişinden elde edilmektedir. Ek olarak, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin hedef gösterildiği anlaşılmaktadır. Özetle, haber girişinde, örtük olarak kendini olumlu, MHP ve Genel Başkanı Devlet Bahçeli'yi olumsuz sunma örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca, suçlama yoluyla "onların" eylemleri kötü olarak sunulmaktadır.

Haberin devamı şu şekildedir: "Geçen yıl yaşanan gerginlikten sonra bu yıl olay çıkmaması için büyük özen gösterdiğini belirten Erdoğan, 'Bu nedenle tören alanına Devlet Bahçeli ve Muhsin Yazıcıoğlu ile beraber girmek istedim. Kendilerine haber gönderdim. Ancak benim davetime ikisi de olumlu yaklaşmadı' diye konuştu." Bu açıklamalara göre, Erdoğan kendisini "barışçı", siyasi rakipleri olan Devlet Bahçeli ve Muhsin Yazıcıoğlu'nu da olumsuz olarak sunmaktadır. Açıklamalardan, Erdoğan'ın kendisini olaylardan sorumlu olarak sunmadığını, aksine olay çıkmaması için elinden geleni yaptığını belirttiği anlaşılmaktadır. Burada, Erdoğan'ın retorik olarak sorunun önemi-

ni arttırdığı, ideolojik kutuplaştırma stratejisini sürdürdüğü, ötekinin kötü olduğunu daha bir vurgulama çabası içinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, suçlamalarını kanıtlayan ifadelere de yer verdiği anlaşılmaktadır. Ek olarak, Erdoğan'ın ifadeleri aktif cümle yapısıyla sunulmaktadır. Böylece, Erdoğan, kendisinin sorumluluğunu yerine getirdiğine, ötekilerin ise getirmediğine vurgu yapmaktadır.

Erdoğan, yeğeni Ali Erdoğan'a yönelik saldırıyı değerlendirirken de şu açıklamaları yapmıştır: "Oradaki olaylara vatandaşların hepsi katılmadı. Tek tek çadırları gezdim, halkın bize karşı büyük ilgisi vardı. Çıkarılan kavganın içinde halk yoktu. MHP'liler ortamı gerdi." Dikkat edilirse, kendini olumlu sunma ve ötekileştirdiği MHP'lileri de olumsuz sunma örnekleri haberin bu bölümünde de yer almaktadır. Ortamı germe örneğiyle onları suçlamaktadır.

Haberin son bölümünde yer alan açıklamalar da benzer anlamlara sahiptir: "Şenliklere 50 bin kişinin geldiğini belirten Erdoğan, sadece bin civarında MHP'li bir grubun 'bozkurt' işareti yaparak aleyhte tezahüratta bulunduğunu anlattı. Erdoğan, 'MHP'liler Ankara'da toplantı yaparak olayların çıkması için hazırlanmış. Bir provokasyon vardı' dedi." Erdoğan'ın bu açıklamalarından retorik figürleri de kullandığı anlaşılmaktadır. Şenliklere 50 bin kişi katılmış ve sadece bin civarında MHP'li bir grup 'bozkurt' işareti yaparak karşıt tezahüratta bulunmuştur. Burada, MHP önemsiz hale getirilmeye çalışılmaktadır. Erdoğan'ın suçlamalarını kanıtlayacak ifadelere de yer verilmektedir. Suçlamalar, haberin bu anına kadar olduğu gibi sürmektedir.

Başlık: "MHP: AKP siyasi ahlaktan yoksun."

Alt başlık: "Bahçeli, 'Söğüt'e adam yığan AKP alanı provoke etmiştir. MHP'nin yükselişini kesmek için bu tür siyasi ahlaktan yoksun yöntemlere başvurmaktalar' dedi."

Dikkat edilirse durum tam tersine dönmüştür. MHP lideri Bahçeli, olaylardan AKP'yi sorumlu tutmaktadır. Bahçeli, AKP'yi olumsuz sunmakta ve suçlamaktadır. Bahçeli, partisinin yükselişe geçtiğini belirterek kendi başarılarına vurgu yapmaktadır. Daha sonra, retorik olarak meselenin önemini artırmaktadır. AKP'nin siyasi ahlaktan yoksun olduğunu öne sürerek, AKP'yi önemsiz hale getirmektedir. Böylece, Bahçeli, örtük olarak AKP'nin başarısızlığına ve kendi başarısına vurgu yaparak kendini olumlu sunmanın ortalama stratejisine giriş yapmıştır. Ayrıca, AKP'ye yönelik açıktan suçlama yer almaktadır.

Haberin girişi şu şekildedir: "MHP lideri Devlet Bahçeli, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, partisine karşı siyasi ahlaktan yoksun yöntemlere başvurduğunu söyledi. Partisinin önceki gün yapılan başkanlık divanı toplantısında konuşan Bahçeli, 'AKP yükselen milliyetçilik akımını görmüş ve buna tedbir getirmeye çalışmaktadır' dedi."

Dikkat edilirse, kendini olumlu sunma ve ötekini olumsuz sunma örneklerinin haber girişinde de yer aldığı görülmektedir. Bunun habercilik açısından nedenini, öncelikle başlıkların haber girişini ve haber girişinin de haber metnini temsil etmesiyle açıklamak mümkündür. Bahçeli, "Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, partisine karşı siyasi ahlaktan yoksun yöntemlere başvurduğunu" öne sürmekte ve onu ve partisini önemsiz hale getirmektedir. Bu anlam, "AKP yükselen milliyetçilik akımını görmüş ve buna tedbir getirmeye çalışmaktadır" ifadesiyle desteklenmektedir. Özetle, haber girişinde, örtük olarak kendini olumlu, AKP ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı olumsuz sunma örnekleri bulunmaktadır. Suçlama yoluyla "onların" eylemleri kötü olarak sunulmaktadır.

Haber şu şekilde sürmektedir: "Söğüt'teki olayların üzücü olduğunu vurgulayan Bahçeli, sözlerini şöyle sürdürdü: "Ancak Türkiye'nin her bölgesinden Söğüt'e adam yığan AKP,

Türkmenlerin, yörüklerin, milliyetçilerin yoğunlukla bulunduğu alanı provoke etmiştir. Milliyetçilerin ve MHP'nin önlenemeyen yükselişini kesmek için bu tür siyasi ahlaktan yoksun yöntemlere başvurmaktalar. MHP'ye siyasi komplo düzenlenmek istenmektedir. MHP'yi marjinalleştirerek, bezdirerek saf dışı bırakmak istiyorlar. Buna izin vermeyeceğiz."

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, suçlamalarına devam etmektedir. Burada suçlamalarına kanıt sunmaya da çalışmaktadır. Komplodan söz etmekte ve "Milliyetçilerin ve MHP'nin önlenemeyen yükselişini kesmek için bu tür siyasi ahlaktan yoksun yöntemlere başvurmaktalar" demektedir. AKP, "Türkiye'nin her bölgesinden Söğüt'e adam yığmış, Türkmenlerin, yörüklerin, milliyetçilerin yoğunlukla bulunduğu alanı provoke etmiştir." Ona göre, "MHP'yi marjinalleştirerek, bezdirerek saf dışı bırakmak istiyorlar." Bahçeli'nin genel olarak suçlamalar yaparken, aynı zamanda savunma yaptığı da anlaşılmaktadır. Masum olan kendileridir, suçlu olan ise ötekidir.

Haber daha sonra MHP Genel Başkan Yardımcıları Oktay Vural ve Mehmet Şandır ile MHP Genel Sekreter Yardımcısı Bülent Didinmez'in açıklamalarıyla devam etmektedir. Bu açıklamalarda da, olayların merkezinde yer alan Ali Erdoğan üzerinden suçlamalar yer almaktadır.

Çözümlemeye göre, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, olaylardan MHP'yi sorumlu tutmuş ve MHP açıktan olumsuz olarak sunulmuştur. Söğüt gibi MHP'nin etkin olduğu bir yerde, bu etkinliğin azaldığına vurgu yapılarak, MHP önemsiz hale getirilmeye çalışılmış, örtük olarak AKP'nin başarılı olduğu teması işlenmiştir. Erdoğan, MHP'nin başarısızlığına ve örtük olarak kendi başarısına vurgu yaparak kendini olumlu sunmanın ortalama stratejisine giriş yapmıştır. Ayrıca, suçlama yoluyla "onların" eylemleri kötü olarak sunulmuştur. Örneğin, Erdoğan kendisini "barışçı", siyasi rakipleri olan Devlet Bahçeli ve

Muhsin Yazıcıoğlu'nu da olumsuz olarak sunmaktadır. Erdoğan, retorik olarak sorunun önemini arttırmış, ideolojik kutuplaştırma stratejisini sürdürmüş ve ötekinin kötü olduğunu daha bir vurgulama çabası içinde olmuştur. Bu manipülatif etkidir.

MHP lideri Bahçeli ise, olaylardan AKP'yi sorumlu tutmuş, AKP'yi olumsuz sunmuş ve suçlamıştır. Bahçeli, retorik olarak sorunun önemini arttırmış, AKP'nin siyasi ahlaktan yoksun olduğunu öne sürmüş ve AKP'yi önemsiz hale getirmiştir. Böylece, Bahçeli, örtük olarak AKP'nin başarısızlığına ve kendi başarısına vurgu yaparak kendini olumlu sunmanın ortalama stratejisine giriş yapmıştır. Suçlama yoluyla "onların" eylemleri kötü olarak sunulmuştur. Bahçeli'nin genel olarak suçlamalar yaparken, aynı zamanda savunma yaptığı da anlaşılmıştır. Buna göre, masum olan kendileridir, suçlu olan ise ötekidir. Bu da manipülatif etkidir.

Bu çözümlemeyle ilgili bir noktaya vurgu yapmak yararlı olacaktır. Liberal-çoğulcu basın anlayışında medyaya 4. Güç işlevi atfedilmektedir ve bu işlevini yerine getirmek için objektif habercilik yapmak zorundadır (Özer, 2010). Bu çözümlemeye konu olan haberlere bakıldığında gazetenin objektif habercilik yaptığı belirtilebilir. Nitekim, hakkaniyetli tutum geliştirilmiş ve iki tarafa da neredeyse eşit yer ayrılmıştır. Ancak anlaşılacağı gibi, objektif habercilik yapması gazetenin, akredite / güvenilir kaynakların söylemlerini yayan ikincil tanımlayıcı olmasını engellememiştir. Gazete açık olarak manipülatif etkiye aracı olmuştur.

2. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Doğan Medya Grubuyla İlgili Açıklamaları

İkinci örnek, Yeni Şafak gazetesinde 14 Eylül 2008 tarihinde yayınlanan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, Doğan Medya

Grubu sahibi Aydın Doğan'la ilgili açıklamalarından oluşmaktadır. Başbakan Erdoğan, bu açıklamalarından bir hafta önce de Aydın Doğan hakkında açıklamalar yapmış ve ona bir hafta süre tanıyarak bazı açıklamaları yapmasını istemiştir. Erdoğan açıklamalarında, Hilton Oteli'yle ilgili Doğan'ın istekleri olduğundan söz etmiştir. Bu süre içinde Aydın Doğan, sahibi olduğu Kanal D televizyonunda, aynı televizyonun ana haber sunumunu yapan yazar Mehmet Ali Birand'ın konuyla ilgili sorularını yanıtlamıştır. Doğan, açıklamalarında, Hilton konusunu görüşmelerinde Başbakan Erdoğan'ın açtığını, kendisinin Erdoğan'la görüşme nedeninin bir miktar parasının olması dolayısıyla bunu Ceyhan'da santral açarak değerlendirmek istemesi olduğunu, görüşmede Başbakan Erdoğan'ın, santral için Çalık Grubu'na söz verdiğini, Putin ve Berlusconi'nin de devrede olduğunu ve kendisine veremeyeceğini söylediğini belirtmiştir. Doğan bu açıklamalarında "bizde biat kültürü yok, yayınlarımıza devam edeceğiz" de demiştir.

Ancak, daha sonra, anlaşıldığı kadarıyla Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın beklediği açıklamalar yapılmamıştır. Erdoğan, Doğan'ın kendisine gönderdiği mektuplarla ilgili açıklamalar beklemektedir. Bunun üzerine Erdoğan, mektuplarla ilgili açıklamaları kendisi yapmıştır. Nitekim, önceki açıklamalarında "Sen açıklamazsan ben açıklayacağım" demiştir. Başbakan Erdoğan ile Doğan Grubu arasındaki açıklamalar bir süre devam etmiştir. Burada çözümlemesi yapılan haberler de söz konusu açıklamalara (bir hafta sonraki) ilişkindir. Açıklamalar, manşet haber olarak sunulmuştur. Çözümlemeye geçmeden önce bir noktayı anımsatmakta yarar bulunmaktadır. Yazar, konuya taraf değildir. Ayrıca, sorun edilen, Başbakan Erdoğan'ın açıklamalarının doğruyu yansıtıp yansıtmadığı ya da haklı olup olmadığı da değildir. Burada sadece, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamalarının manipülatif söylem çözümlemesi

yapılmaktadır. Daha da önemlisi gazetenin, ortaya konacak manipülatif söylemin yayıcısı durumuna düşmesidir.

Üstbaşlık: "Biat da etme imtiyaz da isteme"

Başlık: "ŞAPKALARI KARIŞTIRMA."

Alt başlık: Doğan Grubuna bir hafta süre tanıyan Erdoğan, dün Aydın Doğan'a seslendi: Yayıncı ve işadamı şapkalarını karıştırma. Benden imtiyaz bekleme."

Öncelikle, biat sözcüğünün anlamını vermek yararlı olacaktır. TDK Sözlükte biat sözcüğünün iki anlamı verilmektedir. Bunlardan ilki, burada kullanılan anlama ilişkindir. Söz konusu anlam "bir kimsenin egemenliğini tanıma" şeklindedir. Başbakan konuşmasında, Aydın Doğan'a ilişkin olarak "Bir kimsenin egemenliği altına da girme, ayrıcalık da isteme" demektedir. Bunu söylemesinin nedeni, yukarıda belirtildiği üzere Doğan'ın, Erdoğan'ın önceki konuşmasına, sahibi olduğu Kanal D televizyonunda verdiği yanıtta "Bizde biat kültürü yok, yolsuzluk haberlerini vermeye devam edeceğiz" demesidir.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Doğan'a yönelik suçlayıcı bir tavır içerisindedir. Sözünü ettiği "şapkalar", Aydın Doğan'ın Başbakan'a yazdığı ve Başbakan'ın açıkladığı mektupta Doğan'ın tanımlamasına ilişkindir. Mektupta, Doğan iki şapkasının olduğundan, bunların birinin yayıncı, diğerinin ise işadamı olduğundan söz etmiştir. Sorun da burada başlamaktadır. Başbakan bunu sorun yapmakta ve Doğan'ın yayıncı kimliğini kullanarak, işadamı kimliğine ait alan için ayrıcalık istediğini ileri sürmektedir. Alt başlıkta anlaşıldığı kadarıyla da Doğan'a imtiyaz / ayrıcalık bekleme diye seslenmektedir. Burada, Doğan'a yönelik açık bir suçlama bulunmaktadır. Nitekim, Doğan, yayıncı ve işadamı şapkalarını birbirinden ayırdığını söylerken, Başbakan bunları birleştirmektedir. Başka bir anlatımla, Doğan'ın birleştirdiğini ve bundan yarar beklediğini belirtmekte-

dir. Bu durum aşağıda ele alınacak 3 numaralı spotta açık hale gelmektedir.

Habere 3 spot kullanılmıştır. Bunlardan ilki şu şekildedir: İFTİRA VE YALANI ORTAYA ÇIKTI: "Doğan'ın 5 gazetesi ile Star, Kanal D ve CNN Türk gibi 3 televizyonu topyekün iftira kampanyası yürüttüler. Partimizi ve hükümetimizi hedef haline getirdiler. Geçen hafta çağrı yaptım. İftiraları ispatlayabildi mi? Hayır... Tam aksine her iki iftiranın da yalan olduğu ortaya çıktı."

Spotta ilk dikkati çeken nokta, Başbakan'ın Doğan olarak isimlendirdiği Aydın Doğan'ı suçlamasıdır. Ötekini, olumsuz olarak sunmaktadır. İftiraların yalan çıktığını belirtip, ahlaki üstünlük aracılığıyla kendini olumlu olarak sunmaktadır. Burada, Başbakan kendisini savunmaktadır. Ötekileştirdiğinin olumsuz yönlerine vurgu yapmaktadır.

İkinci spot ise şu şekildedir: KİRLİ PAZARLIĞA KALKIŞTILAR: "'Gel bunu kapatalım, biz susalım, sen de bu meseleyi kapat' diye yazdılar. Böyle kirli pazarlık olmaz. Yok öyle yağma... Kusura bakmayın. Bizim mezhebimiz böyle geniş değil. Karnımız sizinki kadar geniş değil. Böyle bir iftirayı sineye çekemeyiz. Yalanı bile bize ağır gelir."

Burada, Başbakan, metaforlar aracılığıyla ötekileştirdiğinin olumsuz yönlerini öne çıkarmaktadır. Kendini olumlu sunmakta, ötekileştirdiği Aydın Doğan'ı ve yayın grubunu suçlamaya devam etmektedir. Ötekini olumsuz sunarken kendini savunmaktadır. Etik olarak kusursuz olduğuna ilişkin bir anlatım söz konusudur: "Bizim mezhebimiz böyle geniş değil. Karnımız sizinki kadar geniş değil. Böyle bir iftirayı sineye çekemeyiz. Yalanı bile bize ağır gelir." Kendisine kanıtlar sunmaktadır: 'Gel bunu kapatalım, biz susalım, sen de bu meseleyi kapat' diye yazdılar. Ötekinin etik değerlere sahip olmadığını belirtmekte-

dir: "Böyle kirli pazarlık olmaz." Hatarın üzerine gideceğini ifade etmektedir: "Yok öyle yağma... Kusura bakmayın." Başbakan bu spottaki konuşmasında retorik olarak sorunun önemini arttırmaktadır. Bu durum, diğer spot ve haber boyunca giderek artmaktadır. Ayrıca, ötekinin kötü olduğunu daha bir vurgulamak için abartmalar kullanmaktadır.

Üçüncü spot şöyle oluşturulmuştur: EŞİT MUAMELE GÖRECEKSİN: "Mektuplarında işadamı ve yayıncı olmak üzere iki şapkası olduğunu yazıyor. Ama şapkaları karıştırıyor. Sayın Doğan, bundan sonra yayıncı kimliğinizi kullanarak imtiyaz talep etmeyeceğinizi umuyor, bütün vatandaşlar gibi eşit muamele göreceğinizi vurgulamak istiyorum."

Başbakan, ötekinin eşdeyişle, Aydın Doğan'ın işadamı ve yayıncı kimliklerini karıştırdığını kendisi önermektedir / ileri sürmektedir. Nitekim, belirttiğine göre, Doğan, ikisi arasında ayrım yaptığını belirtmektedir. Bu durum iç sayfa haberinde daha açıktır: "... Mektuplarında işadamı ve yayıncı olmak üzere iki ayrı şapkası olduğunu yazıyor. İşadamı şapkasıyla Başbakan olarak benden talep ve beklentilerini iletiyor. Ama öyle anlaşılıyor ki aksini söylese de bu şapkaları birbirine karıştırıyor." Erdoğan, Doğan'ı ayrıcalık istemekle de suçlamaktadır. Bütün vatandaşlar gibi eşit uygulama göreceğini vurgulayarak ahlaki üstünlük aracılığıyla kendini olumlu sunmaktadır. Aynı zamanda bu ifadeyle, ötekini önemsizleştirmektedir. Ek olarak muhalefete karşı kendi güç / iktidarına vurgu yapmakta; fırsatçı olarak yorumlama yoluyla önemsiz hale getirmektedir. Burada da net olarak, ötekini olumsuz kendisini olumlu sunma girişimi olduğu anlaşılmaktadır.

Açıklamaların iç sayfadaki haberlerinde de benzer söylemsel üretim sürdürülmektedir. Bu doğaldır; nitekim, haber Başbakan'ın açıklamalarından oluşmaktadır. İç sayfa haberi 14.

sayfada yayınlanmıştır. Burada konuyla ilgili birden fazla başlık kullanılmıştır. Ana başlık "Biyat da etme imtiyaz da BEKLEME" şeklindedir. Bu başlık altındaki ifadelerin özeti spotlarda yer almaktadır. Bu nedenle, çözümleme tekrara neden olacaktır. Ancak, "İşte Erdoğan'ın Doğan'a mektubu" başlıklı haberi ele almak yararlı olacaktır. Bu başlık altında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamaları verilmiş ve açıklamalar, diğer haberlere de konu olmuştur:

"1. Medyadaki çok sesliliği demokrasimizin derinleşmesi bakımından hayati derecede önemli bulduğumu sizlerin de bilmesi lazım. Grubunuzun örneklerini verdiği yayıncılıkta işadamı ve yayıncı şapkalarınızı zaman zaman olduğu gibi karıştırmamanız kaydıyla bu çok seslilik içerisinde yerini almaktadır. 2. Ancak medya grubunuzun muhalefete yakınlığının ifade edilmesinden neden rahatsızlık duyduğunuzu anlamakta güçlük çekiyorum. 3. Aynı şekilde siyasetçilerin eleştiri ve muhalefete açık olması gerektiğini her fırsatta söyleyenlerin kendilerine yönelik eleştiri ve cevap hakkı söz konusu olduğunda neden tahammülsüzlük gösterdiklerini hayretle karşılıyorum. 4. Demokrasilerde çok sesliliği medya lehine tek taraflı buyurganlık ya da dokunulmazlık hakkı olarak değerlendirdiğinizi görüyorum. Bunun vahim bir yanılgı olduğu açıktır. 5. Demokrasilerde eleştirme ve cevap verme hakkının siyasetçilere de tanındığını bilmenizi isterim. 6. Size tavsiyem demokratik bir tavırla medyanın eleştirmek kadar eleştirilmesini de doğal karşılamaktır. 7. Bundan sonraki süreçte yayıncı kimliğinizi kullanarak işadamı şapkanızla yürüttüğünüz diğer işlerinizde 8. imtiyaz talep etmeyeceğinizi umuyor, 9. bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da bütün vatandaşlarımız gibi eşit muamele göreceğinizden şüphe duymamanızı özellikle vurgulamak istiyorum. 10. Mektuplarınızda belirttiğiniz yayıncı ve işadamı şapkalarınızı karıştırmama, bağımsız ve yansız yayıncılık yapma, medya

grubunuzda çok sesliliği koruma şeklindeki sözlerinizi bundan sonrası için tarihe karşı taahhütleriniz olarak değerlendiriyorum. Mektuplarınızda yer alan diğer hususların keyfiyeti gerek tarihin kayıtlarında gerekse milletimizin hafızasında tahkik edilebileceğinden ayrıca değinmeye ihtiyaç hissetmiyorum. Cevap olarak şimdilik bununla yetiniyor, bu bahsi burada kapatıyorum."

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamalarından bazı temaları yakalamak mümkündür. Öncelikle demokrasiye vurgu bulunmaktadır (1, 2, 6 numaralı ifadeler). Başbakan burada kendini olumlu olarak sunmaktadır. Kendini olumlu sunma, demokratik güvenliliğine vurgu yaparak sürdürülmüştür. Daha sonra, Başbakan'ın suçlamaları dikkat çekmektedir. 2 numaralı ifadede örtük olarak yanlılıktan söz edilmektedir. Doğan grubu, muhalefete yakın olmakla suçlanmaktadır. Giderek, bu eleştiri dolayısıyla bir tahammülsüzlük gösterilmiştir. 3 numaralı ifade yine bir suçlama içermektedir. 4 numaralı ifadeden demokratik olmayan bir tavırdan söz edilmektedir. Bu da, bir suçlamadır. 7 ve 8 numaralı ifadeler de suçlama içermektedir. Suçlamanın biçimi, yayıncı kimliği ve işadamı kimliğinin birbirine karıştırılması yönündedir. Ötekinin hatalı olduğunu daha bir vurgulamak için işadamı ve yayıncı şapkalarının birbirine karıştırıldığı açıklaması yapılmıştır. Suçlamalarla retorik olarak sorunun önemi arttırılmıştır. 9 ve 10 numaralı ifadelerde ise, Başbakan Erdoğan'ın kendisini olumlu sunduğu görülmektedir. Burada, dürüstlük ve güven teması işlenmektedir. Bu örnekler ayrıca, muhalefete karşı kendi güç / iktidarına vurgu olarak da alınabilir. Bunlar, ahlaki üstünlük aracılığıyla kendini olumlu sunma örnekleri olarak da kabul edilebilir.

Çözümlemeye göre, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Aydın Doğan'a yönelik suçlayıcı bir tavır içerisinde olmuştur; Doğan'ın yayıncı kimliğini kullanarak, işadamı kimliğine ait alan

için ayrıcalık istediğini ileri sürmüştür. Başbakan, ötekini olumsuz göstermiş, iftiraların yalan çıktığını belirtip, ahlaki üstünlük aracılığıyla kendini de olumlu olarak sunmuştur. Ayrıca, ötekini olumsuz sunarken kendini savunmuştur. Etik olarak kusursuz olduğuna ilişkin bir anlatım yapmıştır. Retorik olarak sorunun önemini arttırmış, ötekinin kötü olduğunu daha bir vurgulamak için abartmalar kullanmıştır. Aynı zamanda ötekini önemsizleştirmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan açıklamalarında, öncelikle demokrasiye vurgu yapmış, Doğan grubunu, muhalefete yakın olmakla suçlamış, suçlamalarla retorik olarak sorunun önemini arttırmış ve ahlaki üstünlük aracılığıyla kendini olumlu sunmuştur. Burada, son olarak belirtmek gerekir ki, her iki çözümlemede de gazeteler, siyasi liderlerin görüşlerini yayan ikincil tarumlayıcı konumuna düşmüştür.

6. Haberin Metaforik Doğası

Bu başlık altında önce, Ömer Özer'in gerçekleştirdiği bir metafor çözümlemesi çalışması özetlenmiş, daha sonra da yeni bir metafor çözümlemesine yer verilmiştir. Dil, önceden varolan dünyayı basitçe yansıtmaz; içinde yaşanılan dünyayı biçimlendiren anlamlar sistemi inşa edilebilecek bir araçtır (medium) ve dünyanın kavranması dil aracılığıyla sağlanır. Böylece, dil ile gerçeklik birbirinden ayrılamaz ve insanlar yalnızca dil dolayımıyla etraflarında olup bitenlere anlam verebilir ve onları yorumlayabilir (Mumby ve Spitzack, 2002: 72-73). Lakoff ve Johnson'a göre (Aktaran Mumby ve Spitzack, 2002: 73), insanların dünyayı deneyimleyiş biçimleri dilin metaforik doğası üzerine kurulmuştur. Bu nedenle, metafor düz anlamlı dilin (literal language) basit, üslupsal bir süsü değil, asli, yapısal bir unsurudur. Ancak, metafor, sadece bir dil sorunu değildir. Aksine, insanın düşünce süreçleri çoğunlukla metaforiktir ve metaforlar

insanın kavramsal dizgesinde varoldukları için olanaklıdır (Aktaran Mumby ve Spitzack, 2001: 79).

Metaforlar, edimsel olarak deneyimi yapılandırmaktadır. Kullanılan bir metafor, bir olayın belirli bir şekilde anlaşılmasına neden olabilir. Bir kavramın anlaşılma biçimi, belirli bir metaforik yapıya öylesine bağlı hale gelmektedir, ki o kavrama ilişkin alternatif görme biçimleri gizlenmekte, göz ardı edilmekte ya da daha da anlamsızlaştırılmak üzere yer verilmektedir (Mumby ve Spitzack, 2002: 81). Metaforik anlatım, bilinmeyen bir şeyi bilinen bir şey açısından ifade etmektir. Bilinmeyenlerin anlamı, bilinenlerin araçları olmaktadır (Fiske, 2003: 124). Gündelik metaforlar, edebi olanlardan farklı özellikler taşır. Metafor olarak dikkat çekmez ve bilinçli kodaçımına davet etmez. Daha sinsidirler ve oluşturdukları anlam, toplumun ortak duyusunun bir parçası haline çok daha kolay gelebilir; sorgulanmadan kabul edilebilir. Bu tür ortak duyular, doğal görünür ama doğal değildir. Nedensizdir ve toplumsal olarak üretilmiştir. İdeolojik olması da buradan kaynaklanmaktadır (Fiske, 2003: 127). Televizyon haberleri bağlamında metaforik çözümleme haber dilinin ortaya çıkardığı deneyim alanlarına dikkat çekebilir ve haber dilinin ideolojik karakterini sergileyebilir (Mumby ve Spitzack, 2002: 81). Anlamlandırma ve meşrulaştırmayı birleştiren unsurların saptanması, benimsenen çeşitli metaforların (anlamlandırmanın) yapısal çözümlemesini ve o metaforların nasıl belli ideolojik bir dünya görüşü (meşrulaştırma) taşıdıklarını göstermeyi içermektedir (Mumby ve Spitzack, 2002: 73).

İsrail'in Lübnan'a Yaptığı Saldırılar ve Haberlerin Metaforik Sunumu

Ömer Özer (2008c) yaptığı bir araştırmada televizyon haberlerinin metafor çözümlemesini, televizyonun bir ideolojik aygıt

olarak hegemonyanın başarılmasında işlevsel olduğu düşüncesinden hareket ederek yapmıştır. Çözümleme, Türkiye'de ulusal yayın yapan Samanyolu televizyonunun (STV), İsrail'in Lübnan'a yaptığı saldırılarla ilgili haberleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Temel amaç, İsrail ya da Lübnan'dan hangisinin haklı ya da haksız olduğunu tartışmak değildir. Bunun yerine a. Haberlerin metafor çözümlemesinin önemine dikkat çekmek ve bu yönde yapılacak araştırmalara örnek oluşturmak; b. Haberlerde özellikle metaforik sunumun kaçınılmaz ve son kertede ideolojik olması nedeniyle, haberlerin "ortak duyunun" inşa edilmesine katkısının biçimini ortaya koymaktır. STV, muhafazakâr bir çizgiye sahiptir ve İsrail karşıtı yayın yapacağı olasılığı nedeniyle seçilmiştir. Araştırmada, Mumby ve Spitzack'ın (2002) metafor çözümlemesinden yararlanılmıştır. Çalışmanın kuramsal temelinde haberlerin metaforik sunumunun ideolojik olduğu düşüncesi, Althusser ve Gramsci'nin ideolojiye yaklaşımı ve hegemonya çıkarımını akla getirdiğinden, bunlar ile dilin metaforik doğasına ilişkin açıklamalar getirilmiştir. Althusser ve Gramsci'nin düşünceleri daha önce açıklandığından burada tekrardan kaçınmak amacıyla yer verilmemiştir.

Araştırmada, STV'nin 31.07.2007 - 04.08.2007 tarihleri arasında kalan ve rastlantısal olarak belirlenen 5 günde yer verdiği, İsrail'in, Lübnan'a düzenlediği saldırılarla ilgili ana haberlerin metafor çözümlemesi yapılmıştır. Çözümlemeye sadece saldırı haberleri katılmıştır ve toplam süresi 32 dakika olan beş haber ele alınmıştır. Çözümleme üç aşamada sürdürülmüştür: İsrail ve saldırıların metaforik konumlandırılması; İsrail saldırılarının, oyun ve drama metaforlarına uyumlandırılmış sunumu ve görüntülerin metaforik anlamı. İsrail saldırılarının, oyun ve drama metaforlarına uyumlandırılmış sunumuna burada yer verilmemiştir. Nitekim, aşağıda ilk defa yer verilen diğer çözümlemede benzer örnekler yer almaktadır.

İlgili haberlerde bazı metaforlarla İsrail'e yönelik belli bir anlam oluşturulduğu önerilmiştir. İsrail'in eylemini tanımlayan metaforlar, kullanıldığı cümlelere anlam vermiş, bu cümlelerde oluşan anlamlar da genel olarak metnin bütününün yansıttığı toplam anlamla paralel içerik taşımıştır. Toplam anlam ise özetle, "saldırgan, acımasız ve suçlu İsrail" biçimindedir.

1. İsrail "kalleş" olarak sunulmuştur: "Kana katliamı sonrası 48 saatlik geçici ateşkes ilan eden İsrail, daha aradan birkaç saat geçmeden saldırılarına yeniden başladı; İsrail ateşkese uymadı, *vurmayacağım demesine rağmen bombalıyor*. Kana katliamı sonrası dünya kamuoyundan gelen tepkiler sonrası sivillerin bölgeyi boşaltması için 48 saatlik geçici ateşkes ilan eden *İsrail, sözünde yine durmuyor*." Metafor, İsrail'in kalleş olduğunu ortaya koymaktadır.

2. İsrail, izleyiciye şikâyet edilmiştir: "*Dünyayı ayağa kaldıran, en kanlı saldırı, bombalar durmuyor, delik deşik oldu, İsrail 22 gündür vurduğu Lübnan'a bomba yağdırmaya devam ediyor, Lübnan kan ağlıyor.*" Bu metaforlar, içsel olarak İsrail saldırılarının dayanılmaz bir hal aldığı anlamını barındırmaktadır ve bu durum izleyiciye aktarılmaktadır.

3. İsrail kötü olarak sunulmuştur. "*Vurmayacağım demesine rağmen bombalıyor, en kanlı saldırı. Lübnan kan ağlıyor.*" İnsanların acı çekmesine neden olmak, kötü olmanın gerekçesi olarak kendini göstermektedir.

4. İsrail'in saldırıları meşru değildir. "Sevgili seyirciler, Kana'da sivillerin sığındığı binayı vurarak çoğu çocuk 60'a yakın insanın ölümüne sebeb olan İsrail'e *tepkiler büyüyor*. İsrail askerleri Lübnan'ın güneyinde yeni bir hava saldırısı düzenledi ve bombaladı. Bu arada, sivilleri hedef alan saldırılara *tepkiler giderek büyüyor*. İnsan Hakları İzleme Örgütü, İsrail'in sivillerle militanlar arasında ayrım yapmadığı ve bunu sürekli tekrar ettiği

için de savaş suçu işlediğini bildirdi." Bir eylemin insan hakları açısından onay bulmaması ve sivillerin öldürülmesi meşru olmayan duruma kanıt olarak sunulmuştur.

5. İsrail, dramatik bir duruma neden olarak sunulmuştur: "İsrail saldırılarından şimdiye kadar bir defada en fazla sivilin hayatını kaybettiği bu *en kanlı saldırı* sonrası Lübnan'da yas var, *delik deşik oldu, Lübnan kan ağlıyor.*" Burada kulanılan metaforlar, çok sayıda insanın öldüğüne, yaralandığına ve yaşanan acının yoğunluğuna dikkat çekmektedir. Bu da, dramatik bir durumu işaret etmektedir.

6. Mücadele: "Hizbullan Lideri, İsrail'i Lübnan'a düzenlediği saldırıları son vermeye çağırmış, aksi halde *Telaviv'i vurmakla tehdit etmişti.* Ancak, İsrail, bu çağrıya bugün *bomba ve füzelerle cevap verdi... Bomba yağdıran...* İsrail askerleriyle Hizbullah milisleri arasında Lübnan'ın güneyinde bugün yine çatışmalar vardı. Hizbullah milislerinin tanksavarla bir İsrail zırhlı aracını vurdukları, araçtaki İsrail askerlerini kurtarmaya giden bir tankı da vurdukları saniye saniye görüntülendi. *Geri püskürttü.*" Seçilen metaforlar, İsrail'in saldırganlığına ve buna karşı konulduğuna işaret etmektedir.

Özer, bu durumu şöyle değerlendirmiştir: Metaforik sunumlar İsrail'in, saldırılardan sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Bu sunum, televizyon kanalının ideolojik çizgisine paraleldir. İsrail, gerçekten sorumlu olabilir, tartışma konusu olan bu nokta değildir. Önemli olan, haber sunumunun çıktı olarak STV'nin ideolojik çizgisinin biçimini yansıtması ve bunun metafor çözümlemesiyle ortaya konmasıdır. Ancak, STV, İsrail'i saldırıların sorumlusu ve sivillerin ölümüne neden olarak sunmaya çalışırken, aynı zamanda saldırıları meşrulaştırmaktan kaçınamamıştır. Haberlerde vurgu, sivillerin öldürülmesidir. Bu durumu, "sivilleri öldürmemeli, sadece Hizbullah milislerine saldırmalı" şeklinde okumak da mümkündür. Bu anlam ise, STV'nin

ideolojik çizgisine zıttır. Ancak, yapısal bir sorundur ve medya kurumları bu tür anlamların oluşmasından kaçınamazlar. Nedeni ise, haber için getirilen kurallardır. Aynı zamanda bu nokta, medya kurumlarının ideolojik üretimden kaçınamayacaklarına da bir kanıt oluşturmaktadır.

Özer, araştırmasının sonunda özetle şu değerlendirmeyi yapmıştır: İdeolojik metaforik sunum İsrail'in saldırgan, kötü, saldırılardan sorumlu, acımasız, kalleş, keyfi ve gayrimeşru davranan, sivillerin ölümüne neden olan, insanlık suçu işleyen; Lübnan'ın ise neredeyse çaresiz ve kendini savunmaya çalışan olarak görünmesine neden olmuştur. Bu anlam, aynı zamanda görüntülerin metaforudur. Bu sunum STV'nin muhafazakâr ideolojik çizgisinin bir sonucudur. "Sevgili seyirciler" diye başlayan haberler, her bir durum tanımının kendi içinde barındırdığı anlamla kapanmıştır. Ortak duyu, bu şekilde sağlanmaktadır. Ancak, STV, İsrail'e yönelik oluşturduğu anlamı sivillerin ölümüne dayandırmaya çalışırken, aynı zamanda "savaş askerler arasında yaşanır" anlamının oluşmasından ve saldırıları meşrulaştırmaktan kaçınamamıştır (Orada bir savaş değil, tek taraflı saldırı yaşanmıştır). Bu tür ideolojik üretimler zaman zaman medyada kaçınılmaz olmaktadır ve haber üretim sürecine bağlı yapısal bir sorundur. Metafor çözümlemesinin toplam sonucuna göre televizyonun ideolojik bir aygıt olarak işlev gördüğü, rıza ve ortak duyunun sağlanmasında ve dolayısıyla hegemonyanın başarılmasında işlevsel olduğu belirtilebilir. Bir ideolojik aygıt olarak televizyon (STV), varolan yapının sürüp gitmesinde egemen ve bağımlı kesim arasında medyatör görevi yapmıştır.

Futbol Maçlarının Metaforik Sunumu

Bu araştırmada, Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray futbol takımlarının 2006-2007 futbol sezonunda birbirleriyle yaptıkları

maçların, Sabah gazetesinde sunulan haberlerinin metafor çözümlemesi yapılmıştır. Sadece Sabah gazetesinin seçilmesinin nedenini, araştırmanın amaçları arasında karşılaştırma yapma isteğinin bulunmaması ve spor gazeteleri dışında kalan gazeteler arasından, spor haberlerine yer verme açısından diğer bazı gazetelerle birlikte öne çıkması olarak açıklamak mümkündür. 2006-2007 sezonunun seçilme nedeni ise, araştırmaya başlandığında tamamlanmış son sezon olmasıdır. Bir futbol sezonuna ilişkin çözümleme, araştırmanın amacı açısından yeterlidir. Araştırmada, Mumby ve Spitzack'ın (2002) metafor çözümlemesinden yararlanılmıştır.

Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray Futbol Takımlarının Birbirleriyle Oynadıkları Maçların Haberlerinin Metafor Çözümlemesi

Çalışmanın bu aşamasından sonra Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray futbol takımlarının birbirleriyle oynadıkları maçların haberlerinin metafor çözümlemesi sunulmuştur. Çözümlemeler maçların ertesi gün yayınlanan haberleri üzerinde yapılmıştır. Çözümlemeye, sadece haberler dahil edilmiştir. Metafor çözümlemesinden önce haber ve fotoğrafların sayılarıyla ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra, maç haberlerinde kullanılan metaforlarla anlatılmak istenenler sunulmuştur. Bunu, oyun ve drama metaforlarına uyumlandırılmış haber sunumu izlemiştir. Son çözümleme, görüntülere ilişkin olmuştur.

Nicel Veriler

Sabah gazetesinde maçlara ilişkin toplam 117 haber ve 127 fotoğraf yayınlanmıştır. Fotoğraf sayısının haber sayısından fazla olduğu dikkat çekmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Haberlerin Nicel Görünümü

Haber/Fotoğraf	Sabah	Tarih
Haber	21	18.09.06
Fotoğraf	13	
Haber	13	20.11.06
Fotoğraf	20	
Haber	16	03.12.06
Fotoğraf	27	
Haber	20	03.03.07
Fotoğraf	18	
Haber	26	05.05.07
Fotoğraf	26	
Haber	21	19.05.07
Fotoğraf	23	
Toplam Haber	**117**	
Toplam Foto	**127**	

Haberlerde kullanılan metaforlarla anlatılmak istenenler ise şu şekildedir:

-Yaralı Cimbom[24]**:** Galatasaray'ın bu maçtan önce lig sıralamasındaki durumu iyi değildi ve önceki maç ya da bazı maçlarda ya berabere kaldı ya da yenildi.

-Penaltı golüyle devirdi: Galatasaray rakibini penaltıdan elde ettiği golle yendi.

[24] Metaforlar koyu olarak yazılmıştır. Arka arkaya gelen farklı metaforlardan ikincisi koyu renkli ve italik olarak yazılmıştır.

-İki yaralı takımdan: Hem Galatasaray hem de Beşiktaş'ın lig sıralamasındaki durumu maç öncesi iyi değildi. Aralarında oynadıkları maçtan önceki maçları en azından kazanamadılar.

-Galatasaray Beşiktaş'ı yenip **nefes aldı:** Lig sıralamasındaki durumları iyi olmayan iki takımdan Galatasaray, Beşiktaş'ı yenerek lig sıralamasındaki durumunu daha iyi duruma getirdi.

-Babalar gibi: Maçı kazanması Galatasaray açısından oldukça önemlidir.

-Galatasaray sezonun ilk **derbi**sinde **Beşiktaş'ı devirip *kritik bir zafer kazandı:*** Galatasaray, Beşiktaş ve Galatasaray arasında oynanan ilk maçta Beşiktaş'ı yenerek, kendisi açısından önemli olan bir galibiyet aldı.

-Galibiyet, takım üzerindeki **karabulutları dağıttı**: Beşiktaş maçı öncesinde olumsuzluk içinde olan Galatasaray açısından bu olumsuzluk, Beşiktaş'ı yenmesiyle yok oldu.

-Ardından tüm hücum oyuncularının katıldığı bir baskı ile Beşiktaş geliyor. **Yürek ağza getiren** cinsten değil hiçbirisi ama...: Beşiktaş'ın çabası gol atacak ya da gol beklentisi oluşturacak kadar yeterli değildi.

-Bunun dışında ilk yarıda **varlık gösteremiyor *siyah beyazlılar***: Beşiktaş, maçı kazanmak için yeterli güce sahip olduğunu ortaya koyamadı.

-31'de Baki'nin Şükür'e müdahalesinde **penaltı kararı gelince**: 31'de Baki'nin Şükür'e müdahalesini hakem penaltı olarak değerlendirdi.

-Galatasaray'ın çokça eleştirilen hocası ligin ilk derbisinde **gelen galibiyetle *rahat bir nefes*** aldı ama **taraftarın hışmından kurtulamadı**: Galatasaray Beşiktaş'ı yendi. Bu durum, Galatasaray'ın teknik direktörünün olumsuz durumunu olumlu yaptı. Ancak, Galatasaray taraftarı onu yine de eleştirdi.

-...bu sezon yaşanan puan kayıplarının da **faturasının kesildiği** isim olan Gerets, dün oynanan derbi sonrasında **rahat bir nefes aldı**: Galatasaray bu sezon oldukça puan kaybetti. Bu puan kayıplarının sorumlusu olarak Gerets gösterildi. Ancak, Beşiktaş'la oynanan maçı Galatasaray'ın kazanması Gerets'e geçici bir rahatlık sağladı.

-Takımın **galip gelmeyi unutmasının**...: Takım uzun süredir rakiplerini yenemiyordu.

-Galatasaray **duble sevinç** yaşayınca **tablo tersine döndü**: Galatasaray oldukça mutlu oldu ve varolan olumsuz durumu olumluya çevirdi.

-Ancak **sarı-kırmızı taraftarlar** Gerets'e **büyük tepki gösterdi**: Galatasaray'ın Beşiktaş'ı yenmesine karşın, Galatasaray taraftarları, teknik direktör Gerets'i çok eleştirdi. **(Sabah, 17.09.2006 -1. maç).**

-Beşiktaş'a **Fener morali**: Beşiktaş Fenerbahçe'yi yendi ve buna sevindi.

-Kadıköy terapi merkezi: Beşiktaş, Fenerbahçe maçı öncesi üzgündü ve Kadıköy'deki Fenerbahçe stadında oynan Fenerbahçe maçını kazanarak sevindi.

-Beşiktaş karşısına çıkarken **tek doğru hamlesi**, ilk 11'e Uğur Boral'ın yerine Ümit Özat'ı koymak olan Zico, orta sahada Aurelio, forvette de Kezman gibi **iki önemli silahı** kulübede **çekirdek yemeğe mahkum etti**: Beşiktaş'la yapılan maçta Fenerbahçe Teknik Direktörü Zico, sadece bir doğru değişiklik yaptı ve Uğur Boral'ın yerine Ümit Özat'ı takıma dahil etti. Orta sahada Aurelio, forvette de Kezman gibi takım için önemli iki oyuncuyu maç başlarken kadroya almadı.

-Yüksel **derbiyi kaldıramadı**: Fenerbahçe ve Beşiktaş arasında oynanan maçın hakemi Yüksel, maçı başarılı yönetemedi.

-Genç futbolcu maç boyunca Fenerbahçe'nin Brezilyalı'sı Alex'e **adım attırmadı**: Genç futbolcu maç boyunca Fenerbahçe'nin Brezilyalı'sı Alex'i kontrol etti ve onun başarılı olmasını engelledi.

-...Genç yaşına rağmen bu önemli mücadelenin **ağırlığını kaldırdığı** gözlenen Serdar, ilerisi için ümit verdi: Serdar genç bir futbolcu olmasına karşın, maçta başarılı oldu.

-Orta sahanın sağında görev yapan yeni transfer Burak ile sol tarafta mücadele eden İbrahim Akın ise **hayal kırıklığı yarattı**: Orta sahanın sağında görev yapan yeni transfer Burak ile sol tarafta mücadele eden İbrahim Akın ise başarılı olamadı.

-Takımların **hücuma çıktığı** anlarda çok top kaybı yapan ikilinin heyecanlı oldukları da dikkat çekti: Takımların gol atmak için rakip kaleye doğru gittiği anlarda çok top kaybı yapan ikilinin heyecanlı oldukları da dikkat çekti

-Fenerbahçe ile Beşiktaş arasındaki mücadele gol pozisyonları açısından **kısır geçerken** iki tarafın da çok güvendikleri **yıldız futbolcuları *hayal kırıklığı yarattılar***: Fenerbahçe ile Beşiktaş arasındaki mücadelede gol pozisyonları yeterli değildi; iki tarafın da çok güvendikleri tanınmış futbolcuları başarılı olamadılar.

-Siyah beyazlılar'ın *hücuma kalktıkları anlarda*: Beşiktaş'ın gol atmak için rakip kaleye doğru gitmeye başladığı anlarda.

-Fenerbahçe'nin **orta sahadaki silahı Appiah *derbide*** özellikle ilk yarıda **yokları oynayan isimlerden biriydi**: Fenerbahçe'nin orta sahadaki önemli oyuncusu Appiah, iki takım arasındaki maçta özellikle ilk yarıda başarılı olamadı **(Sabah 20.11.2006, 2. maç)**.

-Kadıköy töresi Zico'ya rağmen: Maç Kadıköy'de bulunan Fenerbahçe stadında oynandı. Burada Fenerbahçe rakibini sürekli yenmektedir. Fenerbahçe Teknik Direktörü Zico hatalar yaptı. Buna karşın Fenerbahçe kazandı.

-Taraftarın desteği **ev sahibini uyandırdı**: Ev sahibi diye nitelenen takım Fenerbahçe'dir. Fenerbahçe iyi futbol oynamazken, taraftarı desteklemeye başladı. Bu destek, Fenerbahçe'nin iyi futbol oynamasını sağladı.

-... Galatasaray belki uzun aradan sonra Kadıköy'de **ağırlığını fazlasıyla hissettiriyordu**: Galatasaray uzun süre Fenerbahçe stadında iyi futbol oynamadı. Ancak bir süre sonra, Fenerbahçe karşısında iyi futbol oynamaya başladı.

-**Sarı-lacivertliler**, dünkü **derbide *Brezilyalı yıldızın "büyümesi"ni istiyordu***. Fenerbahçe taraftarları, Brezilyalı tanınmış futbolcudan çok iyi futbol oynamasını bekledi.

-... Zico, **kenar yönetimiyle yine sınıfta kaldı:** Zico, maçta teknik direktörlük görevini başarılı bir biçimde yapamadı.

-Sahaya Celta Vigo maçının **kadrosunu süren** Brezilyalı teknik adam, daha üç gün önce **yüksek tempolu** bir maç oynamış öğrencilerini **dün sahada unuttu**: Fenerbahçe, Galatasaray maçından önce Celta Vigo takımıyla bir maç oynadı. Bu maçta oynayan futbolcular Galatasaray maçında da oynadı. Futbolcular, Celta Vigo maçında oldukça yoruldular. Zico, bu durumu, Galatasaray maçında dikkate almadı.

-Maçın 4 dakikalık uzatma bölümünde taktiksel değilse bile vakit geçirmek için değişiklik yapması beklendi. Ama o **uyumaya devam etti**: Teknik Direktör Zico, değişiklik yapmadı ve yedek futbolcuları oynatmadı (**Sabah 4.12.2006, 3. maç**).

Paşa gönlü böyle istedi: Ricardinho maçta iyi oynadı ve gol attı. (Paşa kelimesiyle Beşiktaş'ın Brazilyalı futbolcusu Ricardinho kastedilmektedir. Beşiktaş taraftarı onu "Riko Paşa" diye isimlendirmiştir. Gazete de buna gönderme yaparak söz konusu başlığı kullanmıştır.)

-...ilk 20 dakika her iki takımın **birbirini tartan**, zaman zaman uzaktan şutlarla **kaleyi yoklayan** görüntüsüyle geçti: İlk

20 dakika her iki takım da birbirlerinin gücünü ölçmeye çalıştı. Zaman zaman topu kalelere uzaktan sert biçimde attılar.

-...Brezilyalı **yıldız** topu kafayla **filelere göndererek** G.Saray'a karşı **siftah yaptı**: Brezilyalı tanınmış futbolcu (kastedilen Beşiktaş'ın futbolcusu Bobo'dur) kafa gölü attı. Bu, Bobo'nun Galatasaray'a attığı ilk gölüdür.

-G. Saray'da Hakan Şükür, Hasan Şaş, Song ve yedekteki Ümit Karan gibi **yıldızların yokluğundan** iyice cesaret alan Beşiştaş **gözünü karartmış olacak ki**, golden sonra da hırslı ve üstün oyununu sürdürdü: G. Saray'da Hakan Şükür, Hasan Şaş, Song ve Ümit Karan gibi tanınmış futbolcular oynamadı Bu durum sanki Beşiktaş'a Galatasaray karşısında güven verdi ve iyice kendine güvenen Beşiktaş, golden sonra da hırslı ve üstün oyununu sürdürdü.

-Ümit Karan'ı oyuna aldıktan bir süre sonra 77'de Necati'yi çıkaran Gerets **beraberliğin üzerine yatıp** korkakça bir pozisyon alınca bunun **faturası ağır oldu**: Ümit Karan'ı oyuna aldıktan bir süre sonra 77'de Necati'yi çıkaran Gerets, maçı beraberc tamamlamak istedi ve buna göre konumlandı. Ancak bu tutu mu, maçı kaybetmesine neden oldu.

-...**Son kurban** G.Saray oldu: Beşiktaş son olarak Galatasaray'ı yendi.

-**Derbinin nabzı tribünlerde attı**: Maçı seyreden taraftarlar heyecanlıydı ve takımlarını desteklediler.

-Beşiktaşlılar golleri atan Bobo ve Ricardinho'yu **göklere çıkardı**, G.Saraylılar **Necati'yi topa tuttu**: Beşiktaş taraftarları golleri atan Bobo ve Ricardinho'ya olumlu tezahürat yaptılar. Galatasaray taraftarları Necati'ye olumsuz tezahürat yaptılar.

-...Tribündeki **tek kötü renk** ise **siyah beyazlı** taraftarların eski futbolcuları Ayhan ile Arda'ya ettikleri küfürlerdi: Tribün

de hemen her şey olumluydu. Tek olumsuz şey, Beşiktaş taraftarının eski futbolcuları Ayhan ile Arda'ya küfür etmeleriydi.

-...Gerets, Türkiye Kupası'ndan elendikten sonra ligde de Beşiktaş'a yenilerek, **iki önemli yara aldı**: Galatasaray, Türkiye Kupası'ndan elendi ve ligde de Beşiktaş'a yenildi. Bu durum, Galatasaray açısından olumlu değildir.

-Ateş'i söndü: (Ateş kelimesiyle futbolcu Necati Ateş'in soyadına göndermede bulunulmuştur.) Necati Ateş maçta kötü futbol oynadı.

-G.Saray üç puanı unuttu: Galatasaray son maçlarında rakiplerini yenememektedir.

-Galatasaray son 4 resmi maçında 2 yenilgi 2 de beraberlik alırken hem şampiyonluk yarışında büyük **darbe aldı,** hem de kupadan elendi... **Sarı-kırınızılılar,** dün gece de Beşiktaş'a **boyun eğince** tam 8 puanlık bir **kayba uğradılar**. Ayrıca Türkiye Kupası'nda da Erciyes ile rövanşta 1-1 berabere kalıp, bu **kulvarda da havlu attılar**: Galatasaray son 4 resmi maçında 2 yenilgi 2 de beraberlik aldı. Bu durum, Galatasaray'ın hem kupadan elenmesine hem de şampiyonluk yarışında geride kalmasına neden oldu... Galatasaray, dün gece de Beşiktaş'a yenildi ve tam 8 puan kaybetti. Ayrıca Türkiye Kupası'nda da Erciyes ile rövanşta 1-1 berabere kalıp, kupadan elendi.

-İnönü Stadı'nda Beşiktaş'a son dakikalarda yediği golle mağlup olarak şampiyonluk yarışına belki de **havlu atan** ve **koltuğunu siyah- beyazlı rakibine bırakan Galatasaray**: Galatasaray, İnönü Stadı'nda Beşiktaş'a son dakikalarda yediği golle mağlup olarak şampiyonluk yarışını belki de bırakmak zorunda kaldı. Galatasaray'ın sıralamadaki yerine Beşiktaş yükseldi (**Sabah 4.3.2007, 4. maç**).

-Lider, **takipçisi** Beşiktaş'ı İnönü'de **yıktı**, bitime üç hafta kala 100. yılında şampiyonluk için büyük bir avantaj yakaladı:

Lider Fenerbahçe, ikinci sıradaki Beşiktaş'ı İnönü'de yendi, bitime üç hafta kala 100. yılında şampiyonluk için büyük bir avantaj yakaladı.

-**Ezeli rakibini** Kezman'ın 12. dakikadaki golüyle **yıkan Sarı-lacivertli ekip**: Fenerbahçe Beşiktaş'ı Kezman'ın 12. dakikadaki golüyle yendi.

-Türkiye'nin **kilitlendiği** tarihi derbiyi BJK İnönü Stadı'nda kazanan Fenerbahçe, 100. yılında şampiyonluğa doğru **dev bir adım attı**: Fenerbahçe ile Beşiktaş arasında oynanan maçı Türkiye'deki tüm insanlar izledi (Türkiye'nin birinci sıradaki gündemi oldu). Fenerbahçe, BJK İnönü Stadı'nda Beşiktaş'ı yenerek şampiyon olmak için avantaj yakaladı (**Sabah 20.5.2007, 6. maç**)

Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray futbol takımlarının birbirleriyle oynadıkları maçların savaş ve drama metaforlarıyla sunumu ise şu şekildedir:

Futbol Bir Savaştır

"Futbol bir savaştır" ifadesi bir metaforik anlatımdır. Bu metafor "politika bir savaştır" metaforundan türetilmiştir. Savaş metaforunun 10 gerektirimi vardır (Mumby ve Spitzack, 2002: 83-84):

1. Savaş iki ya da daha fazla düşman gerektirir: Beşiktaş ve Fenerbahçe; Beşiktaş ve Galatasaray; Fenerbahçe ve Galatasaray futbol takımları arasındaki maçlar savaş metaforlarıyla ifade edilebilmektedir: Galatasaray sezonun ilk derbisinde **Beşiktaş'ı devirip *kritik bir zafer kazandı.***

2. Savaş stratejiler gerektirir: Beşiktaş karşısına çıkarken **tek doğru hamlesi**, ilk 11'e Uğur Boral'ın yerine Ümit Özat'ı koymak olan Zico, orta sahada Aurelio, forvette de Kezman gibi **iki önemli silahı** kulübede **çekirdek yemeğe mahkum etti**. Zico,

kenar yönetimiyle yine sınıfta kaldı. Sahaya Celta Vigo maçının **kadrosunu süren** Brezilyalı teknik adam, daha üç gün önce **yüksek tempolu** bir maç oynamış öğrencilerini **dün sahada unuttu**.

3. Savaş saldırı gerektirir: Ardından tüm hücum oyuncularının katıldığı bir baskı ile Beşiktaş geliyor. **Yürek ağza getiren** cinsten değil hiçbirisi ama... Takımların **hücuma çıktığı** anlarda çok top kaybı yapan ikilinin heyecanlı oldukları da dikkat çekti.

4. Savaş silahlar kullanmayı gerektirir: Genç futbolcu maç boyunca Fenerbahçe'nin Brezilyalı'sı Alex'e **adım attırmadı**. ...Zico, orta sahada Aurelio, forvette de Kezman gibi **iki önemli silahı** kulübede **çekirdek yemeğe mahkum etti**.

5. Savaşın liderleri vardır: Fenerbahçe'nin **orta sahadaki silahı Appiah** derbide özellikle ilk yarıda **yokları oynayan isimlerden biriydi. Sarı-lacivertliler**, dünkü derbide **Brezilyalı yıldızın "büyümesi"ni istiyordu**.

6. Savaş çarpışma gerektirir: Genç futbolcu maç boyunca Fenerbahçe'nin Brezilyalı'sı Alex'e **adım attırmadı**.

7. Genellikle yengi ya da yenilgiyle biter: Lider, **takipçisi** Beşiktaş'ı İnönü'de **yıktı**, bitime üç hafta kala 100. yılında şampiyonluk için büyük bir avantaj yakaladı. **Ezeli rakibi** Kezman'ın 12. dakikadaki golüyle **yıkan Sarı-lacivertli ekip**: Fenerbahçe Beşiktaş'ı Kezman'ın 12. dakikadaki golüyle yendi. İnönü Stadı'nda Beşiktaş'a son dakikalarda yediği golle mağlup olarak şampiyonluk yarışına belki de **havlu atan** ve **koltuğunu siyah-beyazlı rakibine bırakan Galatasaray. G.Saray üç puanı unuttu**. Galatasaray son 4 resmi maçında 2 yenilgi 2 de beraberlik alırken hem şampiyonluk yarışında büyük **darbe aldı**, hem de kupadan elendi... **Sarı-kırmızılılar**, dün gece de Beşiktaş'a **boyun eğince** tam 8 puanlık bir **kayba uğradılar**.

8. Savaş şiddet içerir: 31'de Baki'nin Şükür'e müdahalesinde **penaltı kararı gelince**.

9. Savaş hükmetmek için mücadele etmeyi gerektirir: Galatasaray sezonun ilk derbisinde **Beşiktaş'ı devirip *kritik bir zafer kazandı***. Genç futbolcu maç boyunca Fenerbahçe'nin Brezilyalı'sı Alex'e **adım attırmadı**.

10. Savaş tehlikelidir: Galatasaray'ın çokça eleştirilen hocası ligin ilk derbisinde **gelen galibiyetle *rahat bir nefes*** aldı ama **taraftarın hışmından kurtulamadı**.

Savaş metaforunun bütün gerektirimlerinin, maç haberlerinde yer aldığını önermek mümkündür. Bu durum, futbol bir savaştır metaforunu doğrulamaktadır.

Futbol Bir Dramatik Edimdir

Bu metafor "politika bir dramatik edimdir" (Mumby ve Spitzack, 2002: 85) metaforundan türetilmiştir. Futbolun bir dramatik edim olduğuna ilişkin çözümlemede 8 gerektirim dikkate alınmıştır.

1. Dramatik edimlerin senaryoları vardır: **İki yaralı takımdan**. Galatasaray sezonun ilk derbisinde **Beşiktaş'ı devirip *kritik bir zafer kazandı***. Fenerbahçe ile Beşiktaş arasındaki mücadele gol pozisyonları açısından **kısır geçerken** iki tarafın da çok güvendikleri **yıldız futbolcuları *hayal kırıklığı yarattılar***.

2. Dramatik edimlerin aktörleri vardır: Fenerbahçe'nin **orta sahadaki silahı Appiah** derbide özellikle ilk yarıda **yokları oynayan isimlerden biriydi. Sarı-lacivertliler**, dünkü derbide **Brezilyalı yıldızın "büyümesi"ni istiyordu**.

3. Dramatik edimler roller içerir: Genç futbolcu maç boyunca Fenerbahçe'nin Brezilyalı'sı Alex'e **adım attırmadı**.

4. Dramatik edimlerin bir başlangıcı, ortası ve sonu vardır: Maçın 4 dakikalık uzatma bölümünde taktiksel değilse bile va-

kit geçirmek için değişiklik yapması beklendi. Ama o **uyumaya devam etti**... ilk 20 dakika her iki takımın **birbirini tartan**, zaman zaman uzaktan şutlarla **kaleyi yoklayan** görüntüsüyle geçti.

5. Dramatik edimlerin bir izleyicisi vardır: Galatasaray'ın çokça eleştirilen hocası ligin ilk derbisinde **gelen galibiyetle** ***rahat bir nefes*** aldı ama **taraftarın hışmından kurtulamadı**. Ancak **sarı-kırmızı** taraftarlar Gerets'e **büyük tepki gösterdi**. **Derbinin nabzı tribünlerde attı**. Beşiktaşlılar golleri atan Bobo ve Ricardinho'yu **göklere çıkardı**, G.Saraylılar **Necati'yi topa tuttu**. Tribündeki **tek kötü renk** ise **siyah beyazlı** taraftarların eski futbolcuları Ayhan ile Arda'ya ettikleri küfürlerdi. Taraftarın desteği **ev sahibini uyandırdı**.

6. Dramatik edimler setler gerektirir: **Siyah beyazlılar'ın** ***hücuma kalktıkları anlarda***. Galatasaray belki uzun aradan sonra Kadıköy'de **ağırlığını fazlasıyla hissettiriyordu**.

7. Dramatik edimler temsilidirler: "İlgili maçların gazete temsili."

8. Dramatik edimler sahnelenirler: **Derbinin nabzı tribünlerde attı**. **Sarı-kırmızılılar**, dün gece de Beşiktaş'a **boyun eğince** tam 8 puanlık bir **kayba uğradılar**. Lider, **takipçisi** Beşiktaş'ı İnönü'de **yıktı**, bitime üç hafta kala 100. yılında şampiyonluk için büyük bir avantaj yakaladı. **Ezeli rakibini** Kezman'ın 12. dakikadaki golüyle **yıkan Sarı-lacivertli ekip**. Türkiye'nin **kilitlendiği** tarihi derbiyi BJK İnönü Stadı'nda kazanan Fenerbahçe, 100. yılında şampiyonluğa doğru **dev bir adım attı**. Beşiktaş'a **Fener morali**.

Drama metaforunda maçlara vurgu yapıldığı açıktır. Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray maçlarında yer alanlar, belirli roller üstlenmiş ve belirli bir senaryoya göre davranmıştır.

Görüntülerin Dili

Klüplerin sembolleri olan kartal, kanarya ve aslan sırasıyla Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray'la ilgili haberlerde görün düğünde bu takımların metaforu olur. Hatta, kulüplerle özdeş leşmiş bazı futbolcuların fotoğraf ve görüntülerini ve hatta ku lüplerin renkleri olan siyah-beyaz, sarı-lacivert ve sarı-kırmızılı renkleri bile kulüplerin metaforu olarak kabul etmek mümkün dür. Haberlerde, haber sayısından fazla fotoğraf kullanılmıştır. Bu fotoğraflarda futbolcular, seyirciler, maçlardan görüntüler vb. yer almıştır. Bütün bunlar, takımlar arasında yaşanan reka betin önemine ilişkindir ve bu metinde metaforlar aracılığıyla işlenen temaların metaforlarıdır.

Bu çalışmada 2006-2007 futbol sezonunda Beşiktaş, Fener bahçe ve Galatasaray futbol takımlarının birbirleriyle oynadık ları maçların Sabah gazetesinde yer verilen haberlerinin meta for çözümlemesi yapılmıştır. Metaforik sunumun kaçınılmaz ve ideolojik olduğu kabul edilerek bunun biçimi ortaya konulmuş tur. Maçlara ilişkin oldukça fazla haber yayınlandığı belirtilebi lir. Gazetede küçük - büyük 117 haber ve 127 fotoğrafın yayın landığı dikkat çekmektedir. Çözümlemede önce metaforların anlamlarına ilişkin bilgi sunulmuştur. Daha sonra da savaş ve drama metaforlarının gerektirimleri uyarınca metafor çözüm lemesi yapılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre, haberlerde yoğun olarak metafor kullanıldığı anlaşılmıştır. Kullanılan metaforlar büyük ölçüde günlük metaforlardır. Günlük metaforlar sahip olduğu ideolo jik içerikle, alıcının algılayışı üzerinde daha etkili olabilir. Meta forlar haberlerin popülerleşmesine neden olmaktadır. Popüler leşen haberler okuyucunun, onun ideolojik içeriğinden habersiz olmasını, sıradan bir haber içeriğiyle karşı karşıya olduğunu sanmasını sağlamaya yetebilir. Metaforların haber açısından en önemli rollerinden biri, enformasyon eksiltimini sağlamasıdır

İki cümleyle anlatılabilecek bir düşünce iki sözcükle ifade edilebilmektedir. Bu da, anlamda bir kapanmaya neden olmaktadır. Kapanan anlam da metinlerin, amaçlanmış ve baskın ideolojileri destekleyen; metnin, mesajın içerdiği anlam boyunca okunmasını ifade eden, baskın tanımların meşruluk kazanacağı bir okuma türü olan (Hall, 2005: 94) baskın okunmasını zorunlu kılmaktadır. Özlüce söylenirse, popülerleşmeyle bir araya geldiğinde enformasyon eksiltimi, haberin ideolojik içeriğe sahip olmasında etkili olmaktadır denilebilir.

Haberlerde kullanılan metaforlar, savaş ve drama metaforlarına uyum sağlamaktadır. Bu aşama, haberlerin içerdiği metaforlarla ideolojik içeriğe sahip olmasında önem taşımaktadır; sonuçta bir spor olarak tanımlanabilecek maçların savaşa dönüşmesine neden olmaktadır. Doğrudan çözümlemesi yapılmamasına karşın, "Biz" ve "Onlar" şeklinde bir ayrımın metaforlar aracılığıyla yapılmasına neden olmaktadır. Bu anlamda siyah-beyazlılar, sarı-kırmızılılar, sarı lacivertliler şeklindeki metaforları anmak yararlı olacaktır. Fotoğrafların da bu yönde bir metaforik anlam içerdiği önerilebilir.

Araştırma örneğinde ileri bir değerlendirme yapmak mümkündür. Genel olarak haberlerde her iki takıma da yer verildiği anlaşılmıştır. Ancak, yüzde 50 hakkaniyet sınırına uyulup uyulmadığı konusunda, bu yönde bir çözümleme araştırmanın amaçları arasında bulunmadığından net tanımlama yapmak mümkün değildir. Standart tutturulmuş olsa bile, yananlam düzeyinde bir sorgulamada, liberal-çoğulcu yaklaşımın objektif yayıncılık açısından önemsediği hakkaniyetli olma koşulunun pek bir anlamsız kalacağı açıktır. Nitekim, metaforlarla haber sunumunun yananlam düzeyinde sonucu, haberlerin ideolojik içeriğe sahip olduğunu önermektedir.

Haberlerde maçların bir savaş ya da dramatik bir edim olarak sunulması, gazeteyi işlevsel olarak forum ya da arenaya çe-

virmiştir. Stadyum zaten orada durmaktadır. Sadece kazanmak için mücadele edenler farklıdır ve iki takımdır. Böylece, metafor çözümlemesinin toplam sonucuna göre, şu değerlendirme yapılabilir: Gazetenin ideolojik bir aygıt olarak işlev gördüğü, rıza ve ortak duyunun sağlanmasında ve dolayısıyla hegemonyanın başarılmasında işlevsel olduğu belirtilebilir.

7. Haberde Temsil

Bu başlık altında önce Stuart Hall'un temsile ilişkin açıklamalarına yer verilmiş, daha sonra da bir haber çözümlemesi yapılmıştır.[25]

Stuart Hall'un Temsile İlişkin Düşünceleri

Haberde temsil sorunu denildiğinde Stuart Hall'un düşüncelerine göz atmak yerinde olacaktır. Bu nedenle, temsil konusu Hall'un aynı eser içinde yer alan iki ayrı yazısından yararlanarak açıklanmıştır. Editörlüğünü kendisinin yaptığı eserin ilki giriş yazısı (2002a), ikincisi ise konuyu geniş ölçekli ele aldığı yazıdır (2002b):

Hall, öncelikle temsil kavramının, kültür çalışmasındaki önemine değinmektedir. Temsil ve kültür bağını kurarken de anlamın önemine vurgu yapmaktadır. Daha sonra, anlam ve dil bağını kurarak öncelikle şu noktalar üzerinde durmaktadır: Kültür, "paylaşılan anlamlarla" ilgilidir. Anlamın üretildiği ve değiştirildiği ayrıcalıklı araç ise dildir. Anlamlar, ancak dilin ortak değerlenmesi aracılığıyla paylaşılır. Böylece dil, anlam ve kültürün temelinde yer alır ve her zaman kültürel değerlerin ve anlamların anahtar deposu durumundadır (2002a: 1). Temsil

[25] Haber ve temsil konusunda yapılan farklı çalışmalar için bkz. Alankuş-Kural, 1995a; Cangöz, 2007; Doğru Arsan, 2004.

ise, anlam ve dili kültüre bağlar: Temsil, kültürün üyeleri arasında anlamın üretilmesi ve değiştirilmesi sürecinin esaslı bir parçasıdır. Temsil, şeyleri temsil eden ya da yerine geçen imgeler, işaretler ve dil kullarımını içermektedir (2002b)

Peki, dil, anlamı nasıl oluşturur? Ona göre, dilde, diğer insanlara yönelik olarak kavramlarımızı, düşüncelerimizi ve duygularımızı temsil eden ya da onların yerlerine geçen sözlü ve/veya yazılı sözcükler, elektronik olarak üretilmiş imgeler, müzik notaları hatta nesneler gibi işaret ve sembolleri kullanırız. Dil, bir araçtır ve onun aracılığıyla bir kültürde, düşünceler ve duygular temsil edilir. Dil aracılığıyla temsil, böylece anlamın üretildiği sürecin merkezinde yer almaktadır (2002a: 1).

Hall, daha sonra temsilin gerçekten bu bağlamda ne anlama geldiğini, hangi süreçleri kapsadığını ve nasıl çalıştığını açıklamaktadır. Ona göre, kısaca, ortaya koymak gerekirse temsil, dil aracılığıyla anlamın üretimidir. Hall, bu kısa tanımdan sonra The Shorter Oxford English Dictionary'nin sözcüğe yönelik önerdiği iki ilgili anlama yer vermektedir:

1. Bir şeyi temsil etmek, onu hafızalarda çağrıştırarak portrelemektir. Ya da, zihnimizde varolan bir imgeye gönderme yaparak benzerlerini anlamamızı sağlamaktır.

2. 'Hıristiyanlıkta haç, İsa'nın çarmıha gerilmesini ve acıya katlanmasını temsil eder'; bu örnekte olduğu gibi, temsil etmek aynı zamanda sembolize etme, yerine geçme, değiştirme, örnek olma anlamlarını da taşır (Hall; 2002b: 16).

Hall, temsile ilişkin açıklamalarını "bardak" örneğiyle şu şekilde sürdürmektedir: Eğer, bir bardağı elinizden herhangi bir yere bıraktığınızda ve odadan dışarı çıktığınızda bardak fiziksel olarak olmamasına karşın, hâlâ bardak hakkında düşünebilirsiniz. Dilbilimciler şunu söylemeye düşkündürler: "Köpek havlar. Ama, köpek kavramı havlamaz ya da ısırmaz." Siz, gerçek

bardakla konuşamazsınız. Sadece bardak sözcüğüyle konuşabilirsiniz –BARDAK. Bu, bir dilsel işarettir ve biz onu su içebileceğimiz bir nesneyi ifade etmek için kullanırız. Hall'a göre bu, temsilin nereden geldiğidir. Bu aşamada, Hall, kavrama ilişkin net tanımını getirmektedir: Temsil, dil aracılığıyla zihnimizdeki kavramların anlamlarının üretimidir. Temsil bize, insanların, nesnelerin ya da olayların gerçek dünyasının ya da hayali nesnelerin, insanların ya da olayların hayal ürünü dünyasının her ikisini de ifade etme gücünü veren dil ve kavram arasındaki bağdır (Hall, 2002: 17).

Böylece, iki süreç ve kapsanan temsil sistemleri bulunmaktadır. Hall'a göre, birincisiyle bütün nesne, insan ve olayların kavramlar seti ilgisi kurulur ya da bunlar zihinsel temsillerdir ve bunu biz kafamıza taşırız. Onların dışında dünyayı anlamlı bir şekilde yorumlayamayız. Ona göre, bu aşamadan sonra anlam, zihnimizde oluşturulan imgeler ve kavramların sistemine bağımlı olur ve bu düşüncelerimiz, dünyayı "temsil eder" ya da onun yerine geçer, kafamızın içinde ya da dışındaki şeyleri ifade etme şansını verir (Hall, 2002b: 17): Anlam, dünyadaki şeyler arasındaki ilişkilere –insanlar, nesneler ve olaylar, gerçek ya da hayal ürünü- ve onların zihinsel temsilleri olarak işlem gören kavramsal sisteme bağımlıdır (Hall, 2002b: 18). Hall, açıklamalarına şu şekilde devam etmektedir: Benim kafamdaki kavramsal haritayla sizinki farklı olabilir. Buna bağlı olarak, sizin dünyayı yorumlamanızla benimki birbirinden farklı olabilir. Her insanın dünyayı yorumlaması farklı olabilir, ama bizler iletişim içindeyiz; çünkü benzer kavramsal haritaları paylaşmaktayız ve buna bağlı olarak benzer yollarda dünyayı yorumlamaktayız. Bu, "aynı kültüre ait olmak" dediğimiz şeye denk gelir. Benzer yolla dünyayı yorumlamak demek, anlamların paylaşılan kültürünü inşa edebileceğimizi önerebilir ve böylece, bizim birlikte yaşayacağımız bir sosyal dünyanın inşasını da... Bu, zaman za-

man "kültürün" neden paylaşılmış kavramsal haritalar ya da paylaşılmış anlamlar anlamında tanımlandığını da ortaya koymaktadır (du Gay, Hall et all'dan aktaran Hall, 2002b: 18).

Ancak, Hall'a göre, kavramsal harita yeterli değildir. Bizim, aynı zamanda, anlamlar ve kavramları değiştirebilme ya da temsil edebilme yeteneğine sahip olmamız gerekmektedir. Bunu ise biz, paylaşılmış dile eriştiğimizde ancak yapabiliriz. Dil, böylece, anlamı oluşturan ikinci sistem olmaktadır. Bizim kavramsal haritamız, paylaşılan dil içerisinde çevrilmek zorundadır; böylece biz kavramlarımızı ve düşüncelerimizi belli yazılı sözcükler, sesler ya da görsel imgelerle karşılaştırabiliriz. Genel anlamda, anlamı taşıyan, kullandığımız sözcükler, sesler, imgeler ya da işaretlerdir. İşaretler, diller içerisinde organize edilir ve o, imgeler, sesler ya da sözcükler içerisindeki düşüncelerimizi (kavramlar) tercüme etmek için bizi yapabilir kılan ortak dilin varlığıdır. Giderek bunları kullanma, diğer insanlarla iletişimde ve anlamları ifade etmede dil olarak işlem görür. Hall, bu noktada bir uyarıda bulunmaktadır: Dilin burada geniş anlamda kullanıldığını anımsa. Belli bir dili konuşma ya da yazma sistemi "dillerdir." (Hall, 2002b: 18). Burada, bir noktayı anımsatmak yararlı olacaktır: Hall'a göre her şey; moda, elbise, jestler, mimikler vs. dildir.

Kültür içindeki anlam sürecinin kalbinde iki ilişkili "temsil sistemi" yer almaktadır. İlki, bize, şeylerle bizim kavramsal sistemimiz, kavramsal haritamız ile şeyler –insanlar, nesneler, olaylar, soyut düşünceler vs.- arasında bir denklikler zinciri kurma ya da benzerlikler seti oluşturma yoluyla dünyaya anlam verme gücünü verir. İkinci ise, bizim kavramsal haritamız ve farklı diller -ki bunlar o kavramları temsil eder- içerisinde organize edilen ya da düzenlenen işaretler dizisi arasındaki benzerlikler setinin oluşturulmasına bağlıdır. 'Şeyler', kavramlar ve işaretler arasındaki ilişki, dildeki anlamın üretiminin kal-

biyle bağ kurar. Bu üç unsuru birbirine bağlayan sürece biz, "temsil" diyoruz (Hall, 2002b: 19).

Hall'a göre, bir kültürdeki insanlar, geniş ve benzer kavramsal haritayı paylaşırlar. Böylece onlar, dilin işaretlerini, aynı yolda yorumlama yoluyla paylaşırlar. Bu şartla, anlamlar, etkili bir şekilde insanlar arasında değiştirilebilir. Ancak, burada, bir sorun bulunmaktadır ve Hall bunu bazı sorularla ortaya koymaktadır: Hangi kavramın, hangi şey için olduğunu nasıl bilebiliriz? Ya da hangi sözcük hangi kavramı en uygun şekilde temsil edebilir? Benim kavramlarımı dil aracılığıyla, hangi ses ya da imgenin taşıyacağını ve onlarla size ne söyleyeceğimi nasıl bilebilirim? Bu, görsel imgelerde görece kolay görünmektedir; çünkü, bir koyunun çizimi, boyaması, tv. ya da kamera imgesi, merada otlayan bir hayvana benzer. Hatta, böylece bir koyunun çizilmiş, boyanmış ya da dijital çeşitlemesinin tümüyle "gerçek" bir koyun olmadığını anımsamaya gereksinim duyarız (Hall, 2002b: 19). Görsel işaretler ve imgeler, ifade ettikleri şeylere çok benzedikleri durumlarda da hâlâ birer işarettirler: Onlar, anlamı taşırlar ve böylece yorumlanırlar. Onları yorumlamak için, iki temsil sistemini dikkate almak durumundayız: "Koyun" kavramıyla, meradaki koyunu karşılıklı hale getiren kavramsal harita ile gerçek şeye benzeyen ya da bir şekilde "tıpkı onun gibi olan" görsel dilde yer alan dil sistemi (Hall, 2002b: 19).

Hall, kodların paylaşımı konusunda ise şu noktalara değinmektedir: Anlam, nesnede, insanda ya da şeyde değildir, sözcükte de... Anlamı sabitleyen biziz ve o bir süre sonra doğal ve kaçınılmaz görünür. Anlam, temsil sistemi tarafından oluşturulmuştur ve kodlar tarafından sabitlenmiştir. Buradaki kodlar, bazı biçimlerde bizim dil sistemimiz ile kavramsal sistemimiz arasında bağ kurar. Ağacı düşündüğümüz her zaman, kod bize İngilizce kelime AĞAÇ'ı kullan der ya da Fransızca AĞAÇ'ı.

Kod bize şunu söyler: Bizim kültürümüzde –eşdeyişle, bizim kavramsal ve dilsel kodlarımızda- "ağaç" kavramı, belli bir sırada düzenlenen T,R,E,E, (A,Ğ,A,Ç) harfleri tarafından temsil edilir (Hall, 2002b: 21).

Hall'a göre, kültür hakkında düşünmenin bir yolu da, bu paylaşılan kavramsal haritalar, paylaşılan dilsel sistem ve onlar arasındaki tercüme ilişkilerini yöneten kodlardır. Kodlar, kavramlar ve işaretler arasındaki ilişkileri sabitler. Onlar, farklı kültürler ve dillerdeki anlamları dengeler; hangi düşünceyi taşımak için hangi dilin kullanılacağını bize söyler. Bunun tersi de doğrudur. Kodlar, hangi işareti okuduğumuzda ya da duyduğumuzda hangi kavramın ifade edileceğini bize söyler (Hall, 2002b: 21). Dilsel ve kavramsal sistemlerimiz arasındaki ilişkilerin keyfi olarak sabitlenmesi yoluyla kodlar, onu bizim konuşmamız ve duymamız için olası yapar ve bizim kavramlarımız ve dillerimiz -ki bu, anlamın konuşmacıdan dinleyiciye geçmesini ve bir kültür içinde etkili bir iletişimi sağlar- arasındaki dönüşüme kaynaklık eder. Bu dönüştürme doğada sabit ya da Tanrı tarafından verili değildir. O, sosyal anlaşmanın bir sonucudur; sosyal olarak ve kültür içinde sabitlenmiştir. Bir kültürün üyeleri –örneğin çocuklar- bilinçsiz olarak kendilerine, kendilerinin temsil sistemleri aracılığıyla –yazma, dil, jestler, görsellik ve diğerleri- belli kavramları ve düşünceleri ifade etmek için izin veren kodları ve aynı sistemleri kullanarak kendileriyle iletişime giren düşünceleri yorumlamayı içselleştirirler (Hall, 2002b: 21-22).

Hall, gelinen noktada, neden anlam, dil ve temsilin kültür çalışmasında eleştirel unsurlar olduğunun anlaşılabileceğini belirtmektedir. Ona göre, bir kültüre ait olmak, aynı kavramsal ve dilsel evrene ait olmaktır: Kavramlar ve düşüncelerin farklı dillere nasıl tercüme edildiğini bilmek ve dilin dünyayı ifade etmek ya da referansta bulunmak için yorumlanması. Bu, şeyleri

paylaşmak, dünyayı aynı kavramsal harita içinde görmektir ve aynı dilsel sistem yoluyla onu uygun hale getirmektir (Hall, 2002b: 22).

Hall, geniş ölçekli konuşulduğunda dilin işleyişi aracılığıyla anlamın nasıl temsil edildiğini açıklayan üç yaklaşımdan söz etmenin mümkün olduğunu belirtmekte ve bunlardan "inşacı yaklaşım" açısından konuyu incelemektedir. Bunun iki çeşitlemesi bulunmaktadır:

a. Semiyotik yaklaşım: Bu, Saussure'den etkilenmiştir.

b. Söylemsel yaklaşım: Bu ise, Faucault'ya uyumlandırılmıştır (Hall, 2000a; 2002b: 24-26).

Hall, üçüncü yaklaşımın geçerli olduğunu belirtmektedir. Üçüncü yaklaşım, ne şeylerin kendilerinin ne de dilin bireysel kullanıcılarının dil içindeki anlamı sabitleyemeyeceğini önerir. Şeyler şunu ifade etmemektedir: Biz, temsil sistemini –kavramlar ve işaretler- kullanarak anlamı inşa ederiz. Bu yaklaşım, inşacı yaklaşım olarak anılmaktadır. Yaklaşıma göre biz, şeyler ve insanların varolduğu materyal dünyayla, temsil, anlam ve dilin kendileri aracılığıyla işlediği sembolik pratikler ve süreçleri birbirine karıştırmamalıyız. İnşacılar, materyal dünyanın kendisini inkâr etmezler. Ancak, anlamı taşıyan materyal dünya değil, bizim kavramlarımızı temsil etmede kullandığımız dil sistemidir ya da herhangi bir sistemdir. O, sosyal aktörlerdir. Bu sosyal aktörler, anlamı oluşturmak, dünyayı anlamlı hale getirmek ve o dünya hakkında ötekilerle anlamlı bir şekilde iletişim kurmak için, onların kültürünün kavramsal sistemlerini ve dilsel ve diğer temsili sistemleri kullanırlar (Hall, 2002b: 25).

Kuşkusuz, işaret bir materyal boyuta da sahiptir. Temsil, bir pratiktir, bir tür "çalışmadır", ki bunlar materyal nesneleri ve etkileri kullanırlar. Ama, anlam, işaretin materyal niteliğine bağlı değil, onun sembolik işlevine bağlıdır. O, bir işaret olarak dilde işlevsel olabilen ve anlamı taşıyan bir kavramı temsil eden

ya da sembolize eden ya da yerine geçen özel bir ses ya da sözcüktür (Hall, 2002b: 25-26).

Düşüncelerini açıkladıktan sonra, Hall, inşacı kuramın, dil aracılığıyla temsile yaklaşımını özetlemektedir: Temsil, dil aracılığıyla anlamın üretimidir. Gerçek dünya ile dil arasında basit bir yansıma ilişkisi, taklit ya da bire bir uyum yoktur. Dünya, doğru bir şekilde dilin aynasından yansımaz. Dil, ayna gibi çalışmaz. Anlam, dil içerisinde, farklı temsil sistemleri içerisinde ya da onlar aracılığıyla -ki onları biz uygun bir şekilde "diller" olarak adlandırıyoruz-, üretilir (Hall, 2002b: 28).

Bu nasıl gerçekleşir? Gerçekte, iki farklı ama ilişkili temsil sistemine bağımlıdır. İlkinde, kavramlar, dünyayı anlamlı kategoriler içerisinde organize eden ve sınıflandıran zihinsel temsil sistemi olarak zihin işlevi içerisinde kurulurlar. Eğer, biz, bir şey için bir kavrama sahipsek, biz onun "anlamını" bildiğimizi söyleyebiliriz. Ama, biz, temsilin ikinci bir sistemi olan dil dışında bu anlamı iletişime sokamayız. Dil, farklı ilişkiler içerisinde organize edilen işaretlere dayanır (Hall, 2002b: 28). Ama, işaretler sadece, eğer biz dil içerisindeki kavramlarımızı tercüme etmek için bize izin veren kodlara sahipsek anlamı taşır. Bu kodlar, temsil ve anlam için yaşamsaldır (Hall, 2002b: 28-29). Onlar, doğada bulunmazlar ama sosyal uzlaşmaların bir sonucudur. Onlar, bizim kendisini öğrendiğimiz ve kültürümüzün üyeleri olarak bilinçsizce içselleştirdiğimiz kültürümüzün –bizim, anlamın haritasını paylaşmamız- yaşamsal bir bölümüdür. Böylece, dile inşacı yaklaşım, sosyal yaşamın kendisinin merkezinde işaretler olarak işlev gören şeyler ve sözcüklerin olduğu yer olan yaşamın sembolik alanına giriş yapar (Hall, 2002b: 29).

Örnek Çözümleme

Çözümlemesi yapılan haber, 16 Nisan 2006'da Sabah gazetesinde yayınlanmıştır. Haberin başlığı "Pistlerde esen ana kız

rüzgârı" şeklindedir. Haber, Ayça Çalışkan tarafından kaleme alınmıştır. Habere göre, Ann Tahincioğlu ve kızı Reina, otomobil yarışlarına katılmakta, erkekleri geçen dereceler elde etmekte ve birincilikler almaktadırlar. Haber, tipik olarak kadın-erkek zıtlığı temelinde kurulmuştur. Haberde, erkeklere yönelik olarak bilinen yarışlarda kadınların da başarılı olabileceği ve hatta onlardan daha başarılı olabileceği teması işlenmektedir. Buraya kadar bir sorun görünmemektedir. Ancak, bu anlam oluşturulmaya çalışılırken, tam tersi bir anlamın oluşmasına engel olunamamaktadır. Bu durum haberden örnekler verildikçe anlaşılacaktır.

Başlık: Pistlerde esen ana kız rüzgârı.

Altbaşlık: Mümtaz Tahincioğlu'nun eşi Ann Tahincioğlu ve kızı Reina yarış pistlerinde fırtına gibi eserek, erkeklere meydan okuyor.

Burada, kadın olarak Ann ve Reina Tahincioğlu'nun başarıları öne çıkarılmaktadır. İki kadının erkeklere meydan okuduğundan söz edilmektedir. Ancak, bunlardan önce, Ann Tahincioğlu'nun anneliğine vurgu yapılmaktadır. "Kadın önce annedir" anlamı çıkmaktadır. Kuşkusuz, kadın hem annedir hem de başarılı bir yarışçıdır anlamı da çıkarılabilir. Ancak, her ikisinde de, kadının anneliğine vurgu bulunmaktadır. Bunun yanında, daha da önce haber, Ann Tahincioğlu'ndan söz edilirken onu Mümtaz Tahincioğlu'nun eşi olarak kurmaktadır. Burada, kadının eş olma özelliği ortaya çıkmaktadır.

Haber daha sonra şu şekilde ilerlemektedir: "Kent Gıda'nın sahibi de olan Türkiye Otomobil ve Motor Sporları Federasyonu (TOSFED) Başkanı Mümtaz Tahincioğlu'nun eşi Ann Tahincioğlu ile kızı Reina Tahincioğlu'nun hız tutkusu yarış pistlerine yansıdı. Doğuş Motor Sporları tarafından İzmir Pınarbaşı Yarış Pisti'nde gerçekleştirilen SEAT Cup Türkiye ve VW Polo

Ladies Cup'ta yarışan anne kız, 250 beygir gücündeki otomobillere söz geçirip hızlı pilotlara kafa tutuyor. Ann Tahincioğlu geçtiğimiz yıl Volksawagen Polo Ladies Cup'ta birinci olurken, Reina Tahincioğlu'da erkek sürücülere meydan okuyor."

Burada, Ann ve Reina Tahincioğlu'nun kadın olmalarına vurgu açıkça yapılmıştır. Ancak, dikkat edilirse habere giriş "Kent Gıda'nın sahibi de olan Türkiye Otomobil ve Motor Sporları Federasyonu (TOSFED) Başkanı Mümtaz Tahincioğlu'nun eşi Ann Tahincioğlu ile kızı Reina Tahincioğlu" şeklinde yapılmıştır. Aslında, kadının erkek karşısındaki gücü gösterilmeye çalışılırken, aynı anda kadını erkek karşısında bağımlı hale farkında olmadan sokmaktadır. Nitekim, Ann Tahincioğlu, Türkiye Otomobil ve Motor Sporları Federasyonu (TOSFED) Başkanı Mümtaz Tahincioğlu'nun eşidir. Oluşan anlama göre, Ann ve Reina Tahincioğlu'nun başarısının gerisinde eş ve baba bulunmaktadır. Giderek anlam şu şekilde olmaktadır: Kadınlar, erkeklerin başarılı olduğu yarışlarda başarılı olabilir ve onları geçebilirler. Ancak, bunun yolu, alanında başarılı olan birine eş olmak ya da onun kızı olmaktan geçmektedir. Dolayısıyla, haberde erkekler karşısında konumlandırılarak Ann ve Reina Tahincioğlu'nun başarılarına değinilirken, aslında onların başarılarının gerisinde bir erkek bulunduğu anlamının oluşmasına engel olunamamıştır.

Sözü edilen anlamı destekleyen ifadeler haberin sonraki bölümünde de yer almaktadır: "Yarış pistlerinin leydisi olarak kabul edilen Ann Tahincioğlu, 20 yıl önce eski yarışçı eşi Mümtaz Tahincioğlu'na özenerek başladığı otomobil sporlarında yurt içi ve dışında pek çok ilke imza attı." Burada da, Ann Tahincioğlu'nun başarısının temelinde bir erkeğin (eşinin) bulunduğu anlamı oluşmuştur.

Habere kullanılan fotoğraflardan bir tanesine yazılan foto altı yazıda da Ann Tahincioğlu'nun anneliğine vurgu bulunmaktadır. Foto altı yazıya şu başlık kullanılmıştır: "Dikkatli ol kızım!" Yazı ise, şu şekildedir: ANN Tahincioğlu, kızı Reina ve oğlu Jason'ın yarış ilgisinden mutluluk duysa da zaman zaman endişelendiğini gizlemiyor: "Kızımı her yarış öncesi uyarıyorum. Yarışmak ata binmekten, bile güvenli. Ama yine de onlar yarışınca heyecanlanmadan edemiyorum."

Bu haberde, kadının erkekler karşısında ve onlardan daha başarılı olabileceği teması işlenmek istenirken, kadınların başarısının erkeğe bağlı olduğu anlamının oluşmasına engel olunamamıştır. "Kadın, erkeğe bağımlı bir birey ve ikincil konumda olarak temsil edilmiştir."

8. Retorik Çözümlemesi

Bu başlık altında, Teun Adrian van Dijk'ın haber retoriğine ilişkin açıklamaları anlatılmış ve bazı örneklerden yararlanılarak haber retoriği ortaya konmuştur. Dijk'a göre, haber retoriği, şeyleri nasıl söylediğimizle ilgilidir. Haber tarzı, bazı etkenler tarafından sınırlandırılır. Haberde retorik yapıların kullanımı ise, iletişimin tasarlanmış ve amaçlanmış etkilerine bağımlıdır. Dinleyiciler, ne anlattığımızı anlamsal ya da pragmatik olarak mükemmel biçimde anlasalar bile, bu, iletişimin amacının yarısını oluşturur. Bunun diğer yarısında biz, alıcının, ne dediğimizi kabul etmesini isteriz. İddialarımıza inanmalarını, istenen eylemleri yapmalarını ve emirlerimizi yerine getirmelerini dileriz. Retorik ya da sözlü iletişim çalışması anlamında, bu, bizim ikna sürecinin bir parçası olduğumuzu ifade eder (van Dijk, 1988: 82). Dikkat edilirse haber retoriğinin iki boyutu bulunmaktadır. İlkinde, haberin inandırıcı olması gerekmektedir. İkincisinde ise, haber, alıcının davranışını istenen yönde değiştirebilmeli-

dir. Kuşkusuz, bu iki yön birbiriyle bağlantılıdır ve ideolojik düzeyde etkileme düşünüldüğünde, alıcıların zihinlerinin nasıl da bulanacağı açık hale gelebilecektir.

İkna, haber söylemi için çok özel amaç ve işleve sahiptir. Basındaki reklamdan farklı olarak, haber, öncelikli olarak, bir şirket ya da kurumdan gelen mal ve hizmetlerin satın alınması için teşvikte bulunmayı amaçlamaz. Elbette, ekonomik olarak haber, teşvik edilmek ve satılmak zorunda olan bir pazar metasıdır. İdeolojik açıdan haber, toplumdaki elit grupların inanç ve düşüncelerini yayar (van Dijk, 1988: 83). Burada, haberin iki özelliği ortaya çıkmaktadır. İlkinde, haberin bir meta olduğu ve satıcısına kâr getireceğini ifade eder. İkincisinde ise, ideolojik olarak, egemen kesimde yer alanların söylemleri ve çıkarları yönünde işlevseldir. Nitekim, haber, ikna için vardır.

Bilgi ve inanç önermelerinin kabul edilmesi, karmaşık bir süreçtir. O, sahip olduğumuz bilgi ve inançlarımızla uyum içerisinde olmadığında, sınırlı derecede uyumun söz konusu olacağını kabul eder. İyi bir neden ve delil olmadıkça biz, yılların algılayışı, deneyimi ve eylemi dolayısıyla oluşmuş temel inançlarınızdan vazgeçmeyiz. Metin ve konuşmanın ikna boyutu, sık sık tartışmayı içerir. Dışsal ya da içsel savlar, konuşmacı tarafından sunulan, kabul edilen bir önerme için düşünüldüğünde, bizim yöneleceğimiz bilişsel çalışmaya tesirde bulunmak için ifade edilir. Bunu basitçe, retoriğin içerik görünümü olarak adlandıralım. Tartışmalı yapılar, onların örgütlenmesi ve bilişsel ilinti, ayrılmış uygulamalar ister (van Dijk,1988: 83). Dijk, burada bilişsel yapıların önemine değinmektedir. Haber, tartışmalı yapılar ve bilişsel yapılarla ilişki ve etkileşim içerisindedir.

Retorik aynı zamanda, savlarımız ve önerilerimizi biçimlendirmenin yollarını düzenleyen bir form görünümüne de sahiptir (nitekim, haber retoriğinde kanıtlar sunulmaktadır). İkna sürecinin özü ya da içeriğinde az ya da çok bağımsız, bu resmi

görünüm, şu noktalarda yardımda bulunabilir: 1. Hafızadaki metinsel enformasyonun temsili, 2. Bu enformasyonu daha iyi örgütler, 3. Onun yeniden düzenlenmesi ya da kullanımı için değişiklikleri geliştirmek, 4. Tasarlanmış inanç ve düşünce değişikliklerine tesirde bulunmak (van Dijk, 1988: 84). Başka bir deyişle, ikna etmek için ne gerekiyorsa haberde o yapılmalıdır.

Her iki görünüm de haber söylemi için uygundur. Haber söylemi, ikinci boyut boyunca rutin olarak çalışmaz. Günlük habercilik, karmaşık, orijinal ve yaratıcı yazım için zamana sahip değildir. Daha çok, vurgulanan içerik, sayfa düzeni, şematik yapı gibi hiyerarşik düzenleme aracılığıyla, haberin farklı yapıları tarafından tümüyle başarılır. Örneğin, büyük başlıklar, retorik abartmaları kapsamaktadır. Başka bir deyişle, haber retoriğinin form görünümü, öncelikle, söz dizimi, biçim bilim ve ses biliminin gramatik yapısı üzerine temellenmez. O, haberin özelliklerini geliştiren şeyler tarafından delil olarak ortaya konan özel içerikten elde edilir (van Dijk, 1988: 84). Yukarıda belirtildiği ve aşağıda daha açık olarak açıklanacağı gibi, haberde ikna etmek, inandırmak için, kanıtlar kullanılmaktadır. Bu kanıtlar, rakamlardan, görgü tanıklarının ifadelerinden, güvenilir kaynakların açıklamalarından oluşmaktadır.

İçerik, gözden kaçırmamak, anlaşılmak, temsil edilmek, hafızada saklanmak, son olarak inanılmak ve eklemlenmek için daha ileri örgütlenmelere gereksinim duyar. Eğer önermeler, doğru ve inanılır olarak kabul edilirse, onların gerçeklik ve inanılırlık görünümlerini geliştirmek için özel araçlar olmak zorundadır. Haber söylemi, iddiaların ikna edici sürecini yaymak için, çok sayıda standart stratejilere sahiptir (van Dijk, 1988: 84).

A. Olayın gerçek doğasına vurgu:

1. Süre giden olayların doğrudan tanımlanması.

2. Yakın görgü tanıklığından delil kullanmak.

3. Diğer inanılır kaynaklardan delil kullanmak (otoriteler, saygın insanlar, profesyoneller).

4. Kişiler, zaman, olaylar vb. için sayılar gibi, tam olmasını ve doğruluğunu gösterecek işaretler.

5. Özellikle düşünceler içerimlendiğinde, kaynaklardan doğrudan alıntılar kullanmak.

B. Gerçekler için, güçlü bir ilişkili yapı oluşturmak.

1. Koşullar ya da nedenler olarak önceki olaylara değinmek ve sonraki olayları olası ya da gerçek sonuçlar olarak gelecek olayları öngörmek ya da tanımlamak.

2. Gerçekleri, yeni oldukları zaman görece alışılmış yapan iyi bilinen durum modelleri içerisine yerleştirmek.

3. İyi bilinen şema ya da kavramlar kullanmak. Bu kavram ve şemalar, o şemalara aittir.

4. Anlatılar gibi iyi bilinen özel yapılar içindeki gerçekleri ileri düzeyde örgütlemeyi denemek.

C. Tutumsal ve Duygusal boyutlara sahip enformasyon sağlamak.

1. Gerçekler, güçlü duyguları içerir ve harekete geçirirse onlar, daha iyi temsil edilir ve hafızada saklanır.

2. Farklı ardalanların düşüncelerine ya da ideolojilere bazı olaylar hakkında atıfta bulunulduğunda, olayların açık sözlülüğü artırılır ama, genelde, ideolojik olarak kapalı olanlara olası düşünce kaynakları olarak birincil dikkat verilecektir.

Bu retorik durumların bir bölümü, bilişsel ve sosyal psikoloji alanında iyi bilinir. Onlar, kısmen, haber üretiminin temelini

oluşturan içsel haber değerleri sisteminden elde edilir. Olumsuz, sansasyonel, cinsel ve şiddete olan ilgi, suç, doğal afetler, felaketler ve kazaların retoriğinden bildiğimiz duyguların retoriğini doyurur. Bu tür olaylar, tanıkları olan ve kesin sayılar (kurbanlar) isteyen ciddi gerçeklerden haber verir. Onlar, anlatısal yapılardan sergilenebilir; düşüncelerden (resmi görevliler ve katılımcılar) yansıyabilir; doğrudan alıntılara izin verebilir; neden ve sonuçlara vurgu yapabilir (nasıl ve neden olabilir); kısacası, onlar, etkili enformasyon süreçlerinin temel bilişsel ve duygusal durumlarını doyurur. Bu olaylar, bizim Batı ülkelerindeki çok sayıda insanların haber olarak ne tükettiklerini içerir. İngiltere'de (Merrill, 1983'den aktaran van Dijk, 1988: 85), bu tür haberleri yayınlayan gazeteler, ciddi gazetelerden 10 kat daha fazla satmaktadır (Spiegl, 1983'den aktaran van Dijk, 1988: 85). Onların retoriği, çok sayıda insan için çok etkili görünmektedir (van Dijk, 1988: 85).

Gerçekler için güçlü ilişkisel yapıların inşasıyla ilişki içindeki koşullar, aşinalık ve ideolojik uyum olarak bazı haber değerleri durumlarıyla benzeşir. Haberdeki kural dışılık ve beklenilmediklik, olayları çıkıntılı ve bir o kadar da hatırlanabilir yapmaktadır. Ama, bu sapma, anlaşılabilirliğin sınırları içinde kalmak zorundadır. Bizim caddedeki, süpermarketteki, komşudaki ya da ilçemizdeki bir yangın gibi bir olay, sadece sapkınlık değildir; bize bir yerdeki kıtlıktan daha ilginç gelebilecek olumsuz ve beklenilmedik bir olaydır. Aynı zamanda, daha anlaşılabilirdir; çünkü, bizim iyi bilinen modellerimize uyumludur. Bu olayların neden ve sonuçlarını hayal ederiz, bu olaylar aynı zamanda, bizim günlük modellerimizi güncelleştirir. Uzaktaki bir kıtlık, bu durumları doyuramaz; hatta, etik olarak olay çok ciddi olduğunda bile. Başka bir deyişle, haber, tümüyle önceden kestirilebilirliği dışında bizim modellerimize uyuyorsa eğer, daha ikna edicidir (van Dijk, 1988: 86). Adliye

haberlerinin, van Dijk'ın belirttiği nedenlerden dolayı yoğun olarak kullanıldığını ve bu tür haberlerin daha fazla ilgi çekmesinin nedenlerinin de aynı olduğunu önermek mümkündür.

Belli haber unsurlarını ya da enformasyonu daha kabul edilebilir yapan bu farklı retorik durumlar, haber değeri olarak, haber olaylarının seçimi, odak ve dikkatini etkiler. Haberin gerçek retoriği, olayların gerçek doğasını vurgulamayla ilişkili olan durumların içerisinde yerleşmiş durumdadır. Verili bir özel olayda, bu retorik özellikleri kullanmak, o olay hakkındaki enformasyonu daha inandırıcı ve kabul edilebilir yapar (van Dijk, 1988: 86). Haberde ikna için kullanılan materyaler, o habere konu olan olayın daha baştan haber olacağına ve ilgi çekeceğine karar vermede etkili en azından yardımcı olabilir. Bir haberi haber yapan, o haberde kullanılan kanıtlardır. Bunlar, görgü tanıklarının ifadeleri, rakamlar vs. bilgilerdir. Bu tür bilgiler, söz konusu haberin ikna edici olacağını ve inandırıcılığı kanıtlar.

Gerçeğin temel geleneksel durumlarından biri, doğrudan gözlemdir. "Onu kendi gözlerimle gördüm", gerçeğin son gözlemidir. Gazeteler, bütçe sınırları içerisinde, muhabirlerinden olaylara kendilerinin tanık olmasını ister. Bu, gerçekliğin tanımlanmasının ve haberin kabul edilmesinin bir retorik garantisidir. Ayrıca, muhabirin tanıklık ettiği görüşmeler de yapılabilir. Popüler gazeteler, doğrudan katılımlar ve kendi gözleriyle tanık olunan olayları yansıtırlar. Bu, gerçeğin bir illüzyonudur. Elbette, görgü tanıklarından da alıntılar yapılabilir. Bu tür haberler de, inanılabilir ve hafızada saklanabilir özelliktedir (van Dijk, 1988: 86-87). Muhabirin, olaya tanıklık etmesi, haberin inandırıcı ve ikna edici olması için en önemli noktadır. Eğer, muhabir olaya tanıklık yapamamışsa, görgü tanıklarından yapılacak alıntılar bu görevi yerine getirir. Elit ve güvenilir kaynak-

lar, daha bir ikna ve inandırma etkisine sahiptir ve kişilerin söyledikleri, tüm insanlar için aynı işleve sahiptir.

Çoğu haber, olaylar hakkındadır ve bu olayların hepsi, doğrudan katılıma ve muhabirin kendi gözleriyle tanıklık etmesine izin vermez. Muhabirler söz konusu olaylarla ilgili bilgileri diğer medyalardan, ajanslardan ya da diğerlerinden edinirler. Bu aşamada retorik stratejiler kurnazca uygulanır ve kaynaklardan alıntılar yapılır. Birincil kaynaklar, olaya tanıklık eden katılımcılardır. Onların görgü tanıklığından olaylar aktarılır. Ancak, her kaynak eşit derecede inanılır değildir (Howland, Janis ve Kelley, 1953 ve Liska, 1980'den aktaran van Dijk, 1988: 87). Bir hiyerarşi ve inanılırlık seviyesi vardır. Elit kaynaklar, sadece haber değerliliği açısından ayrıcalıklı değil, aynı zamanda görgü tanıklığı açısından da ayrıcalıklıdırlar. Bir grevde, işçiler değil, sendika liderleri ve şirket sahiplerinin görüşleri yansıtılır. Benzer şekilde, sosyal çatışmalarda, uzmanların, üst düzey politikacıların, üst düzey polislerin olayları değerlendirmeleri ve gerçekliği tanımlamaları istenir (Madux ve Rogers, 1980'den aktaran van Dijk, 1988: 87). Örneğin, bir bakan, olayı değerlendirmek için parlamentodaki bir milletvekilinden daha öndedir. Sosyal hiyerarşi, inanılırlık ve güvenilirliğin retorik hiyerarşisinde yeniden üretilir gözükmektedir. Alıntılar, aynı zamanda, etik ihlaller ve diğer bazı sorunlar konusunda muhabirleri korumaktadır (van Dijk, 1988: 87). Belirtilen nedenlerden dolayı, muhabirler, olayın en önemli yetkilisinden görüş almak isterler. Ona ulaşamazlarsa sıradaki yetkiliyle görüşülmek istenir ve bu sıra sürüp gider.

Son olarak haber söyleminin retoriği, bazı rakamların tam olmasıyla, doğruluğu sağlar olarak kabul edilmektedir. Bu, haber söyleminin neden bazı rakamlarla doldurulduğunu da ortaya koymaktadır. Örneğin, katılımcıların sayısı, yaşları, tarih, olayların tarihi, yerleşim tanımı, araçların sayısal tanımı, boyut,

genişlik vs. hep haberlerde verilir. Sayısal veriler olmadan bir grev düşünelim ya da sayısal veriler olmadan bir doğal afet ya da kaza düşünelim. Kurbanların sayısı olmadan... Haberin inanılırlığını kurmak için bu türden sayılar kullanılmaktadır (van Dijk, 1988: 87-88).

Örnek Çözümleme 1:

Haberin inanılırlığını kuran unsurlardan biri, muhabirin tanık olduğu olayları kendisinin anlatmasıdır. Bu açıdan, bu kitaptaki eleştirel söylem çözümlemesi için verilen birinci örnek ele alınabilir. Muhabir, olayı şu şekilde anlatmaktadır: "Grev kararını asmak isteyen işçilere polis müdahale etti. Polisin tazyikli su ve biber gazıyla müdahale ettiği göstericiler, yeniden toplanıp grev kararını asmayı başardır." Dikkat edilirse, muhabirin anlattığı olaylar, görgü tanıklarından daha çok kendi gözlemlerini yansıtmaktadır. Bu aşamada bir noktanın altını çizmek gerekmektedir. Retorik çözümlemesi, eleştirel söylem çözümlemesinin bir unsuru olarak kullanıldığında, ideolojik vurgulara retorik bağlamında değinme zorunluluğu olmayacaktır. Nitekim, retorik çözümlemesine kadar, diğer unsurlar ideolojik üretimi ortaya koyacaktır. Retorik, söz konusu ideolojik üretimin kanıtlarını sunacak ve destekleyecektir. Buna karşılık, sadece retorik çözümlemesi yapılan bir araştırmada, ideolojik unsurlara değinilmesi çözümlemeyi güçlendirecektir. Örneğin, yukarıdaki alıntıda, ideolojik üretim yapılmıştır. İşçiler sorun çıkaran grup olarak sunulmaktadır. Nitekim, grev kararını asmak istemeseler, polis onlara müdahale etmek zorunda kalmayacak ve hukuk ve düzen bozulmayacaktır. Bu bir, ideolojik üretimdir. Olayı muhabirin aktarması, inanılırlık derecesini güçlendirmektedir.

Haberin her bir noktası muhabir tarafından aktarılmıştır. Örneğin, haberin bir paragrafı şu şekilde oluşturulmuştur:

"Alandan ayrılan göstericilerden bir bölümü, Saraçhane Parkı'nda yeniden toplandı. Burada da polis engeliyle karşılaşan işçiler, bu kez emniyet yetkilileriyle anlaşmaya gitti." Dikkat edilirse, polisle anlaşmaya giden işçilerdir. Başka bir ifadeyle, onlar isteseler olaylar çıkmayabilirdi çıkan anlama göre...

Retoroik çözümlemesinin önemli bir unsuru da fotoğraflardır. Habere ilişkin fotoğrafta, polisin işçilerin üzerine tazyikli su sıkması gösterilmektedir. Bu fotoğraf metinle uyum içerisindedir. Muhabirin anlattıklarını kanıtlamıştır. Haber metninde, polisle işçiler arasında yaşanan kargaşadan söz edilmektedir. Fotoğraf ise, bu kargaşayı anlatmaktadır. Fotoğraf, aynı zamanda, ideolojik düzeyde de, haber metnini destekmektedir. Devletin resmi ve meşru aygıtı polis, bir gruba tazyikli su sıkmışsa, o grup, yasadışı bir eylemde bulunmuştur anlamı çıkabilir. Elbette, bu da bir ideolojik üretimdir ve habere ilişkin fotoğraf bu üretime neden olmuştur. Başka bir ifadeyle, muhabirin (Elvan Ezber) anlattığı olaylardan oluşan haber metni ve yine bir muhabirin çektiği görüntü eşleşmiş, etkileşim kurmuş, tek metin olarak okuyucuyu ideolojik olarak kuşatmıştır. Haber retoriği budur!..

Örnek Çözümleme 2:

Haber retoriği açısından verilecek ikinci örnek haberin başlığı şu şekildedir: "İnanılmaz ÖLÜM." Haber, Hürriyet'te 2 Ocak 2011 tarihinde yayınlandı. Haberde ölen Raif Çiçek'in babasının yüzü gösteren fotoğrafı kanıt olarak sunulmuştur. Haberin spotu olayı anlatmaktadır: "Mersin'de kalp krizi tanısıyla tedavi gören 38 yaşındaki avukat, tekerlekli sandalye ile gittiği hastanenin tek kişilik tuvaletinde fenalaşıp klozet ile kapı arasında yere yığıldı. Kapı açılamadığı için 10 dakika sonra sıkıştığı yerden çıkarılabilen avukat, 1 saat süren kalp masajına rağmen kurtarılamadı."

Bu habere konu olan olay, van Dijk'ın da belirttiği gibi insanlar tarafından dikkatle ve ilgiyle karşılanmaktadır. Haberde buraya kadar verilen bölümünden retorik unsurlar olarak 12 nokta çıkarılabilir:

1. Başlık, koyu renk ve büyük puntoyla verilmiştir.
2. Haber, oldukça uzun olarak verilmiştir.
3. Haber, inanılmaz bir olayı resmeder türden sunulmuştur.
4. Mersin'de kalp krizi tanısıyla tedavi gören.
5. 38 yaşındaki avukat.
6. Tekerlekli sandalye ile.
7. Gittiği hastanenin tek kişilik tuvaletinde.
8. Fenalaşıp.
9. Klozet ile kapı arasında yere yığıldı.
10. Kapı açılamadığı için.
11. 10 dakika sonra sıkıştığı yerden çıkarılabilen avukat.
12. 1 saat süren kalp masajına rağmen kurtarılamadı.

Haber metnindeki retorik unsurlar da şu şekilde sıralanabilir:

1. MERSİN Barosu'na kayıtlı avukat İzzet Çiçek (38).
2. 24 Aralık'ta rahatsızlanınca.
3. Mersin Devlet Hastanesi'ne götürüldü.
4. ...Koroner Yoğun Bakım Ünitesi'nde tedaviye alındı.
5. 1 metre 90 santimetre boyunda ve 90 kilo ağırlığında olan Çiçek'in.
6. Yaklaşık 10 dakikalık çabanın ardından çıkarılan Çiçek.
7. 1 saat süren kalp masajı...

Haberde daha sonra, tuvalet kapısının içeriye değil de dışarıya açılması gerektiğine ilişkin bir tartışma yer almış denilebi-

lir. Baba Çiçek, olayı anlatmış, başhekim açıklama yapmıştır. Aynı zamanda görgü tanığı olan Baba Çiçek'in açıklamaları, olayın nasıl olduğuna yöneliktir. Bu açıklamalar, aynı zamanda, muhabirin haberin bu bölüme kadar anlattıklarına ilişkin kaynak olduğunu da ortaya koymaktadır ve aşağıda diğer örnek çözümlemede görülecek olan örtük alıntı yapılmıştır.

Örnek Çözümleme 3:

Retorik çözümlemesi için verilecek üçüncü örnek, Ömer Özer'in (1997) hazırlamış olduğu yüksek lisans tez çalışmasının eklerinden yararlanılarak hazırlamıştır. Tez çalışmasına konu olan gelişmeye göre, İran'dan rejim dolayısıyla ayrılmak zorunda kalan bazı İranlılar, İstanbul'da öldürülmüştür. Tezde, söz konusu cinayetlerin haberleri incelenmiş ve haberlerin söyleminde ideolojik üretim yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. İranlı muhaliflerin, İstanbul'da öldürülmelerine ve Türkiye'nin egemenlik haklarının çiğnenmesine karşın, olaylar İran'ın bir iç sorunuymuş gibi sunulmaktadır. Bu tutum, Türkiye-İran ilişkilerinin bir yansımasıdır. Haberler, akredite kaynakların açıklamalarından oluşturulmaktadır. Haber söyleminde ideolojik üretimin nedeni de bu kaynakların söylemlerinin yansıtılmasıdır. Retorik çözümlemesinde üç tür alıntı kullanılmaktadır. Bunlar, doğrudan, dolaylı ve örtük alıntıdır:

Doğrudan Alıntı Örneği: "Ancak çalışmalarımız sonucu ipuçlarımız var elimizde. Irak Konsolosluğu'na sığınan beyaz renkli Mercedes'in cinayette kullanılan otomobil olduğunu sanıyoruz. Tüm şüpheler bu yönde." (Cumhuriyet, 30 Temmuz 1987).

Dolaylı Alıntı Örneği: "Yetkililer, İstanbul'un bir süredir İranlı rejim aleyhtarları ile rejim yanlısı radikaller arasındaki mücadelenin merkezi haline geldiğini belirtirlerken, daha önce

de iki İranlı subayın vurularak öldürüldüğünü belirtiyorlar." (Cumhuriyet, 25 Ekim 1986).

Örtük Alıntı Örneği: "Bir hafta önce Kapıkule gümrüğünden yurdumuza giren 29 yaşındaki İranlının pasaportundan ülkemizi sık sık ziyaret ettiği ve her seferinde değişik gümrük kapılarını kullandığı tespit edildi." (Milliyet, 17 Haziran 1992).

Dikkat edilirse, alıntılarda ideolojik üretim örnekleri de bulunmaktadır. Bunlardan birine göre, olay İranlı rejim aleyhtarları ile rejim yanlısı radikaller arasındaki mücadeleye indirgenmiştir. Oysa, bu iki grup arasında bir denge söz konusu değil, bir grubun arkasında İran devleti bulunmaktadır. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için belirtilen tez çalışması okunabilir.)

Örneklerden anlaşılacağı üzere, haber retoriği için verilen bilgiler, habere konu olayın kanıtı olmakta, bu retorik unsurlar haberin söyleminde ideolojik üretime neden olmakta, van Dijk'ın belirttiği bütün retorik unsurlar Türkçe haberlerde kullanılmaktadır.

9. Haber Fotoğrafları Ve İdeolojik Üretim

Haber fotoğraflarıyla ilgili olarak daha önce yapılmış bir çalışmanın bulgu ve sonuçlarından söz edilmiştir. Bundan sonra iki adet fotoğraf ve metin bağlantısına ilişkin çözümleme yer almıştır.[26]

Botox ve Fotoğrafta İdeolojik Üretim

Ömer Özer ve Neda Saraçer (2007; 2008), haber fotoğraflarında yapılan ideolojik üretime ilişkin bir araştırma yapmışlardır. Araştırmada, "örnek olaylar üzerinden ideoloji çözümlemesi gerçekleştirilmiştir." Ele alınan fotoğraflar, Türkiye'nin en

[26] Haber fotoğraflarıyla ilgili bir çalışma için bkz. Hall, 2005a.

çok satan ve popüler gazetelerinden biri olan Sabah'ta ve eki olan Günaydın'da yayınlanan bir aldatma, bir evlilik / ayrılık bir de yolsuzluk olaylarının haberleri için kullanılmıştır. Çözümleme, özellikle, Althusser'in yapısalcı ideoloji yaklaşımından hareketle yapılmıştır. İncelenen örnek fotoğraflar bir metin olarak kabul edilmiş ve ideolojik anlamları haber metinleriyle ilişkilendirilerek ortaya konmuştur. Fotoğraf ve haberde oluşan ideolojik anlamın sabit ve hegemonik / baskın okuma düzeyinde gücü olduğu kabul edilmiştir. Özer ve Saraçer, çalışmanın kuramsal temelinde ideolojiye ilişkin ortaya konulan bazı yaklaşımlardan söz etmişlerdir. Çözümlemelerden aldatma ile ilgili olanını burada anlatmak bilgi verici olacaktır:

Habere konu olan gelişme şu şekildedir (Günaydın, 26 Kasım 2006): Bir işadamı, hizmetçisi ile eşini aldatmıştır. Eşi, evi terketmiştir. Daha sonra eş, botox yaptırır, 15 kilo zayıflar ve eşiyle barışırlar.

Başlık: "Fulya Hanım'dan 35 yıl bakımı."

Spot: "Bulgar hizmetçi Bahdegül Abdullah'la ilişkisi yüzünden evi terk eden 35 yıllık eşi Eşref Cerrahoğlu ile barışan Fulya Cerrahoğlu; botox yaptırdı, 15 kilo verdi ve 10 yaş gençleşti."

Başlık ve spotta ilk anda oluşan anlamın, kadının aldatılmasına karşın, evliliğini kurtarmak adına güzelleşmek için kendisine bakım yaptırdığı yönünde olduğu öne sürülebilir. Ancak, bakımı, kadın olarak erkek için yaptırmıştır. Eşiyle sorun yaşamasına neden olan kadın, haber metninde verilen bilgiye göre gençtir. Bu nedenle, gençleşmek zorundadır. Bunun için de, botox yaptırması, kilo vermesi ve gençleşmesi gerekmektedir. Nitekim, daha sonra, eşi sevgilisini terkeder ve barışırlar. Habere göre aşk tazelerler; birbirlerinden ayrılmazlar ve mutluluk pozları verirler. Bakım yaptırması erkekle barışmasını sağlamıştır. Toplamda bu haberde oluşan anlam şu şekildedir: "Ey ka-

dınlar, kendinize bakmazsanız eşiniz hizmetçiniz bile olsa sizi aldatabilir; evliliğiniz bitebilir. Bakın! 35 yıllık evlilik sona erme aşamasına gelmiş. Bunun için kendinize bakmak zorundasınız. Ancak, ayrılsanız bile yeniden bir araya gelmeniz mümkündür. Bunun için de, yine kendinize bakmanız ve güzelleşmeniz gerekmektedir." Nitekim, haber, "iki ayda 15 kilo veren Fulya hanım, kıyafetlerinden makyajına kadar artık kendine daha özen gösteriyor" cümlesiyle bitmiştir.

Haberde iki ayrı anlamlandırma daha bulunmaktadır: Alt sınıf üyeleri üst sınıf üyeleri için amaçlarına ulaşma sürecinde birer kullanım malzemesidir. (Hizmetçi kadın bir süre sonra terkedilmiş; bunun sonucunda üst sınıf üyesi eşler daha mutlu olmuştur). Alt sınıf üyelerinin üst sınıf üyeleriyle ilişki kurabilmeleri için, kadın alt sınıf üyelerin erkek üst sınıf üyelerini kadın olarak etkilemesi gerekir.

Haberde aynı zamanda, erkek de konumlandırılmaktadır. Erkek, kadınların kendisi için mücadele edeceği bir insandır. Aldatsa bile, kadın kendisi için vardır. Bunun için, "sevgilisinden ayrılması ve eşine dönmesi" yeter. Ancak, erkeğin eşine dönmesi için eşin gerekenleri yapması gerekir: Dişi olması zorunludur. Bütün bu anlamlar, hem erkeği hem de kadını konumlandırmakta ve Althusser'in ideolojisi burada işlemektedir. Kadın ve erkek, ideolojinin esiri, pasif özneleridir. Bunun ucunda, cinsiyetçi yapı işlemektedir.

Habere iki adet fotoğraf kullanılmıştır. Birinde, eşler bakım öncesi bir arada görülmektedir. Diğerinde ise, kadın tek başınadır. Tek göründüğü fotoğrafa "yeni hali" diye başlık atılmıştır; diğerinde de başlık "eski hali" şeklindedir. Yeni halinde, gerçekten de zayıfladığı anlaşılmaktadır. Eski ve yeni hallerindeki yüzleri karşılaştırıldığında yeni halinde daha genç göründüğünü belirtmek mümkündür. Açıkçası, eskiye oranla yeni

görüntü daha dişi özelliktedir; daha alımlı, daha kadınsıdır. Yeni halinde, kadının sol parmağındaki alyans belirgindir. Bu alyans, evliliğin sürdüğünü ancak bakım sonrasında sürdüğü anlamını işaret edebilir. Yeni halini gösteren fotoğrafta, yanında yine eşi vardır ancak bu defa görüntüye tam olarak verilmemiştir. Bunun nedeni, kadının gençleşmiş halini öne çıkarmak olabilir. Fotoğraf ve metin etkileşim halindedir. Bu durumu, düzanlam ve yananlam bağlamında açıklamak mümkündür.

Yeni hali içeren fotoğraf bir kadını gösterir. Kadın, bir insan türüdür. Düz anlam açısından bir kadın farklı tonlarda gösterilebilir. Kadın çekici ya da itici yapılabilir. Yeni hal fotoğraf, bu durumu eski hal de tam tersini ifade etmektedir. Fotoğraf açısından düzanlam neyin fotoğraflandığıdır (bir kadın ve bir kadın ve bir erkek); yananlam ise, fotoğraflama sürecinin insani boyutudur ve nasıl fotoğraflandığıdır (Fiske, 1999: 117). İdeolojik süreç yananlam düzeyinde işler ve doğallaştırmayla sonuçlanır.

Bu bakıştan, kullanılan fotoğrafların son noktada söylediği şöyle açıklanabilir: "Kadınlar göründükleri gibi algılanır. Fiziksel görünümleri erkekler ve kocaları için önemlidir." Böylece, kadınlar, yöneten konumdaki erkek cinsiyetin bakış açısıyla kendilerini görmeye ve anlamlandırmaya yönlendirilmiş olurlar. Özetle, fotoğraflarda, "kadın önce dişidir" teması işlenmiştir. "Dişilik" buraya kadar yapılan açıklamalara göre, erkeğe yönelik bir dişiliktir. Althusser'in ideolojisi burada da işlemektir. Kadın ve erkek, ideolojinin esiri, pasif özneleridir. Bunun ucunda da cinsiyetçi yapı işlemektedir. Nitekim, kadını, erkek karşısında görünümü (dişiliği) temelinde bağımlı konumlandırırken, aynı zamanda erkeği de egemen olarak konumlandırmaktadır. Bu durumun karutı, düzdeğişmecede bulunabilir. Örnek fotoğrafta, "kadın sadece kendinden ya da bir kadından öte, kadın – erkek ilişkisini temsil etmektedir: "Kadın kendini

erkeğe beğendirmelidir, çünkü öncelikle dişidir; erkek onu öncelikle bu şekilde görür, erkeğin rolü budur. Egemendir, kadın ona bağımlıdır. Bağımlılığın belirtisi kadının kendini beğendirme zorunluluğunda yatmaktadır."

Yeni hal fotoğrafın metinle etkileşimi açısından bir nokta daha önemlidir. Metinde, "sanırım evlilikten sıkıldım sözleriyle yıkılan Fulya Cerrahoğlu ayrılık kararı almıştı. Ancak çok geçmeden Eşref Bey genç sevgilisinden ayrıldı ve kendini Fulya Hanım'a affettirmeyi başardı" şeklinde bir ifade geçmektedir. Bunun yananlamı, "kadının erkek karşısında kırılgan olduğu yönündedir. Eşdeyişle güçsüzdür" şeklinde olabilir. Ayrılma kararını o almıştır ama asıl belirleyen erkeğin "sıkıldım" açıklamasıdır. Erkek, kadının gönlünü almıştır ama genç sevgilisinden ayrıldıktan sonra. Ayrıca, kadın, bir kez daha güçsüzdür, çünkü hemen gönlünü aldırmıştır. Üstelik, yeni fotoğrafta yansıyan "bakım sürecinden" sonra. Burada da erkeğin birincil rolde olduğu anlaşılmaktadır. İdeolojik süreçte kadın ve erkeğe rolleri tanımlanmıştır. Ayrıca, kadın, eş olarak rolünü sürdürmelidir, ancak erkek istemezse ayrılabilir şeklinde anlam yer almaktadır. Bu da, ayrılma kararı almasıyla güç sahibi olarak gösterilmiştir denilebilecek kadının, bu durumda bile erkeğe bağımlı olduğunu ifade etmektedir. Toplamda, hem metinde hem de fotoğraflarda bir önemli sonuç kendini, "erkeklerin genç kadınlardan hoşlandığı, kadının erkekle yaşamasının koşulunun genç olmaktan geçtiği" anlamında bulmaktadır. Hizmetçi Bahdegül Abdullah'ın rolü, belirtilen anlama ek olarak erkek egemen durumu ifade etmektedir ve bu, "kadın onun için seçenekler arasındadır" biçiminde kendini göstermektedir. Nitekim, o hizmetçi olarak değil, kadın olarak beğenilmiş ve kadın olarak terkedilmiştir. İki kadın arasındaki ilişki ise, üst sınıf üyesi kadının sonuçta kazanacağını önermektedir: "Alt sınıf üyesi kadın genç olsa bile..." "Kadınlar arasında da iktidar mü-

cadelesi vardır ama bunun nedeni erkeğe beğenilmektir" biçiminde özetlenecek anlam, buraya kadar yapılan çözümlemeden elde edilen sonuca paraleldir ve o anlamı en güçlü hale getirmektedir.

Kapanmanın İdeolojik Anlamı

2006 yılında bir olay yaşandı. Bir çocuk ortadan kayboldu. Anne Yıldız Engin ve babası olarak bilinen Tuncay Engin oldukça üzgündüler. Olay, medya aracılığıyla duyuldu. Daha sonra, çocuğun, gerçek babası tarafından alındığı ortaya çıktı. Anne Yıldız Engin, eşiyle ayrı olduğu bir dönemde, bir süre Ahmet Delican isimli bir erkekle ilişki yaşamıştır. Çocuk da bu ilişkiden doğmuştur. Konunun bu yazıyı ilgilendiren tarafı, anne Yıldız Engin'e ait fotoğraflardır. 6 Ağustos 2006'da Sabah gazetesinde Ahmet Delican'la yapılan görüşmenin haberi yayınlandı. Bu habere kadar anne Yıldız Engin, kapalı biri olarak tanınmıştır. Ancak, ilgili haberde, Yıldız Engin'in kapanmadan önceki fotoğrafları da yayınlanmıştır.

Haber birinci sayfadan sürmanşet olarak yayınlanmış ve habere "VİCDAN AZABI İLE KAPANDI" başlığı atılmıştır. Haberin birinci spotu ise şu şekildedir: Tartışılan ilişkideki biyolojik baba Delican konuştu: Yıldız benden sonra pişmanlık duyup kapanmış olabilir.

Haberde Ahmet Delican, yaptıklarının etik olmadığından, nasıl tanıştıklarından, yaptırdıkları imam nikâhından, çocuğundan nasıl haberdar olduğundan, yaptırdığı DNA testlerinden, Yıldız Engin'in resmi eşi Tuncay Engin'in karakterli biri olduğundan, üzüntüsünden, çocuğundan vaçgeçmeyeceğinden, Yıldız Engin'e eşinin bakmaması durumunda, kendisinin bakabileceğinden, onun vicdanlı biri olduğundan ve konumuz açısından önemli olan Yıldız Engin'in kendisiyle yaşadıkların-

dan duyduğu pişmanlık ve vicdan azabıyla kapanmış olabileceğinden söz etmektedir.

Habere birinci sayfada kullanılan iki fotoğraftan birinde Yıldız Engin, büyükçe kullanılmış bir yüzü gösteren fotoğrafta açık saçlarıyla görünmektedir. Bu fotoğrafa tutuşturulan yüzü gösteren küçük bir fotoğrafta ise türbanlı haliyle görünmektedir. Dördüncü sayfada ise, Yıldız Engin'in bir adet boy fotoğrafı kullanılmıştır. Bu fotoğrafta da Yıldız Engin, başı açık halde görünmektedir. Söz konusu fotoğrafın sol tarafında yer alan küçük fotoğrafta ise, Yıldız Engin'in birinci sayfada kullanılan türbanlı fotoğrafı biraz daha büyük biçimde yüzü gösterecek ölçüde kullanılmıştır. Bu fotoğraflarda iki anlam yatmaktadır: Birincisinde başı açık kadın eşini aldatabilir şeklindedir. Ya da, haber, kadınlara şu şekilde sesleniyor olabilir: Başınız açıkken eşinizle sorun yaşadığınızda, bir hata yapabilir ve onu aldatabilirsiniz. Bu davranışınızın getirdiği vicdan azabından kurtulmanız mümkündür. Nitekim, Yıldız Engin eşini aldattığında başı açık olarak sunulmuştur. Bu tema, haberde de işlenmiştir. İkinci ilişkili anlam ise şu şekilde açıklanabilir: Başı açıkken eşini aldatan kadın için vicdanını rahatlatmak açısından bir seçenek daha bulunmaktadır: Kapanmak. Söz konusu anlamlar, fotoğrafların ideolojik anlamları olarak kabul edilebilir.

Badinin Anlamı

Hürriyet gazetesinde 5 Kasım 2006 tarihinde sürmanşet olarak "Cezaevine kadın servisi" başlıklı bir haber yayınlandı. Habere göre, "Kayseri'de yakalanan fuhuş çetesinin, cezaevindeki arkadaşlarına esrar götürdükleri, güvenlik elemanlarına da kadın buldukları belirlendi." Ayrıca "Tuzağa düşürdükleri genç kızlara şiddet, tehdit ve baskı ile fuhuş yaptırdıkları iddia edilen 18 kişilik suç örgütü, bir operasyon sonucunda tamamen

çökertildi. 15 zanlı tutuklandı, 13 genç kız kurtarıldı." Haberin son spotunda da şunlar yazılmıştır: "Çete, bir ihbar dilekçesiyle ortaya çıktı. İhbar üzerine savcılık, sanıkların telefonlarını 6 ay süreyle dinletti. Çete elemanlarının fuhuştan başka uyuşturucu kaçakçılığı yaptıkları da belirlendi."

Haberin devamı 18. sayfadan verilmiştir. Olayın haber değerliliği bulunmaktadır. Habere göre önemli bir başarı gözükmektedir. Bu çözümlemenin konusunu ise, habere kullanılan bir fotoğraf oluşturmaktadır. Kullanılan fotoğrafın etik tartışması yapılabilir. Ancak, bu çözümlemenin konusu değildir. Kullanılan fotoğraf, habere konu olan olayın aktörlerinden birine ait değildir. Fotoğraf gazetenin düştüğü nota göre, "Temsili arşiv fotoğrafıdır." Fotoğrafta, bir kadın görülmektedir. Kadının fotoğrafta dizinin üstünden başlayarak bütün bedeni gözükmektedir. Kadın sağ eliyle yüzünü kapatmaktadır. Sol elinde ise, tam seçilemeyen ama çantaya benzer bir materyal bulunmaktadır. Kadın beyaza yakın bir renkte pantolon giymiştir. Üzerinde ise, mavi renkli bir badi bulunmaktadır. Fotoğrafta kadının göbek kısmı açıkta yer almaktadır. Burada yatan anlama göre, fotoğraftaki kadın gibi giyinen kadınların potansiyel olarak bu olayla ilgisi kurulabilir. Eşdeyişle, fotoğraftaki kadın gibi giyinenler, fuhuş yapabilir. Nitekim, fotoğraftaki kadına fuhuş yapan kadınlar temsil ettirilmiştir.

10. Haber Nasıl Okunur?

Bu başlık altında, farklı içerikli iki haberin nasıl okunduğu, başka bir anlatımla nasıl alımlandığı konusuna değinilmiştir. Bunlardan önce, okuma türlerine ilişkin açıklamalar getirilmiştir. Bu açıklamalardan önce, İnal'dan yapılacak uzunca bir alıntı konuya açıklık getirme noktasında yararlı olacaktır (1996: 155):

"Anlamlandırma sürekli ve anlık pratiklere ilişkin bir sorun olarak ele alındığında, bir metnin, sabit, herkesin üzerinde uzlaşacağı tek bir anlamlandırma biçimi olduğunu kabul etmek de olanaksız hale gelir. Her metin farklı okuma biçimlerini bir 'olasılık' olarak taşır. Metin ve okuyucu arasında metnin tek yönlü belirleyiciliğine dayanan herhangi bir 'etki' kavramsallaştırması olanaksız hale gelir. Yapısalcı dilbilim, metinlerin ortak yapısal özellikleri üzerinde dururken, post yapısalcılık, her metnin farklılıklarının önemini vurgulamış, metni oluşturanın benzerlikler değil, farklılıklar olduğunun altını çizmiştir. Bu yaklaşım içinde metnin yazarı da, dil ve söylemler içinde oluşan bir özne olarak ele alınırken, metni okuyan her kimse, kendi dilsel (özne) konumundan aynı anlamları çıkaracaklarını hiçbir şey garanti edemez. Daha da ötesi, aynı kişinin, farklı ortamlarda, aynı metni, aynı anlamlandırma biçimi ile okuyacağının da yine hiçbir garantisi yoktur. Görüldüğü gibi post yapısalcı anlayış içinde önemli olan anlamlandırma anı, yani metnin okunduğu momentdir. Okuma olayının gerçekleştiği bağlam yine önemli bir sorunu oluşturur. Bu yaklaşım içinde, medya metinlerinin analitik çözümlemesi, aslında farklı okuma biçimlerinden yalnızca biridir. Bu metin analizlerinden çıkartılacak sonuçlar, izleyicilere doğrudan genellenemez, çünkü izleyicilerin akademisyenlerle aynı özne konumunu paylaştıklarını kabul etmek olanaksızdır."

Kültürel çalışmalar içerisinde bir tema olarak medya metinlerinin kodlanması / kodaçımlaması süreçlerine oldukça fazla önem verilmektedir. Aslında, bu da, Stuart Hall merkezli bir durumu ifade etmektedir. Bu anlamda, yorumlamaya çekilen dikkat de önem taşımaktadır. Hall'un bu çıkarımının gerisinde, Saussure'ün işaret ve Barthes'ın düzanlam / yananlam ayrımının (Hall, 2005: 91) bulunduğunu önermek mümkündür. Buradan hareketle, Hall, metnin ideolojisi üzerine yoğunlaşırken, öznelliğin oluşumu içerisinde mesajlara dikkat çekmiştir. Bundan sonra ise, televizyon örneğinde, medya metinlerinin diren-

meye izin verecek okumalarının yapılabileceğine ve anlamın çoklu yapısına vurgu yapmıştır (Hall, 1999b). Bu yöndeki kabulü, onun, medya metinlerinin anlamsal yapısının kodlanmasının ve kod açımlamasının aynı noktada buluşamayabileceği değerlendirmesini yapmasını sağlamıştır. Medya metinlerinin kodlanması, belli profesyonel normlara, süreçlere, kurumsal ilişkilere ve televizyon kamerası gibi teknik donanıma bağlıdır. Mesajlar kodlandıktan sonra, alıcıların onu anlam stratejilerine bağlı olarak açabilmelerini anımsatmaktadır (Hall, 2005). Alıcıların alımlaması ise, onların kültürel ve siyasal duruşlarına, geniş güç yapıları açısından onların ilişkilerine bağlıdır (Hall, 1999b).

Kültürel çalışmalar içerisinde medya metinlerinin tek yönlü bir ideolojik etkileme düzeyinde değil, tartışmalı ve karşıt okumalara da izin verdiği Hall (1993; 2005) tarafından açıklanmıştır. Bu açıdan, Hall, medya metinlerinin baskın, tartışmalı ve karşıt çeşitlemelere bağlı olarak okunabileceğini belirtmiştir. Özetle belirtildiğinde, baskın okuma, amaçlanmış ve baskın ideolojileri desteklemektedir. Başka bir deyişle, baskın okuma, metnin mesajın içerdiği anlam boyunca okunmasını ifade etmektedir. Ancak, burada, tek yönlü bir süreçten öte, baskın tanımların meşruluk kazanacağı bir okumadan söz edilmektedir (Hall, 2005: 94). Tartışmalı okumaya göre, okuyucu metinde içkin baskın konumlanmaları tümüyle kabul edici bir duruşla almamaktadır. Okuyucu, neyin baskın olarak kodlandığını bilmektedir. Bunların kimini kabul ederken, bazısını da kendi gereksinim ve algılarına uyarlayarak alır. Bu anlamda, okuyucunun metne direnmesi tümüyle mümkün olmayacaktır (Hall, 1999b). Karşıt okumaya göre ise, özetle, okuyucu metinde yerleşik duran ideolojik olarak kodlanmış mesajların farkındadır ve bunlara direnmektedir. Metni bu yönde okuyabilen biri, metne bağlı olarak nelerin yaşandığının da farkındadır (Hall,

1993: 32-34). Kültürel alan hakkında konuşmak, güç ve farlılıklar tarafından yapılandırılan ve konumların bazılarının baskın bazılarının da baskın olmadığı bir alan hakkında konuşmak anlamına gelmektedir. Bu konumlar, hiçbir zaman sabitlenmiş değildir (Hall'dan aktaran Morley, 2005: 102). Bu ayrımlara karşın Hall, yine de, kodlama ve kod açımı arasında etkili bir iletişime olanak veren ve verili olmayan, inşa edilen bir uygunluğun varlığını alıkoymaktadır (Dursun, 2001: 62).

Bu aşamada, bir noktaya dikkat çekmek yararlı olabilir. Medya çalışmalarında izleyici, genellikle iki açıdan konumlandırılmaktadır. Bunlar, aktif ve pasif izleyicidir. Bu durum, hem liberal çoğulcu hem de eleştirel yaklaşımlar açısından geçerlidir. Ancak, kültürel çalışmalar açısından okuma çeşitlemelerine bağlı kalarak yeni bir ayrıma gidilebilir. Buna göre; baskın okumanın, pasif izleyiciye; karşıt okumanın, aktif izleyiciye; tartışmalı okumanın da yarı aktif / pasif izleyiciye denk geldiğini önermek mümkündür. Öte yandan, izleyicinin mutlak aktifliğini ilan eden çalışmalar / yaklaşımlar açısından bir nokta önemlidir. Metinde yer alan mesajlarda içkin olan anlamların kodlamasının yapıldığı merkezi medya kurumlarının gücü, her zaman bu anlamları yeniden yorumlayan alıcıların gücünden daha fazladır (Morley ve Siverstone'dan 1990'dan aktaran Morley, 2005: 103). İzleyiciler, medyada sunulanları sonsuz derecede yorumlamada aktif olsalar bile, etkin olanla güçlü olanı eşitlemek doğru değildir (Ang, 1990'dan aktaran Morley, 2005: 103). Aslında, Amerikan izleyici araştırmalarının farkında olmadığı bu durumu, anlamın daha baştan sabitlendiği, sabitlenen anlam içerisinde bu sabitlenen anlama dönecek ölçüde yorumlama yapılabildiği önermesine genişletmek mümkündür. Bu da, Hall'un baskın okumasıyla, karşıt okuması arasındaki alanın oldukça dar olduğuna göndermede bulunur (Özer, 2007).

Otomobil Yarışıyla İlgili Haberin Alımlanması

İlk olarak, "Haber ve Temsil" başlığı altında çözümlemesi yapılan haberin nasıl okunduğu ele alınmıştır.[27] İlgili haber, belirtildiği üzere, 16 Nisan 2006'da Sabah gazetesinde yayınlanmıştır. Haberin nasıl okunduğuna ilişkin araştırmada, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nden rastlantısal olarak belirlenen 10 öğrenciye haber verilmiş ve şu soru yöneltilmiştir: "Lütfen ekte yer alan haberi okuyunuz ve size göre haberde ne tür bir anlam oluştuğunu, başka bir deyişle, haberi nasıl anladığınızı açıklayınız?"[28] Yanıtlar şu şekilde olmuştur:

1. Kadın: Kadınlarla ilgili başarı haberlerine pek sık rastlayamıyoruz. Burada iki kadının erkek egemenliğinde gibi görünen otospor dalındaki başarısı anlatılıyor. Ancak, satır aralarında başarının yanı sıra sporcuların güzelliğinden bahsediliyor. Tabii ki bir de zengin eş faktörü ve desteği var.

Bir numaralı katılımcının metni tartışmalı okuduğu kabul edilebilir. Nitekim, iki kadının erkek egemenliğinde gibi görünen otospor dalındaki başarısının anlatıldığını belirtmekte ancak, sporcuların güzelliğinden bahsedildiğine -eideyişle onların kadın olarak kurulması- ve zengin eş faktörüne dikkat çekmektedir.

2. Kadın: Kadını başarılı diye aktarırken bile kocasının adını, başarısını vurguluyor. Ünlü işadamının eşi olmasaydı acaba bu şekilde haber olup gazeteye çıkar mıydı?

---

[27] Yanıtları ve değerlendirmeleri okumadan önce, haberle ilgili çözümlemeyi yeniden okumak yararlı olacaktır.

[28] Bu araştırma, alımlama araştırması için tercih edilecek odak grup yönteminin bırakacağı eksikliği barındırmamaktadır. Nitekim, odak grup yöntemiyle yapılan bir araştırmada, farklı sınıf ya da sosyo ekonomik statülerden insanların ayrı ortamda kendilerini yeterince açık edemeyecekleri tehlikesi bulunmaktadır.

İki numaralı katılımcının karşıt okuma yaptığı belirtilebilir. Nitekim, kadının başarısının vurgulanmasını kocasının başarısına bağlamaktadır. Katılımcıya göre, ünlü işadamının eşi olmasaydı kadının gazeteye çıkıp çıkmayacağı tartışmalıdır. Bu katılımcının değerlendirmesi, Özer'in yaptığı çözümlemeyle uyum içerisindedir.

3. Kadın: Haberde, Tahincioğlu ailesinin motorsporlarına olan ilgisinden, Mümtaz Tahincioğlu'nun eşinin ve kızının yarışlardaki başarısından bahsediyor. Fakat kadınların başarısından çok aile reisi Mümtaz Tahincioğlu'nun üstüne vurgu yapılmış. Sanki, anne-kızın bu ilgisinin tek nedeni Mümtaz Tahincioğlu'ymuş izlenimi bırakıyor. Ve bu başarının altında yatan asıl nedenin bir "erkek" olduğu vurgulanıyor.

Üçüncü katılımcının da karşıt okuma yaptığını söylemek doğru olacaktır. Katılımcıya göre, kadınların başarısından çok aile reisi Mümtaz Tahincioğlu'nun üstüne vurgu yapılmıştır. Katılımcı bu aşamada net olarak konuşmaktadır: "Ve bu başarının altında yatan asıl neden bir "erkek" olduğu vurgulanıyor." Bu katılımcının değerlendirmesi de, Özer'in yaptığı çözümlemeyle uyum içerisindedir.

4. Erkek: Haberde genellikle erkeklerin egemenliğinde gerçekleşen, başarıların, derecelerin erkeklere ait olduğu bir alanda kadınların da başarı elde edebilecekleri vurgulanmak istenirken, habere konu olan bayanın sosyo-ekonomik statüsü ön plana çıkarılarak, haber magazinel bir boyut kazanmış.

Dört numaralı katılımcının baskın okuma yaptığı önerilebilir. Nitekim, haberde erkeklerin başarılı olduğu bir alanda kadınların da başarılı olabileceğine yönelik bir vurgu olduğunu kabul etmektedir. Katılımcının "habere konu olan bayanın

sosyo-ekonomik statüsü ön plana çıkarılarak, haber magazinel bir boyut kazanmış" düşüncesinin baskın okuma yapmasına engel olmadığını belirtmek mümkündür.

5. Erkek: Oldukça itici. Kent gıdanın ve Tahincioğlu ailesinin basın bülteni gibi. Haberden çok uzak. Toplumu veya toplumun herhangi bir kesimini alâkadar etmiyor. TOSFED'in gözetmen hakemi olmama rağmen, gazetede karşıma çıksa okumazdım. Kendileri için küçük bir reklam ve ego tatmini. Kendi cemiyetlerine karşı gövde gösterisi. Alet olmam.

Beş numaralı katılımcının yanıtını değerlendirmek oldukça güç görünmektedir. Metne karşı karşıt bir konum sergilemektedir. Ancak, metin içinde geçen ideolojik üretimin farkında değildir. Örnek metnin, haberden uzak, Kent Gıda'nın ve Tahincioğlu ailesinin bir basın bülteni gibi olduğunu, bir reklam ve ego tatmini sağladığını belirtmektedir. Ayrıca, metnin, kendi cemiyetlerine –Tahincioğlu ailesinin ait olduğu- karşı gövde gösterisi niteliği taşıdığını önermektedir. Eğer beklenti, metnin içinde yapılan ideolojik üretime ilişkin olursa, katılımcının yanıtını karşıt ya da tartışmalı okuma düzeyinde kabul etmek doğru olmayabilir. Buna karşılık, sözü edilen beklentiden çıkıldığında metnin karşıt okumaya yatkın olduğu belirtilebilir. Genel olarak ise, yanıtın tartışmalı ve karşıt okuma arasında bir yerde durduğu önerilebilir.

6. Erkek: Bir alanla ilgili küçük yaşlarda alınan eğitim, ileride büyük başarılara dönüşüyor. Ebeveynlerin ilgilendiği bir spor ileride çocuklarının da ilgi alanına giriyor. Motorsporlarıyla ilgilenmek genelde zengin kesimin tekelinde. Bir anne, kendisi de ilgilense dahi çocuğunun bu spora ilgi duymasından tedirgin olabiliyor.

Altıncı katılımcının yanıtını baskın okuma kategorisinde kabul etmek doğru olabilir. Farklı bir bakış açısıyla okunduğu açık, ancak "annelik" durumuna ilişkin vurgusu, metinde yapılan ve kadını aynı zamanda geleneksel anne rolü içinde kuran duruma paraleldir. "Motorsporlarıyla ilgilenmek genelde zengin kesimin tekelinde" ifadesinin, metinde yer alan önemli bir nokta olarak kabul edilmesi doğru olacaktır. Metinde bu türden bir ideolojik vurgu saptanabilir. Bu da katılımcının metinde yapılan ideolojik üretimi içselleştirdiği yönünde değerlendirilebilir.

7. Kadın: Bu haber motor sporları başkanı ve ailesinin tanıtımı olabilir. Aslında pek fazla haber değeri yok. Ayrıca, sürekli erkeklere meydan okunduğundan bahsediliyor. Böyle bir karşılaştırma gereksiz. Cinsiyetler arası toplumsal farklılığı tetikliyor. Ayrıca, motor sporları başkanının eşi ve kızının bu tip bir sporla alâkalı olması da gayet normal. Haber değeri olmadığını düşünüyorum.

Yedi numaralı katılımcının değerlendirmesinin, beş numaralı katılımcının değerlendirmesiyle ortak yanlarının olduğu önerilebilir. Haber değerinin olmaması, motor sporları başkanı ve ailesinin tanıtımı gibi vurgular bu yönde kabul edilebilir. Ancak, katılımcı, sürekli erkeklere meydan okunmasına vurgu yapılmasından rahatsız görünmektedir. Ona göre, haber metni, cinsiyetler arası toplumsal farklılığı tetiklemektedir. Bu açıdan, katılımcının yanıtını da tartışmalı ve karşıt okuma arasında bir yerde konumlandırmak mümkündür.

8. Erkek: Haberde iki kadının pistlerdeki başarıları, yaptıkları anlatılıyor. Burada önemli olan, onların başarısı değil kadın olması. Kadınların bu tarz işlerde yatkın olmadığı düşünüldü-

günden böyle bir davranış haber konusu oluyor. Sadece kadın olmaları, erkeklere karşı mücadele etmeleri vurgulanmış.

Sekizinci katılımcının tipik olarak baskın okuma yaptığı söylenebilir. Kadınların başarılarının ve yaptıklarının anlatıldığını belirtmesi, önemli olanın onların kadın olmasına ilişkin düşüncesi bu açıdan anlamlı görünmektedir. "Kadınların bu tarz işlerde yatkın olmadığı düşünüldüğünden böyle bir davranış haber konusu oluyor. Sadece kadın olmaları, erkeklere karşı mücadele etmeleri vurgulanmış" ifadesi ise, tipik olarak metinde yapılan ideolojik üretime denk gelmektedir.

9. Kadın: Mümtaz Tahincioğlu'nun eşi Ann Tahincioğlu ve kızı Reina'nın yarışlarda erkeklere karşı üstünlük sağlaması bir kadının da birçok şeyi başarabilmesi, kadın olarak erkeklere karşı üstünlük sağlaması bende kadının ön planda olduğu düşüncesini oluşturdu.

Dokuzuncu katılımcının da tipik olarak baskın okuma yaptığı anlaşılmaktadır. Hatta, aynı üretimi kendisi de yapmıştır. Örneğin, yanıtta, "Mümtaz Tahincioğlu'nun eşi Ann Tahincioğlu ve kızı Reina...." ifadesi geçmektedir. Haber metninde kadın önplana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu yapılırken de erkeklerle bir karşılaştırma yapılmaktadır. Bu durumun, katılımcının yanıtında varolduğu açıktır.

10. Erkek: Haberde iki kadının pistlerdeki başarısından söz edilmiş. Bu iki kadının, ana kız olduğuna vurgu yapılmış. Haberi ilginç yapan ve okuyucuyu gülümseten bir olay. Bu kadınların toplumsal cinsiyetlerinin dışına çıkıp, bu sporda başarılı olmaları ülkemizin kadına bakışını bir nebze olsun değiştirebilir.

Onuncu katılımcı, ülkemizde kadına bakıştan rahatsız görünmektedir. Ana-kız vurgusu, metinde yapılan ideolojik üre-

timi çağrıştırmaktadır. Katılımcının, metindeki anlam boyunca bir okuma yaptığı belirtilebilir. Bu nedenle okuması, baskın okumaya denk gelmektedir.

Dikkat edilirse, katılımcıların metinleri tek bir okuma düzeyinde okumadıkları görülmektedir. Farklı katılımcılar, farklı okumalar yapabilmişlerdir. Bu da, okuma türlerinin önemli olduğunu ve eleştirel çözümlemelerin bu yönü de dikkate almaları gerektiğini söyleyebilir.

Paris'te Yaşanan Olaylar ve Alımlanması

Bu örnekte, 2005 Ekim-Kasım aylarında Fransa'nın Başkenti Paris'te yaşanan olaylara ilişkin Sabah gazetesinde yayınlanan bir haberin nasıl okunduğu ve anlamlandırıldığı üzerinde durulmuştur. Olayların başlamasına neden olan gelişme gazetelere göre, 3 göçmen gencin polisin kimlik kontrolü yapmak istediğinde kaçmaları, elektrik trafosuna girmeleri ve burada elektrik çarpması sonucu ikisinin yaşamını yitirmesi ve Türk kökenli olan diğerinin yaralanmasıdır. Bu gelişmeden sonra gençlerin ait oldukları sosyal sınıftan insanların karıştığı şiddet olayları başlamıştır. Haberlerin nasıl okunduğuna ilişkin araştırmada, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden 15 öğrenciye haber verilmiş ve şu soru yöneltilmiştir: "Lütfen ekte yer alan haberi okuyunuz ve size göre haberde ne tür bir anlam oluştuğunu başka bir deyişle haberi nasıl anladığınızı açıklayınız?" 13 öğrenci soruyu yanıtlamıştır. Yanıtlara geçmeden önce bazı açıklamalar yapmak yararlı olacaktır.

Haberin nasıl okunduğuna ilişkin araştırmada, belirtildiği üzere Sabah gazetesinden bir haber kullanılmıştır. Söz konusu haber, Özer ve Paksoy'un (2007) araştırmasını belli ölçüde temsil eder görünmektedir. Örneğin, haber, "Başkent Paris'te polisten kaçarken bir Türk gencin yaralanması, iki gencin de ölme-

siyle patlak veren olaylar..." şeklinde başlamaktadır. Sarkozy'ye ilişkin olarak," 'Pislikleri sokaklardan temizleyeceğini' söyleyen İçişleri Bakanı Nicholas Sarkozy ise gerilimi artırmakla suçlandı" şeklinde ifade yer almaktadır. Haberde daha sonra sokak çatışmalarının sürmesinden, yakılan araçlardan vs. söz edilmektedir. Haberde son olarak, Fransa'nın Bobigny Cumhuriyet başsavcısı François Molins'in ölen iki genç hakkında adli soruşturma başlatılacağını açıklaması yer almaktadır. Dikkat edilirse, haberin kuruluşu, Sarkozy'nin sunumu, şiddet olayları, Özer ve Paksoy'un yaptığı araştırmaya paraleldir.[29]

1. İki gence öldükten sonra bile adli soruşturma başlatılması Türkleri her durumda haksız çıkarma çabalarını göstermektedir. Bu haberden de anlaşılacağı gibi, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımıza hoşgörüden uzak bir tutumla yaklaşılmaktadır. Ayrıca, pislikleri sokaklardan temizlemek gibi ağır bir tabir kullanılması bir İçişleri Bakanına yakışmamaktadır.

Bir numaralı katılımcı, İçişleri Bakanı Sarkozy'nin ifadesini eleştirmektedir. Sarkozy'nin ifadesi haberde belirgin olarak bulunmaktadır. Ancak, katılımcı, adli soruşturma açılmasını, yurtdışında yaşayan Türkler bazında ele almış ve bu duruma da eleştirel durmuştur. Katılımcı haberi büyük ölçüde farklı bir bağlamda okumuştur. Katılımcının kısmen de olsa, olay anına ilişkin okuma yaptığını belirtmek mümkündür. Nitekim, İçişleri Bakanı Sarkozy'nin haberde sunumuna ilişkin bir okuma söz konusudur.

2. Sosyal kutuplaşmanın olduğu olayların önü alınmaz bir hale geldiği ülkenin sosyal dinamiği olan gençliğin önemsen-

[29] Söz konusu araştırmanın bazı sonuçlarına kuramsal ve kavramsal yapı bölümünde değinilmiştir.

mediğini anlıyorum. Olayları yatıştırmak yerine daha da kışkırtan ülkeyi yöneten yönetici kesimi olduğunu, böyle giderse sosyal anarşiyle karşılaşılacağını sanıyorum. Aslında, bu olayda, öncelikle bir Türk'ün bulunması bence Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olan Fransa'nın bu gibi olaylarla tezini ispat etmeye çalıştığını düşünüyorum. Mesajı şu olabilir: Eğer Türkiye gibi bir ülkenin AB'ye alınmasına olumlu bakarsanız gün gelir sizde de böyle olaylar olur, birlik bir kaosa girer. Dolayısıyla, kendi ayağınıza kurşun sıkmayın demeye getiriyor olabilir.

İki numaralı katılımcı, olayların bağlamına değinmeye çalışmıştır. Olayları yaşayan ve yaşatanların sosyal eşitsizliğe dayalı çıkış yaptıklarını ve olayları kişiye indirgemediğini önerdiği söylenebilir. Ancak, sanki eylemcilerin asıl sorunu sosyal eşitsizlikten kaynaklanan yaşam sorunları değil de, Sarkozy'ymiş anlamına karşı duramadığını da eklemek doğru olacaktır. Katılımcı ayrıca, ölen Türk bağlamında farklı bir değerlendirme getirmiş ve bunu Türkiye'nin AB üyeliği ile ilişkilendirerek Fransa'ya eleştirel durmuştur.

3. Bu olay Fransa banliyölerinde çok sıkça rastlanan bir durum aslında. Olaylara bir Türk gencinin karışması sonucu olayın bu derece büyümesi oldukça düşündürücü. Her ne kadar komplo teorilerine inanmasam da, olayların Türk karşıtı bir bakan olan Nicholas Sarkozy tarafından kışkırtılması sonucu bu noktaya varması ise, ayrıca irdelenmesi gereken bir nokta. Ayrıca, hatırladığım kadarıyla bu olayların cereyan ettiği sıralarda Türkiye ile Avrupa Birliği arasında müzakereler başlamış ve Almanya ile Fransa, Türkiye karşıtı eylemlerin başını çekmekteydi. O yüzden, olayların bu perspektiften irdelenmesi kanısındayım.

Üçüncü katılımcının değerlendirmesi ile ikinci katılımcının değerlendirmesi arasında benzerlikler bulunmaktadır. Örneğin, haberde işlenen tema uyarınca olayları Sarkozy'ye indirgeme durumu söz konusudur. Bunun yanında, ölen Türk genci ve Türkiye'nin AB üyeliği konusunda da benzer bir değerlendirme gelmiştir. Bu bilgiler, üçüncü katılımcının da haberi belli ölçüde farklı bir bağlamda okuduğunu işaret etmektedir.

4. Demek ki, o iki genç, polisten kaçtıklarına göre, suç işlemiştir. Bakanın açıklamasında da yer aldığı gibi ve o gençleri pislik olarak tanımlayarak onları temizleyeceğini ifade ediyor. Böylelikle, ülkede kargaşa ortaya çıkıyor. Sonuçta da, bu iki genç hakkında soruşturma açılıyor. Ölen iki genç hakkında açılan soruşturma ne kadar yararlı olur bilemem.

Dördüncü katılımcı, olay anına ilişkin bir okuma yapmıştır. Nitekim, haberde hukuk ve düzenin bekçisi polisten kaçanın zaten sorunlu ve sorumlu olduğu anlamı oluşmuş ve katılımcı da "Demek ki o iki genç polisten kaçtıklarına göre, suç işlemiştir" şeklinde görüş bildirmiştir. Bunun yanı sıra, haberde yer alan Sarkozy'nin açıklamasının olayları tetiklediği yönündeki ifadenin de katılımcı tarafından kabul edildiği anlaşılmaktadır.

5. Fransa Hükümeti ve Fransa polisi bölgedeki iç güvenliği sağlamaya çalışıyor bence. Ama, bu güvenliği sağlarken, belki de Fransa'da ırkçılığın üst düzeyde olması sebebiyle, çok sert tavırlar sergiliyor. Bence, Fransa gibi gelişmiş ve çağdaşlaşmış bir seviyede olan bir ülkenin yöneticileri, bu gibi olaylarda daha ılımlı bir politika sergilemelidir. İki Türk genci hayatını kaybetmiş ama sözde Ermeni soykırımını kabul eden Fransa'nın, Türklere karşı çok katı davrandığını düşünüyorum. Bölgedeki olayları daha insancıl şekilde bastırmak yerine, "pislikleri te-

mizleyeceğiz" ifadesinin kullanılmasını çok yanlış buluyorum. Bu olayların çıkmasının sebebi, eğer olaydaki kişiler Fransa vatandaşı değil ise, Fransa'daki yabancılara katı kuralların konulmuş olabileceği, yani Fransa'nın yerlileri tarafından dışlanabileceği ihtimali olarak düşünüyorum. Tavırlarından dolayı Fransa Hükümeti kınanmalıdır.

Beşinci katılımcının olayların bastırılmasına ilişkin bir karşı duruşu bulunmamaktadır. Fransa Hükümeti ve Fransa polisinin bölgedeki iç güvenliği sağlamaya çalıştığını düşünmektedir. Ona göre, güvenlik sağlanırken sert tavır sergilenmesi doğru değildir ve olaylar daha insancıl şekilde de bastırılabilir. Ancak, katılımcı, haberi farklı bir bağlamda da okumuştur. Örneğin, Ermeni soykırımının Fransa'da kabul edilmesi, haberi okumasına bir temel oluşturmuştur. Beşinci katılımcı da Sarkozy'nin açıklamasını doğru bulmamaktadır. Katılımcı, değerlendirmesinin sonunda kesin bir tutum sergilemektedir: "Tavırlarından dolayı Fransa Hükümeti kınanmalıdır."

6. Aslında bakacak olursak bu tür olaylar maalesef günümüzde birçok ülkede yaşanmakta, halkın önemli bir kesimi günlük hayatın getirdiği sorunlar ve stres yüzünden en ufak kıvılcımda patlamaya hazır konumda. Ülkemizde de böyle küçük bir olay bir bakmışsınız ki, sokak savaşlarına dönmüş. Bunların temelinde yatan sorun işsizlik ve eğitimsizliktir. Devlet, bu tür olaylara şiddetle değil, daha barışçıl yollarda üzerine gitmelidir. Aksi takdirde, Fransa gibi bir ülke bu hale geliyorsa, diğer ülkeleri düşünmek bile istemeyiz.

Altıncı katılımcı olayların gerisinde yatan nedenin işsizlik ve eğitimsizlik olduğunu düşünmektedir. Olayların büyümesinin yakın nedenleri ise, "günlük hayatın getirdiği sorunlar ve stres"tir. Katılımcıya göre, bu tür olaylara şiddetle değil, barış-

cıl yollarda çözüm bulunmalıdır. Bu ifadeden, Fransa devletinin tutumuna eleştirel yaklaştığını belirtmek mümkündür.

7. Fransa'nın Türk halkına karşı takındığı kötü tutumdan başka bir şey değil. Burada ölen iki kişiyi suçlularmış gibi gösterip kendilerini aklamaya çalışıyorlar. Sarkozy, Türk düşmanlığını bu olayda da göstermiş oluyor.

Yedinci katılımcı, haberi Türk halkı bağlamında okumuştur. Ona göre, Fransa, Türk halkına karşı kötü tutum geliştirmiştir. Sarkozy'yi konumlandırması ve genel olarak düşündükleri, katılımcının haber metnini, farklı bir bağlamda okuduğunu göstermektedir.

8. Eski İçişleri Bakanı Nicholas Sarkozy'nin "sokakları pisliklerden temizlemek"ten bahsettiği, Avrupa'nın göçmenlere yapmış olduğu insanlık dışı standardı göstermektedir.

Sekizinci katılımcının düşünceleri Sarkozy üzerinden kurulmuş olsa da, haberi farklı bir bağlamda okuduğunu göstermektedir. Nitekim, Sarkozy'nin açıklamasını, Avrupa'da göçmenlere yönelik tutuma ilişkin bir örnek olarak değerlendirmiştir.

9. Toplumda ciddi bir karışıklık olduğunun sebebi kanaatimce aile ortamındaki karışıklıklar. Yani eğitimin ilk ve önemli bir kısmı aile bireyleri tarafından sağlanır. Bence maddi güvenlik değil de, bu kargaşa ancak manevi güvenliklerle ortadan kaldırılır.

Dokuzuncu katılımcı da farklı bir değerlendirme getirmiştir. Ona göre, sorunun çözümü maddi güvenlik değil de manevi güvenliklerdir. Katılımcının bu yorumunu, Fransa devletinin yanlış tutum sergilediği şeklinde değerlendirmek doğru olabilir.

10. Bu olayda bence, Paris'teki göçmenlere karşı bir stratejik gerilim oluşturulmuştur. Onca insan ölürken, binlerce kişi öldürülürken neden Türk gencinin üzerine gidildiğini anlamak hiç mümkün değil. "Pislikleri temizlemek" lafıyla burada Türk milletini istemedikleri vurgulanmaktadır.

Onuncu katılımcının değerlendirmesi de Türk milleti üzerinde olmuştur: "'Pislikleri temizlemek' lafıyla burada Türk milletini istemedikleri vurgulanmaktadır." Ona göre, bu olayda Paris'teki göçmenlere karşı bir stratejik gerilim oluşturulmuştur.

11. Benim haberden anladığım, bakanın sözlerinin gençler üzerinde çok önemli bir etki oluşturmasıyla, çıkan gerginlikten kaynaklanan olaylardır. Burada bakanın sözleri gençleri etkilemiş ve onları bu eylemleri yapmaya tetiklemiştir. Gençlerin kötü gösterimine neden olmuştur bu açıklama. Haberdeki bakanın sözleri, okuyucuda, gençlerin kötü görünmesine neden olmuştur.

Onbirinci katılımcı, haberi Sarkozy üzerinden anlamlandırmıştır. Onun haberi okumasına göre, eylemcilerin asıl sorunu sosyal eşitsizlikten kaynaklanan yaşam sorunları değil de, Sarkozy olduğunu belirtmek mümkündür.

12. Olaya iki yönlü bakılabilir. Hükümetin bu eylemlere karşı göçmen olmasından mı yoksa sadece suçlu olmalarından mı diye ele alabiliriz. Eğer suçluların polisten kaçması o ülke yasalarına göre polislere ateş açabilme yetkisi veriyorsa doğaldır. Fakat topyekün milliyetçi bir tutum varsa göçmenlere karşı, bu noktada göçmenlerin tepkileri doğaldır.

Onikinci katılımcının yanıtı net değildir. Yasalar ateş açma izni veriyorsa ve suçlular polisten kaçıyorlarsa, polisin haklı olduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık, katılımcı, olayların gerisinde milliyetçi bir tutum varsa göçmenlerin haklı olduğunu belirtmektedir.

13. Göçmenler arasında başlayan sorun Fransız hükümetinin de etkisiyle daha da alevlenmiş. Fransız hükümeti, olayların büyümesinde daha da etkili olmuştur.

Onüçüncü katılımcının yanıtından, olayların, varolan boyuta ulaşmasında Fransa hükümetinin sorumluluğu olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların yanıtları genel olarak değerlendirildiğinde, bazı katılımcıların baskın, bazılarının tartışmalı bazılarının da karşıt okuma yaptıklarını belirtmek mümkündür. Bazı katılımcılar, haberi farklı bağlamlarda okumuşlardır. Bu okumalarda, Türkiye ve Türkler üzerinden anlamlandırmalar da bulunmaktadır. Kuşkusuz, bunun nedeni, haberde geçen olayın öznelerinden birinin Türk olmasıdır. Yine, Fransa İçişleri Bakanı Sarkozy, değerlendirmelerde başrol oynamıştır. Bunun da nedeni, haberde isminin geçmesidir. Buradan hareketle, okumaların farklı bağlamlarda da olsa, metinle bağı kurularak okunduğunu ifade etmek mümkündür.

11. Haberde İdeolojik Çerçeveleme

Konya'da Fenerium Mağazasına Yapılan Saldırı Örneğinde Anlam Sabitleşmesinin Çerçeveleme Çözümlemesi Bağlamında Yorumu

Bu çalışmada, Konya'da 22 Eylül 2006'da yaşanan ve spor alanına ilişkin bir olayın haberinin ideolojik olarak nasıl çerçevelendiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Haberin çerçevelenme

biçimi, çerçeveleme çözümlemesinin geliştirildiği liberal çoğulcu geleneğin vurgularının ötesinde, eleştirel yaklaşımın önermeleri açısından değerlendirilmiştir. Bu anlamıyla, çerçeveleme çözümlemesinin bir yeniden değerlendirmesi de yapılmıştır denilebilir. Yazıyla, haber araştırmaları içinde tema olarak daha az inceleme konusu yapıldığı belirtilebilecek spor haberlerinin de, hem medyanın toplumsal rolü hem de sporun kendisi açısından yoğun ilgi gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmek istenmiştir. Bununla aynı düzeyde, çerçeveleme çözümlemesi örneğinde olduğu gibi, liberal çoğulcu iletişim kuram ve yaklaşımlarının eleştirel vurguyla ele alınıp tamamlanabileceği ve / veya tamamlanması gerektiğine ilişkin bir kaygı da duyulmaktadır. Yazının, yeni araştırmalar için sembolik bir işleve sahip olacağı düşünülmüş ve hem kuramsal temel hem de haber incelemesi için geniş açıklamalara girişilmemiştir. İnceleme konusu haberler, spor alanında yaşanan ancak bir karşılaşmayı konu edinmeyen bir olaya aittir; ne var ki çerçeveleme çözümlemesinin, gerek bu yazıda ele alındığı biçimiyle olsun gerekse de orijinal önermeleriyle tüm spor haberlerinin incelenmesi için uygun olduğunu belirtmek yararlı olabilir.

Medya ve haber açısından yapılan çalışmaları genel olarak iki başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar, eleştirel ve liberal çoğulcu yaklaşımlardır. Eleştirel yaklaşım içinden yapılan haber araştırmaları farklı kuramsal açılardan hareketle yapılabilmektedir. Bu türden araştırmalar için, ideolojik üretim ve bunun alımlanması önemlidir. Liberal çoğulcu yaklaşım ise, medyayı çoğulcu demokrasilerde yasama, yürütme ve yargıdan sonra yasal olarak olmasa da 4. Güç olarak kabul eder. Kabulün gerisinde, medyanın siyasal iktidarı gözetleyip denetlemesi ve düşünce pazarı oluşturması gibi işlevleri bulunmaktadır. (Aslında bu iki işlevin de bir kabul olduğu dikkatten kaçmamaktadır.) Söz konusu kabul, aynı zamanda, haber araştırmalarına da

iz bırakmış ve medyanın işlevini yerine getirmesinin, ancak objektif habercilik yapmasıyla mümkün olacağı kabul edilmiştir. Bu da, araştırmalard,a haberlerin objektif olarak sunulup sunulmadığının incelenmesine uzanmıştır; objektiflikle birlikte anılan yanlılık / yansızlık (bias / unbias), hakkaniyet (fairness), dengelilik (balanced), tarafsızlık (impartiality) ve nötr (neutral) gibi kavramlar açısından çözümlemeler yapılmış; genel olarak söylenirse, haberlerin objektif sunulmadığı sonucuna ulaşılmış, ancak objektif olarak sunulabileceği araştırmalar sonucunda kabul edilmiştir.

Dikkat edilirse, liberal çoğulcu yaklaşımın objektiflik araştırmaları, deyim yerindeyse "2 ileri 1 geri" adım atarak, son derece yetersiz sonuçlar ortaya koymuştur. Yıllarla birlikte, araştırmaların kurguları yüzeysel bir değişiklik göstermiş, farklılık gösterdiği düşünülmüş, ama özündeki sabitliği bir türlü kıramamıştır. Kuşkusuz, bunun nedeni olarak, önkabullerin dayatması gösterilebilir. Liberal çoğulcu yaklaşım açısından bu tekdüzelik, ancak medya ve haberin toplumsal işlevini önkabuller doğrultusunda değil, onlardan kurtularak –en azından– önkabulleri toplumsal katmanlar açısından devreye sokarak aşılabilir.

Liberal çoğulcu yaklaşım kapsamında yoğun ilgi gören alanlardan biri de çerçeveleme çözümlemesidir. Bu çözümleme, özellikle Erving Goffman'ın *Frame analysis: An essay on the organization of experience* isimli 1974 yılı çalışmasına dayandırılır (Framing..., 2006). Özünde ise, Lippmann'ın kafamızdaki resimlere ilişkin medya merkezli değerlendirmelerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamıyla yetiştirme ve gündem belirleme kuramlarıyla da akrabalığını kurmak olasıdır. Özlüce, insanların dünyayla deneyimlerini, çerçeveler aracılığıyla onlara ulaşan enformasyonla sağladıklarını önerir (Durham, 1998; Stout, 2003; Luther ve Miller, 2005). Bu yönüyle de,

özellikle, yetiştirme ve kaba indirgemeciliği dikkate alınmadan söylediğinde gündem belirleme kuramıyla başka bir yönden daha akraba olduğu ifade edilebilir. Çerçevelemeyle, belli bir içerik sunulur (sadece bir çerçeveyle olması zorunlu değildir); diğerleri dışlanır. Bu çerçeveler, seçici kontrol sürecine tabi tutulur. Bunlar, sosyal, politik kurum ve örgütler olabilir.

Çerçeveleme çözümlemesi, son dönemlerde oldukça verimli bir alan haline gelmiş ve çok sayıda iletişim araştırmacısı bu alanda çalışmalar üretmiştir. Özellikle, Robert M. Entman'ın çalışmaları, bu alana hız kazandırmıştır (Matthes, 2009). Çerçevelemeyle ilgili tanımlarda, varolanın ne olduğu, gelişmelerin ne olduğu ve sorunun ne olduğuyla ilgili sunum, seçim ve vurgulara gönderme yer almaktadır. Entman (1991), çerçevelemeyle ilgili iki seviyeye vurgu yapmaktadır. Bunlar, haber metninin özellikleri olarak ve enformasyonun zihinsel olarak saklanan ilkeleri şeklindedir.

Aslında, haber ve çerçevelerle, kontrol edilen insanının bizatihi kendisi olur ki, bu, liberal çoğulcu çerçeveleme çözümlemesinin aşamadığı, aşmak zorunda hissetmediği, bundan önce kuramsal dayanakları ve çözümleme biçimiyle, aşması gerektiğinin farkında bile olmadığı bir nokta olarak değerlendirilebilir. Nitekim, kontrol eden –çerçeveleri belirleyen- güç sahibi kurumlardır. Çerçeveler içinde, söz konusu güç sahiplerinin söylemleri bulunmaktadır. Haber aracılığıyla bu söylemeleri deneyimleyen insanların, dünyayı da söz konusu söylemler aracılığıyla anlamlandıracakları önerilebilir.

Konuya bu açıdan bakıldığında, çerçeveleri belirleyenlerin sosyal, politik kurumlar olduğunu kabul edip, sadece haberde muhabirin ne tür çerçeveler ürettiğini ortaya koymak ve hatta bunu objektiflikle ilişkilendirmek önemli olmaktan çıkar. Nitekim, ölçüm biçimindeki farklılıklara karşın, liberal çoğulcu yaklaşımın objektiflik çıkmazı, çerçeveleme çözümlemesi için de

geçerlidir denilebilir. Sonuçta bu çözümleme de, kuramsal çıkış noktasıyla örtüşerek, haberdeki "objektifsizliği" muhabire yükler: Muhabir, olayı, çerçevelerken objektif olmayabilir. Kuşkusuz, bu vurgu, araştırmacının "objektifsizlik" gibi bir kaygısı olduğunda geçerlidir. Dolayısıyla, bunun yerine, kurumların ekonomi-politiği, neden o çerçeveleri ürettiği, muhabirin buradaki konumu / konumsuzluğu, rolü / rolsüzlüğü ve giderek medyanın olayların ikincil tanımlayıcısı olması önemli hale gelir.

Bu noktada, araştırmacının amacı, bir haber çerçevesini tanımlamak değil; bunun yerine, üretimi çerçeveleyen ideolojik sınırları tanımlamak olarak belirir. Buradan hareketle, haberciliğin olumsuz durumunda, alıcıya neler sunulduğunun ideolojik ipuçları ortaya konabilir. Haberciliğin olumlu durumunda ise, bu ideolojik ipuçlarının kimler için nasıl işlevsel olduğu tanımlanabilir. Giderek, her iki durumun bir araya gelerek, egemen ideolojinin "egemen çerçeveleme" biçimiyle paketlenmiş bir retorik olarak muhabirlere nasıl ve neden ürettirildiği ortaya konabilir.

Böylece, çerçeveleme çözümlemesiyle çoğunlukla olduğu gibi, çerçevelemelerin başarılı sağlanmasıyla aslında onları ideolojik açıdan kontrol edenlerin kendi güç yapılarını sağlamlaştırdığı gibi bir anlamlandırmaya gidilebilir. Nitekim, çerçevelemenin, "anlamı" daralttığı, kıstığı ve sonunda sabitlediği söylenebilir. Postmodern ve post-yapısalcı bakış açısı dışarda tutulduğunda, bunun çerçevelemenin doğası gereği ulaşılan bir sonuç olduğu önerilebilir: Gazetecilik, çerçevelerin sınırları içinde işler ve haber hikâyeleri zaman zaman o sınırlar boyunca sabitlenir. Gazeteci, ancak çerçevelemenin sınırları içinde hareket edebilmektedir. Anlam da, bu çerçeve içinde oluşmakta ve ancak bunun sınırlarına uzanmaktadır. O da, sadece, kaynak ideolojisi olmakta; böylece çerçeve=haber söylemi olmakta ve oradan ideolojik üretim yapılmaktadır: Egemen çerçeveleme, aynı oranda egemen sosyal anlatı olarak sosyal anlam üretir.

Bu açıdan bakılırsa, giderek her bir haberin tek bir çerçeveye mutlaka sahip olacağı sonucu da ortaya çıkar. Tek bir anlamla kapanan haber, tektip bir sosyal aygıt olarak hizmet eder (Durham, 1998). Bu durumda, anlam üretiminin sosyal süreci olarak çerçevelemenin neden ve nasılını yorumlamak doğru yöntem olarak kendini gösterir. Buradan kalkarak da, sosyal anlam üretimini ve bunun içinde basının rolünü tanımlamak gerekir. Bu açıdan kaynak-muhabir etkileşimi içerisinde üretilen çerçevelemenin boyutları ve çarpanlarını, olduğu yerden söküp çıkarmak zorunlu hale gelir. Bir alan olarak kaynak-muhabir ilişkilerinin olduğu yerde, egemen sosyal sistem içerisinde inşa edilmiş egemen ideoloji bulunmaktadır.

Oysa, çerçeveleme üzerine liberal çoğulcu literatür, geleneksel olarak, kodlama ve kod açmanın göderen-alıcı modelini ayrıntılandırmak için, çerçevelerin bir düzeninin nasıl üretildiğinin tanımlanmasını önermiştir (Durham, 1998). Genel olarak bu model, medyanın haber mesajlarının üretimi, iletimi ve alımlanmasında anlamların daha geniş sosyal bağlamlarının oynadığı rolü düşünememiştir. Bu durumda anlamın üretimi, içkin ve yayılır biçimde ideolojik olarak açıklanmayı beklemektedir. Haber medyası, bilişsel bir aygıt olarak çerçeveyi, enformasyonun kodlanması, yorumlanması ve düzeltilmesinde kullanmıştır ve çerçeveleme, gazetecilik rutinleri ve kurallarıyla ilişkilidir. Böylece, çerçeveleme, haber söyleminin oluşumunun ve yönlendirilmesinin bir stratejisi olarak ya da söylemin kendisinin bir özelliği olarak çalışılabilir. Böylece de, çerçevelemenin çözümlenmesiyle, özel olarak gazeteciliğin, Thompson'ın deyimiyle "iktidarın hizmeti içindeki anlamı" nasıl ürettiği ortaya konabilir (Aktaran Durham, 1998).

Öte yandan, spor ve spor alanı, içerdiği iletişim biçimiyle, ekonomisiyle ve diğer özellikleriyle oldukça önemli bir alan durumundadır. Bu alan, farklı kuramsal bakışlardan inceleme konusu yapılabilir. Son dönemlerde, Türkiye'de popüler kültür

açısından ele alınma oranının arttığını belirtmek mümkündür. Spor alanının önemi için şöyle bir tanım doğru olabilir: Bir toplumun durduğu yer, o toplumun spor alanının yaşanma biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Bu tanımla, sportif başarının düzeyi kastedilmemektedir. Toplumun diğer alanlarının durduğu nokta, spor alanının durduğu noktadan fazla uzak olamaz. Bu saptamaların, medya için de yapılabileceği dikkate alındığında, her ikisinin de ideolojik işlevlerinin öneminin yanında, her iki alanın daha da önemlisi medyada yer alan spor haberlerinin incelenme gereksiniminin önemi ortaya çıkmaktadır.

İnceleme konusu haber, Konya'da açılması planlanan günün gecesi Fenerium mağazasının bazı yerlerine sprey boyayla yazılan yazılarla ilgilidir. Fanatik gazetesi haberi "Fenerium'a saldırı" başlığıyla vermiştir. Bu başlık, olayı abartmaktadır. Kuşkusuz yapılan doğru değildir ve yapılmaması gerekir. Ancak, başlık, saldırıyı Konya'da yapılanla sınırlamamakta, feneriuma yapılan saldırıya genelleştirmektedir. Böylece, Fenerium, Fenerbahçe'yle özdeş olduğundan, onun karşısında bir öteki oluşturmakta ve saldırıyı Fenerbahçeli olmayan herkese genişletmektedir.

Haberin giriş cümlesi şu şekildedir: "Konyaspor-Fenerbahçe maçı öncesinde provokasyon kokan bir olay yaşandı." Bu olay, gerçekten provokasyon olabilir; ancak bunun değerlendirmesi ve bu şekilde tanımlanması muhabirin görevleri arasında değildir. Tanımlama, örtük alıntı şeklinde ve kaynağı gizlenmiş olarak olabilir. Ancak, buraya kadar yapılan çerçeveleme, neredeyse, Fenerbahçe'ye karşı girişilen bir hareketi anımsatmaktadır.

Haberde daha sonra, Fenerbahçeli futbolculardan Tuncay ve Kezman'ın katıldığı imza töreninden ve Konya Fenerbahçeliler Derneği Başkanı Bülent Karadoğan'ın sahibi olduğu mağazaya yapılan saldırının bir kişi tarafından yapıldığından söz edilmektedir. Yazıların, Fenerbahçe ve Başkanı Aziz Yıldırım'ı küçük düşürücü ifadelerden oluştuğu haberde verilmiştir. Ayrıca,

Konyaspor taraftar grubu liderlerinden Mehmet Tankut'un mağaza sahibine geçmiş olsun dileğine ve saldırıyı kınadıklarına ve ilgilerinin bulunmadığına ilişkin açıklamalarına yer verilmiştir. Tankut, onlardan birinin bunu yaptığına ihtimal vermemektedir habere göre. Haber, sloganların tiner kullanılarak silindiği bilgisiyle bitmiştir.

Habere göre olayın sorumlusu bir kişi. Olayın, kişisel ya da takım merkezli olup olmadığı haberde bulunmamaktadır. Ancak, gazete, olayı Fenerbahçe ve ötekiler çizgisine çekmeye çalışmıştır. Haberde, önce genelleştirme sonra da kişiselleştirme yapılmıştır. Haberin verdiği tüm bilgiler, doğru olsa bile, haberin oturması gereken bağlamın doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu haber çerçevelenirken, spor alanında yaşanan şiddet tartışmasına da girilebilir. Bu yapılırken, yüzeysel açıklamalardan kaçınılarak, spor alanında yaşanılan şiddetin toplumun diğer alanlarıyla ilişkisi kurulabilir. Varolan haber, olayı sorunlu şekilde duyurmaktan öte, eylemin yapılış biçimini sunmasıyla, daha başta biz / onlar çizgisine çekmesi örneğinde bu tür olayların son bulması yönünde değil, aksine yenilerine zemin hazırlama işlevi görmüş olabilir. Oysa, bunun yerine, önerilen bakış açısıyla haber sunumu yapılmış olsa, toplumda çıkan şiddetin spor alanlarına taşındığı noktasına gelinebilir ve bu yönde önlemler alınmasına zemin oluşturulabilir. Kuşkusuz, medyanın toplumsal işlevi de, ancak bu şekilde yerine getirilebilir. Belirtilen işlevin yerine getirilmesi için, ille de bir olay yaşanması gerekmeyebilir. Haberde, bir insanın, neden böyle bir eyleme girişebileceğine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Oysa, konunun uzmanlarına başvurulması ve onların görüşleri doğrultusunda bir çerçeveleme yapılması, olayı duyurmaktan öte gidemeyen haberi, belki de fanatizm tartışmasına götürebilir.

Ancak, medyanın bu bakış açısından haber vermesi, ekonomi-politiği, habercilik anlayışı ve haberciliğin kuralları nedeniyle mümkün görünmemektedir. Varolan anlayış, kaynağa dayalı

haberciliği zorunlu kılmaktadır. Bu haberde de yer verilen bilgiler, kaynağa dayalı bilgilerdir. Kaynaktan alınan bilgilerden oluşan haberler de, egemen bir çerçeveye sahip olmakta ve içerdiği anlam böylece sabitlenmektedir. Haberdeki anlam, ötekileştirme temelinde sabitlenmiştir. Kuşkusuz ötekileştirmenin, spor alanındaki rekabetin kökenindeki tuğlalardan önemli biri olduğu düşünüldüğünde, haberin varolan anlamla kapanması da kendi içinde anlamını vermektedir.

Yazının gelinen noktasında, bazı önerilerin getirilmesi yararlı olabilir. İletişim ve spor alanında çalışanların spor haberlerini incelemeleri önem taşımaktadır. Kuşkusuz, spor haberlerini incelerken, medyanın ve haberlerin toplumsal yapıyla bağlarını kurarak getirilecek açıklamalar daha da anlamlı olacaktır. Bu vurgu, liberal çoğulcu iletişim kuram ve araştırmalarının da eleştirel vurguyla donatılarak ele alınması gerektiği sonucunu doğurabilir. Bu anlamda, çerçeveleme çözümlemesinden hareket edilerek yapılacak çalışmalar da dikkat çekici olabilir. Ancak, bu çözümlemenin, anlamların ideolojik çerçevelenmesi düzeyine vurgu yapması gerektiği, kaçınılmaz bir sonuç olarak kendini göstermektedir. Bunun yanında, çerçeveleme çözümlemesiyle, haberlerin modernizm bağlamında düzenliliği de anlamsal düzeyde ortaya konabilir. Ayrıca, haberlerin çerçevelenmesinin bu yazının vurgularının tam tersi yönünde postmodern bir bakış açısından anlamları sabitlemediği, aksine dağılmasına ve çeşitlenmesine zemin oluşturduğu da çerçeveleme çözümleemsiyle ortaya konabilir. Bu yazıda, kullandığı bazı kavramlar farklı vurgularla doldurulan; düşüncelerinden ve çalışmasından geniş ölçekli yararlanılan Durham'ın makalesi de (1998), bu bakış açısının bir ürünüdür. Kuşkusuz, bütün bunların spor haberleri bağlamında yapılması daha da önemli olacaktır..

SONUÇ

Bu çalışmada eleştirel haber çözümlemeleri gerçekleştirilmiş ve haberin nasıl okunduğuna ilişkin bir araştırma yapılmıştır. Eleştirel haber araştırmaları kültürel çalışmalar, eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilim çerçevesinde yapılmaktadır. Kültürel çalışmalar, haber diline yönelik duyarlı eleştirel bir kavrayışı benimsemiş; dilbilim kökenli araştırmacılar da eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilim olarak adlandırdıkları yaklaşımlarıyla metin içinde egemen söylemlerin hangi biçimde kurulduklarını açığa çıkarmaya yönelik çalışmalar üretmişlerdir. Eleştirel haber çözümlemeleri, 1970 sonrasında hız kazanmıştır. Bunların hepsini kültürel çalışmalar çerçevesinde değerlendirmek doğru olmayabilir. Ancak, bu çalışmaların ortak özelliği olarak, "dil" sorununa daha duyarlı bir yaklaşım arayışını yansıtışları olduğunu belirtmek mümkündür (İnal, 1996: 154).

Çalışmanın kuramsal temelinde eleştirel haber araştırmaları açısından kullanılan kuramsal ve kavramsal yapıdan söz edilmiştir. Bu anlamda, Althusser'in ve Gramsci'nin düşüncelerine geniş ölçekli değinilmiştir. Ayrıca, kültürel çalışmaların özellikle medya incelemesi açısından yararlandığı yapısalcılık ve semiyoloji alanlarında geliştirilen yaklaşımlar açıklanmıştır. Bunların yanında, eleştirel söylem çözümlemesi açısından öne çıkan isimler olan Teun Adrian van Dijk ve Norman Fairclough'un düşünceleri özetle açıklanmış ve eleştirel dilbilim çalışmalarına özetle değinilmiştir.

Çalışmada, kuramsal ve kavramsal yapıdan sonra, önce kültürel çalışmalar ve eleştirel dilbilim alanlarında gerçekleştirilen iki araştırma özetlenmiştir.[30] Bunlardan sonra eleştirel haber araştırmaları açısından 8 farklı konuda çözümlemelere ve bir alımlama çözümlemesine yer verilmiştir. Hazırlanan kuramsal temelden farklı olarak, örnek çözümlemelerden önce, kuramsal açıklamalar getirilmiştir.

Eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında, haberde yapılan ideolojik üretime ilişkin olarak, van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi kullanılarak, Milliyet gazetesinde 18 Temmuz 2008 tarihinde yayınlanan bir haberin çözümlemesi yapılmıştır. Habere göre, belediye işçileri grev kararını İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne asmak için toplanarak yürümek istemişlerdir. Ancak, polis, bu yürüyüşe izin vermemiştir ve olaylar olmuştur. Çözümlemede, başlıklarda, enformasyon eksiltimine gidildiği ve genelleştirme yapıldığı anlaşılmıştır. Başlıklar, makro kurallar aracılığıyla özetleme yapmakta; giriş paragrafına temel oluşturmaktadır. Başlıklar ve spotlar, fotoğraf destekli bir şekilde haber metnini yansıtmıştır. Bu yansıtış da, işçilerin yasal olmayan bir davranış sergiledikleri ve hukuk ve düzenin bozulmasına neden oldukları şeklindedir. Bu, bir ideolojik tavrı yansıtmaktadır. Haber girişinde de ideolojik üretime devam edilmiştir. Örneğin, polis müdahalesine gerekçe olarak işçilerin grev kararını asmak için yürüyüşe geçmeleri gösterilmiştir. Haberde iki net sonuç ortaya çıkmıştır: Grev için yürümek doğru değildir ve bu tür girişimlerde bulunulduğunda polis her zaman hukuk ve düzeni korumak amacıyla gerekli önlemleri alacaktır. Ardalan ve bağlam bilgisi, haberlerde yeterince verilmemiş ve haber şiddet üzerinden kurulmuştur. Haberde geçen cümleler,

[30] Eleştirel söylem çözümlemesi açısından örnek bir çalışma özetlenmemiştir. Bunun nedeni, van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modelini temel alarak iki çözümlemenin yapılmasıdır.

genellikle aktif yapıyla verilmiştir. Bölgesel uyum çözümlemesinde nedensel, işlevsel ve referansal ilişkilerin kurulduğu anlaşılmıştır. Sözcük seçimi olarak "göstericiler" dikkat çekmiştir. Bu tanımlama, onlar hakkında olumsuz bir anlam oluşmasına neden olmuştur. Habere muhabir tarıklık etmiş ve bunun yanında fotoğraflar da retorik unsur olarak işlev görmüştür. Gazete bu haberi işlerken haberin söyleminde ideolojik üretim yapmıştır. Nitekim, "grev için yürümek doğru değildir ve bu tür girişimlerde bulunulduğunda polis her zaman hukuk ve düzeni korumak amacıyla gerekli önlemleri alacaktır" teması işlenerek, işçilerin yasal hakları görmezden gelinmiştir.

Eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında ikinci örnek YeniŞafak gazetesinde 30 Kasım 2008 tarihinde yayınlanan bir habere ilişkindir. Haber, DİSK ve KESK tarafından düzenlenen "Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi"yle ilgilidir. Haber birinci sayfadan duyurulmuş, başlık ve spot kullanılmıştır. Daha sonra haber 11. sayfadan verilmiştir. Bu çözümlemede de, başlıklar arasında bir genelden özele gidiş olduğu anlaşılmıştır. Haber girişi, sadece yaşanan şiddet olayı üzerinden kurulmuştur. Ana olay, şiddet üzerinden verilmiştir. Haberde yer alan sonuçlar oldukça önemlidir: Haberin bir sonucu, provokatörlerin barış mitingini bozduğu yönündedir. İkinci bir sonuç polisin göstericilere müdahale etmesidir. Ancak, habere göre, polis, provokatör göstericiler taşlı saldırıya geçtikten sonra müdahale etmiştir. Haberde, hem aktif hem de pasif cümle yapıları kullanılmıştır. Polisin yaralandığı ya da olayların önüne geçemediğinin anlatıldığı cümleler pasif yapıyla kurulmuştur. Buna karşılık, "gösterici" ya da "provokatör" olarak tanımlananların eylemleri aktif yapıyla verilmiştir. Ayrıca, polisin diğer eylemleri de –örneğin üzerlerine gelen taşları geri atmaları- aktif cümle yapısıyla aktarılmıştır. Haberlerde geçen sözcüklere bakıldığında, öncelikle "provokatörler" ve "göstericiler" sözcükleri dikkat çek-

mektedir. Retorik unsur olarak fotoğraflar işlevsel olmuştur. Gazetenin olayı haberleştirmesine genel olarak bakıldığında, haberin söyleminde ideolojik üretim yapıldığı belirtilebilir. İdeolojik üretimin yönü, mitingin, şiddet olayları üzerinden kurulmasını işaret etmektedir. Gazete, haberde, "İşsizliğe, Yoksulluğa ve Zamlara Karşı Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi"ni görmezden gelmiştir.

İki haberde de, farklı gazetelerden örnekler olmasına karşın, olayların sunumunda benzerlikler bulunmaktadır.

İkinci çözümlemede, Allan Bell'in bir hikâye olarak haber yaklaşımı ve haber hikâyelerinin yapısına ilişkin getirdiği açıklamalara yer verilmiştir. Çözümlemede, Cihat Aktaş isimli taraftarın BJK İnönü Stadı'nda öldürülmesiyle ilgili Akşam ve Star gazetelerinde yayınlanan haberler Bell'in modeli çerçevesinde incelenmiştir. Daha sonra çalışmada haberin anlatı yapısı ve bu yapıda eksik kalan bağlam bilgisinin neden olduğu ideolojik üretim ortaya konulmuştur. Bunun için, Cihat Aktaş isimli taraftarın BJK İnönü Stadı'nda bıçaklanarak öldürülmesine ilişkin haberler, yapısal yanlılık sorunu çerçevesinde incelenmiştir. Çözümlemede, haberin anlatı yapısını ortaya koymak için Alan Bell'in (1991) modelinden yararlanılmış, haberde ideolojik üretim bağlamında da van Dijk'ın (1991) "ideolojik" boyut önermesi temelinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmada, temel amaçlardan biri, haberin bir söylemi olduğu ve bu söylemde ideolojik üretim yapıldığını ortaya koymaktadır. Başka bir anlatımla, haberin söylemini ortaya koymak, bu söylemde yapılan ideolojik üretimi ortaya koymak anlamına gelmemektedir. Bu ikisi, birbirinden farklıdır. Buna göre, Bell'in yaklaşımıyla haberin söylemi ortaya konmuş, bu söylemde yapılan ideolojik üretim de van Dijk'ın önermeleri temelinde belirlenmiştir.

Kişisel anlatılarla karşılaştırmalı olarak haber hikâyeleri çözümlemesinde, her iki gazete açısından da Bell'in önermelerini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Özetle belirtilirse, haber girişinin, haber metninin ana noktasını ve merkezi eylemini verdiği görülmüştür. Bell'in önermeleri uyarınca, haber başlığının, haber girişinin özeti, özü olduğu anlaşılmıştır. Haber girişi de haber metninin / hikâyesinin özeti durumundadır.

Bell'in geliştirdiği haber modeline göre bakıldığında da, Bell'in önermelerinin yine her iki gazete açısından geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, haber değerliliğine bağlı olarak aktörler ve eylemler, hem spotların hem de metnin ilk paragrafının özünü oluşturmaktadır. Yer ve kanı ya da karar da bulunmaktadır. Haber metnine bakıldığında da, Bell'in belirttiği *haber hikâyesinde* bulunan özelliklerin örnek haberde bulunduğu görülmektedir.

Bu sonuçlar temelinde, Bell'in sadece haberin varolan durumunu çözümlediği ve haber değerliliğine bağlı olarak yazma kuralları çerçevesinde haberde olması gereken unsurları değerlendirdiği söylenebilir. Bu açıdan, Bell'in modelinin haberin söyleminde yapılan ideolojik üretime dikkat çekemediği önerilebilir.

Bağlam bilgisi açısından bakıldığında, Akşam gazetesinin, haberlerinde okuyucunun kendi görüş açısını geliştirmeye yetecek bağlam bilgisine yer vermediği anlaşılmıştır. Sosyo-ekonomik, eğitim ve kültürel boyutları açısından ele alınması gereken bir konuda gazete konuyu, kişilere indirgemiştir. "Aslında spor alanında yapısal sorunlar yok, sorun sabıkalı, esrar içen birine aittir" teması işlenmiştir. Haberde statlar toplumsal deşarj alanı olarak sunulurken, buraların neden "toplumsal deşarj alanı", küfür, kavga ve şiddetin ise, neden "taraftarlığın parçası" olduğuna ilişkin bir tartışma yer almamaktadır.

Benzer durum Star için de geçerlidir. Cinayet, esrar içen, eğitimini yarım bırakmış, yasa dışı yürüyüşe katılan birine indirgenmiştir. Spor yazarlarına geniş ölçekli değerlendirmeler yaptırılırken, yazarlar, sorumlu olarak başkanları, yöneticileri, grup reisleri, çete üyeleri ve uyuşturucu baronlarını göstermişlerdir. Bu değerlendirmeler de kişiye indirgeyen bir bakış açısına sahiptir.

İki gazete de yeterli bağlam bilgisi sunmamıştır. Sunumlar, sorunun temeline inemeyen bir bakış açısının ürünüdür. Spor alanında yaşanan şiddetin nedenleri çok daha geniş bir bağlamda tartışılması gereken ve statlara indirgenemeyecek giderek siyasi boyutları olabilecek bir sorundur. Gazetelerde ayrıca, devletin ilgili birimlerinin örneğin TBMM'nin bu konuyu ele aldığına ilişkin haberler de yer almaktadır. Böylece, devlet haberlerde sorumluluğu olmayan ve vatandaşlarının güvenliği için gerekeni yapan olarak sunulmuştur.

Söylemsel manipülasyon çözümlemesinde, önce, Bilecik'in Söğüt ilçesinde düzenlenen 725. Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri'nda çıkan olaylarla ilgili olarak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve MHP lideri Devlet Bahçeli'nin Milliyet'te yer alan açıklamalarının çözümlemesi yapılmıştır.

Çözümlemeye göre, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, olaylardan MHP'yi sorumlu tutmuş ve açıktan MHP'yi olumsuz olarak sunmuştur. Söğüt gibi MHP'nin etkin olduğu bir yerde, bu etkinliğin azaldığına vurgu yapılarak, MHP önemsiz hale getirilmeye çalışılmış, örtük olarak AKP'nin başarılı olduğu teması işlenmiştir. Erdoğan, MHP'nin başarısızlığına ve örtük olarak kendi başarısına vurgu yaparak, kendini olumlu sunmanın ortalama stratejisine giriş yapmıştır. Ayrıca, suçlama yoluyla "onların" eylemleri kötü olarak sunulmuştur. Örneğin, Erdoğan kendisini "barışçı", siyasi rakipleri olan Devlet Bahçeli ve

Muhsin Yazıcıoğlu'nu da olumsuz olarak sunmaktadır. Erdoğan, retorik olarak meselenin önemini arttırmış, ideolojik kutuplaştırma stratejisini sürdürmüş ve ötekinin kötü olduğunu daha bir vurgulama çabası içinde olmuştur. Bu manipülatif etkidir.

MHP lideri Bahçeli ise, olaylardan AKP'yi sorumlu tutmuş, AKP'yi olumsuz sunmuş ve suçlamıştır. Bahçeli, retorik olarak meselenin önemini arttırmış, AKP'nin siyasi ahlaktan yoksun olduğunu öne sürmüş ve AKP'yi önemsiz hale getirmiştir. Böylece, Bahçeli, örtük olarak AKP'nin başarısızlığına ve kendi başarısına vurgu yaparak, kendini olumlu sunmanın ortalama stratejisine giriş yapmıştır. Suçlama yoluyla "onların" eylemleri kötü olarak sunulmuştur. Bahçeli'nin genel olarak suçlamalar yaparken aynı zamanda savunma yaptığı da anlaşılmıştır. Buna göre, masum olan kendileridir, suçlu olan ise ötekidir. Bu da manipülatif etkidir.

İkinci örnek, Yeni Şafak gazetesinde 14 Eylül 2008 tarihinde yayınlanan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, Doğan Medya Grubu sahibi Aydın Doğan'la ilgili açıklamalarından oluşmaktadır. Çözümlemeye göre, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Doğan'a yönelik suçlayıcı bir tavır içerisinde olmuş; Doğan'ın yayıncı kimliğini kullanarak, işadamı kimliğine ait alan için ayrıcalık istediğini ileri sürmüştür. Başbakan, ötekini olumsuz göstermiş, iftiraların yalan çıktığını belirtip, ahlaki üstünlük aracılığıyla kendini olumlu olarak sunmuştur. Ayrıca, ötekini olumsuz sunarken kendini savunmuştur. Etik olarak kusursuz olduğuna ilişkin bir anlatım yapmıştır. Retorik olarak meselenin önemini arttırmış, ötekinin kötü olduğunu daha bir vurgulamak için abartmalar kullanmıştır. Aynı zamanda, ötekini önemsizleştirmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan açıklamalarında, öncelikle demokrasiye vurgu yapmış, Doğan grubunu, muhalefete yakın olmakla suçlamış, suçlamalarla retorik olarak

meselenin önemini arttırmış ve ahlaki üstünlük aracılığıyla kendini olumlu sunmuştur.

Metafor çözümlemesinde ise, önce, Ömer Özer'in yaptığı bir araştırmadan söz edilmiş ve Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray futbol takımlarının 2006-2007 futbol sezonunda birbirleriyle yaptıkları maçların Sabah gazetesinde sunulan haberlerinin metafor çözümlemesi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, haberlerde yoğun olarak metafor kullanıldığı anlaşılmıştır. Kullanılan metaforlar, büyük ölçüde günlük metaforlardır. Günlük metaforlar, sahip olduğu ideolojik içerikle, alıcının algılayışı üzerinde daha etkili olabilir. Metaforlar, haberlerin popülerleşmesine neden olmaktadır. Popülerleşen haberler okuyucunun, onun ideolojik içeriğinden habersiz olmasını, sıradan bir haber içeriğiyle karşı karşıya olduğunu sanmasını sağlamaya yetebilir. Metaforların haber açısından en önemli rollerinden biri, enformasyon eksiltimini sağlamasıdır. İki cümleyle anlatılabilecek bir düşünce iki sözcükle ifade edilebilmektedir. Bu da, anlamda bir kapanmaya neden olmaktadır. Ayrıca, haberlerde kullanılan metaforlar savaş ve drama metaforlarına uyum sağlamaktadır. Haberlerde maçların bir savaş ya da dramatik bir edim olarak sunulması, gazeteyi işlevsel olarak forum ya da arenaya çevirmiştir. Stadyum zaten orada durmaktadır. Sadece kazanmak için mücadele edenler farklıdır ve iki takımdır. Böylece, metafor çözümlemesinin toplam sonucuna göre, şu değerlendirme yapılabilir: Gazetenin ideolojik bir aygıt olarak işlev gördüğü, rıza ve ortak duyunun sağlanmasında ve dolayısıyla hegemonyanın başarılmasında işlevsel olduğu belirtilebilir. Fotoğraflar da metaforik anlam içermektedir.

Haber ve temsil konusunda çözümlemesi yapılan haber 16 Nisan 2006'da Sabah gazetesinde yayınlanmıştır. Haberin başlığı "Pistlerde esen ana kız rüzgârı" şeklindedir. Bu haberde, kadının erkekler karşısında ve onlardan daha başarılı olabilece-

ği teması işlenmek istenirken, kadınların başarısının erkeğe bağlı olduğu anlamının oluşmasına engel olunamamıştır.

Retorik çözülmemsinde, üç kategoride örnekler verilmiştir. Muhabir, habere konu olan olayı kendi anlatabilmektedir. Olay taraftarı ve görgü tanıklarından doğrudan, dolaylı ve örtük alıntı yapılabilmektedir. Haberin inandırıcılığını kurmak için çok sayıda rakama yer verilmektedir. En önemlisi retorik unsurlarda, ideolojik unsurlar bulunabilmektedir.

Haber fotoğraflarıyla ilgili olarak da Ömer Özer ve Neda Saraçer'in daha önce yaptığı bir çalışmanın bulgu ve sonuçlarından söz edilmiştir. Bundan sonra, iki adet fotoğraf ve metin bağlantısına ilişkin çözümleme yer almıştır. Fotoğrafların ideolojik düzeyde haberlerle uyum içerisinde olduğu ortaya çıkmıştır.

Haberin nasıl okunduğuna ilişkin çözümlemede önce "Haber ve Temsil" başlığı altında çözümlemesi yapılan haberin, daha sonra da, 2005 Ekim-Kasım aylarında Fransa'nın Başkenti Paris'te yaşanan olaylara ilişkin Sabah gazetesinde yayınlanan bir haberin nasıl okunduğu ve anlamlandırıldığı üzerinde durulmuştur. Her iki araştırmada da baskın, tartışmalı ve karşıt okumalar yapıldığı anlaşılmıştır. Ancak, belirtmek gerekir ki, karşıt okumak güç / iktidar sahibi olmak anlamına gelmeyecektir.

Son olarak, ideolojik çerçeveleme çözümlemesi yapılmıştır. Bu çalışmada, Konya'da yaşanan ve spor alanına ilişkin bir olayın haberinin ideolojik olarak nasıl çerçevelendiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Haberin çerçevelenme biçimi, çerçeveleme çözümlemesinin geliştirildiği liberal çoğulcu geleneğin vurgularının ötesinde, eleştirel yaklaşımın önermeleri açısından değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, sonunda haberlerde bir anlatısal kapanma olduğu söylenebilir. Haberlerin söyleminde ideolojik üretim yapıl-

maktadır. Haberler, egemen söylemle kapanmaktadır. Böylece, haberler kapalı metin olmaktadır. Medya, ideolojik aygıt olarak işlev görmekte, ortak duyunun sağlanmasında işlevsel olmaktadır. Medya, böylece, birincil tanımlayıcı olan akredite haber kaynaklarının söylemini yayan ikincil tarımlayıcı durumuna düşmektedir. Bu haliyle medyanın, liberal çoğulcu yaklaşımda kendisine atfedilen 4. Güç işlevini yerine getirmesi mümkün görünmemektedir.

Bu açıklamalardan sonra, haberin söyleminde yapılan ideolojik üretimin bütün boyutlarını ortaya koymayı deneyecek bir model önerisi getirilebilir:

Eleştirel Söylem Çözümlemesi Modeli: Bütünsel Bir Yaklaşım[31]

BİRİNCİ BÖLÜM:

A. İdeolojik Üretimin Kaynakları

1. Sosyal Yapının Ekonomi-Politiği: Eşitsiz Dünyanın Görünümü

2. Kurumların Ekonomi-Politiği

3. Haber Söylemi Açısından Kuramsal Ardalan

4. Sosyal Yapı-Medya Bağı

5. Habercilik Pratikleri

Bu bölümde sosyal yapı tanımlandıktan sonra, iletişimin ekonomi politiğinden söz edilmeli ve bunun haber üretimiyle bağlantısı ortaya konmalıdır. Ayrıca, haber söylemi açısından kuramsal ardalan ortaya konmalıdır.

---

[31] Burada sunulan model bir yüksek lisans ya da doktora tez çalışmasında denenebilir. Ancak, uzun uğraşlar sonucu tamamlanabilecek bir model olarak düşünülebilir. Bu nedenle, yüksek lisans tez çalışmasında denenmesinde zaman yetersiz kalabilir.

B. İdeolojik Atmosfer (Genel Düzey)

*Genel İdeolojik Düzey ve Kapsayıcılığı

Bu bölümde, medya kurumlarının bağlı olduğu ideolojik atmosfer tanımlanmalıdır.

C. İdeolojik Yanlılık (Kurumsal Düzey)

1. Kurumsal İdeolojik Düzey ve Söyleme Yansıma Alanları
2. Haber Söylemi
3. Haber Söyleminde İdeolojik Üretim

Bu bölümde, kurumsal açıdan medya kurumlarının ideolojik rolleri ortaya konmalı ve bunun haber söylemiyle bağı kurulmalıdır.

D. Haber Üretim Sürecinin Tanımlanması[32]

1. Otoriteler
2. Patronlar
3. Yönetim
4. Yardımcılar
5. Meslektaşlar
6. Rakipler
7. Kamuoyu

Bu bölümde, haberin üretilmesinde baskı, katkı ve rolleri olanlar ortaya konmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM:[33]

A. İdeolojik Yapının Genel Görünümü

1. Olaya İlişkin Tanıtım Bilgisi

---

[32] Bu bölüm hazırlanırken, George Gerbner'dan yararlanılmıştır. Bkz. Gerbner, 1973.

[33] İkinci Bölüm, Teun Adrian van Dijk'tan yararlanılarak kurulmuştur.

2. İdeolojik Anlama Girişin Genel Yapısı

a. Fiziki Görünüm ve Temasal Uyum

b. İdeolojik Anlamın Yapısı

1. Anlam Çatısının Baş Aktörü: Başlıklar

2. Anlam Çatısının Yardımcı Aktörü: Spot/lar-Haber Girişleri

3. Ana Olay Sunumu

4. Anlam Çatısının Destekleyici Gücü: Fotoğraf

5. İdeolojik Anlamın Yönü: Başlık, Ana Olay ve Fotoğraf Uyumu

B. Haberin İdeolojik Yapısına Katkı Yapan Unsurlar

1. Haber Kaynakları

2. Enformasyon Kaynakları

a. Olay Tarafları

b. Görgü Tanıkları

3. Belgeler

4. Ardalan Bilgisi (Olaya kadarki serüven)

C. Haberin Yerleştiği Bağlam ve Değerlendirmesi

1. Olayın Sunum Bağlamı

2. Olayın Sunum Bağlamının İrdelendirmesi

D. İdeolojik Yapının Yerel Görünümü

1. Cümle Yapıları

a. Olay Taraflarına İlişkin Cümle Yapıları

b. Olaya İlişkin Cümle Yapıları

c. Cümlelerde Gerekçelendirme

d. Metnin Genel Anlamını Tamamlayan Cümleler

2. Sözcüklerin Anlamı

a. Olay Taraflarını Tanımlayan Sözcükler

b. Olay Taraflarının Olayı Tanımladıkları Sözcükler

c. Olaya İlişkin Sözcükler

3. Haberin İnandırıcılığını Sağlamaya Dönük Uygulamalar

a. Belirgin Unsurlar

b. İdeolojik Unsurlar

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

1. Metnin Özel Anlamı: Hikâye Örgüsünün Bağları

2. Metnin Genel Anlamı: İdeolojik Sonuçlar

3. Metnin Anlamsal Uyumu

Bu bölüm, haberin alımlanması boyutunu kapsamaktadır. Haber açısından üretim boyutu (birinci bölüm) ve içerik boyutu (ikinci bölüm) ortaya konduktan sonra, incelenen haberlerin nasıl alımlandığı ortaya konulmalıdır. Bu açıdan okuma türleri dikkate alınabilir.

KAYNAKÇA

Adaklı, Gülseren (2006). **Türkiye'de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Miilkiyet ve Kontrol İlişkileri,** Ütopya Yayınları.

Adorno, W. Theodor (2005). **Minima Moralia,** Çev. Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan, Metis Yayınları.

Alankuş-Kural, Sevda (1995). **Temsili Kamuoyu Kamusal Alan, Kamusal İletişim, Kamular ve Kamusal Mekânlar,** Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması.

Alankuş-Kural, Sevda (1995a). "Türkiye'de Medya, Hegemonya ve Ötekinin Temsili", **Toplum ve Bilim,** 67 Güz: 76-108.

Allan, Stuart (1999). **News Culture,** Open University Press.

Althusser, Louis (1991). **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları,** Çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, İletişim Yayınları.

Althusser, Louis (1995). "Pour Marx Alman Okuyucuya", **Toplumbilim,** Karl Marx Özel Sayısı: 13-15.

Althusser, Louis (2002). **Marx İçin,** Çev. Işık Ergüden, İthaki Yayınları.

Balibar, Etienne (1991). **Althusser İçin Yazılar,** İletişim Yayınları.

Balibar, Etienne (2002). "1996 Tarihli Yeni Baskıya Önsöz", İçinde **Marx İçin,** Çev. Işık Ergüden, İthaki Yayınları.

Bannet, E. T. (1993). **Postcultural Theory Critical Theory After The Marxist Paradigm,** Macmillan.

Barrett, Michele (1996). **Marx'tan Foucault'ya İdeoloji,** Çev. Ahmet Fethi, Sarmal Yayınları.

Barthes, Roland (1996). **S/Z,** Çev. Sündüz Öztürk Kasar, Yapı Kredi Yayınları.

Barthes, Roland (1998). **Çağdaş Söylenler,** Çev. Tahsin Yücel, Metis Yayınları.

Bekalu, A. Mesfin (2006). "Presupposition in News Discourse", **Discourse and Society**, 17(2): 147-172.

Bell, Alan (1991). **The Language of News Media**, Blackwell.

Berger, A. Arthur (1993). **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Çev. Murat Barkan vd., Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.

Cangöz, İncilay (2007). "Haberde 'Çocuk Birey'", İçinde **Çocuk Odaklı Habercilik**, Hazırlayan Sevda Alankuş, Hak Haberciliği Dizisi, Bia IPS İletişim Vakfı Yayınları: 196-223.

Chomsky, Noam (1999). **Medya Gerçeği**, Çev. Abdullah Yılmaz, Tümzamanlar Yayıncılık.

Coward, Rosalind ve John Ellis (1985). **Dil ve Maddecilik**, Çev. Esen Tarım, İletişim Yayınları.

Curan, James (1994). "Kamusal Bir Alan Olarak Medyayı Yeniden Düşünmek", **İLEF Yıllık'93**, Çev. Süleyman İrvan: 215-243.

Curran, James vd. (1991). "İletişim Araçları Üzerine Çalışma: Kuramsal Yaklaşımlar", Çev. Meral Özbek, **İLEF Yıllık**: 228-253.

Çakmur, Barış (1998). "Kültürel Üretimin Ekonomi Politiği" **Kültür ve İletişim** 1(2): 111-48.

Çam, Şerife (2008). **Medya Çalışmalarında İdeoloji Epistemolojik ve Metodolojik Sorunlar**, De Ki Yayınları.

Çelebi, Aykut (1990). Söylem Çözümlemesi: Gazetelerin "Haber" Oluşturma ve "Gündem" Belirleme İşlevlerine Eleştirel Bir Yaklaşım, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Anakara.

Çelenk, Sevilay (Der) (2008). **İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar**, De Ki Yayınları.

Çelik, Nur Betül (2005). **İdeolojinin Soykütüğü Marx ve İdeoloji**, Bilim ve Sanat Yayınları.

Çoban, Barış (2003). "Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi", İçinde **Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji**, Hazırlayanlar Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, Su Yayınları: 245-284.

Dağtaş, Banu (1992). Structure of Foreign News in Türkish Popular and Opinion Papers (Application of Discourse Analysis Methodology on the Basis of News Portrayal of "Malta Summit"), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Middle East Technical University**, Ankara.

Doğru Arsan, Esra (2004). "Medya-Güç İdeoloji Ekseninde Merve Kavakçı Haberlerinin İki Farklı Sunumu", İçinde **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der. Çiler Dursun, Elips Kitap:151-182.

Durham, D. Frank (1998). "News Frames as Social Narratives: TWA Flight 800", **Journal of Communication**: 100-117.

Dursun, Çiler (1997). "Televizyon Haberlerinde Refah Partisi'nin Kuruluşu ve Söylemde Mücadele Üzerine Dönemler Arası Karşılaştırmalı Bir Çözümleme Denemesi", **İLEF Yıllık' 94**: 73-119.

Dursun, Çiler (1998). "İşçi Sınıfı Kimliğinin Medyada Temsiliyeti: 1970-1997", **Toplum ve Bilim**, Sayı 78: 210-241.

Dursun, Çiler (2001). **Televizyon Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitabevi.

Dursun, Çiler (2003). "Haber ve Habercilik/Gazetecilik Üzerine Düşünmek", **Gazetecilik ve Habercilik**, Der. Sevda Alankuş, IPS İletişim Vakfı Yayınları: 63-83.

Dursun, Çiler (Der.) (2004). **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Elips Kitap.

Dursun, Çiler (2004a). "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?", İçinde **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der. Çiler Dursun, Elips Kitap: 37-65.

Eagleton, Terry (1996). **İdeoloji**, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları.

Entman, M. Robert (1991). "Framing U.S. Coverage of International News: Contrasts in Narratives of the KAL and Iran Air Incidents", **Journal of Communication**, 41(4): 6-27.

Erdoğan, İrfan (2001). "Kitle İletişimi Örneğinde Marksist Siyasal Ekonomi Yaklaşımı Üzerine Bir Tartışma" **Praksis** 4: 276-313.

Ertan Keskin, Zerrin (2004). "Türkiye'de Haber İncelemelerinde van Dijk Yöntemi", İçinde **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der. Çiler Dursun, Elips Kitap: 391-405.

Fairclough, Norman (1991). "What Might We Mean By Enterprise Discourse", İçinde **Enterprise Culture**, Ed. Russell Keat ve Nicholas Abercrombie, Routledge: 38-57.

Fairclough, Norman (1992). **Discourse and Social Change**, Polity Press.

Fairclough, Norman (1992a). "Discourse and Text: Linguistics and Intertextual Analysis within Discourse Analysis", **Discourse and Society**, 3(2): 193-217.

Fairclough, Norman (1993). "Critical Discourse Analysis and the Marketization of Discourse: the Universe", **Discourse and Society**, 4(2): 133-168.

Fairclough, Norman (1994). "Conversationalization of Public Discourse and the Authority of the Consumer", İçinde **The Outhority of the Consumer**, (Ed.), Russell Keat, Nigel Whitley ve Nicholas Abercrombie, Routlende: 253-268.

Fairclough, Norman (2003). "Dil ve İdeoloji", İçinde **Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji**, Hazırlayanlar Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, Çev. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş, Su Yayınları: 155-171.

Fairclough, Norman (2003a). "Söylemin Diyalektiği", İçinde **Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji**, Hazırlayanlar Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, Çev. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş, Su Yayınları: 173-184.

Fairclough, Norman ve Phil Graham (2003). "Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı Ve Küresel Sermayenin Eleştirisi İle Bağıntısı", İçinde **Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji**, Hazırlayanlar Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, Çev. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş, Su Yayınları: 185-244.

Fiske, John (2003). **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev. Süleyman İrvan. Ark Yayınları.

Fowler Roger (1991). **Language in the News: Discourse and Ideology in the Press**, Routledge.

Framing (Communication Theory) (2006), http://en.wikipedia.org/wiki/Framing_(communication_theory)' (Erişim Tarihi: 01.07.2006).

Gerbner, George (1973). "Cultural Indicators: The Third Voice", İçinde **Communication Technology and Social Policy**, Ed. George Gerbner vd., John Wiley and Sons: 555-573.

Glasgow University Medya Group (1976). **Bad News**, Routledge and Keagen Paul.

Glasgow University Medya Group (1980). **More Bad News**, Routledge and Keagen Paul.

Glasgow University Medya Group (1985). **War and Peace News**, Open University Press.

Glasgow University Medya Group (1993). **Getting The Message**, Routledge.

Gramsci, Antonio (1992). "Culture and Ideological Hegemony", İçinde **Culture and Society**, Ed. Jeffrey C. Alexander ve Steven Seidman, Cambridge University Press: 47-54.

Habermas, Jurgen (1997). **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları.

Hackett, A. Robert (1985). "Decline of a Paradigm? Bias and Objectivity in News Media Studies." **Mass Communication Review Yearbook**, 5: 251-274.

Hackett, A. Robert (2000). "Bir Paradikmanın Önemini Yitirişi Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik", Çev. Ayşe İnal, **Yıllık 97-98'den ayrı basım**, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi: 31-72.

Hall Stuart vd. (1978). **Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order**, GB: Methuen.

Hall Stuart vd. (1985). **Siyaset ve İdeoloji: Gramsci**, Çev. S. Emrealp, Birey ve Toplum Yayınları.

Hall, Stuart (1993). "The Television Discourse-Encoding and Decoding", İçinde **Studying Culture An Introductory Reader**, Ed. Ann Gray ve Jim McGuigan, Edward Arnold: 28-34.

Hall, Stuart (1996). "Signification, Representation, Ideology: Althusser and the Post-Structuralist Debates", İçinde **Cultural Studies and Communication**, Ed. J. Curran vd., Arnold: 11-34.

Hall, Stuart (1999). "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", İçinde **Medya İktidar İdeoloji**, Çev. ve Der. Mehmet Küçük, Ark Yayınları: 77-126.

Hall, Stuart (1999a). "Kültür Medya ve İdeolojik Etki", İçinde **Medya İktidar, İdeoloji**, Çev. ve Der. Mehmet Küçük, Ark Yayınları: 199-245.

Hall, Stuart (1999b), "Encoding, Decoding", İçinde **The Cultural Studies Reader**, Ed. During Simon, Roudledge: 507-517.

Hall, Stuart (2002). "İdeoloji ve İletişim Kuramı", **Medya Kültür Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Çev. Ahmet Gürata, Ark Yayınları: 79-97.

Hall, Stuart (2002a). "Introduction", İçinde **Representation Cultural Representations and Signifying Practices**, Ed. Stuart Hall, Sage: 1-11.

Hall, Stuart (2002b). "The Work of Representation", İçinde **Representation Cultural Representations and Signifying Practices**, Ed. Stuart Hall, Sage: 15-74.

Hall, Stuart (2005). "Kodlama, Kodaçımlama", İçinde **Medya ve İzleyici**, Der. Şahinde Yavuz, Çev. Yiğit Yavuz, Vadi Yayınları: 85-97.

Hall, Stuart (2005a). "Haber Fotoğraflarının Belirleyici Özellikleri", Çev. Ali M. Bayraktaroğlu, **İletişim**, Yaz/Güz: 244-263.

Halloran, D. James vd., (1970). **Demonstration and Communication**, Harmondsworth, Penguen.

Hardt, Hanno (1999). ""Eleştirel"in Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması", İçinde **Medya İktidar İdeoloji**, Çev. ve Der. Mehmet Küçük, Ark Yayınları: 15-75.

Hartley, John (1990). **Understanding News**, Routledge.

Ilgın, Leyla (2003). "Söylem ve İdeoloji", İçinde **Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji**, Hazırlayanlar Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, Su Yayınları: 285-297.

Işık, Gülcan ve Ömer Özer (2000). "İşçi ve Memur Toplu İş Bırakma Eylemlerinin Türk Basınında Sunumu", **Selçuk İletişim,** (3)1: 68-81.

İnal, Ayşe (1992). An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection, Text Construction and News Production, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.

İnal, Ayşe (1993). "Haber Üretim Sürecine İki Farklı Yaklaşım", **İLEF Yıllık' 93**:155-177.

İnal, Ayşe (1995). "Yazılı Basın Haberlerinde Yapısal Yanlılık Sorunu", **Toplum ve Bilim**, 111-34.

İnal, Ayşe (1995a). "Haber Metinlerine Eleştirel Bir Bakış: Temel Sorunlar ve Örnek Çalışmalar", **İLEF Yillık' 94-95**:135-163.

İnal, Ayşe (1995b). "Kültürel Çalışmalar ve İzleyici Sorunu Üzerine", **Kuram**, 8. Kitap: 59-73.

İnal, Ayşe (1996). **Haberi Okumak**, Temuçin Yayınları.

İnal, Ayşe (1997). "Haber ve Haber Üretim Süreçleri: Yerel Medya İçin Alternatif Arayışları", **Bağımsız İletişim Ağı Yerel Medya Eğitim Projesi Seminer Notları**, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi 11-12 Ekim 1997: 1-12.

İnal, Ayşe (1999). "Medya, Dil ve İktidar Sorunu: İletişim Çalışmalarında Medya ve Siyaset İlişkisini Nasıl Tartışmalıyız?", **İletişim,** (3): 13-36.

İnal, Ayşe (2003). "Medyanın Etkisi Sorunsalına Başka Bir Bakış", İçinde **Medya ve Toplum**, Der. Sevda Alankuş, IPS İletişim Vakfı Yayınları: 59-74.

İrvan, Süleyman (1995). "Demokratik Sistemde Medyanın Rolü", **Birikim**, (68-69): 76-83.

Keane, John (1993). **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları.

Kejanlıoğlu, D. Beybin (1995). "Kamusal Alan, Televizyon ve Siyaset Meydanı, **Birikim**, Aralık 94-Ocak 95: 39-64.

Kuo, Sai-Hua ve Mari Nakamura (2005). "Translation or Transformation? A Case Study of Language and Ideology in the Taiwanese Press", **Discourse and Society**, 16(3): 393-417.

Larrain, Jorge (1995). **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, Çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınları.

Lembo, Ron (2000). **Thinking Through Television**, Cambridge University Press.

Lutter, A. Catherine ve Miller, M Mark (2005). "Framing of the 2003 U.S.-Iraq War Demonstrations: An Analysis of News and Partisan Texts", **Journalism and Mass Communication Quarterly**, 82(1): 78-96.

Marx, Karl (2006). ""Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı"ya Önsöz", İçinde **Felsefe İncelemeleri**, Karl Marx ve Friedrich Engels, Çev. Cem Eroğul, Yordam Kitap: 68-72.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (1992). **Alman İdeolojisi**, Çev., Sevim Belli, Sol Yayınları.

Matthes, Jörg (2009). "What's in a Frame? A Content Analysis of Media Framing Studies in the World's Leading Communication Journals, 1990-2005", **Journalism and Mass Communication Quarterly**, 86(2): 349-367.

Merrington, J. (1985). "Gramsci'nin Marksizm Anlayışında Kuram ve Uygulama", İçinde **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Ed. Kemali Saybaşılı, Birey ve Toplum Yayınları.

Meyers, Marian (2004). "African American Women and Violence: Gender, Race, and Class in the News", **Critical Studies in Mass Communication**, 21(2): 95-118.

Morley, David (2005). "Etkin İzleyici Kuramı", İçinde **Medya ve İzleyici**, Ed. Şahinde Canbaz, Çev. Yiğit Yavuz, Vadi: 99-104.

Mumby, K. Dennis ve Spitzack, Carole (2002). "İdeoloji ve Televizyon Haberleri: Politik Haberlerin Metafor Çözümlemesi", Çev. Gülcan Seçkin, **Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi Yıllık**: 71-91.

Mutlu, Erol (1998). **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları.

Özbek, Meral (1994). **Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski**, İletişim Yayınları.

Özbek, Meral (Ed.) (2004). **Kamusal Alan**, Hil Yayınları.

Özer, Ömer (1997). Krizin Engellenmesi ve Haber Söylemi: Türkiye'deki İranlı Muhalifler'e Yönelik Siyasal Şiddet Haberleri (1985-1996). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.

Özer, Ömer (1999). "Haber Söylemi: Türk-Yunan İlişkilerine Yönelik Haberlerin Türk Basınında Sunumu", **İletişim**, (99)1: 121-155.

Özer, Ömer (2001). "Kazanılmış Hakkın Tersine Çevrilmesi: 1 Mayıs 1996 Olaylarının Türk Basınında Sunumu", **İletişim**, (9): 109-135.

Özer, Ömer (2006)."Cihat Aktaş'ın Bjk İnönü Stadı'nda Öldürülmesi Örneğinde Spor Alanında Yaşanan Şiddet Haberlerinin Yapısı Ve Sunum Biçimi", **1. Spor ve Medya Konferansı**, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, 28-29 Mart 2006.

Özer, Ömer (2007). **Medya Şiddet Toplum**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1725, İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 66.

Özer, Ömer (2007a). "The Metaphorical Nature of the News: The Hegemonic Role of Television as a Mediator in the Example of Israel's Attack to Lebanon", **ISSN 1995-0500**: 172-182.

Özer, Ömer (2008). "İdeolojik Atmosferin Kapsama Alanı: Bozüyük Olaylarının Ortadoğu ve Ülkede Özgür Gündem Gazetelerinde Sunumu Örneğinde Haber Söyleminde Yapılan İdeolojik Üretime İlişkin Yeni Bir Çözümleme", İçinde **Türkiye'de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın**, Der. Erdal Dağtaş, Ütopya Yayınları: 377-432.

Özer, Ömer (2008a). "İdeological Aspect of the News: The Representation of Egitim Sen's (A Union of Education) Demonstration in Turkish Press", İçinde **Human Factors in Optimization of Today's World Educational Environment**, Ed. I.U. Makhova ve O.I. Matyash, International Internet Conference, Komsomolsk – on- Amur, January-February, 2008, Amur State University of Humanities and Pedagogy. **ISBN 978-5-85094-292-2**: 55-77.

Özer, Ömer (2010). **Liberal Basın**, Literatürk Yayınları.

Özer, Ömer ve Alaaddin F. Paksoy (2007), "Ideological Meaning Consistence In News As A Cultural Text: The Presentation Of Paris Riots In Hürriyet And Sabah Newspapers", **INTER: A Europe-**

an Cultural Studies Conference, Cultural Studies in Sweden ACSIS, 11-13 Haziran 2007, İsveç. http://www.ep.liu.se/ecp/025/070/index.html.

Özer, Ömer ve Erdal Dağtaş (2003), "Haber Söylemi: 11 Nisan 2001 Tandoğan Meydanı'ndaki Esnaf Toplanmasının Medyada Sunumu", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, (Sayı: 16-Bölüm 1): 281-307; (Sayı: 17-Bölüm 2): 165-187.

Özer, Ömer ve Neda Saraçer (2007). "Ideology's Appearence from "Botox, Bag and Shoe Heels': The Positioning of Women Related to Meaning in News Photographs", **I. International Conference of Body and Textuality**, Barcelona, Spain, March 27-31, 2007.

Özer, Ömer ve Neda Saraçer (2008). "Ideology's Appearence from "Botox, Bag and Shoe Heels': The Positioning of Women Related to Meaning in News Photographs", İçinde **Body That Could Never Rest**, Ed. Fêlix Ernesto Châvez y Diego Falconi: 83-89.

Saussure, Ferdinand (1985). **Genel Dilbilim Dersleri**, Der. C. Bally ve A. Sechehage, Çev. Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınları.

Saussure, Ferdinand (1992). "Sign and Language", İçinde **Culture and Society**, Ed. Jeffrey C. Alexander ve Steven Seidman, Cambridge University Press: 55-63.

Saybaşılı, Kemali (1985). **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Birey ve Toplum Yayınları.

Shoemaker, Pamela ve Stephen D. Reese (2002). "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", İçinde **Medya Kültür Siyaset**, Der. ve Çev. Süleyman İrvan, Alp Yayınevi: 127-178.

Smith, Philip (2005). **Kültürel Kuram**, Çev. Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları.

Stevenson, N. (1997). **Understanding Media Culture**, Sage.

Storey, John (1993). **An Introductory Guide To Cultural Theory and Popular Culture**, Harvester, Wheatsheaf.

Stout, A. Daniel (2003). "Media, Religion, and "Framing"", **Journal of Media and Religion**, 2(1): 1-3

Teo, Peter (2000). "Racism in the News: A Criticle Discourse Analysis of News Reporting in two Australian Newspaper", **Discourse and Society**, 11(1): 7-49.

Tılıç, L. Doğan (2002). "Spesifik Bir Ötekileşme Örneği Türk Medyası ve Yunanistan", **Karizma**: 65-70.

Ülkü, Güler (1992). A Textual Analysis of News in the Turkish Press, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Hacettepe Üniversitesi Western Language and Literature Department of Linguistics**, Ankara.

Üşür, S. Serpil (1997). **İdeolojinin Serüveni**, İmge Yayınevi.

van Dijk, Teun (1983). "Discourse analysis: Its Development and Application to the Structure of News", **Journal of Communication**, 33(2): 20-43.

van Dijk, Teun (1985). "Structure of News in the Press", içinde **Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication**, Ed. Teun A. van Dijk, de Gruyter: 69-93.

van Dijk, Teun (1988). **News as Discourse**, Lawrence Earlbaum Associates Publication.

van Dijk, Teun (1988a). **News Analysis**, Lawrence Earlbaum Associates Publication.

van Dijk, Teun (1991). "The Interdisciplinary Study of News as Discourse", **A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research**, Ed. K.B. Jensen ve N.W. Jankowski, Routledge. 331-395.

van Dijk, Teun (1993). "Principles of Critical Discourse Analysis." **Discourse and Society**, 4(2): 249- 283.

van Dijk, A. Teun (1995). "Discourse Semantics and Ideology", **Discourse and Society**, 6(2): 243-289.

van Dijk, A. Teun (1998). **Ideology**, Sage.

van Dijk, A. Teun (1999). "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", İçinde **Medya İktidar İdeoloji**, Der. ve Çev. Mehmet Küçük, Ark: 331-395.

van Dijk, A. Teun (2003). "Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım", İçinde **Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji**, Hazırlayanlar Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, Çev. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş, Su Yayınları: 13-112.

van Dijk, A. Teun (2006). "Discourse and Manipulation", **Discourse and Society**, 17(3): 259-383.

Acaba haber, yaşamımızda ne gibi bir rol oynamaktadır? İdeolojik düzeyde bizim bilincimizi ne ölçüde belirlemektedir? Kuşkusuz, bu sorulara yanıt vermek için, haberi, söylem ve ideolojiyle birarada ele almak gerekir. Elinizdeki kitap bunu yaptı. Bu kitap çalışması, kültürel çalışmalar, eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilim alanında geliştirilen yaklaşım ve yöntemleri tanıtmakta ve örnek araştırmalarla desteklemektedir. Kitapta, onbir ayrı başlıkta tanıtım ve çözümleme yapıldı. Bunlardan biri alımlama araştırmasıdır; yaklaşım ve yöntemler arasında ilk kez kullanılanlar da bulunmaktadır. Kitap, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde okutulabilecek bir içeriğe sahiptir. Ayrıca, eleştirel haber çalışmalarıyla ilgilenen herkesin okuyabileceği bir kitaptır.

TV'de şiddete hayır!
şiddet öğeleri içeren TV programlarını
reklamlarıyla destekleyen şirketlerin
ürünlerini satın alma...
TV'de şiddete sen de hayır de!

LİTERATÜRK

Literatürk: 34 İnceleme-Araştırma: 28

ISBN: 978-605-4336-52-4